ПАТРИОТИЗМЪТ – СПОМЕН, БЛЯН ИЛИ ДЪЛГ?

СОФИЯ, 2017

ЦЕНТЪР ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И

ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ФОНДАЦИЯ „СОЛИДАРНО ОБЩЕСТВО”

СПИСАНИЕ „НОВО ВРЕМЕ”

Патриотизмът – спомен, блян или дълг?

С О Ф И Я

2 0 1 7

Всички права на български език запазени. Нито книгата като цяло, нито отделни части от нея могат да бъдат публикувани под каквато и да било форма без съгласието на съставителя.

© Съставител:
Максим Мизов

Редакционна колегия:
Проф., д.с.н. Максим Мизов
Доц., д-р Лиляна Канева
Д-р Александър Димитров

Корици: Александър Димитров

ISSN:

ISBN: 978-954-

София, 2017.

С ъ д ъ р ж а н и е:

Максим Мизов: Уводни думи……4

Орлин Загоров: Патриотизмът е цивилизационна парадигма……9

Любен Димитров: Възрожденските ни колоси на духа – революционерите Раковски, Левски и Ботев – за патриотичното образование и възпитание……...29

Васил Проданов: От неолиберална глобализъм и европейските ценности към геополитически разделения, национализми и патриотизми……48

Светлана Шаренкова: Крахът на социализма и неолиберализма и новият патриотизъм……73

Ваня Добрева: Патриотизмът, националната държава и Европейският съюз..77

Александър Димитров: Европа на национализмите……..…86

Максим Мизов: Странните възкресения на преднамерено убивания патриотизъм……...97

Димитър Иванов: Патриотизмът и отговорността на лидерите на социализма в България за развитието на държавата……147

Трендафил Митев: Ахилесовите пети на българския патриотизъм……164

Таня Неделчева: Криза на българския патриотизъм……..180

Надя Велчева: Патриотизмът като политически и етнически инструмент……189

Стоян Танев: Патриотизмът в постсоциалистическа България пред нови предизвикателства и посегателства……..203

Ивайло Христов: Патриотизмът в идейните възгледи на Васил Левски…….220

Иван Винаров: Македонизмът – криворазбран партиотизъм……..234

Ани Арутюнян-Стаменова: Специфики на руския патриотизъм. Теоретически бележки……254

Мария Димова: Злоупотребата с патриотизма в социалните мрежи……268

Нашите автори……..284

У В О Д Н И Д У М И

Максим Мизов

Историческото време, в което живеем, ни поднася невероятно динамични и противоречиви обрати. След гръмогласното, неочаквано за мнозина, произнасяне на „смъртната присъда" на мултикултурализма, при това извършено от най-високите камбанарии, а пък и от най-емблематичните фигури на западноевропейската политика, вече сме свидетели на изумително бурно и мощно настъпление на всевъзможни национализми и патриотизми, които (в пъстрата, но и притеснителна „компания" на сега вихрещите се заплахи или дори реалности на фундаментализми, екстремизми и тероризми) придават съвършено друг облик и значение на случващото се в нашето съвремие. Тази изключително впечатляваща – вдъхновяваща за едни, притесняваща и даже плашеща други лица, кръгове, властови елити, тенденция придобива своя твърде осезаем, категоричен силует, а и прекалено звучен резонанс особено с шокиращото (за мнозина) протичане и приключване на изборната кампания за президент в САЩ, където Доналд Тръмп съвсем директно, публично се противопостави на мултикултуралистките и глобалистките визии и управленчески технологии на Барак Обама, прокламирайки патриотичен курс към „възкресението на нова Велика Америка".

Не са, обаче, само САЩ основен причинител и виновник за разрастването на напрежението, рисковете, притесненията и опасенията на милиони и даже на милиарди човешки общества от ставащото в последните десетилетия, отнасящо се до възраждането или флагрантния възход на патриотизма в света. Причините, факторите, предпоставките, условията и механизмите, обслужващи тази тенденция, са неимоверно разнородни, многолики, а пък са и многобройни.

Все по-очевидно и понятно става, че едни от най-силните вихрови потоци в турбуленциите на съвременния свят в настоящите, а и следващите години ще са пряко, или косвено свързани с ескалацията на прекалено разнообразните лица на национализма и патриотизма, в т.ч. на популистките им модификации. Тези процеси не само няма да подминат или пък заобиколят нашата Родина, а – тъкмо обратно, – вече, както изглежда, удобно са се настанили, но и действат непосредствено, но и на широк периметър в обществено-политическия й живот.

Нещо повече. Драматичната история на т. нар. „*демократичен преход*" у нас, който реално се оказа перверзна реставрация на един изключително примитивен, див и варварски капитализъм от периферен тип, върнал обществено-

историческото развитие на страната ни в доста области поне с един век назад, също е богато наситена с доста интересни *салто-морталета на патриотизма*. По-старите поколения знаят и помнят как започнаха първите дни и седмици на Голямата промяна след 10.XV.1989 г. Те си спомнят за грандиозните митинги в самия край на годината, свързани с решението на пленума на ЦК на БКП от 29.XII.1989 г. за връщане на арабско-турските имена на българските граждани с турско самосъзнание, за сътворението и публичните прояви на патриотите от Разградската република, за движението на Бранко Давидов в Родопите – „Родолюбие", за публично изгрялата в онези бурни дни звезда на отец Боян Саръев, за създаването и мащабната дейност на Академичния форум за защита на националните интереси, за раждането на ОКЗНИ и ОПТ, пък и за първите десни националистически партии – тези на д-р Иван Георгиев и отец Иван Гелеменов, за първите националистически или патриотични вестници, или списания, и т.н.

След тези грандиозни вълни на патриотичен унес и активитет последваха дълги години на преднамерено и систематично промиване на мозъците на българите, на дискредитация, стигматизация и публично злословене против всичко, на брутално и цинично охулване, а и низвергване на всичко и всички, които са свързани някак с изповядването и защитата на патриотични каузи и деяния. В този план не бива да забравяме патетичните публични изявления на ръководителя на СДС по онова време – Иван Костов, че ще стане истинският гробокопач на патриотизма и национализма, както и твърде странното обстоятелство, което днес мнозина не помнят или не желаят да си припомнят, а именно, че в тези мрачни и трудни за патриотите времена една от най-стигматизираните политически фигури – Ахмед Доган, първа направи публичния политически анонс за съдбовната потребност от *нов, модерен национализъм* за нашето Отечество. Днес отново духовете на обществеността са силно раздвижени от последните изявления, от отвореното писмо на същата тази политическа фигура, което отново е посветено на необходимостта от нов патриотизъм, който е съдбовно нужен с оглед на опасностите за Родината, за спасението на народа и държавата.

След това настъпиха годините на изключително тежките и мрачни исторически времена на тотално преклонение пред и господство на мултикултурализма, на неговите крайно зловредни, буквално пагубни последици за българската държавност, национална идентичност и културно-историческото ни нас-

ледство. През този период, белязан с ужасно сриване и разрушение на българската държавност и с отслабването на българската нация, почти всички партийно-политически елити, имащи парламентарно представителство, унизително коленичиха пред и сервилно обслужваха тази гибелна (за Родината ни) напаст.

Сега, при радикално променения пейзаж, при съвършено различната историческа и обществено-политическа атмосфера към ролята и значението на патриотизма и национализма, сме волни или неволни свидетели на *поредния обрат* в отношението към тези феномени. Днес огромен брой политически лидери, а и партии се опитват да се представят пред обществеността в ролята на носители и непреклонни защитници на родолюбиви и патриотични каузи. Съвсем безцеремонно и дори цинично даже политически особи и елити, които довчера се закичваха по своите идеологически рефери с ярките емблеми на мултикултурализма, сега изведнъж се представят пред гражданството за истински патриоти, които дават мило и драго за спасението на България, българщината. Това доста релефно проличава в изборната кампания и еуфория, в която почти всички претенденти за Народното събрание преиграват с патриотичната карта.

Всички тези важни обстоятелства налагат спешно пренасочване на вниманието на изследователските, експертните и аналитичните „обективи" и усилия към неимоверно сложния комплекс от тежки проблеми, свързани с причинно-следствените биографии, генеалогията и феноменологията, с мутациите и перспективите на тези феномени/тенденции в най-новата история на България. Ето защо Центърът за исторически и политологически изследвания, съвместно с редколегията на списание „Ново време", реши да организира и проведе специална научно-теоретическа конференция, която да бъде под надслов „***Патриотизмът – спомен, блян или дълг?***", а и участниците в която да се опитат за осветлят (чрез интердисциплинаран прочит и анализ на съвременните реалности, специфики и перспективи на патриотичния феномен в глобален, европейски, балкански и национален контекст) някои най-важни от многото потайностите на тези процеси и тенденции, които обществеността не познава добре. Това е необходимо още повече, защото в Европа, Балканите и у нас вече силно врят и кипят публично национално-патриотични настроения или нагласи, които преформатират осезаемо реалностите, но и нравите в съвременните общества.

Фокусът на нашата конференция е в особено интригуващия и извънредно сложен за дешифриране *проблемен сплит*, който предлага особена симбиоза

между трите фундаментални измерения на времето – *миналото, настоящето и бъдещето*. Всеки един от тези темпорални ипостаса има свое метафорично представителство в един от термините, фиксирани в заглавието на форума ни. Така *патриотизмът като спомен* трябва да ни подсказва или ориентира към дълбините, или плитчините на отминалото историческо време и битие на тази феномен, и към това дали вече – сега, и в бъдеще, патриотизмът няма да има друго съществуване освен онова, което му предоставят спомените и паметта. *Патриотизмът като блян* следва да отвежда в измеренията на едно желано, възможно или неосъществено (все още) историческо бъдеще, в което – според гледната точка на неговите тълкуватели, – патриотизмът може би ще има, или пък няма да притежава онова изключително важно място, роля и значение в публичния, а и в частния живот на хората, което днес като че ли се предполага. А *патриотизмът като дълг* е свързан с най-взривоопасната проблемна материя, отнасяща се до това какви са или трябва да бъдат същността, особеностите, функционалните ориентации, ангажираност и ефективност на този феномен, комуто се предрича извънредно значима роля в историческия и всекидневния живот както на съвременните, така също и на бъдещите поколения на Земята.

Подобна триада не е резултат от абстрактно-теоретични хипотези или от умозрително скроени и прокламирани визии, от плодовитостта на академични умове, неимоверно откъснати от шума и блясъка на ставащото в реалностите. Тя е плод на естествено съществуващи или пък на политически инфилтрирани, идеологически инспирирани визии, иконографии и интерпретативни „матрици", които шестват волно в нашата смутна историчност, в неспокойното ежедневие. Всички тези описания, пък и тълкувания на патриотичния феномен, на неговото духовно и реално-практическо изображение и оценяване може/трябва да бъдат обект на специализирани изследователски отношения, на комплексни анализи. Игрите на политическата целесъобразност и перфидните властови инструментализации трябва да бъдат изкарани наяве, обяснени, а и преценени от научна, безпристрастна, обективна и вярно служеща на истината теоретическа позиция.

Всички ние сме не само свидетели, пък в определен аспект и жертви на *умишленото разрушаване на социалната и националната държава* в нашата Родина, а и на това как тези процеси се отразиха върху патриотичното съзнание, възпитание и поведение на българите от различни генерационни кохорти,

но и знаем как тези процеси „спомогнаха” за развитието на т.нар. „демокрация”, която се оказа една илюзия или формална, но съвсем не и реална демокрация.

А Демокрацията и Хуманизмът имат съдбовна необходимост от Патриотизма, както и той от тяхното нормално, а и прогресивно историческо развитие, макар съвсем доскоро да ни внушаваха или убеждаваха в противоположното. От сърце и душа желаем да покажем на и дори да убедим (и то с необорими аргументи) читателската ни аудитория, че *патриотизмът е скъпоценен* не само като символ и въплъщение на велики дела, събития и фигури от миналото, а че той има, но и ще продължава да притежава своя символен ореол и колосална практическа ценност и значимост за хората и в нашето, а и в бъдното време.

Искрено се надяваме, че участниците в нашия научно-теоретически форум ще предложат оригинални идеи и солидни аргументи на своите становища.

Ние не си поставяме исполински задачи и крайни цели, осъществяването на които да доведе до триумфален завършек, който да ознаменува цялостното и окончателно разкритие на тайните на национално-патриотичните феномени. Нашето искрено желание е да поставим началото на един, дълго време преднамерено премълчаван, но извънредно съществен, а дори и съдбоносен научен разговор или анализ на патриотизма, който да продължи и напред във времето. Това сега е особено важно за левицата, която, по ред обясними причини, дълго време отсъстваше от публичните дебати, посветени на патриотичните каузи.

Както винаги досега е ставало на организирани от нас конференции, дискусии, кръгли маси, семинари и пр., държим много на представителството на различни гласове и гледни точки, на участието на изследователи и творци от всички поколения на родната ни наука, на учени с разнообразен профил и опит. Искрено вярваме, че този наш подход, превърнал се вече в традиция, е солидна гаранция за уважение и коректност към, а и на потребност от запознанство с цялото многообразие на изследователски оптики или тълкувателни специфики, които битуват днес, а пък и които осъществяват своеобразна репрезентация на пулсиращи в гражданското ни общество (сред различни слоеве на българския народ) настроения, нагласи, вкусове, ценностни ориентации и дори предубеждения, или притеснения, свързани и с крайно деликатната тема за патриотизма.

Надяваме се и някои от внимателните читатели на този наш колективен научен труд да предложат и други важни, актуални и значими теми от този особено деликатен смислов натюрел и диапазон, за да можем и в бъдеще, съвмес-

тно с усилията и талантите на наши колеги-учени да отговорим на техните искания и очаквания, а така и да положим своя дан пред олтара на Патриотизма.

ПАТРИОТИЗМЪТ Е ЦИВИЛИЗАЦИОННА ПАРАДИГМА

Орлин Загоров

Патриотизмът е историческа категория с богат емоционален и аксиологически потенциал за постоянно обновление в съответствие с мащабите на социалния прогрес и духовната еволюция на човека. Като чувство за съпричастие и съпринадлежност патриотизмът започва да се формира с представата за бащиното огнище, майчината скута, дърветата и животните, с които започва взаимодействието на индивида в непосредствената жизнена среда от деня на неговото появяване на този свят. Патриотизмът произлиза от гръко-латинската дума Pater (patria), която означава отец, баща, патриотично съзнание, чието неизменно съдържание се състои от любов, преданост, готовност за саможертва в името на доброто на отечеството, неговата чест и достойнство, минало, настояще и бъдеще. Същото значение има и родолюбието в по-тесен смисъл на думата. Това е първата стъпка към приобщаване и сливане на индивида към общността, с която има генетична и духовна връзка. Това е първичният свят, в който индивидът се влива. Тази непосредствена среда древните елини наричали ойкос, което означава дом, къща, имот, стопанство, от което по-късно произлиза и науката екология, изучаваща взаимодействието на човека с заобикалящата го среда в най-широк смисъл на думата. Това е процес на разширяване на чувството за съпричастие и съпринадлежност. Постепенно това чувство обхваща це-лия свят. В този контекст смисълът, обхватът на патриотичното чувство съответства на културния кръгозор на индивида и на общността, на която той принадлежи. В основата на патриотичното чувство стои отношението към земята, на която си се родил, където се връщаш в сънищата си, независимо от това къде се намираш. Това е чувство, закодирано дълбоко в душата ни. В резултат на това географското понятие територия постепенно се превръща в отечество, родина, пространство върху което се развива определена духовна, културна, аксиологическа и идеологическа реалност и служи за формиране на етнокултурно, историческо и национално самосъзнание, чувство за национално достойнство. С времето всичко това се превръща в дълбока емоционална връзка.

В този смисъл това е емоционално преживяване на отношението към всичко, което представлява съдържанието на битието ни – от тревата до звездите. Стародавна истина е, че три основни страсти движат човешкия живот:

жаждата за любов, търсене на истината и състрадание към болките на другите. Любовта прави човека универсален и ценност с космическо значение. В. И. Вернадски пише: животът се определя от любовта към хората и от свободното търсене на истината. А древно китайският мъдрец Конфуций ни съветва: „Обичайте се взаимно, обичайте целия човешки род, цялата верига, отделно звено от която е всеки един от нас".

Оттук произтича и истината, че съвременният патриотизъм не се изчерпва с привързаността към родната земя, с любовта към хората, които я населяват и културното наследство, като следи, оставени от тях върху нея. Това чувство е нещо повече от привързаност и съпричастност. То трябва да се превърне в *пасионарност*, която означава емоционално преживяване на родолюбието, достатъчно силно за саможертва и способност за поддържане и постоянно задълбочаване на родолюбието като съкровена емоционална връзка с родния край, която от ранна възраст се закодира в душевната конструкция на индивида. Една съвременна нация не може да разчита на устойчиво вътрешно единение и стабилна сигурност ако територията й се обитава от хора, които не я възприемат като обект на пасионарност, чувствайки се духом свързани с територия на чужда държава. Това е сепаративен изолационизъм, който се основава на етнически и верски предразсъдъци. За да се преодолеят тези предразсъдъци, е необходима всестранна интеграция или гражданско и морално-политическо единение. Това не е възможно да се постигне дотогава, докато в една държава живеят граждани, отказващи да се наричат с етнонима на доминиращата етническа общност или с патронима, т.е. с името на държавата. Това явление може да се преодолее не чрез осигуряване на привилегии за такива граждани от страна на държавата за сметка на останалото население, а чрез последователна политика за утвърждаване у всеки член на обществото съзнание за необходимостта от собствени усилия за придобиване на адекватно национално самосъзнание, за да придобият правото за равноправно и равностойно участие в управлението на страната. От друга страна, ако липсва такова желание и политика, част от обществото се превръща в потенциални жертви на непреодолени имперски и реваншистки амбиции на близки и далечни държави. Казано с други думи, патриотизмът днес вече не е само понятие за верска, кръвно родствена връзка между хората от една етнокултурна или социокултурна общност. В условията на глобализиращия се свят той закономерно прераства от племенен в на-

ционален патриотизъм, а с времето обхваща и глобалната солидарност, придобивайки характеристиките на *планетарен патриотизъм*, основан на духовно-идеологическа парадигма, която му придава универсалност, издигайки националното самосъзнание до висотата на глобално светоусещане. Това самосъзнание се основава на убеждението, че планетата Земя е обща люлка на човешкия род. Това е реалното съдържание на формулата „граждани на света", известна още от времето на Орфей, както и на мисълта на Маркс и Енгелс, намерила място в „Комунистическия манифест", че „пролетариатът няма отечество".

Модерното патриотично съзнание включва в своето съдържание националния идеал, националната идентичност, националното достойнство и глобалната солидарност, но не въз основа на кръвно-родствената солидарност, ограничена в границите на тесните граници на племенното и конфесионалното мислене, а на устойчиво съчетание на три компонента: – любов към родната земя – родолюбие, съпричастност към съдбата на нацията – национализъм и солидарност с всички онеправдани, унизени и страдащи от несправедливост, насилие, потисничество и експлоатация, независимо в коя част на земното кълбо живеят. По този начин в условията съвременния свят това чувство се превръща в глобална етика.

Спецификата на специфичния бит и на националната история, безспорно имат формиращо значение при изграждането на личността и нейното патриотично възпитание. Но в крайна сметка, доколкото става дума не само за съвкупността от фактите от племенната история и територия, но и за националното достойнство, както и тревога за положението на мнозинството от човечеството с еднаква съдба, патриотизмът трябва да обхваща и идеята за премахване на пропастта между богатството и бедността в световен мащаб. Според руския учен А. С. Панарин тази необходимост се съдържа в хуманистичната същност на православно-славянската духовност (Панарин, А. С.).

В своята интерпретация на категорията патриотизъм като динамична парадигма, акад. Михаил Арнаудов пише: „И колкото малък и потиснат да е той (народът – О. З.) отначало, съзнанието за собствената му цена и за собственото му достойнство е достатъчно, за да го потикне към най-голямо напрежение на енергията за въздигане и уважение от страна на по-силните народи. Народното съзнание, веднъж влязло в активна фаза, създава чувство на благород-

ство и чест, което не позволява предизвикателство от никоя страна” (Арнаудов, М., 1942, 8). Това означава, че чувството за родство между хората с обща съдба става актуална духовна енергия, когато те се превръщат в „исторически народ”, когато ги обединява съзнанието за „борба за: църковна, книжовна, езикова и просветна независимост; национално и духовно обединение; национална консолидация, изграждане на единен национален книжовен език, национално свестяване сред онези, които са обхванати от гърчеене и т.н” Това е потвърждение на тезата, че патриотизмът (като родова памет, родолюбие, историческо съзнание и емоционално преживяване на връзката с конкретната природна и битова, семейна и родова среда) е необходима предпоставка за появата и изграждането на национално съзнание, национално достойнство, а на по-високото равнище на социализирането на индивида да придобива характер на глобална идеология.

В зависимост от характера на морално-политическата нагласа на отделни личности и общности съдържанието на тяхната национална гордост и патриотизъм са коренно различни. Преди всичко, при едните националната гордост и патриотизмът остават на равнището на духовно-идеологическата мимикрия, когато те принадлежат към експлоататорската класа – буржоазия, олигархия, мафия, корумпирани и т.п., по силата на което в условията на либералната икономическа доктрина населението във всяка държава се дели на непримирими помежду си класи с различни помежду си култури и начин на живот. Между тях лежи дълбока пропаст на социално и духовно-идеологическо разслоение. В контекста на българските реалности и в условията на глобализиращия се свят това предполага у всеки член на обществото да се формира разбирането за необходимостта от изграждането на нова култура на националните чувства и на ценности с по-широка значимост, т.е. нова душевност.

Анализирайки историческия опит на Парижката комуна (1871), Карл Маркс в „Гражданската война във Франция” пише: „Единството на нацията не трябва да бъде унищожено, а напротив – да бъде организирано чрез комунал-ното устройство; това единство трябва да стане действителност чрез унищожаването на онази държавна власт, която се представя за въплъщение на това единство, но иска да бъде независимо от нацията и стояща над нея. Всъщност тази държавна власт е само паразитен израстък върху тялото на народа” (Маркс, К., Ф. Енгелс. Съч. т. 17, 342).

Автентичната национална гордост генетично е свързана с патриотичното съзнание. То е нейното емоционално и духовно-идеологическо ядро. Само тази национална гордост (като духовно-идеологическо съдържание на патриотизма) ражда отпор срещу враговете, поробителите и насилниците на народа. Всичко това налага нов подход не само към въпроса за нацията и националното единство, но и към патриотизма.

В края на XX и началото на XXI век нашата нация е изправена пред тежки исторически предизвикателства. Това изисква органическо и творческо съчетаване на патриотизма и националното достойнство. Човечеството също преживява преломен момент в развитието си. На авансцената на историята на изток и на юг, на запад и на север се надигат стотици милиони хора, нови обществени движения и идеологии, които ратуват за смяна на сегашния несправедлив свят с хуманистичната цивилизация на свободата, мира и братството между народите. Това е израз на истината, че времето, в което живеем и в което ни предстои да живеем, потвърждава необходимостта от нова диалектика на патриотизма и националното достойнство, основано на нова култура на националните и общочовешки ценности.

Патриотизмът е качествено нова характеристика на социално-политическото съзнание на обществото. Той представлява една от най-важните съставни части на политическата култура на обществото, което дава своето отражение върху отношението на личността, класата и нацията към съществуващите през вековете национално обособени отечества.

Глобалната солидарност е основен елемент на универсалната човешка душевност. Става дума за система от ценности, идеи, принципи, възгледи, чувства и нагласи, които изразяват стремежите на народа за изграждането на един нов свят, в който човешкият род най-после трябва да живее в сигурност, социална справедливост и липса на малцинство от богати, което узурпира цялата власт и съсредоточава в ръцете си по-голямата част от националното богатство. Не е трудно да се разбере, че издигането на общественото и индивидуалното съзнание до високата на борбата за коренно преустройство на мисленето, подхода и действията на народите представлява сложен процес.

При тези условия особено актуален става проблемът за формирането и по-нататъшното развитие на нова култура на националното чувство като израз на една нова диалектика на патриотизма и националната гордост. Вместо това,

привържениците на неолиберализма в наши дни ни препоръчват „конституционен патриотизъм". Неговата същност се изразява в лоялността към законите, които са подчинени на интересите на корумпирано малцинство, а не на грижата за общо благоденствие и укрепване на националното достойнство. В този смисъл чрез налагане на конституционния патриотизъм се цели да се обезличава и унищожава традиционният патриотизъм, който съдържа в себе си идеята за националното достойнство. Ето защо идеолозите на конституционния патриотизъм, който е духовно-идеологическа парадигма на евроатлантическата олигархия, изискват от местните управници „да очистят чрез политиката на реформи" от неприсъщия баласт на балканските емоции и поискат от българите поредните жертви не в името на нацията и нейните идеали, а заради благополучието на отделния човек, който постепенно трябва да се превърне в образ и подбие на своите благодетели.

Тук е важно да се отбележи една обективна закономерност с глобално значение. В зависимост от степента на своята зрелост и насоченост националните ценности могат да придобият общочовешко значение. При това те запазват своята самобитност, но същевременно започват да функционират и като ценности с общочовешко значение. Същевременно, в съвременния свят здравомислещият човек се чувства социално и духовно-идеологически изолиран от обществото, в което живее, ако е лишен от национално самосъзнание, без което изпада в състояние на маргиналност.

При такава постановка на проблема морално-политическото единство на нацията се утвърждава като един от важните аспекти на синтеза между патриотизма и националното достойнство. То се изразява в еднопосочността на политическите идеали, в пълното съвпадение на патриотичните, националните и интернационалните чувства и способност да се отстояват от всички граждани коренните интереси на нацията и човечеството. Морално-политическото единство определя характера на патриотичното и националното възпитание, на националната гордост и психология, духовно-идеологическия облик на обществото. Всичко това има за своя основа единството на историческото битие и съзнание, единството на настояще и бъдеще, изградено върху историческите цели на нацията новата глобална етика. Идеологическият ентусиазъм, нравствено-психологическата чувствителност, адекватната реакция по повод на конкретни събития в живота на нацията и света – това е емоционалната основа на патрио-

тизма. Главен критерий за нарастващата вътрешна сплотеност и духовно-идеологическо единение на нацията е стремежът към сплотеност, изградена върху принципите, нормите и ценностите на хуманистичната цивилизация, чийто формационно-цивилизационен код е устойчивото развитие. Тогава става възможно национализмът да не се смесва с шовинизма, патриотарството, националния екстремизъм на експлоататорските класи, както и с националния нихилизъм. Известно е, че шовинизмът и патриотарството са основата на идеология, обосноваваща превъзходството на една нация над останалите нации, изключителността на „своята" нация, на нейната култура, език, историческо минало, традиции и обичаи. Това служи за разпалване на вражда и военни конфликти между нациите.

Изключително важно е да подчертаем засилването на нова глобална тенденция, според която новото патриотично съзнание ще се наложи чрез дълбока аксиологична трансформация. Защото обновлението на националния дух винаги настъпва на базата на новите ценностни приоритети. Сега в почти всички постсоциалистически страни социалните идеали на част от младите хора са чиновникът, бизнесменът, екстравагантният номад. А трябва да бъдат ученият, изобретателят, интелектуалецът, възпитаният във високо национално достойнство, патриотът. Те не вярват, че притежавайки такива ценности като образование, талант, честност и патриотизъм, може да се сдобият с богатство, освен по престъпен път.

Важен аспект на разглеждания тук проблем е да се отстоява разбирането, че сами по себе си националните интереси, националното съзнание, националната гордост и достойнство не пораждат национален екстремизъм, който извращава националната идея. В основата на това извращение и превръщане на националното в шовинизъм, в агресивност към другите нации е класовият антагонизъм, от което се определя и класовата същност на всякакъв вид национализъм. Затова и национализмът и „патриотизмът" на тези, които се ръководят не от националните интереси, а от ненаситната жажда за привилегии и трупане на нови богатства на гърба на огромното мнозинство от населението, коренно се различава от националното достойнство на това мнозинство. „Национализмът" и патриотарството на олигархията се изразява в идеология и политика за утвърждаването й като господстваща икономическа, политическа и духовна си-

ла в обществото. Съвременните поколения българи сме свидетели на този процес в страната ни.

Не може да се отъждествяват екстремизмът или тероризмът с борбата на широките маси от населението против чуждото робство, както и стремежът им да се освободят от следите на това робство. Това е борба за психологическото, моралното и духовното разкрепостяване на човека, за пробуждане у народа на воля за окончателно премахване на всички и всякакви последици от чуждото иго, нанесло колосални вреди в развитието на човешкия дух.

Върху този изключително важен и деликатен процес значително влияние оказват редица факти и събития от историческите взаимоотношения между отделните нации и етнически общности, ролята на религиозни и други сблъсъци, както и намесата на външни сили в тези взаимоотношения. Поради тази й особеност диалектиката на националното и социалното, на националното и патриотичното съзнание и възпитание няма нищо общо с националшовинизма, нито пък с националния нихилизъм.

Засилването на крайния национализъм, рязкото изостряне на етнически и конфесионални конфликти в редица райони на света, използването им в политическата и идеологическата борба на антикомунизма поражда необходимостта от сериозно теоретическо осмисляне на тези явления. При тези условия рязко се очертава разминаването между позициите на управляващия елит в много страни. Този елит използва националната идея и патриотизма за свои тясно егоистични и съсловни интереси на местни и чужди субекти. Неговите представители се опитват да представят своите интереси за национални интереси. При тези условия изконните въжделения на огромното мнозинство от населението, лишено от сътвореното от него изобилие от материални и духовни благаq е обречено да живее в мизерия и унижение.

Това разминаване особено остро се проявява в отношението към европейската мечта, ценностите на Ренесанса и Просвещението. Мнозинството от населението отстоява противоположна ценностна система, основана на идеята за социална справедливост, равнопоставеност пред законите, благоденствие за всички, достъп до качествена и безплатна образователна система, здравни грижи за всички членове на обществото и възможност да оставим на идните поколения по-добър свят. Противно на това т.н. политически елит се грижи за своите интереси интересите на благодетелите си от Брюксел и Вашингтон, жерт-

вайки държавния суверенитет, политическата и икономическата независимост на страната и националното достойнство. .

Поради това мнозинството от българите са разочаровани от настоящето и не вярва в бъдещето, което ни обещават и което няма нищо общо с нашите мечти и национални идеали да възвърнем „държавата на духа", някога център на славяно-християнската цивилизация в Европа.

Днес България преживява дълбока криза. Тя е израз на тотална опустошеност и анархия на ценностите. В този болен свят българският народ е от народите, които все още не са превърнали хленченето в религия на унижението, борейки се за защита на личното достойнство. Ние трябва да сме горди пред този величествен подвиг на духа. И това е най-ярка изява на нашия патриотизъм и национално достойнство. Това е залогът за нашето оцеляване. Това изисква за нищо на света да не допуснем откъсване от православно-славянската духовна идентичност. Това е гаранцията, че все още сме в състояние да запазим за себе си и завещаем на поколенията горда България. За да постигнем това, не трябва да проявяваме покорно примирение с щедро финансираната отвън отродителна дейност, която се осъществява чрез електронните медии. Нима е трудно да се забележи как те от сутрин до вечер заливат всекидневието ни с чужди за нас културни образци и духовни послания, оскверняващи изконната ни национална самоличност.

Патриотизмът намира израз не само в способността за адекватен цивилизационния избор, но и в високата политическа култура, която ни помага да различаваме тези, които заслужават нашето доверие, от тези, които преди всяка изборна кампания се явяват пред нас като вълци, облечени в овчи кожи с велики обещания, за които забравят втория ден след изборите. Когато сме лишени от това умение, се създава благоприятна политическа среда за възвръщането на такива болестни състояния на духа като аномия, антиномия, корупция на разума, лумпенизация, комплекси и др., които се явяват симптоми на оскверненото национално достойнство. Липсата на адекватна патриотична парадигма и национално достойнство е причина за много от антиномиите на националното ни съзнание, някои от които ускорено се задълбочават в условията на прехода от социалистическа към капиталистическа система, продължаваща повече от четвърт век. По-опасните от тези антиномии са добре известни. Те са:

- Дефицитът на устойчив патриотизъм е причината за отслабване на съзнанието за историческо наследство и въвличане на част нацията в стихията да се унищожава това наследство при всяка смяна на политическата ситуация у нас или около нас по внушение на новите господари;
- Разширяване на желанието да се самоизтъкваме и в същото време постоянно да се самооплюваме, често придружено с национален мазохизъм;
- С нова сила се активизира духът на отрицанието, обхващайки все повече хора;
- Много често закъсняваме или избързваме с предприемането на действия със съдбовно значение за нацията и по същия начин предпочитаме екстремизма при тяхното осъществяване, с което обезсмисляме големи идеи и начинания;
- По-голяма част от духовната ни енергия изразходваме за недоволство и критика на силите (външни и вътрешни), които работят срещу българските национални идеали. Поради това не винаги ни стигат сили, за да ги неутрализираме своевременно;
- Не ни липсва желание да имаме верни съюзници, но не възпираме управляващите ни, когато се увличат често да ги сменят, обругавайки пред новите си благодетели по най-жесток и недопустим начин предишните. Тук лоша шега ни изиграва историческата случайност: новият ни съюзник почти винаги се оказва противник на предишния;
- Искаме българската държава да се развива като еднородна и еднонационална. Но в същото време оставяме извън нея съгражданите си, които не са свързани с християнската вяра. Така в тази еднонационална държава населението е обособено на две групи: българи и небългари;
- Толерантността към етническите и религиозните групи у нас, както и грижите за техните права и свободи почти винаги имат за резултат отчуждаването им от българската нация;

- Силно и постоянно изразяваме желание и стремеж към суверенна национална политика но дълбоко вкорененият в националната ни психология мит за фаталистичната предопределеност на българския национален въпрос от великите сили на деня ни лишава от далновидност и последователност;
- Често за осъществяване на справедливи цели избираме неадекватни средства за тяхното осъществяване.

Посочените антиномии не изчерпват пълния им списък. Но са достатъчни, за да преценим какви биха били последиците от тяхното задълбочаване. Българинът е готов да приеме предизвикателствата на демокрацията и основаната на нея нова национална етика. Но увлечен в неадекватна доверчивост не забелязва, че под прикритието на демократическата идея му се натрапват чужди на душевността му модели, изковани в света на чужди ценности и традиции. При по-нататъшно налагане на този модел е застрашена духовната ни самоличност. В подкрепа на това говорят множество факти. Крайният резултат от тяхното действие се изразява в тенденциите на обезличаване на нацията чрез прекомерно насищане на нейната духовна среда с чужди ценности: реч, музика, начин на общуване, танци и т.н. Всичко това засилва центробежните процеси в националния ни живот. Накърнява се етнокултурният ни облик, изкуствено се активизират процесите на обособяване, сепаратизъм и отчуждение на определени части от населението на базата на етническа и религиозна основа. Издигат се искания, които целят да се наруши еднонационалният статут на страната, за да се превърне тя в конгломерат от обособени племенни, етнически и религиозни общности, ориентирани навън, към чужди държави, които не крият своите имперски амбиции спрямо страната ни.

Най-често повтаряната фраза напоследък у нас, когато се заговори за българския национален въпрос, е: нашата независимост и суверенитет са гарантирани от НАТО, САЩ и приятелите ни от ЕС и с лека ръка им предоставяме войската и разузнаването си за война със съседите ни. Особено тежки ще бъдат последиците от налагането на осквернени европейски ценности като алтернатива на развитието ни. Още по-опасно е често да предоставяме управлението на страната в ръцете на политици, лишени от национално достойнство и подчиняващи цялата си вътрешна и външна политика на интересите на своите благодетели от Брюксел и Вашингтон, които мечтаят за „България без бъл-

гари”. Крайният резултат от това са задълбочаващите се национален нихилизъм и национална малоценност сред младите и страхът на управляващите от понятия като национална идея, национални идеали, национално единение, национално достойнство, национална доктрина и прочие. Това нерадостно състояние на националния дух днес широко се експлоатира за целите на една чудовищна политическа демагогия, която нерядко придобива характерните белези на националното унижение и предателство.

Специфична опасност на българския патриотизъм и национално достойнство представлява възраждането на биологизаторски тенденции в изследване на славянската принадлежност на българския народ. Въпросът опира до невероятни заключения върху верни сами по себе си факти. Още по-странното от чисто научна гледна точка е възраждането на биологизаторския подход при определяне идентичността на хората. Така, изкушени от трибалистични (племенни, етнически и кръвно-родствени) увлечения някои автори твърдят, че българите не са славяни, поляците и хърватите са особен тип славяни, а българите са по-близо до поляците, но и до гърците. В случая, смущаващото е, че славянската принадлежност се обвързва с отречената от европейската културна антропология расова, племенна, кръвно-родствена концепция. Иначе изследванията на тракийското наследство на българската етническа принадлежност заслужават да се поощряват и това би допринесло за разкриване на широката генетическа гама на българската етнокултурна и антропологическа идентичност. Но това не предполага да се подценява истината, че независимо от различните възгледи относно произхода на българите и изминатия от тях път на историческо развитие до идването на Аспаруховите българи и създаването на Дунавска България след 681 година, съдбата им неотделимо е свързана със славяните. Оттук насетне специфичната им духовност се формира като уникален синтез на културни матрици, характерни за основните етнокултурни потоци – българи, славяни, траки и други, които се вливат в една духовна общност в лоното на православната църква. Съществуват етнографски и археологически артефакти за присъствието на древни вярвания, чиито корени са свързани и с траките. Без съмнение те оказват своето влияние върху спецификата на общата духовност, която по правило се дефинира като православно-славянска.

По силата на друг предразсъдък проявите на националното достойнство се обявяват за краен национализъм, а нерядко дори и за шовинизъм или ксено-

фобия, патриотизмът – за предразсъдък, националният нихилизъм – за проява на демократичност и модерност. Както вече посочихме, в своята автентичност национализмът представлява естествен и законен стремеж на всеки народ към самобитност и културна идентичност, към опазване и развитие на своите национални ценности, въплътили жизнения опит и вековните усилия на цели поколения. Този национализъм играе мобилизираща роля в борбата на народите против чуждото робство, както и в стремежа да се освободят от следите на това робство. Това е борбата за психическото, моралното и духовното разкрепостяване на човека, за пробуждане у народите на воля за окончателно премахване на всички и всякакви последици от чуждото иго, нанесло колосални вреди в развитието на човешкия дух.

Следователно, шовинизмът и национализмът са коренно различни състояния на духа. Едното е израз на национална и расова нетърпимост, на агресивна и експанзионистична политика, а другото – на национално достойнство, на уважение към ценностите на други народи и нации, на стремеж за сътрудничество и взаимопомощ с тях.

В началото на XXI век, поради изостряне на глобалната политическа обстановка в света, предизвикана от агресивната политика на Западна Европа и САЩ, проблемът Изток-Запад навлиза във фаза на опасност от въоръжен сблъсък между големите държави. Особено се изостря обстановката след драстичните акции на САЩ с участието на НАТО и ЦРУ за преместване на разделителната линия на Европа все по на Изток, непосредствено до границите на Русия и нейните бивши съюзници. САЩ използва ЕС за въвличане на страните членки от Източна Европа в т.ч. и България, в тази взривоопасна кампания. За тази цел политическият елит в тези страни постепенно се подменя с хора, които са безразлични към националните интереси, вдъхновени от обещаната им възможност за бързо трупане на богатство. Те не прикриват антикомунистическите; антисоциалистическите и антируските възгледи. Десният управленски елит верноподанически се поставя в услуга на благодетелите си, не се смущава да обяви Русия за най-голяма опасност за суверенитета и независимостта на България. Всичко това в максимална степен политизира отношението към славянския свят и Русия. За първи път след Освобождението българите се изправят едни срещу други като русофили, т.е. приятели на Русия и русофоби – врагове на Русия, начело с държавни функционери, излъчени от крайно десни сили и оли-

гархични среди, сродени със своите доброжелатели от Вашингтон и Брюксел. Всичко това се представя за демокрация, а толкова много напомня на нещо като нейно отрицание. Това представлява цинично оскверняване на такива ценности като демокрация, справедливост, законност, национална сигурност, национално достойнство, след като са превърнати в своето отрицание. Подобно явление може да се определи само като корупция на разума и погром срещу националното достойнство.

Въпреки всичко здравият разум на народа запазва своите искрени чувства към Русия и руския народ, завещана от предците, които възприемат Русия като освободител и закрилник при тежки исторически изпитания. В тази обстановка темата за Евразия се налага като въпрос за съдбата и бъдещето на България. Отношението към Русия, руската култура и руския народ представлява съществен аспект на българското национално достойнство и патриотизъм. Това се вижда и от последните социологически проучвания от Института за модерна политика през м. октомври 2014 г. Едва 4 % от анкетираните виждат в Русия опасност за националната сигурност на България. От друга страна 51 % от българите подкрепят „Южен поток", против са 14 %, от всички енергийни проспекти, за които се говори у нас напоследък (в-к „Дума", 24 октомври 2014, 2). В този контекст особено любопитно е изказването на председателя на фондация „Героите на България" Тома Андонов в интервю на Юлия Кулинска във в. „Дума": „Всеки българин трябва да носи Русия в сърцето си. Наш дълг е да възпитаваме у младите любов и признателност към нашата освободителка" (в-к „Дума", 24 октомври, 11). Особено важно е да се отбележи, че огромното мнозинство от българския народ вижда в лицето на Русия и руския народ единствения сигурен защитник при опасност от военен конфликт.

В заключение трябва да се отбележи, че адекватното електорално поведение е обективен критерий не само за равнището на политическата култура, но и за загриженост за съдбата на България, нейното настояще и бъдеще. Една от причините за неуспехите и пораженията на българската държава е липсата на зряло държавническо съзнание на управляващия елит. Този феномен стои в основата на отчуждено отношение към интересите на държавата на почти у всички политици, обвързани с евроатлантическата перспектива на страната. Затова те с лека ръка жертват националните каузи за лични или чужди интереси. С това се налага да се обясни и издигането на случайни хора без необ-

ходимите качества за управници на високи държавни постове: министри, депутати, областни управители и т.н. В краен случай това формира ирационална нагласа в широки мащаби, съгласно която политическата власт, т.е. управлението на държавата трябва да се използва за грабеж на националното богатство за свои и на близки и роднини интереси.

През 30-те години на миналия век историкът проф. Петър Мутафчиев изразява не по-малко стряскаща тревога за съдбините на България, имайки предвид състоянието на политическия ни елит: „На политиката у нас винаги се е гледало като на най-лесното и най-достъпното от всички занаятия. Затова и полуинтелигентът намира в нея най-благодатното измежду всички поприща. И тъй като тази е причината, загдето тук бе най-пълна липсата на творчески умове и загдето обикновеният политически деец у нас – както никъде другаде – до такава степен е лишен от подготовката и изобщо от качествата, необходими за тоя може би по-сложен от всеки друг род дейност. Някога историкът на нашето време ще се чуди на жизнената сила, разгърната от народа ни в преживените големи събития, ще се чуди може би и на издръжливостта му през тежките следвоенни години. Това обаче, над което ще спре вниманието си, ще бъде въпросът как тоя силен и бодър народ в най-критичните години в новата ни история не смогна да излъчи от себе си нужните му водачи, а остави съдбата на страната в ръцете на недорасли духовно свои синове”. И по друг повод, на друго място, той добавя: „Страховете на всички ни идват не от съзнанието, че потенциалните сили на народа ни са изчерпани, а от това, че хората с потребните качества почти не виждаме. Да се създадат те, може би, е най-големият проблем”.

Напоследък у нас се разширява националният нихилизъм особено сред хора, заразени от евроатлантическите ценности, основани на неолибералната идеология, поддържана и щедро финансирана от разни чужди или подставени фондации. Техните внушения и действия представляват антипод на патриотизма и националното достойнство. Той е проява на безродие, безразличие, отчуждение, пренебрежение и индиферентност към националните ценности. Националният нихилизъм представлява умонастроение и практика, мислене и действие, дефинирани като дух на отрицание на общоприетите културни ценности, идеали, норми, начин на живот, определящи специфичната духовна нагласа на националната общност. Изключително опасни са последиците от нихи-

лизма, породен от сблъсъка на идеологически системи, при което настъпва „духовен вакуум” с продължително действие. Човешкият дух се лишава от една централна идея, около която да се съсредоточават убежденията.

Последиците от националния нихилизъм са добре известни: чувството за малоценност, самоунижението и прекаленият критицизъм, кризисни състояния на духа, които нерядко преливат в национален мазохизъм или патриотарство.Това особено ярко се проявява в често прилагания принцип на тотално отрицание по отношение на всичко, свързано с миналото, желанието да се заличават знаците на историческата памет на поколенията, стигащи до унищожаване на паметници, които допълват пантеона на националната достойнство. В основата на този постоянен източник на нихилизъм стои прекомерната политическа обремененост и духовна маргиналност. Не по-малко опасни за националното достойнство са националният екстремизъм и патриотарството.Това е карикатурна форма на любовта към Родината (Отечеството, Татковината), придобила екстремни и патологични измерения. В политиката заразените от него са склонни към използване на крайни мерки срещу представителите на етнически групи, различни от доминиращата етническа общност, като ксенофобия, сегрегация, геноцид, етноцид и апартейд. Спрямо съседните страни, в които живеят групи (диаспора) със сродна с тази на доминиращата етническа общност в страната идентичност, той се проявява в агресивен ирендентизъм, предизвиквайки провокации, намеса във вътрешните работи на съответните държави, финансиране на дейности, които увреждат добросъседските отношения.

Либерализмът е политическа идеология, която слага силен отпечатък върху западната традиция и обявява индивидуалната свобода за основна ценност. Той изопачава същността на патриотизма и националната гордост, определяйки ги като форма зависимост и ограничаване на индивидуалната свобода. Неговите адепти открито проповядват отрицателно отношение към националната идея, националното достойнство и чувството за принадлежност към исторически установените културни традиции , обичаи и обреди, които ги обявяват за предразсъдъци.

Последователите на либералната доктрина в страни като България провеждат активна идеологическа борба срещу формите на патриотичното възпитание. Те проникват в институциите, които по традиция провеждат възпитателна дейност сред подрастващите, и грубо се намесват в тяхното нормално функ-

ционирање, подкупвайки част от работещите в тях служители. От позициите на либерализма и у нас напоследък се правят опити за изхвърляне от учебните планове и програми и учебниците важни исторически дати и свързаните с тях личности, имена на радетели на националното достойнство и техните произведения, налагат разбирането, че училището не е възпитателна институция, че неговата единствена легитимна мисия е обучението и т.н. Така се моделират поколения, „освободени" от национално самосъзнание, чувството за уважение към националния идеал, почит и свято отношение към културното наследство и преклонение пред саможертвата на героите от пантеона на националната гордост. Либералните принципи: „Отнасяй се към човека като към индивид и никога като част от някаква група", „Laissez faire" (оставете нещата да се развият сами) и т.н. В политическата философия на либерализма се отстоява принципът за ненамеса на държавата в частния живот на гражданите.

Крайна цел на либералната доктрина е ликвидирането на нациите и националните ценностни системи. Това не е обикновен космополитизъм, а доктрина за превръщане на човечеството в безродна номадска тълпа, която живее с максимата „моята родина е там, където живея добре". Патриотизмът и националното достойнство са постоянен обект на разрушителното въздействие на либералната илюзия. Културният империализъм се подвизава в сянката на либералния вариант на дивачеството. Той се натрапва на народите под прикритието на глобализацията, подлагайки ги на духовно обезличаване и лумпенизиране на техните културни потребности. Това е начин на духовен геноцид на стотици народи, нации и етнокултурни общности. Там, където либерализмът доминира пазарът се обявява за висша ценност и единствен обект на преклонение; пазарът се превръща в абсолютен меценат и арбитър за достойнствата на плодовете на културата и изкуството, за което като единствена мярка се използва „продаваемостта" и размерът на печалбата; „традиционните общества" се манипулират с идеята за модерността, в която се налага неолиберална мобилност като средство за разрушаване на традиционните връзки в семейството и обществото; главни форми на духовно-идеологическото общуване става културната тирания чрез електронните медии и еднотипната потребителска култура, заразена с безразсъдната комбинация от комерсиално-порнографското начало, което залива телевизионния екран и всевъзможните културни пространства – кино, театър, културни институции, радио и печат – избивайки непрекъс-

нато в ексхибиционизъм и апология на насилието във всичките му форми и проявления; налагане на неразумния хедонизъм и демоните на егоцентризма чрез натрапване на алгоритъма на алчността; подхранване на медийното пространство с уловките на жълтите новини, мимолетни връзки и употребяването им за нуждите на своите интереси чрез подхранване на инстинктивното, подсъзнателното, животинското, особено у хора, лишени или с разрушена имунна система; натрапване на псевдокултурата за поощряване на глобализацията на бездуховността, която масово поразява духа с арогантността на цинизма, насилието, пош-лостта и самочувствието на всепозволеност и безнаказаност. В крайна сметка либерализмът е насочен към ликвидиране на критическия разум и създаване на лумпени, лишени от идеали и смисъла на човешкото битие, като по този начин цели да ликвидира революционния ентусиазъм на бедните и потиснати слоеве от населението. Това се постига чрез насаждане на „култура на бедността" (culture of powerty).

Неслучайно днес ***все*** по-често и от все повече хора у нас се задава въпросът дали имаме съзнание за специфични национални ценности и кои са те. Коя е твърдата почва, на която стъпваме, за да погледнем себе си и света, за да формулираме своите цели и интереси като нация? В най-добрия случай всеки наш политик и неговият идеологически храненик, наричан „експерт", остават в границите на своите интереси, като се разминават с логиката на националните ценности. Дори ценности с универсално значение като „социална справедливост", „силно гражданско общество", „лично щастие на всеки от нас", „социален мир", „сигурност", и демокрация се принасят в жертва на егоистични и тясно класови (съсловни) интереси.

В такава ситуация патриотизъм без национално достойнство лесно се изражда в патриотарство. Без действено и съзнателно отстоявано национално самочувствие, патриотизмът се лишава от смисъл. Известно е, патриотизмът се изгражда върху устойчива представа за мястото и приноса на нацията в историята, за уважението на другите нации към нея. Тук не става дума просто за идентификация, за принадлежност към една или друга нация, или територия, а за дълбоко закодирано в същността на личността съзнание за трайно чувство, за смисъла и логиката на тази принадлежност. На него се основава взискателността на всеки индивид към себе си като член на определена нация, потребността да постъпва така, че да не уронва нейната чест и престиж, а да утвърж-

дава и засилва уважението на другите към нея. Важно е да не се забравя, че отличителна черта на националната идея, важна част от която е патриотизмът, е пасионарността – готовност за саможертва в името на своя народ, на своята родина. Това състояние на духа е нужно е необходимо и когато се налага да се подкрепят борбите на онеправданите срещу несправедливостта, корупцията, организираната престъпност и оскверненото човешко достойнство, независимо от това къде се водят тези борби.

Формирането на това съзнание е свързано с историческата еволюция на нацията като социокултурна общност. В своето историческо развитие то може да бъде деформирано или отчуждено. То е деформирано, когато националното достойнство е изградено върху стремежа за задоволяване на чужди интереси чрез предоставяне на националната територия, създавайки паралелна държава, управлявана от родоотстъпници и предатели на националния суверенитет.

Патриотизмът, съчетан с национално достойнство, подхранва постоянния протест срещу всяка проява на национална малоценност и национален нихилизъм; отстоява честта на нацията. То ни е нужно, за да можем своевременно и адекватно да реагираме на всеки опит за фалшифициране на историята, за принизяване и унизяване на националната самоличност. То ни служи за източник на воля за съпротива срещу посегателствата върху историческата памет, срещу оскверняването на имена и събития, които играят ролята на крайпътни знаци по историческия път, срещу опитите да се приписват на нацията действия, дефинирани като престъпления (геноцид спрямо отделни свои съставки, расова дискриминация, национална вражда и т.н.).

Модерният национализъм е възможен избор, произтичащ от една обективна реалност, проява на модерния човек, отговорен за мислите и действията си и поради това изправен пред двойното изкушение: да заложи на свободата с всичката самота и опасности, които това крие, или да търси убежище в екзалтираната стихия на фанатизма в лицето на примитивния, войнстващия и деструктивен национализъм, който задушава в него свободната воля и заглушава страха от бъдещето. В определен смисъл модерният национализъм има за свой основополагащ принцип търпимостта. Наистина, религиозните войни са заменени от националните войни. Религиозните войни заглъхват благодарение на една велика идея: търпимостта. Националните войни, които продължават и

днес**,** могат да бъдат ограничени или премахнати само със силата на същата тази велика идея. В това, впрочем, се изразява духът на демокрацията.

Когато националната идея се използва като механизъм и основание при формиране и осъществяване на определено политическо решение и поведение спрямо други нации, спрямо етнически, етнокултурни и конфесионални общности вътре в страната, тогава национализмът дава своето отражение върху насочеността и последиците от това решение и поведение.

Както религията сама по себе си не е синоним на фанатизъм, тероризъм и фундаментализъм, на религиозна ненавист, така и национализмът сам по себе си не може да се отъждествява еднозначно с идеологически системи, свързани с расизма, шовинизма, нацизма и т.н. Априорният страх от национализма е по-скоро страх от собствената недоразвитост и маргиналност.

Универсалността на национализма и патриотизма се изразява в привързаността към ценностите, идеалите и историческите стремежи на нацията, на която принадлежим. Но в зависимост от своето конкретно историческо съдържание и специфични качествена определеност, национализмът се проявява в различни по смисъл и съдържание форми. В условията на глобализиращия се свят, модерният национализъм служи за формула, с която се отстоява идеята за хармонично съчетаване на патриотизма, националното достойнство и глобалната етика. Така индивидът се извисява до модерна личност, родът до исторически народ, а нацията – до глобално мислене и етика. Това е доказателство, че сме нация, която принадлежи не само на миналото, но и на бъдещето, истина, озарена от прозрението на Христо Ботев, че: „Българският народ не е в гроба на своето преминало, а в люлката на своето бъдеще”.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Арнаудов, М. Българското Възраждане. С., 1942.
Бойчев, Б. Да загубиш свободата си за 25 години. ***Дума*****,** 14 ноември 2014
Гандев, Хр. От народност към нация. С. 1988**.**
Загоров, О. Българската национална идея. С., 1994.
Загоров, О. Модерният национализъм. С, 1995.
Маркс, К., Ф. **Енгелс**. Съчинения. С., Т. 17.
Мутафчиев, П. Избрани произведения. Т. II.1973.
Панарин, А. С. В каком мире нам предстоит жить? http: patriotika. Ru/actual/panarin-prognoz.html
Попов, Д. Х. Кръговрати на историята. С., 2012.
Рангелов, Я. Мразя рясизма и циганетата. 24 часа, бр. 151, 8 юли 1998.

ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ НИ КОЛОСИ НА ДУХА - РЕВОЛЮЦИОНЕРИТЕ РАКОВСКИ, ЛЕВСКИ И БОТЕВ - ЗА ПАТРИОТИЧНОТО ВЪЗПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ[1]

Любен Димитров

В историята на българската просвета и духовност и, по-конкретно, в областта на просветно-педагогическите идеи и дело през епохата на националното ни възраждане, със свое оригинално присъствие е вписана богата кохорта от имена. За наша радост и гордост сред тези имена са били и най-великите синове на отечеството ни, известни не само като най-видни революционери-патриоти, като борци за свобода, а и като най-високи духовни върхове, до които се извисяват – ***и Ботев, и Левски, и Раковски*** *(8,5-540)*.

Ако ***Георги Стойков Раковски*** беше ***идеологът и родоначалникът*** на национално-освободителната ни революция, ако ***Васил Левски***, Апостола на българската свобода, бе **стратегът** на тази революция, то ***Христо Ботев, най-високият духовен връх*** и то не само през епохата на националното ни възраждане, с гениалното си поетическо и оригинално публицистично слово овековечи смисъла и обезсмърти делото на тази революция, изгаряйки чрез чутовния си подвиг по време на Априлската епопея в нейната жарава и пламъци.

Относно **общата тема** на научния форум и издавания с неговите материали сборник ***„Патриотизмът - спомен, блян или дълг”***, бих искал още в началото да уточня в какъв по-конкретен смисъл разбирам и с какво научно съдържание натоварвам тези понятийни същности.

Ако ***патриотизма*** го възприемам и разбирам като родолюбие, като предана обич към отечеството, с готовност за саможертва в името на него; ако ***споменът*** е нещо, което човек помни, съхранена в паметта преживелица и нещо впечатлило го; ако ***дългът*** е нещо, което човек следва да върши, дори да се саможертва в името на него, то ***блянът***[**]**, съгласно авторитетния ***Български тълковен речник*** на акад. ***Любомир Андрейчин и колектив*** е „блнуване, сън, мечта за нещо, което не може да се осъществи”. Това тълкуване е подкрепено и с разбирането на предложения за Нобелов лауреат Пенчо Славей-

[1] **Посвещавам,** освен на140-годишнината от Априлската епопия (1876г.) и на180- годишнината от рождението на Апостола на българската свобода Васил Левски, навършваща се на 18 юли 2017 г.

[**] **Вж.: Български** тълковен речник (Трето издание). С., Наука и изкуство, с.61, а съответно за другите основни понятийни същности най-вече с. 189, 638, 955.

ков: „Очи открий той, сепнат на часът, и блянът блян в душата му остана”. За тримата ни възрожденски колоси на духа ***патриотизмът не е блян***, а най-вече дълбоко осъзнат в името на свободата самопожертвователен дълг.

1. ИДЕОЛОГЪТ-РОДОНАЧАЛНИК Г.С.РАКОВСКИ КАТО ОБРАЗЕЦ ЗА ПАТРИОТИЧНО ВЪЗПИТАНИЕ

Това, което стои на най-високия пиедестал в ***ценностната скала*** на великия наш възрожденец Раковски – „патриарха на националната революция”[11,185-192], е неговата безгранична ***любов към отечеството и народа***, а това, което е най-значимото в неговата педагогическа, респект. ***възпитателна кауза*** като социален мислител и просветител, като народен будител, е неговата легендарна личност като убеденост в необходимостта и като реален, еталонен субект в действеността на ***патриотичното възпитание***.

Най-значимата **мисъл на Георги Раковски**, концентрираща по неповторим начин всичко това, е: „Любовта към отечеството превъзходи сичките световни добрини и тя е най-утешителна мисъл за человека на тойзи свят” [1,499-501]; [14,88-89]. Написана още в Увода на неговото „Житие”, ***тази мисъл отразява квинтесенцията на живота му*** – и като конкретна същност, и като мотивация за действие във всичко и навсякъде. Фактически в тази своя мисъл той отразява в най-синтезиран вид своята ***философия за патриотичното възпитание,*** а донякъде и за ***възпитанието като цяло***. В какво по-конкретно се изразява тази философия на будителя Раковски, на идеолога на прогресивното демократично схващане за възпитанието и просветата у нас?

На първо място, тя предполага ***човек да се възпитава в любов към отечеството още от ранните години*** на своя съзнателен живот. Имайки предвид самия себе си, Раковски категорично заявява, че за него отечеството е нещо, което „от нежна йоще младост пламенно любил” и на което целия си живот „драговолно” е искал да посвети.

Второ, философията на Г.С.Раковски за патриотичното възпитание предполага ***да се познава добре историята на народа***, на основата на описани „истинни събития, познати от голяма част очевидцев”, и събития, които са имали „голямо влияние на развитието народнаго ни духа”, с цел да ***се пробужда готовността за саможертва*** в името на борбата с тиранията. Особено

силни патриотични чувства на ***състрадание и любов*** към невинния български народ и омраза към поробителя, будителят Раковски възпламенява в поемата „Горски пътник" чрез представяне картината на ***робството като истински ад***, който с основание се смята, че може да се сравнява само с описанията на някои страници на Дантевия „Ад". Ето за какво „звярско мъчителство" говори Раковски [14,255-256]:

„Някому с клещи зъби вадяха!
Что не бе сторил, бедни, казваше!
Другиму борина забиваха
в нохти му огнем месо гореше.

С тежки же каменье на гърди
нецим черва из уста вадяха,
с нажежено желязо на глави ...".

Какъв ***ужас се съпреживява***, когато се четат тези страници от поемата „Горски пътник" на великия български революционер – осъдител и будител!

Трето, на това съпреживяване, породено от любовта и съчувствието към народа, Г.С. Раковски гледа обаче ***не като на самоцелно състрадание и осъдителност, а като на преценявана действителност на изстрадалия българин*** „колко же може тя да го охрабри, какви гонения, мъки, оскъдност и проч. може да претърпи чъловек поради тая само свята любов" [14,88]. Именно това ***„охрабряване" е нужно*** при действения патриотизъм на будителя Раковски.

Четвърто, патриотично-възпитателната философия на Г.С.Раковски в неговото „Житие" утвърждава разбирането, че „любящий истинно своето отъчъство е готов да пренесе ради него не само сичко, що има за най-драгоценно на света, но и самий си живот" [14,89]. ***Отдаването на живота си***, тоест ***самопожертвователността*** в името на отечеството, ***той поставя най-високо в ценностно-добродетелната скала на човека***.

На пето място, но не и по значение, заслужава специално внимание разбирането във ***философията на Г.С.Раковски за патриотичното възпитание***, че то, като отношение към месторождението, е нещо и ***предпоста-***

вено в човешката природа, и акт на съзнателни усилия. Нещо повече – стремежът към месторождението е характерен според него изобщо за представителите на животинското царство.

„Истина е, заявява той, че в сичките чъловеци и животни действува една невидима тайна сила, коя ги кара да обичат месторождението си и привлачи ги към него, без да си щат, но тя сила, коей ученитe дават название е с т е с т – в е н н а г о н, без да изтълкуват как се поражда той н а г о н и как естеството действува на животните, тя, казваме, сила, ако не се подхранва и подкрепя с доброто възпитание и с науката, не може да стане никоги в чъловека истинна любов отъчъства, но малко по-малко охладнява, заборавя се и най-после се изгубва, както се случва в много чъловеци, а въобще в безсловесните животни, когато ги отдалечат от месторождението им" [14,89].

От гледна точка на ***съвременното човекознание***, в частност на теоретиковъзпитателното познание, това природосъобразно разбиране на Г.С. Раковски, изказано преди повече от век и половина, наистина заслужава внимание. ***Първо***, то е в подкрепа на схващането, че патриотичното възпитание на човека се улеснява от определена позитивна инстинктивна нагласа към най-близкото по рождение окръжение (среда). ***Второ***, че тази инстинктивна нагласа на привързаност фактически е определяща при животинското царство до човека. ***Трето***, че за разлика от животните, при съзнателния човек от съществено значение е подкрепата „с доброто възпитание и с науката".

Или, от най-голямо и актуално значение в това отношение за нас сега е разбирането на Георги Раковски, че ***силата на привързаност при вида Homo sapiens към месторождението се нуждае от доброто възпитание и неговите научни опори***, без което човек – и като социално формиращо се същество – се отдалечава и отчуждава от своя род, от близкото си месторождение и Родина. Колко ***важни са именно сега тази поука и този будителски завет*** на великия български възрожденец! Сега, когато от една страна, хиляди млади хора напускат и буквално се отчуждават от Отечеството си, а от друга страна, някои национални институции, каквото за съжаление повечето време в периода на прехода беше и просветното ни министерство, ***налагат погрешното разбиране***, утвърждавайки го в държавна политика, че ***учили-***

щето не трябва да се занимава с възпитанието на младото поколение, че това е задължение и дело само на семейството.

Разбира се, че ролята на ***семейството*** и особено на ***майката*** за възпитанието на децата според Раковски е голяма, но доколкото той търси опората на възпитанието в науката, очевидна е позицията му за ***водещата професионална роля*** в това отношение на ***училището***. Известен още след Браилския бунт (1842-1843) ***като „даскала", той изпълнява тази професионална роля***, преподавайки учебните дисциплини история, български език и някои чужди езици. Като учител-възпитател той се осъществява през 1864-1865г. и в Румънското медицинско училище, преподавайки българска история по молба на учениците и със специалното разрешение и подкрепа на директора на училището д-р Карол Давила.

Много поучителен не само като филолог и езиковед, а и като учител-будител за нас днес е Г.С.Раковски с разбирането си, че ***българският език и просветата на него са силно „оръжие" за постигане на нашата национална независимост***. От сведения на Христо Ив.-Големия за Раковски виждаме, че когато той е пребивавал в Белград е съветвал живеещите тук българи да приказват на български помежду си, за да не забравят матерния си език. Каква ***поука е това за всички чуждоезикомани***, които добре е, разбира се, че поощряват изучаването на чужди езици, но преди да научат децата си на родния български език – ги насочват приоритетно към други езици, дори още преди тригодишната им възраст!

На тези, които подценяват родния български език и ***дават приоритет на други езици***, по-престижни и необходими сега според едни, или по-перспективни и по-изящни според други, независимо кои са тези езици, заслужава да припомним ***овековечаването*** „езика свещен на нашите деди" от патриарха на българската литература с няколко само стиха [6,318]:

„Език за песни и за бран,
език, сечиво благородно,
от твойта съм сладост пиян –
как лейш се, звучиш ти свободно!"
И още:

„Ту гъвкав, ту твърд,
като камен, елмазен ..."

Именно ***на този език***, с неговите богати възможности като „сечиво благородно", Вазов ***обезсмърти образите на Раковски и Левски*** в „Епопея на забравените", а в стихотворението „Радецки" подвига на младия войвода ***Ботев***, гордо повел през „тихия бял Дунав" своята чета към родния бряг и заветния връх на безсмъртието! Образи на народни будители-патриоти, както виждаме поучителни, особено сега в много отношения и за нас педагозите, за учителите, родителите и особено за ръководните просветни дейци.

2. АПОСТОЛА ВАСИЛ ЛЕВСКИ КАТО ПАТРИОТ И САМОБИТЕН СУБЕКТ НА БЪЛГАРСКАТА ВЪЗПИТАТЕЛНО-ОБРАЗОВАТЕЛНА ТРАДИЦИЯ

Апостола, а както ще видим и при Ботев, в продължение на около 3 години, ***паралелно*** с ***революционно-обществената си патриотична дейност се е посветил*** и ***на учителската професия.*** Той е учителствал най-вече във Войнягово, близо до Карлово, в с. Еникьой (сега Българка) в Добруджа, а вероятно и в Конгас и други добруджански села, макар и за кратко време. Обликът на Васил Левски като учител-будител в буквалния смисъл на думата се очертава най-вече във Войнягово, където не само е бил продължително (около две години), но за което негово учителстване има и най-пълни и точни сведения, в сравнение с това, което знаем за учителстването на Ботев и Раковски. Особено по отношение на използването на уникални учителски прийоми. Те се потвърждават от ***документирани автентични спомени*** на будни и отговорни негови ученици, станали по-късно кметове на Войнягово и околните села. Един от тях е Петър Стоянов, който „запазил паметта си свежа до дълбока старост" [18,56] и на който дължим днес повече от сведенията за това.

Макар че не е получил по-продължително и системно образование, Левски е един достоен самобитен представител на новобългарското учителство. Неговият ***учителски статус и дейност*** могат да се разглеждат като „своеобразна сплав от усвоения опит на своите учители и педагогическата интуиция, която той безспорно е притежавал" [16,90]. В по-конкретен план ***самобитният педагогически субект Васил Левски заслужава внимание в три направ-***

ления: първо, съдържателно-възпитателната насоченост на неговите ***„максими”***; ***второ,*** неговите оригинални ***подходи и похвати*** в учебно-възпитателния процес; трето, неговата ***възпитателна „сугестия”***, постигана в качеството му на сакрална и еталонно въздействаща личност.

Уникални и с голям будителски и патриотично-възпитателен заряд са ***„максимите” на Левски***, които могат да бъдат разглеждани като ***синтез на дълбоко интелектуално и високо нравствено съдържание***. Тук нито е възможно, нито е нужно да се правят по-обстойни анализи и тълкувания на тези „максими”, тъй като те чрез самите формулировки отразяват своята познавателно-възпитателна същност. Ето някои от тях, с по-непосредствено съдържателно-познавателно значение и въздействие в общочовешки и национален, във философски и морален смисъл [12,24-195]: „Времето е в нас и ние сме във времето; то нас обръща и ние него обръщаме” е „максима”, отразяваща единството на обективния и субективния фактор не само в революционната борба, а и изобщо в живота; „Днешният век е век на свободата”; „Ако спечеля, печеля за цял народ – ако изгубя, губя само меня си”; „Ние не гоним турския народ, а царя и неговите закони”; „Братство с всекиго, без да гледаме на вяра и народност”; „Недейте да се показваме пред вънкашните ни братя неспособни и страхливци”; „Да бъдем равни с другите европейски народи, зависи от нашите собствени задружни сили”; „Трябва непременно да се съобразява закона”; На такива хора дай работа, които са разсъдителни, постоянни, безстрашни и великодушни”; „Трезвеност и изправност в работата”; „Аз мисля, че правя добре, щото да ги убедим в истината”; „За отечеството работим, кажи ти моите и аз твоите кривици, па да се поправим”. Има и редица още мъдрости на Апостола, в чието единство представляват ***своеобразен кодекс от „максими”***, който ориентира и насочва към достойно човешко поведение не само в условията на революционната борба, а и при житейската съдба на свободния и стремящ се към по-висока степен на цивилизованост човек. Ето защо и сега от педагогическа гледна точка всяка „максима” на будителя Левски може да се разглежда като „урок по гражданско поведение”.

Що се отнася до ***подходите*** на В. Левски, определян като „гениален възпитател” [11,131-135], чрез тях той умело е намирал „мостове към душата” на учениците си. Обучавал ги е по взаимо-учителната метода, използвайки

възможностите на по-големите ученици в помощ на работата му с по-малките. Преподавал е учебните предмети: четене, писане, смятане, българска история, землеописание (география). Много добре са били застъпени пеенето и заниманията по физкултура. Самият Левски, с хубавия си глас и с многото песни, които е знаял, увличал децата, пеел с тях песни с народностно и високо патриотично съдържание. Опитът и подготовката, които е имал от Първата легия в Белград, са му помагали умело да „строява и учи децата" да маршируват, да бягат и прескачат препятствия.

За проявявания ***интерес към психологическите проблеми и опитните доказателства при възпитанието и образованието на децата***, заслужава внимание следната осъществена идея на **самобитния** педагог, Левски. С цел да покаже, че нетърпимостта между различните животни не е вродена и непреодолима омраза и че може да се отстрани, ако от малки се приучат да живеят заедно, „той събрал едно малко куче, на което дал историческото име Никифор, едно коте, наречено Рисандра, и едно агне. Отначало животните враждували помежду си, но скоро свикнали и започнали да си играят. След известно време толкова се сприятелили, че станали неразделни" [18,55]. Този случай наистина показва, че В.Левски се интересувал и вълнувал от въпроси в областта на психологията (в случая на зоопсихиката) и е провокирал необичаен интерес и в учениците си, проследяващи развитието на отношенията между въпросните животни. За съжаление не са съхранени негови по-конкретни разсъждения във връзка с този ***колкото обикновен***, ***толкова и уникално звучащ като подход и с резултатите си „експеримент"***, ***с ярко определена и като човешки аналог образователно-възпитателна насоченост***.

Също с оглед на нагледно-действения, както и на здравословния характер на учебно-възпитателния процес, заслужава внимание педагогическото разбиране и практика на Левски ***да изнася обучението на открито***. Тъй като първата учебна година във Войнягово започнала през пролетта, тя продължила и през част от лятото. Тогава Левски решава учебните занятия да се провеждат на прохлада в местността „Бочала", на поляна край река „Стряма". Това своеобразно ***„зелено училище"*** на Левски, както бихме го нарекли с оглед на някои съвременни ориентации и тенденции – и на което бихме могли да кажем, че е български, а може би не само български през XIX век на Балканите родоначал-

ник – протичало по следния начин [18,55-56]. Рано сутринта учениците се събирали в сградата на училището в селото и преговаряли урока по четене. След това в редица по двама излизали на посочената по-горе местност. Сядали на сянка под върбите, почивали определени минути, а след това изваждали плочите от торбичките и започвали да пишат. Отново за отмора изпявали няколко песни, а след това сладкодумният учител им разказвал урока по история. На хлад, захласнати в увлекателния разказ, учениците не усещали как минават часовете. След това прибирали плочите в торбичките и започвали да играят на тревата, нагазвали в река „Стряма" и лудували на воля. Учебно-възпитателният процес, който е организирал и водил Левски, е възприеман и оценяван от съвременниците му като нещо ново и необикновено, с което наистина се ***развива и обогатява новобългарската просветна и възпитателна традиция***.

Но ***самобитността*** на будителя Левски като учител и педагог се проявява не само в посоченото по-горе отношение, а и при ***специфично-възпитателните му похвати*** в училищата на Войнягово, Еникьой и Конгас. Той е спечелвал своите ученици преди всичко с обаянието си, не изключващо понякога и „строгия поглед" и дума, с „човеколюбивото" си сърце и като „учител по родолюбие" и справедливост. Освен умението му да възпитава чрез ***убеждаващо будителско слово***, чрез омайваща песен, чрез физически труд, ***упражнения*** и разнообразни игри на открито, негови много ефикасни възпитателни методи са били ***примерът, похвалата***, в т.ч. „помилването по лицето", ***състезанията***, в които учениците имали възможност да „премерват силите си", както и други, типично негови начини на въздействие.

За успешната мисия на Апостола не само като патриот-революционер, а и като новобългарски учител-възпитател, за силата на неговото убеждаващо будителско слово от голямо значение са били и неговите феноменални ***„сугестични" качества и възможности***, които по един или друг начин са подчертавани от най-изтъкнати автори и изследователи. Във връзка с това Ив.Вазов посочва, че Левски „имаше весел нрав", но когато беше потребно ставаше друг: „погледът му добиваше сериозно изражение, гласът му беше глас, който налага, който заповядва, словото ... вълнуваше, смущаваше, убеждаваше" [7,274]. Стоян Заимов го характеризира като българин „с мускули на атлет и очи на магьосник" [9]. В изследванията на М.Макдермот също се подчертава, че „най-сил-

но впечатление правели очите му: техният смущаващ блясък можел да милва, да запалва или изгаря, малцина можели да издържат целия огън на неговия поглед" [13,170]. А съратникът на Левски – Филип Симидов, – разказва по повод полагане на клетвата им [15], че „неговият внушителен и пронизващ поглед, втренчен в нас, претопи душите ни, както огънят топи калая". За респектиращо-въздействащия и внушаващ поглед на будителя Левски по отношение на съвременниците му са показателни и думите на Симидов: „Апостола е зад нас и ни гледа ..."

3. ПАТРИОТЪТ-ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ ХРИСТО БОТЕВ ЗА ЧОВЕШКАТА СВОБОДА И ВЪЗГЛЕДИТЕ МУ ЗА ВЪЗПИТАНИЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО

Като проява на обществения му идеал за свобода, човешки правдини, патриотизъм и достойнство, просветно-възпитателният идеал на Христо Ботев носи неговата обща характеристика и особености, конкретизирани по отношение на човешкия фактор, на който той е разчитал много за промяната на общественото битие и то не само в национален, но и в планетарен мащаб.

Как биха могли да се очертаят ***основните концептуални моменти*** в разбирането на патриота Христо Ботев за свободата на човека, за духовния му и физически облик и поведенчески статус като проява на неговия възпитателно-образователен идеал, от който той повече или по-малко се е ръководил и като учител, какъвто е бил около 3 години?

На първо място, това е разбирането на ***свободата като общочовешка осъзната необходимост при триединството „човек – отечество – цял свят"***. Концентриран израз на този концептуален тезис е следната мисъл на Ботев: „Само онзи, който е свободен, само той може да се нарече човек в пълен смисъл на думата; а който умре за свободата, той не умира само за своето отечество, а за сичкия свят" [4,326]. Като човек с ярки интелектуални, поетически и публицистични заложби и способности, съчетани със стабилна физика и възможности, Ботев е бил в състояние, макар и в години на робство, да си осигури едно нелошо материално положение и духовно присъствие на интелигент.

Но той не може да бъде удовлетворен от един такъв начин на живот, тъй като ***без свобода не се чувства достоен човек.*** Затова в името на нея той е готов да отдаде живота си, с убеждението, че ще допринесе не само за своето отечество, а и за целия свят.

Ботевият възпитателен идеал, неотделим от революционно-просветната борба **на будителя за свобода, въпреки че съществено се различава от този на просветителите –** не революционери **– *не изключва ролята на науката и образованието*** за постигане на свободолюбивата цел. За Хр. Ботев, както окото е потребно за светлината, ухото за звука, а разумът за разбиране на истината, така и „науката, образованието и развитието са потребни за който и да е народ" [4,46], за да може да достигне едно по-добро състояние. Но за всичко това са потребни такива условия, каквито тогава не съществуват. Защото, който е осъден на страдания и смърт, който „стои вече под бесилницата", не може да мисли за своето умствено развитие, нито за образованието на своите деца. Затова ***борбата за свобода има приоритетно място*** в Ботевия общочовешки и патриотично-възпитателен идеал като пронизващ концепцията му за човека, за свободния човек навсякъде, който като цел на живота следва да бъде поставен над всичко. „Аз съм готов за целта да употребя сичките страшни средства, пише той през 1875г. на Ив.Драсов, освен подлостта и лъжата, защото преди сичко трябва да сме човеци, после вече българи и патриоти ..."[5,221]. Или, за ***човечността като най-висша ценност***, в името на която е нужна свободата, издигната в цел на живота и възпитанието при конкретните условия, Ботев е готов на всичко, но то като национален облик и специфика трябва да не противоречи на самата тази най-възвишена хуманна ценност.

Вторият концептуален момент във възпитателно-образователния идеал на Хр.Ботев е свързан с ***научно-материалистическата светогледна ориентация***. Той е категорично против и критикува всеки опит да се заменя изучаването на „естествените науки" със „закон божи, с догматика". Училищата трябва да бъдат светски по своя характер и следва да имат за възпитателна цел „да приготовляват не религиозни фанатици, не скопци, не капуцинери, псалмопевци, а честни граждани, искрени родолюбци и работни хора" [3, 1945,259]. Ботев утвърждава разбирането, че всеки разумен и честен човек, който не може да гледа равнодушно на страданията на брата си и който е дос-

татъчно здравомислещ, той би се погрижил да изчезнат [4,75] „онова множество религиозни глупави суеверия, които са убили и убиват постоянно неговите нравствени, умствени и физически сили".

Във връзка с научно-материалистическата светогледна ориентация като съществен момент във възпитателно-образователния идеал на Ботев заслужават внимание публикациите, които той прави в бр. 1 и 2 на в."Дума" през 1871г., свързани с някои педагогически творби на неговия учител А.И.Херцен, с псевдоним Искандер, като Ботеви преводи***. Смята се, че човек избира да превежда и популяризира обикновено това, което отговаря на неговия светоглед и начин на мислене***. В този смисъл превеждането и публикуването от Ботев на „Разговори с децата" са много показателни и полезни за учениците. От една страна, вниманието в тях е насочено към стремежа на човека да открие и узнае причините на явленията, „на всичко що се върши около него" [2,57-58], а от друга страна, се поставя въпросът за душевния живот на човека и за суеверията, свързани с живота и смъртта. Ботев акцентува на това, че ***суеверието се дължи на невежество*** и ако хората ***разберат причините*** на явленията в природата, те ще престанат да се поддават на тях. Мълвата сред задунаевските селяни в Бесарабия, че в изоставеното училище витаят някакви „зли духове", била разсеяна от младия учител Ботев, който още първата вечер като пристига в селото, влиза със запалена свещ в училището и е преспал сам в него.

Но следва да се има предвид, че светският в гносеологическо отношение народен будител Хр.Ботев, радетел за научната истина и знание, ***от нравствено значима гледна точка той съвсем не е антихрист***. В статията си „Смешен плач" [4,19-20], написана по повод на Парижката комуна през 1871 г., отнасяйки се с уважение към мъчениците и на християнството, и на революцията, и на социализма, той с ***преклонение пред тях*** заявява: „Християнството има своите мъченици, ... има ги и революцията, ... има ги и ще ги има и социализмът ... Християнството, революцията и социализмът, ... те са си фактове и епохи исторически, кои ще отрече само тоя ум, който не признава прогреса в человечеството". Така, че „Богът на разума" в „Моята молитва" на Ботев следва да се разбира, а и ценностно-хуманистично да се тълкува и в този контекст.

На ***трето място***, много съществен концептуален момент при възпитателно-образователните възгледи на Ботев е ***разбирането му за единството на духовното и физическото развитие и възпитание на човека***. Това негово разбиране вероятно се обуславя и от обстоятелството, че „Ботев – както го характеризира акад. М. Димитров – е рядък тип на цялостна натура" [8а,149]. Ето защо, когато при патриота Ботев става дума за народното образование и учебните предмети, които следва да се изучават в българските училища, той отделя подобаващо място – и на хуманитарното образование и езиците, и на естествените науки и математиката, и на физическото възпитание и закалка. Всичко, посочено по-горе като учебно-възпитателно съдържание, той се е стремял повече или по-малко да го постига – с ***акценти***, според наличните възможности на различните места, макар и за кратки периоди от време, в качеството си на учител в Задунаевка, Калофер, Александрия, Измаил и в българското училище в Букурещ.

В концептуалния аспект за цялостност в развитието на човека, съответстваща на просветно-възпитателния идеал на Хр.Ботев, важно място заема ***физическата култура и усъвършенстване***. За активното присъствие в разбирането на Ботев на физическата култура свидетелстват както личното му посвещаване на нея, така и вниманието, което той ù отделя в работата с учениците си. Някои от изследванията показват, че Ботев се е характеризирал с ***„изключителни типологични особености на физиката"*** [20,43-44], благоприятстващи за неговите изяви в това отношение и като учител, и при някои индивидуални и групови занимания. В Бесарабското село Задунаевка той е играел български хора и ръченица, участвал е в обичайните там борби, занимавал се е с ловуване, езда и др.

Като учител, особено в Задунаевка и Калофер, патриотът Ботев ***обучавал учениците си в строй, стрелба и др. дейности***, повлиян от военно-физическата подготовка в казашките поделения. Има данни, отнасящи се за учителстването му в Задунаевка, че „пет дни в седмицата той учел децата, а на шестия – в събота ги отвеждал в гората, където устройвал военни игри" [19,4]. В това отношение Ботев е продължител на своеобразното „зелено училище" на Апостола. Документиран е и случай, при който тук той като учител участвал в голям, типично български празник-събор в гората. По време на него, освен че

се включил в масовите изяви, Ботев произнесъл пред ученици и възрастни пламенна патриотична реч. Или, и тук той показал цялостната си натура и е въздействал в единство със своите духовни и физически възможности.

Четвърто, оригинално и то, не само за времето, е ***концептуалното разбиране на Хр.Ботев за просветата, патриотичното възпитание и образование в един по-широк социален контекст,*** а именно: „като въздействие, което целокупната културна и обществена действителност" – родното училище, читалища, книжнина, изкуство, журналистика и пр. – упражняват върху „развитието и формирането както на отделната личност, тъй и на цял народ" [10,164]. Това ни дава основание, както заключава проф. Д. Кацаров, да смятаме, че у Ботев е ясно изразено едно от основните разбирания, характерно за ***„съвременната педагогия"***, а именно, че – ако искаме образованието да изиграе действително своята голяма роля на основен възпитаващ фактор, за преобразование и напредък, „необходимо е да „педагогизираме", в най-хубавия смисъл на тази дума, всички прояви на културния и обществен живот на дадена среда" [10,165]. Едно такова разбиране и сега се оценява от съвременни западноевропейски учени като Херман Гизеке, Фенд, О.Ребул, Фр.Крон и др. като модерно, оригинално и особено перспективно в условията на демократизация и хуманизация на обществото.

Според Христо Ботев обаче ***ролята на училището*** във възпитателната среда и в обществения живот, която е водеща, надхвърля мащабите на национално-освободителната борба и придобива интернационален характер. С това свое схващане той безспорно ***принадлежи на прогресивната световна педагогическа мисъл***. Забележителна е в това отношение мисълта на Ботев, че училището има да изпълнява важна мисия за ***социалния напредък на Европа***, но „не училището на Златоуста и Лойола, на Вилхелма и Наполеона, а онова на Фурие и Прудона, на Кювие и Нютона – и училището житейско" [4,20]. Тази широка обществена и научно издържана подготовка в училище може да се дава обаче от ***добре подготвени учители***, които умело ползват „нагледната звучна метода". Ето защо будителят Ботев преди да се заеме с такава дейност, както пише на Н. Геров [5,198], специално се е „готвил за учителското поприще".

Изходайки от „възвишеното си схващане за учителската професия", Ботев високо цени делото на светите братя Кирил и Методий, допринесли много за духовното извисяване на българския народ след неговото кръщение, чрез ***разпространението на славянската писменост у нас***. Това тяхно високопатриотично дело трябва да се празнува всяка година като ***най-свята българска и славянска традиция***, защото, както заявява Ботев в пламенната си реч през май 1875г., те са „гениите които са записали знаменитото събитие в нашата бурна история" [4,106]. Така че традиционното честване на Кирило-Методиевото дело у нас е и Ботевски завет.

Пето, най-после, но не и по значение, а в известна степен като ***резултативно проявление*** на всички разгледани дотук концептуални моменти в контекста на възпитателно-образователния идеал и дело на Ботев – това е, че и като обществено поведение на конкретен субект, и с разбиранията и оценките си за други свои съвременници ***той, като патриот, обогатява националната ни представа за автономна и нестандартна личност***. Тя може да се разглежда като желан съвременен прототип в днешните условия на демократизация и хуманизация на обществото, съобразен, разбира се, със спецификата в ценностните търсения и проявления на сегашното ни общество.

Ботевата личност наистина е удивително, уникално явление. Оценката, с която го характеризират редица изследователи, е „рядката самостоятелност", „страстността на темперамента", като „борец по темперамент и поет по душа". Неговата сила като **патриот и просветител** иде освен от големите дарования и от „пълното му проникване от идеите на времето". Не случайно той е сравняван - и с Шандор Петьофи, и с Гарибалди, и с Адам Мицкевич, и с Фридрих Шилер, и с Волтер, а първият биограф на Ботев Захари Стоянов още през 1888г. си бе поставил **патриотичната цел** да направи от него „кумир на българската младеж" [17], какъвто наистина той стана.

За това спомага особено неговото гениално поетично слово, с огромен просветно-революционен и житейски патриотично-възпитателен заряд. Ще приведем в потвърждение на това само **три стихотворни строфи** [3,28;29;52]:

- „Като брата си да станат –
  силно да любят и мразят ..."

е поетичен израз на **морално-утвърждаващ** кодекс на любов към доброто и омраза към злото;

- „Но ... стига ми тая награда –
  да каже нявга народът:
  умря сиромах за правда,
  за правда и за свобода ..."

е поетичната формула на Ботев за възможно най-високото **признание и награда** на народа, а

- „Този, който падне в бой за свобода,
  той не умира"

е удивително точно определеният с поетическия гений на Ботев **критерий за безсмъртие**.

Заслужава внимание от ценностно-ориентираща и патриотично-възпитателна гледна точка ***съпричастността на Христо Ботев към някои национални личностни образци на поведение*** и по-конкретно неговата впечатленост и характеристиката, която той прави на Васил Левски по повод на съвместния им живот в изоставена мелница край Букурещ – в писмото си до К. Тулешков – през мразовития декември на 1868г. [5,201]: „Приятелят ми Левски, с когото живеем, пише Ботев, е нечут характер. Когато ние се намираме в най-критическо положение, то той и тогава си е такъв весел, както и когато се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два или три деня, а той пее и се весел ... Колкото и да се намираш в отчаяност, той ще те развесели и ще те накара да забравиш сичките тъги и страдания. Приятно е човеку да живее с подобни личности!! ..."

* * *

Плеядата народни **будители и патриоти** от епохата на националното ни възраждане са отдавали голямо значение освен на училището и на други обществени институции, въздействащи чрез живото слово и книжнината, чрез публицистичното слово и изкуството, каквито институции са ***църквата и читалищата***. Особено важна роля са отреждали те за пробуждане и утвърждаване свободолюбивия дух и културата на българина чрез ***самобитната ни национално просветна институция „народно читалище".*** И Раковски, и Левски, а по-късно и Ботев са допринесли много за полагане началото и за утвържда-

ване на **читалищата като първи такива просветни патриотични институции** [8,141-149] в Свищов и Стрелча, в Търново и Севлиево, в Г.Оряховица и Лясковец, в Бяла черква и Сухиндол, в Етрополе и Тетевен, в Трявна, Видин и на редица още други места в поробеното ни отечество.

* * *

Радостен и твърде показателен е фактът, че народните ни будители-патриоти Христо Ботев, Васил Левски и Георги С. Раковски като личности и имена ***отдавна са станали известни и извън пределите на родината ни***, високо оценявани от авторитетни представители на редица други страни като духовно извисени българи и самопожертвователни борци за свобода и човешки правдини.

Видният представител на италианските революционери ***Марко Антонио Канини*** [21] в своя публикация отразява впечатлеността си от Г. С. Раковски, запознал се с него и дейността му при срещите им в Белград и Атина. Авторът ***Полихрон А. Сырку*** пише свой „Етюд за Раковски", а ***Траян Йонеску-Нишков*** [27] специално посвещава своя публикация на плодотворното сътрудничество на Раковски с румъните.

Световно известни писатели и интелектуалци като ***Пол Елюар*** [23] и ***Отто Емерслебен*** [24] посвещават, съответно стихотворение и повест за Левски и чрез тях изразяват своето дълбоко уважение и признание към страната и народа му. За самия Васил Левски Пол Елюар заявява следното в деня на посещението на родната му къща – на 25 април 1950 година: „Безмерна революционна гордост е Левски за България! Българин за всички времена! Всеки борчески детайл от неговото житие е поразително вдъхновяващ ...".

Що се отнася до Христо Ботев, то ***на него са посветени най-много публикации, както у нас, така и в чужбина.*** Техният брой е около десет хиляди. Различни произведения на самия Христо Ботев са публикувани в близо 1000 издания. На чужди езици са над 100 издания – на около 30 езика, най-много на английски, френски, руски, есперанто, немски, испански и то в хиляди екземпляри, чрез които неговите произведения и просветно-будителско дело стават достояние на целия свят. За популярността му в света особено допринасят някои публикации на чужди езици [22], [25], [26], [28], [29], [30], [31], [32], [33], излизали в продължение на целия XX век.

По повод издадените през 1950 година Ботеви стихотворения на чешки език, преведени от видния поет ***Ян Пиларж*** (вж. „Писма от Прага" в Лит.фронт, №44, 6 юли 1950, с.2), той дава следната автентична оценка на Христо Ботев: „Никога не съм предполагал, че Ботев е такъв велик поет! Гений!... Ботев е поет с общочовешка значимост, гений, с който трябва да се гордеем всички славяни, всички свободни народи!"

За наша радост и за чест на родната ни педагогическа мисъл и просветно дело ***будителите-патриоти Ботев, Левски и Раковски са колоси на българския национален дух, допринесли много за развитието и обогатяването и на нашата самобитна***, а в някои отношения и на общочовешката ***възпитателно-образователна традиция и дело.***

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. **Архив** на Г.С.Раковски. Том I. Писма и ръкописи на Раковски (Събр. и подг. за печат Г.Димов). С., Изд. БАН, 1952.
2. **Атанасов, Ж.** Ботев разговаря с децата. – Учит.дело, №2, 8 ян. 1963.
3. **Ботев, Хр.** Събр.съч. Том 1. (Под ред. на Цв. Унджиева). С., 1979; Съч.т.1.С., 1945.
4. **Ботев, Хр.** Събр.съч. Том 2. (Под ред. на Ст. Таринска). С., 1979.
5. **Ботев, Хр.** Събр.съч. Том 3. (Под ред. на Н.Жечев). С., 1974.
6. **Вазов, Ив.** Раковски. Съчинения. Том първи. С., 1982.
7. **Вазов, Ив.** Събр. съч. Том 8. С., 1974.
8. **Димитров,Л.** Български възрожденски колоси на духа за просветата и възпитанието. (Трилогия за Раковски, Левски и Ботев). Второ издание. С., 2016.

8.а **Димитров, Мих.** Христо Ботев. Идеи – личност –творчество. Второ преработено издание. С., 1945.

9. **Заимов, Ст.** Васил Левски – Дяконът. С., 1987.
10. **Кацаров, Д.** Училището и просвещението у нас през очите на Хр.Ботев. Сб. „Христо Ботев" (По случай 100 години от рождението му). С., 1949.

10а. **Колев, Й.** История на педагогиката (Студии). С., 1993.

11. **Косев,К.** Българският възрожденски дух. С., 2015.
12. **Левски, В.** Свята и чиста република. С., 1987.
13. **Макдермот, М.** Апостолът на свободата. С., 1973.
14. **Раковски, Г. С.** Съчинения. Първи том. Проза. Поезия. (Подбор и редакция К.Топалов). С., 1983.
15. **Симидов, Ф.** Васил Левски. Две непубликувани биографии. В. Търново, 1994.
16. **Стоянов, Г.** Ученическите и учителските години на Васил Левски. Сб. „Васил Левски и възпитанието на младото поколение". С., 1988.
17. **Стоянов, Зах.** Христо Ботйов. Опит за биография. С., 1987.
18. **Тачева, П.** Войняговският учител. – Начално образование, 1967, №6.
19. **Учителят** от Задунаевка (Разговор на Г.Апостолов със задунаевци за Хр.Ботев). – Кооп.село, №120, 22.V.1966.

20. **Цонков, В.** Физическата култура в живота на великите български революционери В.Левски и Хр.Ботев. С., 1968.
21. **Canini, M. A.** Vingt ans d`uxi. Paris, 1869.
22. **Christo Boteff.** Short biographi. – Bulletin. The Ministry of propaganda, №17, 1 junio 1945.
23. **Eluard, P.** Les victorieux. In: Oevres complets. Tome 2. Paris, 1968.
24. **Emersleben,O.** Der Wind hat viele Namen. Berlin, 1985.
25. **Giusti, Wolfango.** Il posto di C.Botev nel risorgimento bulgaro. Roma, 1933.
26. **Hateau, Georges.** Panorama de la literature bulgare contemporaine. Paris, 1937.
27. **Ionescu-Niscov, T.** Quelques aspects de l`activitu de G.S.Rakovski et de ses rapports avec les Principantus Roumaines. – Romanoslavica, IX, 1963.
28. **L`anniversaire de Chr. Boteff** a l`etranger. - L`echo de Bulgarie. № 272, 16 juin 1914.
29. **Pisarek, Henryk.** Christo Botev o postepie spolecznym. Rzeszow, 1995.
30. **Undziev, Iv. et Zsv. Undzieva.** Christo Botev. Sa vie. Son oeuvre. Sofia-Paris, 1976.
31. **Urrban, Zdenek.** Botev – bulharsky spisovatel a revolucionar. Praha, 1948.
32. **Urrban, Zdenek.** Vstan k osobnosti a literarnimu dilu Christa Boteva y Cechah /1871-1981/. Sofia-Praha, 1948.
33. **Zarev, Pant.** Unite de la personalite et des idees (chez Hristo Botev). – Obzor, №2, 1986.

ОТ НЕОЛИБЕРАЛНИЯ ГЛОБАЛИЗЪМ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ЦЕННОСТИ КЪМ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ РАЗДЕЛЕНИЯ, НАЦИОНАЛИЗМИ И ПАТРИОТИЗМИ

Васил Проданов

1. Геоикономически и геополитически кризи и смени на либералните интернационализми и глобализми с национализми

Възходът на национализмите и свързаните с тях конфликти и разделения в историята на капитализма е цикличен процес, свързан с няколко основни фактора

Първо. Това са ***геоикономически кризи, резултат на глобални циклични кризи на капитализма***, провяващи се както в глобални икономически кризи, така и в нарастващи социални и регионални неравенства Типичен пример на такава криза е „дългата депресия" в последните десетилетия на XIX век, която води до възхода на икономически национализми и до фалит на държави. Това е времето, когато през 1875 г. Османската империя обявява фалит и вътре в нея икономическите противоречия се изострят, което става важна предпоставка за възхода на българското национално-освободително движение и Априлското въстание. Това е и времето на възход на германския национализъм, както и на обединението на Германия, на италианската битка на Мацини и Гарибалди, довела до появата на съвременна Италия.

По подобен начин икономическата криза през 1929-1933 г. води до затваряне на държавите, до икономически и политически национализми в различни версии, става предпоставка за обединение на разпадащите се нации под флага на национална идея, гарнирана с расизъм при Хитлер и в различни други версии в цяла Европа.

Следващият голям икономически кризисен цикъл е през 70-те години на XX век, когато се засилват протекционизмите и се разгръща преходът от предходния интернационализъм към различни версии на национални модели, политики, патриотизми, национализми – от Китай до Полша, Унгария, Чехия, Румъния, а през перестройката и в СССР.

Кризисните процеси през последните години, особено след 2008 г. доведоха до възход на консерватизми и национализми в глобален план. Предходната икономическа глобализация се сблъсква с протекционистки реакции в най-различни форми.

Второ. ***Фактор за възхода на националнизмите са геополитическите кризи, свързани с преходи от еднополярен към мултиполярен свят***, в който един глобален хегемон не може да контролира ефективно процесите и има обединение на големи групи от хора на основата на националистични, културни, религиозни идентичности, противопоставянията между които водят и до войни и разпади на държави.

Самата поява на основни измерения на модерната национална държава като институция, която притежава суверенитет върху определена територия и легитимен монопол върху насилието на тази територия, става с Вестфалския мир през 1648 г., бележещ края на 30-годишната война в Европа, довела и до преход към глобалната хегемония на Холандия.

Следващият етап, в който след модерните държави се оформят и модерните нации и имаме възход на националнизмите, започва с началото на кризата на холандската хегемония, „битката за австрийското наследство" и първият глобален конфликт между Великобритания и Франция за заемането на мястото на хегемон – Седемгодишната война помежду им в Северна Америка между 1756 и 1763 година. Те довеждат до избухването на Френската и Американски революции, които стават модели на възход на националното и на идеята, че суверен е народът, а не монархът. След 40-те години на XIX век Великобритания се превръща в световен хегемон, задаващ тон на интернационализацията, но в последните десетилетия на века се появяват нови големи сили, които започват битка за хегемония. Това са Германия и САЩ, а сблъсъкът помежду им води до възхода на националнизмите от края XIX век век, през Първата до Втора световна война. По това време се появява Съветският съюз, свързан с една интернационалистична доктрина, но Сталин пръв усеща промените, пише по време на Първата световна война своята известна статия „Марксизмът и националният въпрос". След революцията участва във формирането на СССР като федерална държава на две равнища. На федералното водеща е общата идентичност на „новия съветски човек", на равнище отделни републики имаме локално етниче-ско съзнание. По време на Втората световна война обаче, в ситуация на сблъсък на живот и смърт с една расова и националистическа сила като Хитлерова Германия, Сталин обръща специално внимание и на съветския патриотизъм, подкрепя и православието като свързано с идентичността на голямата част от населението на територията на СССС.

През последните години кризата на американската хегемония и преходът към мултиполярен свят са съпътствувани отново от възход на национализми и изостряне на мултиполярна битка. Всяка голяма сила започва да търси начин да засили позициите си чрез действия от типа „разделяй и владей" спрямо своите противници, както и противопоставяйки вътре в конкурентни държави на различните етнически и религиозни общности. Стреми се да привлича съюзници, залагайки и на етническия, религиозния, цивилизационния фактор, водейки битки в това отношение, така както става в навечерието на Първата и Втората световна война.

В периоди на хегемония на определена сила, разпространяваща универсалистка идеология, която най-много съответства на нейните интереси, имаме тенденции на интерационализация и глобализация, на отслабване на икономическия суверенитет на държавите, имащи двойствени следствия. От една страна, държавата хегемон и близките до нея страни от капиталистическия център разпространяват идеологията на либералния универсализъм. От друга страна, отслабването на държавите и засилването на регионалните неравенства водят най-напред до разпадни процеси в полупериферията и периферията, свързани с етнически национализми, подкрепяни и от заинтересования да налага чрез това своята воля световен хегемон. Така стана в СССР, Югославия, Чехословакия през първия етап на глобализацията в 80-те-90-те години на XX век.

В такива периоди от XIX век насам марксистите и левите партии се колебаят между интернационалното, което ги сближава с либералите, от една страна, и националното, което ги сближава с консерваторите, от друга страна. Това води до вътрешни разделения и разпадни процеси при тях, което улеснява възхода на консерватори и националисти. Така става например в Германия преди и след Първата световна война, когато разделянето на интернационални комунисти и националистки ориентирани социалдемократи в крайна сметка води до унищожаването и на едните и на другите от нацизма. Същите процеси протичат и в много други европейски страни. Подобна тенденция на упадък както на либерални и неолиберални, така и на различни версии на социалдемократически партии в Европа се наблюдава и в момента, като техните традиционни избиратели стават социална база на консервативни и националистически сили. Тази тенденция се прояви и в САЩ, където заемащата ляво либералното политичес-

ко пространство Демократическа партия загуби от консервативно ориентираният Тръмп, който привлече на своя страна губещата бяла работническа класа.

Трето. ***Съществува времева асинхронност във възхода на националнизмите в центъра, полупериферията и периферията на световната система***.

Най-рано националните държави и националнизмите се появяват в центъра на световната система, който задава образците за посока на развитие и успешните инструменти за тази цел на полупериферията и периферията. От там именно моделът на национални държави, а и на конструиране на национални идентичности се разпространява в останалия свят. Борби за национално освобождение и национална консолидация наблюдаваме в полупериферията през XIX и началото на XX век. От Втората световна война тази тенденция се разпространява и към периферията от Африка, Азия и Близкия Изток, където се извършва деколонизация и формирането на национални държави, макар и не навсякъде опиращи се на силни национални идентичности. Това създава проблеми днес в Близкия Изток и Северна Африка, където кризата и разпадните процеси водят до тенденции на обединяване и противопоставяне не чрез национализми, а чрез по-архаични религиозни идентичности, свързани с исляма.

Икономическите и политически кризи могат да бъдат за определен период регионални, съответно да се проявяват във формиране на национални държави, национално-освободителни движения, национализми в определени региони, както е през 80-те-90-те години в Източна Европа. Могат да станат и глобални, каквато е тенденцията сега.

При възход на хегемон в центъра на световната капиталистическа система, опитващ се да наложи волята си над полупериферията и периферията и да увеличи извличането на ресурси с икономически и политически средства, контролирайки съответните региони, там настъпват разпадни процеси, проявяващи се и във възход на националнизмите. Това наблюдаваме например при възхода на британската хегемония и на свързания с нея либерален интернационализъм през XIX век, които раждат разпадни процеси в полупериферията на световната система и периферията на Европа. Типичен пример в това отношение е Османската империя. Разпадните процеси в нея са стимулирани икономически от включването ѝ в британския свободен пазар, но са обусловени и политически

от започналата геополитическа битка за нейната територия между Русия, Великобритания и Германия.

След Втората световна война в центъра и полупериферията на световната система до 60-те години имаме отслабване на националзмите, но и възход на национално-освободителни движения, подкрепяни отвън от конкурирящи се геополитически сили, което води до разпада на колониалната система

Четвърто. ***Сегашният цикъл на възход на националзмите започва с кризата през 70-те години на XX век***. Тогава на Запад се появиха например баските и ирландски сепаратисти, на Изток започна възход на национализми и патриотизми в бившите социалистически страни – от Китай до Румъния. В България Тодор Живков също изведе на преден план патриотизма и своя самостоятелна политика по отношение на Македония, различна от предходния интернационализъм. От честването но 1300-годишнината на българската държава до смяната на имената ва българските турци има множество проявления на тази политика.

Източна Европа след Втората световна война минава два етапа. Първият е на *доминиращ интернационализъм*, в който водеща сила е СССР до 60-те години. В този контекст след Втората световна война Коминтернът утвърждава политиката на македонска нация. Вторият е след 70-те години на XX век, когато се оформя идеята за *национални модели* и *специфики в политиките* на отделните социалистически страни. Тогава в Румъния Чаушеску води своя специфична политика на маневриране между Изтока и Запада. В Китай обявяват, че правят свой специфичен, китайски модел на социализма и провеждат самостоятелна международна политика на икономическо сближаване със САЩ. В България Тодор Живков съчетава възхода на патриотизма, промените в позициите по по македонския въпрос и политиките към българските турци, със специални отношения и договорености за ненападение с Гърция. Перестройката през втората половина на 80-те години в СССР се оказа политика, водеща до засилваща се икономическа и политическа криза в рамките на „социалистическия лагер“, която доведе до разпад на легитимността на системата, а от тук и на общата съветска и югославска идентичности, легитимирани от предходната система и идеология на социализма. Кризата на идеите за комунизъм и социализъм тласнаха СССР Чехословакия, Югославия към разпад и опитите за обединение вътре в разпадналите се части на нова основа – на етнонационален

принцип. В страни като България новопоявилите се партии просто направиха бърза геополитическа, геоикономическа и идеологическа промяна от социалистически интернационализъм и зависимост от СССР към неолиберален глобализъм и зависимост от САЩ и Западна Европа, което допринесе за избягването на етнонационални конфликти.

От времето на перестройката насам бившите социалистически страни изминаха два етапа в това отношение. Първият бе при разпада на общото комунистическо бъдеще и свързаните с него общи идентичности, което доведе до националистически реакции и разпад на СССР, Югославия, Чехословакия. Вторият бе след 2008 г. при засилването на кризата на универсалисткото неолиберално бъдеще на „край на историята", „европейски ценности", „евроатлантически ценности", универсалистката идеология на глобалисткия, контролиран от САЩ световен пазар.

2. Върховият етап на американската хегемония през 90-те години на XX век, външна зависимост, компрадорство и либерален универсализъм в България

Разпадът на бившата социалистическа система и делегитимацията на идеите, които стояха в нейната основа, доведоха до върховия етап на глобална хегемония на САЩ пред 90-те години на XX век, когато те се оказаха най-силната военно, икономически, политически, пропагандно страна, без предходната конкуренция от СССР. Бившите социалистически страни в Източна Европа в тази ситуация отчаяно започнаха да се опитват да излязат от кризата и разпада на предходната икономическа и политическа система чрез идентификация с водещите държави от капиталистическия център, в Европа – с ЕС, търсейки военна закрила чрез включването си в НАТО, което бе и условие, за да могат да влязат в ЕС. Даден бе старт на Вашингтонския консенсус и взривна икономическа глобализация, на лозунги за „отворено общество" и обявяване на всякакви граници за израз на „тоталитаризма", на славословия на свободния пазар, на събаряне на всякакви ограничения по границите – физически, икономически, културни, пропагандни, политически. В този контекст понятието „национални интереси", свързано именно с граници и защита, загуби значението си за новопоявяващите се политически партии. Разгърнаха се тенденции на демонтаж на държавата, особено в бившите социалистически страни. Идеята за национален интерес бе заменена с универсални неолиберални ценности – така нар. „евро-

пейски” или „евроатлантически ценности”. Определени измерения на тези „европейски” и „евроатлантически ценности” бяха всъщност въплъщение на хедонизацията на потребителския капитализъм, в който всичко се купува и продава. Тези „ценности” предизвикаха атомизация на обществата, разпадни процеси в семействата, ускорена демографска деградация. В България така се стигна до ситуация, при която повечето от половината деца са незаконно родени извън семейството, а раждаемостта рязко падна, което съчетано с изсмукването на човешки капитал от развитите западни страни доведе до демографска катастрофа.

Ценностите, заменили националните интереси, бяха всъщност глобализираната универсалистична неолиберална хегемонна идеология на САЩ и държавите, от капиталистическия център, с която трябваше да се съобразяват останалите. Така в международните отношения политическият реализъм, който е обвързан със съотношения на национални интереси, бе заменен с политически идеализъм, поставящ в основата на поведението на държавите ценности – прикритие на интересите на една държава с хегемонна позиция. В резултат на това там, където идеологическата мощ на САЩ бе особено голяма, започна разпадане на национални лоялности, на идентичности, на единно разбиране за историята, унищожаване на паметници, на общите символи, разрушаване на общата ценностна система, на културен и социален капитал.

Новопоявилите се български елити се легитимираха през 90-те години доминиращо чрез дискурс, в който присъстваха думата „демократичен” – „демократ”, „преход към демокрация”, „Съюз на демократичните сили”, „първи демократично избран президент”, „първото демократично правителство”, „Демократична левица”. След 2000 г. доминираща стана легитимацията с дискурса „европейско” – „път към Европа”, „европейско развитие на България”, „в нормалните европейски държави”, „права на човека”, „мултикултурализъм” и пр. Под лозунги за „евроатлантическите” и „демократичните” ценности бяха осъществени интервенциите и „цветните революции” на САЩ в различни части на света в опита им да наложат изцяло своята глобална хегемония. Тези действия обаче имаха резултати, обратни на техните намерения. Навсякъде те доведоха до разпадни процеси и тежка криза на съответните общества, независимо дали става дума за Северна Африка или за постсъветското пространство. Военните нападения в Ирак, Югославия, Афганистан, Либия и десетки други държави, в

които неофициално чрез дронове или специални сили действаха САЩ, също имаха деструктивни за тях и съответните национални интереси следствия.

Новопоявилата се опозиция на бившата комунистическа партия в България след 1989 г. бе подкрепяна много активно от от западните посолства и държави, нейни представители ходеха на обучителни курсове в САЩ и в страни от ЕС. Затова и тя започна да се легитимира не чрез национализма, а чрез неолибералния универсализъм и глобализъм, предлагани като всеобщи истини, общовалидни образци и модел, като магистрален път на историческо развитие. Паралелно с това нейното конституиране стана на основата на крайни форми на антикомунизъм и отхвърляне на всичко, което би запазило стабилна, грижеща се за своя суверенитет и интереси национална държава. Национализмът бе заклеймяван като „последно убежище на комунизма". Конфликтите се насочиха не в етнонационално и етнорелигиозно русло, а по оста комунизъм-антикомунизъм и това беше предпоставка за създаване на идентичности на големи групи от хора. Този тип противопоставяне имаше също силно деструктивен за икономиката, индустрията, основните системи на обществото характер, но предпази страната от етноконфесионални войни. Той имаше обаче пагубни следствия за обединението на нацията като общност. Конституирането на новите политически сили чрез опозицията комунизъм-антикомунизъм доведе до противоположни прочети на цялата българска история от самото й възникване до наши дни. Под въпрос бе поставено началото на нейното възникване, етническият произход и идентичност на българите. Окаляни бяха всички основни фигури от националния пантеон, което от своя страна обаче разруши ключовите митове, на които се крепи и може да се крепи национална идентичност и национализъм. А както отбелязва Антъни Смит, не може да има стабилна национална идентичност без общи митове, традиции и исторически спомени (Смит, А., 2000, с. 26). По всеки от отрязъците в българската история обаче нацията се оказа идеологически и политически разделена. Оспорено бяха началото на българската държава и за нейните етнически компоненти. Появиха се фигури, които отхвърлиха славянските корени на българската нация, а един от най-видните евроатлантици заяви „Майната му на православието!". Разделението мина през разбирането на османския период и прословутата свада за това дали то е било „османско присъствие" или „турско робство", появиха се алтернативни оценки за Възраждането, още по-остри бяха споровете за периода след Освобождението, да не гово-

рим за времето на държавния социализъм. Това опази страната от националистични изригвания, но в същото време се оказа силно деструктивно за националната идентичност и фактор, стимулирал загуба на национална лоялност и компрадорско, лакейско поведение за голяма част от политическия елит. Получи се тенденция на люшкане в противоположна на предходната посока и залагане на подкрепа от външни покровители, с помощта на които да се вземе и задържи властта в страната.

За процесите на разпад на националното съзнание и идентичност допринесе и фактът, че така нар. преход се оказа катастрофален за статуса на представителите на националната интелигенция, която винаги е била публичният носител и създател на културна идентичност. Разпадните процеси в българската култура и особено литературата и киното, играещи водеща роля във формирането на национално съзнание, се отразиха и върху това съзнание. Интелигенцията загуби изцяло предходния си социалноикономически статус на средна класа и започна да се бори за оцеляването си. За сравнение, заплатите на научните работници във водещата научна институция в страната БАН се оказаха най-ниските в сравнение с всички бивши социалистически държави, по-ниски от тези в Македония и Албания и хората тичат да намерят допълнителни доходи, за да оцелеят, а по-младите и талантливите просто емигрират. Икономическият геноцид спрямо интелектуалния потенциал на нацията се осъществи с не помалка сила и в културата. Така и не се появи голямо национално художествено произведение, което да е значимо за българското самосъзнание през изминалите години. В страна, в която интелигенцията е унищожавана с икономически средства в такива мащаби, трудно може да се формира активна социална група, която да участвува активно в конструирането на национална идентичност.

Загубата на предходните интеграционни и формиращи идентичност възможности на българската култура, избутана встрани от глобализирания пазар, и нахлуването на американски и турски културни субпродукти в българското публично пространство, бяха тясно свързани с компрадорския характер на политиците, което неведнъж се е наблюдавало в зависими от капиталистическия център държави от полупериферията и периферията на световната система. Посолствата на победителите в студената война започнаха да се месят директно в ставащото в страната и до подкрепят политическите сили и политици, които действат в техен интерес. Тези, които не се съобразяваха с външните искания

бяха сваляни с „цветни революции”. Най-трагичният пример в това отношение бе правителството на Жан Виденов, което последно се опита да запази някакъв суверенитет, но не се хареса както на развилялата се елцинова олигархия през 1996-1997 г. в Русия, така и на Запада, тъй като отказваше да прави „голяма приватизация” на общонародната собственост и да я постави така под външен контрол. Поради това и те координирано му спретнаха най-напред икономическа война, с която да сринат финансовата система, а след това и „цветна революция”. Впоследствие разгромяването на България стана след серия от компрадорски действия на разрушаване на основополагащи елементи на нейната държавност и в този процес участваха представителите на всички партии. Ето някои от най-антибългарските, унищожителни за страната решения, които бяха взети, и за които носят отговорност както определени личности, така и правителствата, с които те бяха свързани, а пък и които водеха антибългарска и проколониална политика:

- Подписаните от правителствата на Иван Костов и Симеон Сакскобургогски колониални договори с така нар. „американски централи”, с които правителството се задължава да взема от джоба на българските данъкоплатци милиарди и да ги дава на техните собственици.
- Решението за ликвидацията на четири блока на АЕЦ „Козлодуй”, участие в което вземат няколко правителства и накрая решаваща роля изигра Меглена Кунева. Нашите политици безропотно се съгласиха да ги закрият, без да организират каквато и да е кампания в чужбина, без сериозни опити, без усилия да се противопоставят. Правителствата не демонстрираха единна позиция на всички институции от този въпрос, излъчваха разнородни сигнали и това беше използвано от Запада да ни налага позиции, от което загубите за България бяха също много десетки милиарди.
- Решението за спиране на „Южен поток“, взето от правителството на Пламен Орешарски след указания от група американски конгресмени, начело с Джон Маккейн и обявено на пресконференция в присъствието и под наставническия и строг поглед на далите заповедта за това на българския министър-председател.
- Решенията на правителствата на Симеон Саксокобурготски и Сергей Станишев за ликвидацията на ракетите СС 23 и приемане на Закон за досиетата, довел до убийствата на български разузнавачи и контраразу-

начави в чужбина и разпадни процеси в българското разузнаване и контраразузнаване. Българската армия бе унищожена и днес количествено е много по-малка отколкото след Ньойския договор, когато бяхме победени след Първата световна война. В същото време с гласовете на депутати от БСП за първи път след времето, когато бяхме съюзници на нацистка Германия в България, бяха създадени чужди бази – безплатни американски бази, сред които е и базата в Безмер – по данни на американски издания тя е сред шесте най-важни американски за в света. Граничните ни ограждения с Турция бяха разрушени като демонстрация на това, че България няма нужда от суверенитет, от опазване на своето суверенно пространство. Патриотичното възпитание, което идваше с казармата и готовността да се защитава родината, бе заменено с клишета за „европейски ценности", възхваляващи хомосексуализма, „третият пол" и Кончита Вурс, с ежегодни шествия, начело със западни посланици в подкрепа на тези „ценности". Разузнаването и контраразузнаването бяха доведени до плачевно състояние, никой не иска да им сътрудничи, тъй като се страхува, че ще бъде предаден и заклеймен, и трудно се знае кой кой е и на кого служи от тези, които формално работят още там. Така България загуби основна характеристика, правещи я държава според дефинициите за държавност – да бъде институция, която притежава монопола върху принудата на определена територия и пази суверенитета върху нея. В армията има огромно количество незаети места, но никой не иска да отиде там, защото това вече не е място за защита на родината, а за наемнически корпуси на чужди войни, разрушили целия Близък Изток и Северна Африка от Либия до Афганистан.

Влизането в ЕС бе фактор за официално минимизиране на политическия суверенитет на страната, а влизането в свободния пазар на ЕС – за минимизиране на икономическия сувуренитет. Този процес се засили, когато свободният пазар започна да се разширява чрез Трансатлантическото споразумение със САЩ и СЕТА с Канада. Следствията от всичко това бяха гигантската загуба на човешки капитал, невиждана в 1300 годишната история на България. В рамките на ЕС за първи път в своята модерна история България е официално с така силно ограничен суверенитет. Формулирането и преследването на национални интереси е възпрепятствано от три основни фактора: (а) политически е ограни-

чено, поради това, че влизайки в ЕС, където огромната част от законодателството зависи от вън, а политиците ни приеха позицията да се „снишават" и съгласяват с всичко, което им налагат силните държави в евросъюза; при опит за самостоятелна политика спрямо САЩ има опасност от „цветна революция" или тежки компромати спрямо съответния политик; (б) геополитически на нейна територия са настанени чужди военни бази, армията й е почти ликвидирана и тя е вкарана като пасивен участник в нова студена война; (в) икономически е вкарана в условията на свободен пазар, което води до нейната периферизация и увеличаване на социалноикономическата дистанция със западноевропейските страни.

Високата външна зависимост на държавата изисква множество жертви и умения от политиците, за да защитят националните интереси, готовност, когато трябва, да се реагира решително в разрез с външен натиск и искания. Тези качества обаче се оказаха в дефицит за голямата част от политическите елити след 1989 г. по три причини Първата е, защото повечето от тях бяха без сериозни умения и опит, без морални и политически качества. Втората бе, защото в най-висока степен разчитаха на външни фактори, на подкрепата отвън за успешна кариера. Третата бе, че редица от тях бяха компроматно поставени под контрол, тъй като бяха обвързани с различни бизнес интереси, корупция и злоупотреби, резултат на грабежа на народно имущество при капиталистическата му приватизация. Зависимостта на немалка част от тях от избирателите се оказа по-слаба, отколкото зависимостта им отвън.

Заедно с *кризата на държавата* дойде и *кризата на националните идентичности*, които бяха формирани преди това в условията на силни национални държави, криза на социализиращите системи и възпитанието в патриотизъм, заменени с либерален индивидуализъм, атомизация и лозунги за правата на човека и мултикултурализма, заместващи националната идентичност. Отслабването на държавите затрудни както предходното формулиране на национални стратегии, зад които да застане мнозинството от хората, но и на национални интереси, с които те да се идентифицират, да са готови да защитават и да умират за тях. И това е характерно не само за България. В ЕС в най-висока степен имаме разпад на национални лоялности и липса на готовност за защита на национални интереси. Според глобално проучване на УИН /"Галъп интернешънъл" в края на 2015 г. 61% от анкетираните от 64 страни в целия свят са готови да се сражават за страната си, а 27% не биха го направили. В Руската федерация 59 % са готови да се сражават за родината си, в Китай – 71 %, което е ин-

дикатор за запазането там на по-силни национални лоялности и идентичности. Най-ниски са данните за национална лоялност и готовност за зашита в европейските държави, където суверенитетът е на минимизиран и националната идентичност най-подложена на ерозия. В Холандия да се сражават за родината си са готови 15 % от гражданите, в Германия – 18 %, в Белгия – 19 %, в Италия – 20 %, във Великобритания - 27%, във Франция - 29%. Българите се нареждат близо до западноевропейците – независимо, че политиците държат на главите си в кабинетите си си портрета на Левски и произнасят патетични слова на национални празници, едва 25 % заявяват, че биха се сражавали за родината си, докато 47% не биха направили това (2). Три четвърти от българите не са готови да следват заветите на възрожденците и техните призиви „Отечеството или смърт", което е индикация за силни разпадни процеси в национална идентичност и лоялност.

3. Новият цикъл на капитализма – от глобализация към деглобализация, от неолиберализъм към консерватизъм, от европейски ценности към национални интереси

Новият цикъл на капитализма, особено след 2008 г., изведе на преден план серия от противоречия, рязко увеличаващи ролята на национализмите и патриотизмите, на национални, религиозни и цивилизационни идентичности.

Първото от тези противоречия е свързано с криза на монополярността, с възход на нови геополитически сили и започнала нова студена война, хибридни войни, кибер войни, войни с дронове, икономически войни, регионални сблъсъци в условия на мултиполярност. Във възход е е политическият реализъм като държавни политики, водещи до създаване на различни типове съюзи, докато вътре в държавите се стимулират отвън разпад, разделения, етнически и религиозни движения и противопоставяния.

Второто противоречие е свързано с рязкото увеличаване на социално-икономическото неравенство, което намира израз и в разделения между различни етнически, религиозни, културни, расови общности – от нарастващите расови дистанции в САЩ, през глобалните конфликти с исляма, до дезинтеграцията на циганите в България. Показателен е примерът с гласувалите на референдума за президентска система турци в Германия, които се оказа, че са много по-инте-грирани с Турция на Ердоган, отколкото турците, живеещи в Турция – при рефе-рендума на 16 април 2017 г. две трети от турците, гласували в Германия, подкрепиха предложението на Ердоган по посока на ликвидация на

светската държава на Ататюрк и създаване на авторитарна неоосманистка и неоислямстка Турция. В самата Турция само половината гласуваха за тях. В България в цигански гета от рода на Столипиново в Пловдив протекоха процеси на турцизация и идентификация на циганите с една съседна държава, но не и с България. В гетото в Пазарджик пък попаднаха под контрола на исляма от арабския Близък Изток, откъсвайки се от традицията и културата на страната, в която са живели много столетия.

Третото противоречие бе свързано с възхода на регионалните неравенства и особено на неравенства от типа център-периферия в Европа, при което България се оказа икономически, демографски, интелектуално губеща в отношенията си със Западна Европа и световния пазар. Но същото става вътре и във всяка от отделните държави, независимо дали става дума за разделението между Северна и Южна Великобритания или за разделението между София и Северозападна България. Регионалните неравенства стават предпоставка за тенденции за сепаратизъм на етническа и националистическа основа, когато в отделните региони живеят обособени етнически или религиозни групи и особено когато получават подкрепа отвън за този сепаратизъм.

Четвъртото противоречие бе свързано с неолибералния мултикултурализъм като идеология, сепарираща отделните общности в различни религиозни, расови и етнически групи, което в условията на възход на социално-икономически неравенства се превърна в инструмент за затваряне в етнически, расови, религиозни гета, които ускорено започнаха да се умножават във всички страни – от САЩ през Западна Европа до България.

Това доведе до прогнозите на агенция Статфор за разпад на ЕС отново на национални държави, предизвика Брекзита във Великобритания, стана предпоставка за спечелването на президентските избори в САЩ от говорещия против свободната търговия и либералния глобализъм Доналд Тръмп, то стоеше и в основата на възхода на неоосманистки и ислямистки национализъм в Турция с нейните амбиции за завръщане на позиции в бившите територии на Османската империя.

В тази ситуация Балканите отново изглеждат както преди Първата световна война като буре с барут. Именно на тях, с намесата на противоборстващите велики сили, бе предизвикана Балканската война. Именно тук бе щракнат кибритът на пожара на Първата световна война с убийството на австроунгарс-

кия престолонаследник в Сараево. Отново са във възход етнически национализми и активни действия на различни големи сили за тяхното разгаряне. Те се съчетават с нещо ново в сравнение с времето на Първата световна война – радикализация на ислямското население, поради което и този регион е най-голям снабдител на Близкия Изток с джихадисти, дошли от Европа.

От една страна, Албания, поради демографските си предимства, все повече прегръща идеята за „Велика Албания", която да включи в своите граници редица части от бивша Югославия. Говори се за разпад на Македония. От друга страна е Турция с нейните неоосманистки амбиции, която все повече подчинява турците и мюсюлманите в различните балкански страни на своите геополитически цели. Турция е за първи път от XIX век насам в настъпление на Балканите и навсякъде има създадени протурски партии, а турският Дианет подпомага строежа на джамии и ги използва като инструмент за политическа агитация и влияние, тъй като отличителна черта на исляма, различаваща го от християнството е, че той е политическа религия. На Западните Балкани върви превъоръжаване и намерения за завръщане на редовната армия.

Нарастващата несигурност на все повече места засилва критичното отношение към либералната демокрация, води до консервативни реакции и стремеж към засилване на централизацията и контрола в социалните системи, както се получава по принцип при тенденции на опасност и разпадни процеси. Ако във върховия период на либерален глобализъм и разрушаване на държавите и нациите под американски контрол през 90-те години съществуваха илюзии и идеологии за ново „мрежово общество" на мястото на предходните йерархии, сега все по-силни стават противоположните тенденции на осъзнаване на това, че обществата не са просто мрежи, а системи, в които йерархическите структури играят важна роля. Типичен пример в това отношение е Турция с нейния референдум, който рязко централизира властта там, превръщайки я в своеобразен нео-султанат. Факт е също, че в Русия, където има ясно изразена президентска система с по-висока степен на централизация, лидерът, стоящ начело, се ползва с огромна подкрепа и притежава възможности, които в други държави липсват. В условията на кризата, носена от неолиберална капитализъм през последните години, по-успешни се оказват силно централизираните системи, които не приемат либералния мултикултурализъм и контролират единството на държавите и населението. Така е в основните азиатски държави, на първо мяс-

то в Китай. Изследване наскоро на агенция Блумберг показва, че дори кредитните пазари през последните години предпочитат силните и нелиберални режими пред либералните демокрации – при нелибералните режими те се чувстват много по-сигурни, водят до по-големи успехи и имат близо два пъти по-висока възвръщаемост (**Bartenstein, B.**). Призивите за единство, промените в политическите конфигурации и конституционните системи с цел създаване на единство, стабилност на държавите и обществата, а не плурализъм се очертават като тенденция с нарастващо значение. Това виждаме и у нас през 2016-2017 г., когато основният аргумент, с който Бойко Борисов се опитва да убеди масите, че трябва да се формира правителство, е мантрата за „стабилност". Тенденциите на криза на неолибералната глобализация, на мултиполярна битка и деглобализация се съпътстват с *криза на предходните либерални и неолиберални идеологии*, както и на предходното либерализирало се и неолиберализирало се ляво, което води до консервативни реакции на обединение около религиозни, етнически, национални идентичности. Навсякъде по света огромни маси от хора се чувстват лузъри, губещи от неолибералния капитализъм, и застават зад съответни лидери с националистически и популистки профил, които им посочват враг, създават им усещане за сигурност. За това и „новата студена война" на Запада срещу Русия вдигна рейтинга на Путин сред населението до космически висоти, непознати в страните с либерална демокрация. Използвайки образа на враговете, които са се опитали да направят преврат, и говорейки за Европа, като враждебна сила в Турция, Ердоган успя да спечели референдума, даващ му концентрация на властта в неговите ръце. В САЩ губещите от глобализацията бели американци застанаха зад Тръмп, който им обещаваше да спре емигрантите, да изгради стена срещу външните опасности, да въведе протекционистки мерки. Това, което почват да правят партиите в различните страни, е, че предлагат *образа на враговете*, които са виновни за лузърството на голяма част от хората. Управлението, чрез образите на реалните или измислените врагове, става основен инструмент и в започналата политическа битка за овладяване на гласове на избиратели чрез националистически, популистки, цивилизационни, религиозни идентификации.

Когато настоящето става все по-несигурно, а няма оптимистични идеологии за бъдещето, както в предходни периоди, когато е много по-силна вярата в прогреса и едно некапиталистическо общество, то и идеята за прогреса и бъ-

дещето губят силата си на инструмент за обединение на народите. Това наблюдаваме в Западна Европа още от кризата през 70-те години, родила постмодернизма, отричащ глобалното движение към един по-висш стадий на развитие, и поставила началото на криза и разпад на леви партии, които претендираха преди това, че водят масите към това бъдеще.

Тези процеси в Близкия Изток се проявиха във възхода на ислямския фундаментализъм. И сега, в този кризисен контекст не бъдещето, а обединението около общо (религиозно, етническо, цивилизационно) минало придобива водеща роля – фактор, свързан с възхода на консервативни политически сили в различните страни.

В България Бойко Борисов прави политически поклони към религията, търсейки чрез нея легитимацията, губена все повече чрез либералната демокрация, повтаряйки по празници или при откриване на църкви фрази от рода на „Само Господ може да ни спаси" и „Без Господ нищо не може да се направи".

Във Великобритания Брекзитът извади страната от ЕС, но се засилиха тенденциите да се търси обединение в рамките на британската общност на англосаксонските страни – със САЩ, Австралия, Нова Зеландия.

В Турция Народно-републиканската партия, свързана исторически с Ататюрк, промени позицията си към исляма, приближавайки се към Ердоган в това отношение. 100 години след секуларизацията, осъществена от Ататюрк, страната отново става религиозна. Портретите на владетелите, с които се свързва назад историята на страната, поставени по коридорите в редица турски училища, започват с Чингиз хан, минават през завоевателите на Константинопол и Балканите, стигайки до Ататюрк и днешния ден.

Във всяка от балканските държави също се обръщат към миналото за обединение на своите народи и претендират да са най-древните.

В Русия също има мощна консервативна реакция, при която се търси приемственост с Руската империя, а император Николай II се оценява по-високо от Ленин.

След разпадните процеси през 90-те години в бившето постсъветско пространство, *отново се засилва национализмът*. Най-типичен пример е Украйна, където той заема крайни, включително и фашизоидни форми. Западът, Русия, Турция водят битка на основата на принципа „разделяй и владей" за Молдова, Грузия, Армения, Централноазиатските републики, Белорус. Централноазиатс-

киte републики изграждат идентичност, отказвайки се от руската азбука, от кирилицата. На редица места има така нар. „замразени конфликти” от етническо и религиозно естество – в Абхазия, Южна Осетия, Приднестровската република, Нагорни Карабах, Чечня.

Разгръща се серия от конфликти и противоречия, които укрепват тенденцията на връщане към националния суверенитет и националните интереси, за сметка на общоевропейска солидарност и свободния пазар на стоки, услуги и хора. Сред тях са: конфликтът в Украйна и новата студена война с Русия, войната в Близкия Изток, новото своеобразно велико преселение на народите от Азия, Близкия Изток и Африка към ЕС, провалът на мултикултурализма и преплитането и взаимно подсилващите се социално-икономически и етнорелигиозни неравенства, нарастващите опасности от тероризъм.

Към тях се добавят неравновесията и неравенствата, резултат на общоевропейския пазар, ускорено периферизиращ Южна и Югоизточна спрямо Северна Европа и Германия, както и нарастващи неравенства вътре в отделните държави. Силно се проявяват противоречията между свободния пазар и минималните възможности за регулация от страна на брюкселските институции, тъй като политическата интеграция е много по-назад от икономическата. Деструктивни следствия имат противоречията между общоевропейска монетарна политика и национална фискална политика, разделенията между шенгенски и нешенгенски държави, между влизащи в еврозоната и извън нея. Като цяло в ЕС особено силно се чувства обезсилването на националните държави от наднационалните корпорации и бягството на капитали, ограничените възможности за данъчно облагане, поради данъчната конкуренция. В тези условия има криза на либералната демокрация и нарастваща мощ на антисистемни движения и партии, насочени към връщане на националната държава и националните интереси. В условия на нарастващи неравновесия такива събития като излизането на Великобритания от ЕС след референдума, нови проявления на сепаратизъм от страна на Шотландия, Северна Ирландия, Каталуния или на Балканите, където Турция и ислямския свят носят нови цивилизационни разделителни линии, могат да изиграят своята роля на пусков механизъм на разпадни процеси. В САЩ Тръмп обяви, че ще направи „Америка отново велика”, откривайки за тази цел инструментите на протекционизма и защита от емигранти, след като една немалка част от планетата бе опустошена от проведената под контрола на него-

вите предшественици неолиберална глобализация. През април 2017 г. той тържествено показа подписания от него указ „Купувай американско, наемай американци", оставяйки колониални и компрадорски елити от рода на тези, които бяха отгледани в България с пръст в устата, която до вчера бе възхвалявала „евроатлантическите ценности" и заклеймявала всеки, който говори за национални интереси.

4. България в мултиполярния, деглобализиращ се и все по-националистичен свят

Кризата на монополярността, възходът на нови сили и започналата нова студена война и битка в условия на мултиполярност са свързани с политики на реализъм, при които се създават временни блокове между държавите, стимулират се отвън разпад, разделения, етнически и религиозни движения и противопоставяния у реални или евентуални противници. На много места по света в отделните държави започват разделения и битки, свързани с разгръщащи се различия и противоречия в мултиполярния свят. Вътре в досегашния световен хегемон САЩ президентската кампания и битката между Доналд Тръмп и Хилъри Клинтън бяха истеризирани от обвиненията за руска намеса в американската политика. Преди това пък САЩ търпяха такива обвинения в Русия за опит да извършат „цветна революция" и да повлияят върху президентските избори, с които отново стана президент Владимир Путин през 2012. И в момента либералите в Русия, ползващи се с подкрепата на САЩ, водят битка срещу Путин, макар да са силно маргинализирани. Същата истерия в особено крайни форми се разгърна и в Украйна след преврата през 2013 г. като тя се превърна в основно пространство на битка между русофили и русофоби, възход на национализъм и противопоставяне на Русия и САЩ. Вътре във Франция се появиха също русофили и русофоби – русофилите се представят от националистката Марин Льо Пен, докато русофобите са свързани с либерално ориентираните партии. Турция се разтресе от битки между проислямистки и секуларисти, неоосманисти и кемалисти, националисти и западници. В различна степен подобни тенденции наблюдаваме навсякъде. В глобален план по-консервативните и националистически ориентирани сили се обединяват под различни форми срещу американизирания неолиберален глобализъм, подкрепяйки се взаимно.

В тези условия България също става център на битка между различни сили, така както и всяка от отделните балкански държави, в които масовото съз-

нание и пристрастия, партиите и неправителствените организации се противопоставят в нарастваща степен една на друга и според геополитическите си ориентации. *Три основни сили* са създали в България серия от финансирани от тях неправителствени организации, които играят за техните геополитически цели. Най-много са тези на САЩ с десетките НПО-та, използвани по-рано доминиращо за „цветни революции" и обработка на масовото съзнание, а в последните две години чрез тях се финансира хибридната война, водена с Русия. Дават се милиони долари, за да пишат доклади, в които да се правят политически доноси кой не е със САЩ, а с някой друг, създават се сайтове за пропаганда и контрапропаганда.

Втората основна сила, финансираща своя „пета колона" в България – няколко партии и исляма, превръщайки стотици джамии в свои пропагандни инструменти, е Турция. Отвън се води битка за обособяване на етнически и религиозни идентичности. Чрез фондация Фридрих Науман например бяха преведени 200 000 евро на специално създадена организация „Европомак" за изграждане на обособена помашка идентичност сред българомохамеданите. Турция осъществява мощна пропагандна и културна инвазия чрез раздаваните безплатно сериали, излъчвани по водещите български телевизи. Политически осъществява настъление чрез партии от рода на ДОСТ и създаване на своя „пета колона" в страната. Икономически овладява основни региони чрез закупуване на стратегически обекти и земя, чрез създаване на предприятия в смесените райони, наемащи на работа почти главно български турци и способстващи за етническо прочистване на тези райони от българи. Неоосманисткият инструмент Лютви Местан води битка за мултикултурализма, тъй като това е политика, която обслужва неоосманизма, засилва и дезинтегрира идентичностите на българските турци. Словоблудства с демонстрации на евроатлантически ценности, защото те са му удобна платформа за неоосманистка дезинтеграция на България на етническа и религиозна основа. Пренебрегва акултурацията и инкултурацията и обосновава протурската пропаганда и действия на своята партия като право на мултикутурност и „майчин език" – всъщност по-голямата част от думите, на които е говорила неговата майка се различават от думите в официалния турски език, но за него тези лозунги са маска за обучение именно в официален турски език и идентифициране на българските турци с политиката на една съседна държава, а не на България.

На трето място, има и организации, които имат русофилски позиции, борят се за славянски и православни общи корени с Русия, като наблягат на общността на руския език, на ролята на Русия в Освобождението на България от Османско робство. Русия обаче не притежава достатъчно ресурси за финансиране на неправителствени структури в мащабите на Запада, Турция и арабските държави, а и стратегически на Балканите е ориентирана по-силно към страни като Сърбия и Гърция, в които политически не среща такова противодействие като в България.

В публичното пространство, разширено сега и от социалните медии, геополитическата битка, разкъсваща страната, се проявява в противопоставянето на русофили и русофоби, националисти и западници, американофили и американофоби, туркофили и туркофоби. Тези битки се изострят, поради това, че медии, сайтове, тролове, финансирани отвън НПО-та играят ролята на субекти, активно участващи в този процес. В интернет специално е създаден русофобски и либералнозападнически сайт „Контрапропаганда", който да громи и прави списъци на тези, които не споделят русофобията и антикомунизма. „Америка за България" финансира открито с половин милион лева група от либерални западници от СУ и НБУ да напишат доклад, който като своеобразен публичен политически донос да направи списък и заклейми медии, журналисти и анализатори, които не съответстват според тях на интересите на тези, които са им платили. Чрез маккартистки списък на тези, които трябва да бъдат ударени, наказани, заклеймени да покаже кои са „нашите" и кои „техните" в битката между русофили и русофоби. Парадоксът е, че в тези списъци влизат и известни чуждестранни политици, анализатори, философи като Ноам Чомски, Юрген Хабармас, Джон Пилджър, Йошка Фишер, Валери Жискар д'Естен и т.н. Нашите местни платени политически доносници громят и световно известни мислители, чиито работи интерпретират като вредни за господарите, които им плащат.

В интернет пространството са създадени сайтове, водещи битки в социалните мрежи в тези три посоки. Отделните политически партии в България също са разделени от гледна точка на геополитическите си ориентации. Доминиращо либерално-глобалистки и проамерикански са основната част от десните партии, които от времето на СДС до сегашните му разклонения от Реформаторския блок, ДСБ и Да България са получавали пропагандна, финансова, политическа подкрепа от САЩ и Западна Европа. ГЕРБ и БСП с различни акценти

и в различна степен демонстрират балансираност, обявявайки, че са за НАТО и ЕС, но и за поддържане на традиционните връзки с Русия, с която сме културно свързани. Сред партиите от така нар. „Патриотичен фронт" има и по-силно русофилски проявяващи се и русофобски ориентирани. ДПС в контекста на разкъсваната между неоосманизма и кемализма Турция, подкрепяща своя политически аватар ДОСТ на българска територия, започна да говори за заплахата за България от неоосманизма, изискваща обединение на всички българи. Зависимостта на политическия процес от външни фактори е опасност, която трябва да бъде избегната от всички политически сили, предупреди в интервю по БТВ на 20 април 2017 г. депутатът от ДПС Ерджан Ербатин. В този контекст на очевидно нарастващи външни противопоставяния всички започват да говорят, че България трябва да има собствени позиции и да ги защитава на международната сцена.

Така е не само в България. Там, където стремежът за връщане към национално единство и ограничаване на „петите колони" в ситуация на геополитическа битка са по-силни, имаме приемане на законодателства, които прогонват под различна форма финансирани отвън организации. Така стана в Русия и Израел със закони, обявяващи за чуждестранни агенти финансираните отвън неправителствени организации. Същите процеси текат и в Централна Европа, особено в Унгария, където бе прогонен дори университетът на Сорос. В България няма сили и ресурси досега да направи това, поради което на нейна територия се води все по-жестока битка от алтернативни сили, тя е проникната от ешелонирани по най-различен начин и в различни версии представители на глобалните сили, водещи мултиполярна битка. Яростно се пренаписва историята в полза на една или друга от тези сили. България има вече русофилски, русофобски, американофилски, туркофилски версии на своята история. Това ражда нарастващи етнически дистанции и противоположни патриотични и националистически реакции, довели даже до преждевременно сваляне на един министър на образованието във второто правителство на ГЕРБ.

След като армията и представителите на разузнаването и контраразузнаването бяха разгромени и техният престиж сринат с изборите за президент през 2016 г. генералите отново дойдоха на мода, защото се възприемат като хора, даващи някаква сигурност в един все по-несигурен свят. И в двете основни кандидат-президентски двойки имаше по един генерал – в едната за вицепрези-

дент, в другата – за президент. Победи тази, в който кандидатът бе за президент. След това в парламентарните избори през 2017 г. имаше повече генерали, участници в изборите, в сравнение с всички предишни избори. Заговори се и за възстановяване на армията. В тези условия на изборите през 2017 г. в дискурса на политиците в страната на преден план излязоха фрази като „патриотични", „обединителен патриотизъм", „национален интерес", „българска политика", „да имаш гръбнак да защитаваш българските интереси" в Брюксел и пр. Няма толкова много партии в българската история, участвали в избори в сравнение с тези от 2017 г., които обаче да имат в своето заглавие, в брандинга думата „България" или „българско" – от либералите на „Да България" до социалистите с „БСП за България", от „Напред, България" до „Алтернатива за българско възраждане" и „Възраждане". Всички изведнъж сякаш заговориха за национални интереси, дори ДПС предложи доктрина за „обединителен патриотизъм". За пръв път официално в правителството влезе и партия, която има в названието си думата „патриоти" – „Патриотичен фронт".

В програмата на правителството, идващо на власт през 2017 г., за първи път след 1989 г. бе поставена задача като „патриотично възпитание на младото поколение", а първа подцел на външната политика е „Недопускане на намеса във външните работи на страната ни". Довчера всички говореха за „европейски ценности", сега започнаха да обясняват как ще се борят за „националните интереси". При откриването на новия парламент на 20 април 2017 г. всички партии вдигаха лозунги „България над всичко". Лидерът на ДПС Мустафа Карадайъ забрави лозунгите за мултикултурализъм и „майчин език" и започна да говори, че неговата партия изразява истинският „патриотизъм на действието", за разлика от „Патриотичния фронт", който бил представител на патриотизма на думите и разделение на нацията на практика. Води се засилваща се битка за това кой е „истински" и кой „фалшив" патриот.

Към това се добави и серия други тенденции. Така например инспекторатът в София през 2017 г. откри ефективен и естетичен начин срещу безразборното лепене на плакати и рисуване на графити по електрическите табла из софийските улици. Започна да боядисва тези табла с националия флаг и обяви инициатива „Нарисувайте флага". Оказа се, че таблата с такъв флаг не стават обект на писане на графити и слагане на реклами, т.е. цветът на националния флаг играе възспираща роля.

Такива процеси текат и в световен план. Според прогнозата за глобалните тенденции в света до 2035 г. на американския Национален съвет по разузнаване, публикувана през януари 2017 г., през следващите години може да се очаква „**въстание на идентичностите”**, стимулирано от икономическите различия в отделните региони и страни, от разликите в динамиката на доходите. Идентичностите са устойчиви системи от ценности, вярвания, убеждения, определящи всекидневното поведение и дългосрочните жизнени програми. Тяхната основа може да бъде ценностна, религиозна, културно-езикова и пр. Проблемът е, че в едни държави идентичностите съвпадат с националните граници – в други не, което ще създава и нарастващи трусове на разпад и противопоставяния. „Въстанието на идентичностите” води до засилени антиимиграционни настроения и регионален сепаратизъм. В западните държави това ще се проявява на първо място чрез етнически сепаратизъм, докато в немалка част от по-слаборазвитите държави силно значение придобива и религиозната идентичност. В момента в света около 80 % от населението заявява, че е вярващо, докато същият този показател до 2000-та година е бил около 60 %. При нарастващи икономически противоречия опората на идентичностите изглежда изход за политиците и богатите слоеве на обществото, защото отклонява вниманието от истинските противоречия и го насчва към някакви врагове извън съответната общност, чрез които се обясняват лишенията на хората и те се мобилизират в името на някаква кауза. Това, според прогнозата на Националния съвет по разузнаване на САЩ, ще засилва кризисните явления навсякъде, ще води до разпад на международните отношения, взривяване на гражданския мир, нарастване на глобалният безпорядък (Global trends, 2017, pp. 17-18). Бих добавил, че безпорядъкът, от своя страна, ще бъде предпоставка за допълнителен стремеж към силни идентичности и национални държави, за разпад на досега съществувалага глобализирана и американизирана система на неолиберален капитализъм.

Цитирана литература:

1. **Смит, А**. Националната идентичност, С., „Кралица Маб”, 2000, с. 26.
2. Вж. Трима от всеки петима по света биха се сражавали за страната си, сочи глобалното проучване на УИН/”Галъп Интърнешънъл”, В: http://www.gallup-international.bg/bg/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/2015/220-WIN-Gallup-International%E2%80%99s-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country,18.12.2015
3. **Bartenstein, Ben**. The Bonds Market Prefer Dictators to Democracies, In: *Bloomberg,* https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-04-20/autocracies-beating-

democracies-in-emerging-market-bond-world?cmpid=socialflow-facebook-business&utm_content=business&utm_campaign=socialflow-organic&utm_source=facebook&utm_medium=social, 20 April 2017
4. **Global Trends**: Paradox of Progress, NIC, 2017, pp. 17-18

КРАХЪТ НА СОЦИАЛИЗМА И НЕОЛИБЕРАЛИЗМА И НОВИЯТ ПАТРИОТИЗЪМ

Светлана Шаренкова

През 2016 година офицери от Българската армия попитаха тогавашния президент на България кои са евроатлантическите ценности, за които непрекъснато говори и ги противопоставя на Русия и нейните ценности. Отговорът беше: демокрация, законност и лични свободи.

Тук няма да се спираме на въпроса доколко тези ценности са само евроталантически, а не общочовешки. По-големият проблем е дали те са основополагащи за Запада, който претендира светът да бъде унифициран по негов модел и интереси и той да го ръководи. Развитието на еднополюсния свят, начело със Запада, навлезе в продължителна криза след 2008 г., когато настъпи финансов срив в САЩ и ЕС, и който се задълбочи след войните в Близкия Изток, Брекзит, а и след опита за преврат в Турция.

Американският модел на функциониране на международните отношения основан върху евроатлантическите стандарти и ценности днес е силно затормозен и светът крачи към многополюсност. Посока, която бе предвидена още в края на XX в. от акад. Е. М. Примаков. Тази прогноза вече потвърждават не само новият президент с Доналд Тръмп, но и видни американски икономисти, политолози и мислители.

Според Патрик Бюкенън – съветник на президентите Никсън, Форд и Рейгън, социалните проблеми в САЩ и Западна Европа водят до изчерпване на западната цивилизация. Променя се етническият състав на САЩ и това предизвиква нарастващ песимизъм в американския елит. Нещо повече – Бюкенън прогнозира, че ако следва досегашната си политика, до 2050 г. САЩ ще се превърнат в държава от Третия свят (Бюкенън, 2001).

Според Пол Старобин, „американската империя" се намира във фаза на значим упадък поради поредицата от икономически и военни провали през XXI. Изводът му е, че господството на Америка над света си отива, за сметка на възхода на национализма и икономическата и военнотехническата активност на Русия и Китай (Старобин, 2009).

Майкъл Манделбаум през 2010 г. заяви, че американците се готвят да се приспособят към света „след Америка", но техните лидери още не могат да направят това (Манделбаум, 2010).

Към него се присъединяват и Чалмърс Джонсън (2010), Стивън Вебер и Брус Джентлесон (2010). Всички те привеждат множество аргументи, че САЩ губят позициите си на велика сила, която може да се намесва безнаказано навсякъде и във всичко. Финансовата криза след 2008 г. потвърждава очакването, че пред САЩ стоят нови трудности, както и че техните ресурси да ръководят света се изчерпват. И че те също вече губят и легитимност за това.

Големият противник на Русия Збигнев Бжежински също говори за упадък на САЩ, който ще доведе до друга глобална картина, в която Русия и Китай излизат напред. Въпрос на време е те да се почувстват равностойни и дори по-силни от Америка (2012).

Обезкуражителна е също и оценката на сенатора-консерватор Рон Пол, който още през 2013 г. твърди, че САЩ са в положението, в каквото се намираше Съветският съюз през Горбачовата епоха, а и малко преди да се разпадне: „Трудно е да се предскаже кога, но съм убеден, че краят ще дойде..., защото финансовата ни система е нестабилна, разчитаме на постоянно увеличение на дефицита и имаме сляпо доверие във Федералния резерв" (Проданов, 2017).

Още по-далеч в песимизма си отива и Питър Турчин в прогнозата си, че САЩ вървят към период на дезинтеграция: неимоверно нараснало неравенство, политическа поляризация, страхове и упадък на бялата работническа класа, масови стрелби и убийства в градовете, с други думи – социалната интеграция на американското общество прераства в дезинтеграция, в разпад на социалните структури и насилие. САЩ сега приличат на английското и френското общества преди Английската и Френската буржоазни революции през XVII -XVIII в. (Турчин, 2016).

Според икономиста Джефри Сакс, ако не бъдат съкратени американските военни разходи по света, САЩ ще фалират. Противно на всякакви „евроатлантически ценности", които били пример за подражание за всички по света, Дж. Сакс говори за „американски империализъм" – думи, които звучат зловещо за досегашните апологети на американския модел от двете страни на океана (Сакс).

Върхово постижение в развенчаването на господстващия US глобализъм прави някогашният му апологет Франсис Фукуяма, говорейки за „тревога, родена от упадъка на мощта на нацията", както и че „не можем да изключим възможността за политически разпад, по подобие на колапса на комунизма преди

едно поколение. Изходът е единствено в „отказа на САЩ от глобалното лидерство и разрушаване на либералния световен порядък" (Фукуяма).

Водещо външнополитическо списание в САЩ пък пише, че „досегашният международен ред е поставен под въпрос, след като държави като Русия и Китай го приемат за несправедлив... Изходът е един – по-малко либерален свят" (Форин Афеърс, 2017, 1).

Това неблагоприятно развитие на глобализма и еднополюсният свят в първата четвърт на XXI в. обаче е особено болезнено, освен за американското общество, така също и за тези народи и държави, които преди четвърт век приеха САЩ, ЕС и техните „евроатлантически стандарти на живот и ценности като благоприятен модел за собственото си развитие, сред които е и България. Следването на този модел на отказ от патриотизъм донесе поредица от грешки и престъпления, извършени от проамериканската политическа класа в тези страни сред които най-големите са криминалната приватизация и реституция. Затова днес, когато се търси успешен модел на по-нататъшното развитие на света и Европа, трябва да се съчетават добрите постижения на националните държави от различни периоди на цивилизацията и различни икономически, но и политически системи. Онези теории и почиващите върху тях обществени проекти, които доведоха за по-малко от век до краха на държавния социализъм в СССР и социалистическия лагер, а за 2-3 десетилетия и на либералния капитализъм в САЩ и Европейския съюз, трябва да останат в миналото. Бъдещето на света и Европа очевидно ще се гради върху конвергирането на успешните и естествените за националните държави и обществата през XXI в. черти и характеристики на живота и от едната, и от другата система, каквито, например, са: инициативност и конкуренция в производството и пазара, лични свободи и върховенство на закона, но така също и патриотизъм, социална справедливост и солидарност, републиканизъм, право на труд и равно заплащане, достъпно образование, здравеопазване и най-вече мир по света.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Бжежински, Зб. След Америка. – В: сп. Форин полиси, 2012.
Бюкенън, П. Смъртта на Запада. 2001.
Вебер, С. Б. **Джентлесон.** Краят на арогантността. Америка в глобалната комуникация на идеи. 2010.
Джонсън, Ч. Демонтаж на империята. 2010.

Манделбаум, М. Въздържащата се супер сила. 2010.
Проданов, В. Идва ли краят на Запада и евроатлантическите ценности. в. „Труд”, 3.03.2017 г.
Сакс, Дж. Фаталните разходи на американския империализъм. Бостън глоуб. Сп. Форин Афеърс. кн. 1, 2017 г.
Старобин, Пол. След Америка. Разкази за следващата глобална епоха. 2009
Турчин, П. Епоха на разпад: структурно-демографски анализ на американската история. 2016.
Фукуяма, Фр. Америка: проваленатa държава. Сп. Проспект, бр. 1, 2017.

ПАТРИОТИЗМЪТ, НАЦИОНАЛНАТА ДЪРЖАВА И ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ

Ваня Добрева

Историята на културата, в частност, литературата, показва, че аксиологически категории, свързани с мисленето и отношението, с установени и развити форми на цивилизационно развитие, могат да бъдат разглеждани като сърцевина на т.нар. Ние- и Аз- идентификации, които са същностни елементи от културната памет на всеки народ. Интерпретацията и концептуалното им постигане се явяват резултат както от анализа на структуроопределящите характеристики на генетичния код в диахронен план – генезис, оформяне, семантично битие, така също и от проучването и изясняването на съвременните им проявления: съхраняване и/или ерозиране на национални ценности и национално мислене.

Във връзка с това категорията *патриотизъм* включва обичта към родината, отечеството, татковината. *Патриотизмът* е и разбиране за принадлежност към определена общност, към нейната култура и ценности.

Известно е, че *патриотизмът* навлиза в употреба от епохата на Европейското просвещение, тогава, когато се аргументират големите социални проекти и окончателно се отхвърлят феодалните зависимостите, както и наложеният през предишните периоди безусловен авторитет на църквата. Ще припомня, че именно по това историческо време се осмислят, а пък и в публичния език навлизат такива изрази като граждански ценности, граждански права и свързани с тях идеи за свободна и социално развита държава. Достатъчно известен е фактът, че европейската държава, оформена през XVIII, XIX, XX век, в това число и българската държава, се изгражда и развива като национална държава, т.е. държавнотворческа роля има общността, която естествено дава името си и на националната държава. В такъв план, патриотизмът, като ценност в европейски условия, не може да бъде мислен въобще без конкретиката на национално оформилата се общност, в т.ч. и без връзка с националната държава.

И така, *националната държава* е продукт на новите исторически времена и има своя вековна история в Европа. Ще припомня, че идеята за националната държава възниква най-напред сред онези общности на европейските народи, които излизат от средновековния свят като подложени преди това на репресии. Общности, които са държани в плен, под игото на чужди държави и на техните васали вътре в страната. Алтернативата е да се постигне свобода за господст-

ващия етнос и заедно с това свобода на останалите етноси в общността. Да се създаде национална държава, базирана върху обща територия, език, култура, произход, етническа характеристика, а пък и вероизповедание. Тук водеща роля изпълнява най-многобройният етнос като език, религия и духовни ценности.

Логично е основни определители на националната държава да станат независимостта и суверенитетът, обособяването на държавните граници, икономическият стокообмен и многопосочното развитие на обществото и пр. В редица европейски страни реализирането на конкретния тип *национална държава* се извършва чрез бунтове, преврати, въстания или революции. Важно е да се отбележи, че националната държава, като историческа закономерност, съответства и на етапа на модерността на европейското развитие, както и че през изминалите столетия тя доказва своята жизнеспособност и продуктивност.

Оказва се, че и в настоящия исторически момент – второто десетилетие на XXI век, националната държава в Европа все още не е изчерпала своето значение, независимо от деструктивните опити тя да бъде напълно зачеркната. Напротив, анализът показва, че *националната държава* е залог за цивилизационния европейски напредък. Промените, които тя изживява, в никакъв случай не заличават качествените й характеристики. В културно-исторически план обаче, *националната държава* в Европа неведнъж е влизала в съюзнически, федеративни и конфедеративни отношения с други национални държави, но не за сметка на собственото й обезличаване или изчезване от сцената на историята.

Идеята за национална държава и нейното развитие в България се реализира като борба за освобождение от турското петвековно робство. Тази борба у нас приема доста по-ожесточени и безкомпромисни форми, отколкото в другите балкански държави, тъй като българите са напълно лишени не само от политическа, но и от духовна самостоятелност. Борбите на българския народ за независима национална държава са комбинация от разгърнали се движения за политическо и духовно освобождение, от просветителски насоки и революционни актове на съпротива.

Вижданията за това каква трябва да бъде свободната национална държава изкристализират в необикновено кратки исторически срокове, като най-ясно и най-точно ги формулира Васил Левски. Според него българската национална държава, на първо място, се нуждае от политическа свобода. Постигнала своята независимост и защитила суверенитета си, българската национална

държава трябва да обхваща териториите, населени с етнически българи, да се крепи върху общия български език, култура, икономически и междучовешки връзки. Да бъде република, която гарантира човешките правдини и свободи.

Водещият етнос на българите е необходимо да съжителства в напълно толерантни отношения с останалите етноси на турци, арменци, евреи и пр. Осигурените езикови и верски права на тези етноси обаче не бива да се осъществяват в ущърб на водещата роля на езика, вероизповеданието и културата на български етнос. В споровете между дейците на Българското възраждане се допуска и идеята за съюзяване между балканските държави, до равнище на федеративно устройство. Но тук е задължително дебело да се подчертае, че дори и най-ревностните защитници на такава хипотеза никога не се считали, че тя може да се въплъти чрез зачеркването на българската национална държава.

Два века по-рано Паисий Хилендарски, баща на идеята за българска национална държава, страстно проповядва, че тази държава трябва да се удържа върху хилядолетните и вековни наследства и традиции, да притежава историческа и духовна памет, да се уповава върху славянската ни единосъщност и православна вяра.

Конкретно за България е пълен абсурд да се твърди, че като национално обособена държава, само век след освобождението си през 1878г., тя вече е изконсумирала градивната си енергия и че формата на национална държава се е трансформирала в бреме, спирачка на развитието. И че заради това е необходимо да бъде заменена с друга форма на държава - *етническата държава*, като възприеме мултикултурализма в трактовката на идеолозите на неолиберализма.

Във връзка със всичко това е важно да се осъзнае поради какви причини днешното развитие на Европейския съюз влиза в конфликт и дори в конфронтация с националната държава, а оттам и съответно с патриотизма в отделните държави-членки на този съюз? И то при положение, че Европейският съюз е с утвърден авторитет и място в световния живот и политика, че има действащи институции, които реално се намесват полезно и ефикасно във взаимоотношенията между държавите членки, че дори е създал фондове за подпомагане на по-слабо развитите между тях. И което е твърде съществено, че трябва да предпазва европейските народи от регионални въоръжени сблъсъци и войни.

И така, защо лидерите и идеолозите на Европейския съюз влизат в конфликти, при това в открити конфликти, с *националната държава*, която е европейска рожба и нейно цивилизационно достижение?

Предварително трябва да отбележа, че това се случва главно поради начина, по който исторически и политически се строи общоевропейската общност. А тя се основава върху погрешното, според мен, разбирането, че националните държави представляват рудимент от последните векове на европейското развитие, а и че идеята за обединена Европа следва да преминава задължително през разрушаването на националните държави с техните качествени и родови характеристики. Оттук идва и отрицателното отношение към патриотизма, приравняването му с идеологията на шовинизма от първата половина на XX век.

Факт е също така, че идеите, които днес предопределят същността и понататъшния развой на ЕС, са философията и практиките на неолиберализма, в чиято основа стои форсираната трансформация на Обединена Европа в Европейски щати под форма, близка до устройството на Съединените американски щати. Оттук, според неолибералите произтича, че националната държава е необходимо час по-скоро да се преобрази, даже да изчезне, тоест да се стопи в модела на етническата държава, в която липсва водещ етнос с държавнотворческа воля, с определяща роля в културата, вероизповеданието и образованието. Неолиберализмът твърдо настоява и за превръщането на Обединена Европа в Европа на регионите, а не на националните държави. И, съответно, общоевропейският фактор – европейската Комисия и Парламент, се натоварва с властови пълномощия на общопризнат център на обезсилените национални държави, които политиката на така функциониращия ЕС придвижва към фалит.

В политически план суверенитетът на националните държави реално става само формален, казано с юридическа терминология - нищожен: голямата му част се предоставя на Брюксел чрез доброволно подписан договор за присъединяване на дадената държава към ЕС, а така наречения „остатъчен суверенитет", оставен за ползване от държавата-членка, непрекъснато намалява, отнема се, свива се като шагренова кожа.

Въпросът, наред с всичко останало, е, че при противоестественото форсиране на този опасен процес активно се използват средства от репертоара на насилието и манипулацията. Така националните култури се дискредитират, а националната памет остава без дух и се подлага на непрекъснати чужди (на

същината ѝ) изкривявания. В националната образователна система проблемите на националната история и националното културно битие се подлагат на преиначаване и фалшифициране. Отнемат се прерогативите и функциите на водещия етнос. В националните държави се внедряват богато финансирани и дирижирани отвън чуждестранни фондове и фондации, които обективно, практически работят за демонтажа на националната държава. Такива, например, у нас са „Отворено общество" на Джордж Сорос, „Америка за България" и др. Медиите също се овладяват от лица, които са си поставили за задача да размият и поставят в подчинено положение националните ценности. Хвърлят се огромни материални ресурси за създаване на денационален елит с психология на колониална администрация, марионетка към пулта за управление на ЕС.

Има и още един детайл. Неолибералното моделиране на Европейския съюз с цел преформатирането му в Европейски щати стига до нови парадокси.

Първо. Европейският съюз, който отнема дори и законната част от суверинитета на националните държави, сам предоставя или подарява своя неправомерно набъбнал суверинитет на друга държава – на Съединените американски щати. Това, че военната мощ на Вашингтон пази границите на Европа – чрез ръководната позиция на САЩ в НАТО, рефлектира с негативен знак върху политическата, икономическата и духовната независимост на Обединена Европа.

Това пречи на ЕС да отстоява самостоятелна външна политика, да действа според интересите на европейските народи. В резултат на това, ЕС и принуден във външно-политическите си ангажименти да се намесва в международни конфликти, от които обединена Европа като цяло губи, макар водещите в нея държави и техните елити да печелят доста. Освен това се забранява на страните членки да сключват различни външнотърговски договори и с определени държави, да установяват изгодни за тях икономически контакти. България наистина е силно потерпевша от този специфичен диктат. Свободното движение на стоки и капитали се оказва от полза за страните членки с развита икономика, но е неизгодно за страните членки, изостанали в стопанското си развитие.

Второ. Показателно е, че в ЕС натискът за отнемане на националния суверенитет се налага неравномерно. На големите и богати държави – Германия, Франция, Италия или на скандинавските държави, се предоставят далеч по-големи дялове национален суверинитет за разлика от бедния Изток и Юг на

Обединена Европа. Например, защитата на националните ценности в Германия е несравнимо по-добре осигурена, отколкото тази в България или в Румъния.

Трето. Факт е, че в икономически план богатите държави-членки развиват своята промишленост и финанси за сметка на бедните държави-членки, които така стават все по-зависими от богатия Запад, с все по-ограничени възможности за самостоятелно индустриално развитие. Вместо конкуренция, реално побеждава монополизмът. Богатите държави произвеждат, усвояват и продават нови технологии, докато бедните държави-членки купуват; те са пазарна ниша и се превръщат все повече в периферия с обслужващи и охранителни функции.

Няма защо да се изненадваме в такава ситуация, че все повече граждани и отделни държави-членки изразяват остро и растящо недоволство от това лошо състояние на Евросъюза. Те настояват за реформи, за дълбоки промени, за възвръщане към основополагащи принципи, в името на които е и създаден общоевропейският съюз. Поражда се повсеместен евроскептицизъм, разочарование в надеждите, достига се и до идеята за разпускане на Европейския съюз. Има вече редица авторитетни анализи, в които се предвижда и недалечен край на този грандиозен исторически опит за обединение на европейските държави.

Моето разбиране е, че протичащите сега деструктивни процеси, които застигат Евросъюза, все още могат да бъдат избегнати или преодоляни. Макар да съществуват и доста сериозни основания за евроскептицизъм. Не е известно дали на равнище Брюксел ще се намерят разумни политици и държавници, които да са в състояние да коригират слабостите, част от тях от фундаментално естество. Много е възможно брюкселската бюрокрация не само да удължи времето на кризата, но и да я задълбочи, да не може да преодолее своето неолиберално мислене, своите по същество вредни за европейската идея позиции.

Стоя по-близко до гледището, че Европейският съюз най-напред трябва да се върне към основните източници и възгледи за Обединена Европа. Без фактическо реабилитиране на идеологията на генерал Шарл Де Гол е практически невъзможно да се тръгне към реформите. Ето защо е нужно тази идеология да се преосмисли с оглед на новите реалности, с политическата и духовна история на Европа, на географското й положение, на ресурсното и осигуряване, на научните разработки за бъдещето на континента, но и на цялата планета.

А какво именно казва Де Гол за Обединена Европа?

Той казва, че е за Европа на нациите, която се простира от Ванкувър до Урал.

Да се вгледаме, а пък и да помислим какво трябва да влиза в този казус.

С фразата „Европа на нациите" генерал Де Гол определя съдържанието, смисъла и предназначението на Европейския съюз. Според него, Европейският съюз трябва да обединява нациите, националните държави, или което значи, че тезисът „Европа на етносите", „Европа на регионалните центрове" е по-късно привнесен, при това и в разрез с концепцията на генерала. Имало е причини Де Гол да подчертае лексемата „нация", за сметка на редица, също така важни, проблеми на оформящата се Обединена Европа. Явно той не е смятал националната държава – в границите на един Евросъюз - за историческа отживелица, ненужност, старина, рудимент. Обратното, той я възприема като крайъгълен камък, носещата конструкция на исторически нужното съюзяване. Предчувствал е, че ще се появят противници на националната идея и кауза, на националната политика и култура. Де Гол не казва, нека сега запазим националната държава, а сетне да я променим. Той категорично сочи, че извън националната държава не може съществува и пълноценен, и пълноправен Европейски съюз.

Какво всъщност или практически означава и неговото обобщение, че Европейският съюз трябва да се простира от Ванкувър до Урал?

Буквално само едно: че Обединена Европа трябва да обхване цяла Европа, нейните западни, източни, южни и източни предели. Той е смятал, че член на Евросъюза трябва да бъде и Съветският съюз, независимо от политическата му система. Генералът е мислил в стратегическа перспектива, за разлика от редица политически лидери на днешната европейска общност. За него Евросъюзът е, трябва да бъде солиден мост между културите на всички държави и народи на Европа, обединение на промишлената й мощ и нейните ресурси.

Фразата би могла да бъде оценена и като метафора. Ванкувър е образ на единия, западния край на Европа, Урал - на другия й източен край, след който следват природните богатства на човечеството в Сибир. Де Гол, който обаче има открит и пряк способ на политическо изразяване, определено приема за нормално СССР да членува в съюза. Което практически означава, че наред с националното многообразие, той предвижда и многообразие на обществените устройства в държавите-членки, както „кооперирането" на Китай с Хонгконг.

Оттук се подразбира, че Де Гол предвижда функциониране на Общоевропейски съюз, което трябва да укрепва икономическото и финансовото сътрудничество, както и културните връзки между държавите-членки, а не за съдействa за придвижване, еволюция на Евросъюза към общоевропейска федерация конфедерация, която практически да заеме мястото на европейските национални държави. Генералът предугажда още и това, че в следващия етап от историческото си развитие, Европа, за да издържи на непознати на обемите и характера си предизвикателства, ще трябва и да се обедини, да ускори и модернизира развоя си, да се превърне отново в пример за другите континенти, да може обединена да издържи на военни провокации и покушения, на природни предизвикателства и катаклизми, на различните цивилизационни опасности.

Патриотизъм ли е това, за което откровено настоява генерал Де Гол?

Известно е, че Генералът е дал безброй несъмнени доказателства за обичта и преданното си служене на Франция. Като войник на окупираната си родина, той внася огромен принос в борбата за нейното освобождение и за победата над нацизма. След Втората световна война той дава достатъчно свидетелства, че за него Франция стои над всичко друго. Той не може да си представи, че би могъл да жертва френското достойнство заради чужди интереси, а френската военна мощ заради интереси на други държави. От привързаността си към Франция, от патриотизма му се заражда и зрее идеята му за Обединена Европа. Такава каквато той я вижда: Европа на нациите от Ванкувър до Урал.

Струва ми се, че ако се съгласим, ако изразим солидарност с мисълта на генерал Де Гол за Обединена Европа, много от нещата, които днес изглеждат смущаващи и сбъркани, предизвикващи немалко песимизъм и разочарование ще поучат обяснение, яснота и перспектива. Нека започнем реформите и ревизията на Европейския съюз от думите, от завета на генерал Шарл Де Гол.

И последно. В Европа вече се разрастват политическите сили, увеличава се и броят на държавите членки, които отказват да се съгласят с и безпрекословно да следват модела на изграждане на Евросъюза, които се противопоставят все по-явно на бюрократичните му разработки и навици, на опитите му да отнема по различни начини националният суверинитет, да пренебрегва или дори да задушава белезите на националното битие. В този аспект показателна е политиката на засилена национална съпротива, която провеждат Чехия, Словакия, най-вече Унгария. Унгарският премиер Виктор Орбан най-безапелацион-

но защитава статута на Унгария като национална държава, а и като общество на патриоти, които не позволяват да бъде накърняван интересите на тяхното отечество. Основни политически партии във Франция, Гърция, Италия, Австрия, Холандия и др. също пледират за дълбоки реформи в Европейския съюз.

Крайните становища в тази насока обаче са плод не толкова на национални предразсъдъци, колкото на оценки за грешния път, по който засега се движи Обединена Европа, или пък за това, че заради произволите и вините на лидерите на сегашния Евросъюз, ще се разплащат народите на континента.

България, заедно със съседна Румъния, не взима реално участие нито в борбите за обновяване и реформи, нито в дискусиите за бъдещето на ЕС. Вече десет години след приемането ни в Европейския съюз нашите държавници и политици изпълняват най-послушно, даже раболепно, неолибералните политики. Предпочитат да се приспособяват, макар и поставени на последната писта. Неслучайно България е най-изостаналата и бедна страна в Обединена Европа.

Следователно или от всичко това излиза, че у нас първо трябва да бъде коренно реформиран неолибералният курс на управление, а пък и категорично скъсвайки с крайно унизителното поведение на българския политически елит. Едва тогава ще може да се включим с полезни ходове в реформирането на Евросъюза. В онова негово, толкова необходимо, реформиране или обогатяване с уважение към националното дойстойнство на европейските народи, със зачитане на техните исконните културни традиции и на патриотичните им ценности.

ПО ПЪТЯ КЪМ ОБЩА ЕВРОПЕЙСКА ИДЕНТИЧНОСТ – ГОЛЯМОТО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО НА ЕВРОПА

Александър Димитров

Възходът на национализма в Европа е политически факт, който не може да се отрече. Още през 2010-2011 редица автори вече усещаха надигащата националистическа вълна. Доминик Моиси пише в „Новата вълна на национализма" за криза на европейската идентичност (Moisi, 2010). Чарлз Купчан говори за ренационализация на политиката в ЕС като проследява този процес още от 2005 година с отхвърлянето на проекта за европейска конституция от страна на Франция и Холандия (Kupchan, 2010). По-късно и други автори се присъединиха към разбирането, че в Европа се задава нова националистка вълна. На първо място поради икономическите затруднения на ЕС след глобалната финансова и икономическа криза, а на следващо място и поради невъзможността за трайна интеграция на множеството общности, идващи от Северна Африка и Близкия Изток и накрая от идващата бежанска вълна, породена от Сирийския конфликт.

Настоящата статия представя един опит за откровен академичен дебат около същността на национализма. За съжаление, той е интегрална част от същността на европейските народи и множеството опити за неговото преодоляване не оставят траен резултат. Разгледани са различни концепции за национализма, както и различни по своя характер алтернативи за създаването на общоевропейска идентичност. Целта всъщност е чрез сравнителен анализ да се открояят и обяснят причините за неуспеха в „усмиряването" на национализмите в Европа, както и на невъзможността да се прокара достатъчно ус-тойчиво разбиране за европейска идентификация. По този начин ще възможно създаването на нов подход, който да се справи с този критичен за обединена Европа въпрос.

Национализмът в Европа започва своето политическо оформяне през 19 век, макар че зародишите на явлението спокойно могат да се открият още в края на 18 век. Смело може да се заяви, че с Франция свързваме както появата на национализма (още първата вълна на национализма), така и първият опит да бъде преодоляна идентичността на отделните народи. Великата френска революция на практика не е националистична, но реакцията срещу нея предизвиква такъв ефект. Консервативната реакция на Великобритания и Австро-Унгария позволяват на лидерите на революцията да сплотяват хората чрез раз-

лични по характер национални сентименти, прогласените републикански ценности и симво-лите на новия режим (Конституцията, трикольорът, Марсилезата и др.) (Bickford, K., 2014, p. 1-4). За разлика от подобни феномени в Африка, Азия и Америките европейската интелигенция отрано провижда както за ползите, така и за тежките негативи, които се крият зад проявленията на национализма. Раздробеността на Европа винаги е била сериозен политически проблем за множество от въздигащите се и слизащи от небосклона велики сили. Испания през 16-17 век трудно успява да удържа териториите си в Европа, с които няма сухопътна връзка. Херцог Оливарес (тогавашен главен министър на испанската монархия) се справя неуспешно с вътрешните и външни реформи, сблъсква се с тежки въстания в Каталуня и Андалусия, а катастрофата в 80-годишната война води до загуба на нови територии. Като първи министър на Франция, кардинал Ришельо остава в историята като едно от най-ярките политически имена. Въпреки успехите и фактът, че концепции като национален суверенитет, централизирана национална държава и др., могат да се свържат с него, то за френски национализъм ще се заговори едва 150 години по-късно. Австро-Унгария също се опитва да сплоти множеството си народи чрез ясно разпознаваема идентичност. Това обаче е процес, който се оказва напълно неуспешен, особено ако обърнем внимание на лекотата, с която се диференцират различните фрагменти на империята след Първата световна война и т.н.

При така изложените обстоятелства, не е учудващо намерението на Наполеон за единна светска европейска държава под скиптъра на просветена Франция и нейният владетел. Това намерение води след себе си над десет военни кампании само за да потвърди тежестта на задачата. От една страна, Наполеон успешно имплантира републиканските принципи в италианските и германски държави (херцогства, княжества и кралства) като активно насърчава националистичните нагласи сред населението. От друга страна, Франция превръща новите републики в свои сателити и защитен пояс срещу „старите монархии" на континента. Лоялността към републиката и развиването на национална идентичност се оказват много по-силно оръжие от лоялността към короната и феодалната обвързаност. Всичко това заедно и с личната харизма на Наполеон (по-късно и император) разгръщат неимоверно влиянието на Франция, но свършват твърде малко по отношение на европейската идентичност като обединяващ фактор. Бонапартизмът се оказа мощен инструмент, но за един твър-

де кратък исторически момент. Провалът на френския опит се базира на няколко класически причини. На първо място, това е невъзможността с лекота да се интегрират една с друга различните ценностни йерархии. Народите, дори и съседни, имат своите значими разлики. На второ място, е трудността да се установи доминираща духовна и материална култура, особено в случая с Франция, Италия и Испания (а по-късно и Великобритания), които към периода имат равностойни претенции и основания по този въпрос. На следващо място остава невъзможността да се обединят интересите на народите в общи направления.

Бонапартизмът не успява да разреши тези дилеми, а резултатът от наполеоновите войни е катастрофален. Заедно с това той обаче не попречи, а се превърна в истинско гориво за създаване на ясно обособено национални държави (Италия, Германия, балканските държави и т.н.). Именно взаимодействието между авторитета и външната независимост на държавната власт (суверенитета) и търсенето на идентичност отвъд етноса и народността (националната идентичност) ражда национализма като явление. По-късно точно национализмите заедно с фрагментарността на Европа се оказват част от основните причини за Първата световна война, а неуредените сметки и слабото Общество на народите доведоха и до далеч по-смразяващата Втора световна война.

Плашещите резултати от Европа на националните държави даде нов импулс за преодоляването на национализмите. Вече в рамките на разделената от желязна завеса Европа всеки един от двата блока се опитва по свой начин да преодолее националните различия. Западна Европа започна изграждането на единен пазар, който да сближи държавите и на принципа на споделения интерес да ги превърне в една по-обвързана общност, надраснала национализма. В Източна Европа пък левите сили вече бяха издигнали лозунга на интернационализма и международната солидарност. Там дори се смяташе, че едва ли не автоматично „новият човек” ще прегърне един интернационален хуманизъм, който едва ли не обезсмисля националните граници. Особено силен е този стремеж докато теорията за световната социалистическа революция все още се явява като много силен импулс за левите сили – партии и движения, по целия свят.

След края на Студената война и разпадането на източния блок обаче се получи сериозен вакуум, който бе бързо зает от динамично разрастващия се Европейски съюз. ЕС за момента продължава да е единственият фактор, който да предлага реални модели за обединението на Европа и по този начин остава

и притегателна сила за държавите от западните балкани и Украйна, с което мейнланда на Европа е почти покрит, като се изключат Беларус, РФ и Турция. Също така може да се каже, че въпреки редукциите на суверинитета, националните държави си остават засега непокътнати, а с тях и класическият национализъм, който се уповава именно на суверенитета и националната идентичност. Вярно е обаче, че той се явява известна пречка пред европейската интеграция, но също така и че неговите класически измерения доста трудно се разкъсват в неконтролируеми радикализации.

Днес именно този модел е поставен на много сериозни изпитания. Глобализацията подкопава именно тези два основни стълба на национализма. От една страна, се размива националната идентичност, защото мултикултурализмът размества и привнася множество външни културни маркери. От друга страна, се отдава национален суверенитет към различни наднационални структури, чрез което се обезличава самата държавна структура, а пък и със засилването на процесите на глобализация се засилва, обратно, отдаването на суверенитет. ЕС засега не успява да компенсира този процес с повече вътрешна интеграция. В отговор на това умереният (класически) национализъм реагира и от свързващ елемент между суверенитет и идентичност (което да възпроизведе националното самоопределение), той се превръща в динамичен реактив, който слива тези елементите и започва да се манифестира чрез идеи за расово, етническо, религиозно, или културно превъзходство над останалите. От стабилизиращ и консервативен елемент той се превръща в нестабилен, радикализиран фактор.

В този контекст в ЕС битуват две концепции за преодоляването на национализма. Едната е добре познатата и в известна степен провалена концепция за мултикултурализма. Концепцията за съвместното съществуване извървя своя дълъг път, за да се срине под напора на обективните обстоятелства. В известна степен идеята за мултикултурно общество започва като схващане за приобщаване на маргинализираните групи в рамките на едно отделно взето общество (жени, ЛГБТ общността, хората с увреждания и т.н.). По-късно се фокусира около приобщаването на маргинализираните етнически общности (пак във взето отделно общество) и най-накрая се насочва към статуса на емигрантските общности (окончателно, отхвърляйки концепцията за „врящия казан” – melting pot) (Song, 2017). Интересно е да се отбележи, че мултикултуралистката концепция не е напълно безплоден опит, но само ако се разглежда в европейс-

ки контекст. Европейските народи могат да живеят заедно, защото са религиозно близки, с подобни ценностни йерархии, обща историческа памет (в голяма степен), живеят от векове в състояние на взаимно културно проникване. Сравнително подобно е състоянието и при традиционните етнорелигиозни малцинства взети в отделна държава. Глобализирането на концепцията на свой ред се оказа всъщтност големият провал. Големите имперски държави, особено Франция и Обединеното кралство, живеят с разбирането, че гражданите на бившите им колонии с лекота могат да се интегрират в държавната метрополия (към това разбиране се присъединяват Холандия, Германия и Белгия, като е пренебрегнат опитът на други колониални сили, като Португалия, Испания, Русия). Тъкмо големите в ЕС наложиха и последното схващане за безпроблемното съвместно съществуване, прикривайки икономическият интерес, който представляват емигрантските общности. В крайна сметка, интегрирането на тези общности се оказа пълен провал. Този провал предпостави и проблемът, с който се сблъскахме при последните бежански вълни след конфликта в Сирия. Няма как да пренебрегваме заради либерални или други разбирания основни обективни състояния – съвместимост и несъвместимост на култури, религии, политически убеждения и начин на живот. Тези три категории конструират и йерархията на ценностите. Тази йерархия е с различна подредба по значимост на ценностите, които европейците споделят, но неизменно в нея присъстват – човешките права, уважение към човешкия живот (без значение от пол и възраст), мир, демокра-ция, индивидуални свободи, върховенство на закона (светския), равенство, солидарност и подкрепа за другите, толерантност, уважение към други култури, религията и др. (Standart Eurobarometer, 2012, p-9). По същество мултикултурализмът се превръща в „шапка" на йерархията от ценности, издигаща принципа на мирното съвместно съществуване, толерантността и приемането (основно като изискване към доминиращата етносоциална група). По този начин се размиват изискванията към новодошлите, те биват освобождавани от необходимостта да спазват тази йерархия от ценности, която е съставна част от същността на приемащото общество. Интеграция обаче в този контекст е практически невъзможна.

Европа на общите ценности е другата концепция, която внася един първичен филтър пред всички държави и техните граждани. От една страна, не се елиминират националните специфики, но се издига и една споделена ценност-

на среда, която да припознае европееца като такъв съобразно йерархията му от ценности. Това е далеч по-работеща концепция и на този етап европейската интеграция между държавите членки на ЕС преминава по този модел. Но тази концепция на свой ред издига основателни прегради пред всяко външно на Европа общество, което я прави неудобна за големите държави, когато стане въпрос за емигрантските общности. При нея пред емигрантите открито се поставя въпросът не само за правата, но и за задълженията, а също така и за постигнатия културно-ценностен консенсус в обществото, който трябва също да бъде възприет. Дания, Швеция и Австрия ефективно започнаха политики в това направление, а други като Унгария, Словакия, Полша изобщо не желаят да обсъждат въпроса и даже изцяло поставят под съмнение възможността за интеграция на определени бежански групи. Това е релевантна национална позиция, която обаче в рамките на ЕС поставя под доста сериозен риск граничните държави – България, Гърция, Италия, Малта, Кипър и т.н.

Различните кризи в рамките на Съюза отново всъщност и реално показаха колко драматични могат да са тесните национални интереси, когато се говори за свързана система от държави. Търсенето на отговор по въпроса за преодоляването на разрушителния национализъм в Европа се оказа едно от най-важните начинания за нашите общества в текущия исторически момент. В него именно се съдържа и оцеляването на самия Европейски съюз, и възможността окончателно да преодолеем възможността за мащабни и братоубийствени военни конфликти в рамките на европейския континент. Смущаващо, обаче, е, че въпреки цивилизационната си тежест, Европа допуска на нейна територия да се водят толкова войни, в т.ч. двете най-мащабни в историята на човечеството.

Днес национализмите шестват буквално без всякакви задръжки, обикновено прикрити зад маската на националния или локален патриотизъм, или пък на един всеобхватен популизъм. Именно по този начин се извършва едно почти квантово свързване, което реално дава доста власт на истерични националистки формации, като ги обвива с широка патриотична периферия. Това състояние остава непроменено, а и се превръща в устойчива тенденция. Европейските избори през 2014 година го потвърдиха категорично. Националните избори за президент в Австрия и Франция, както и изборите за парламент в Холандия, показаха колко силна може да бъде националистката карта. Въпреки че здравият разум надделя, ясно пролича колко разколебани са европейските граждани по

въпроса за общия европейски проект. Очевидно е, че общата европейска съдба не бе възприета като един категоричен морален императив. Европейският елит не успя да претвори тази концепция в едно по-категорично чувство за обща европейска идентичност, в това число и по линия на самия патриотизъм.

Мнозина допреди известно време сериозно мислеха, че мултикултурализмът ще се превърне в лекарството, което да предпази европейските държави от крайни националистични залитания. Тези очаквания обаче не се оправдаха и то най-вече поради две причини. Комбинацията между мултикултурализъм и засилваща се глобализация роди една хибридна среда, която постави на изпитание самото съдържание на Европа като културно-историческа реалност. В големите европейски държави има милионно население, което географски, културно, исторически и етнически стои далеч от общоевропейските обединяващи маркери. Във Франция няколко милиона души са араби от страните от Магреба, а близо 15% от всички французи са с произход, който е свързан с тези държави. В Германия има над 6 млн. турци (10 по някои данни), които се оказват в голямата си част неинтегрирани (за разлика от българи, италианци и руснаци например). Далеч по-малък е проблемът с Италия и Испания (където има големи общности от мароканци, но в порядъка на милион души, а и повечето от тях се явяват традиционна общност за страната). След Брекзит Обединеното кралство излиза до известна степен от обхвата на настоящата статия, но е редно да се спомене, че милионните компактни маси от Азия и Африка съставляват над 10% от британското население. Въпроси от подобен характер, но в по-малък мащаб, възникват в скандинавските държави, Австрия и на Балканите.

На второ място е фактът, че мултикултурализмът като инструмент, използван от различни национални елити, подценява конкретните и специфичните локални условия, в които трябва да бъде практически реализиран. Освен описаното пренебрежение относно йерархията от ценности, серизоно се подценяват и нивата на толерантност сред местното население, както и възможността за осмисляне на чуждата култура, а и възможността за интеграция на новото население. Толерантността, шапката от ценности (като абстракция) и готовността за интегриране се предпоставят формално и принципно, без обаче да е съвсем ясно дали те се наблюдават (а и дали изобщо съществуват). Този подход се наблюдава от години, а и достига до обективни конфликтни моменти.

Глобалистката интерпретация на мултикултурно взаимно съжителство не трябва да се превръща в общо определяща за цялостната концепция на мултикултурализма. Очевидно, тя има две основни или съществени измерения, които имат устойчиво развитие в Европа, а това налага и по-прецизно разграничение.

На първо място, това е взаимното съжителство на традиционни за една територия общности. Примери за това има в изобилие – българи, турци и роми в България; испанци, араби и еквадорци в Испания; австрийци, чехи, хървати и др. в Австрия; румънци, унгарци и роми в Румъния и т.н. Тези народи от векове съжителстват заедно, празнуват заедно, умират в едни същи войни, ходят по една и съща земя, раждани са на едно и също място.

Следващото мултикултурно измерение е на две равнища. Тясното мултинационално проникване всъщност се оказва по-широко (в случая общоевропейско съжителство). Тясното измерение обхваща съседни (една на друга) държави, между които има доста активни обмени на граждани (България, Турция и Гърция; Сърбия, Хърватия, Словения; Румъния, Унгария, Молдова; Чехия, Пол-ша, Словакия; Австрия, Словения, Хърватия, Чехия; Германия, Полша, Франция; Дания, Норвегия, Швеция; Белгия, Холандия, Франция, Люксембург; Испания, Франция, Португалия и т.н.). В този случай има исторически установени отношения и традиции, които се възприемат и като нещо естествено. В широкия общоевропейски план обаче наблюдаваме едно по-бавно, но и устойчиво взаимно проникване на между населенията на европейските държави, където имаме икономически обосновани мотиви за миграция, но и ниска степен на културни, религиозни и ценностни съображения, които да препятстват тази миграция.

Стъпвайки на тези позитиви, следва да се надгради по-нататъшното създаване на една общоевропейска идентичност. На практика няма европейска държава, която да не съдържа в себе си елементи от други нации заедно с основната си формоопределяща единица. Това вътрешно измерение касае интегритета на самата нация и възможността й да се сближава с другите. Заедно с него съществува и едно външно измерение, което предстои да се преодолее. То касае взаимните национални противоречия. До скоро се прокламираше голямата заблуда, че те са преодолени. Най-често за примери се даваха френско-немският диалог, скандинавският диалог и др. Стана ясно, че противоречията не са изчезнали и последните външнополитически кризи (Украйна, бежанците,

Брекзит и др.) само потвърдиха необходимостта от един по-динамичен, но и по-задълбочен диалог и ефективното преодоляване на такива конфликтни точки.

Не може обаче да се тръгне към обща европейска идентичност, без да се преодолеят вътрешните и външни исторически противоречия. В крайна сметка, идентичността се определя от няколко взаимносвързани категории. На първо място, това е доверието (политическо и човешко) между общностите в една държава и между самите държави. Виждаме как ерозията именно на този аспект породи редица конфликти на Балканите, в Испания, и в Италия. На второ място, това е възприемането на концепцията за общата съдба, което предпоставя разбирането за общо бъдеще. Ако се доверим на историческите събития от близкото и по-далечно минало ще се уверим именно в това. Европейските народи са свързани – с религиозното си наследство, с културното си влияние, с глобалните процеси, които ни свързват и т.н. Вижда се как съдбата на една държава (в случая Обединеното кралство) отеква в цялата общност. Този процес на обвързаност ще се задълбочава и трябва да свикнем да се схващаме в цялост, а не само като отделни елементи. На трето място, е споделената история – на практика всички по-сериозни събития от разпадането на Римската империя, през Арабските нашествия, Кръстоносните походи, религиозните борби, Осман-ското нашествие, Ренесанса и т.н., та чак до падането на желязната завеса влияят на всички народи в Европа. В учебниците се учи националната перспектива, което е съвсем логично, а по същество се изучават едни и същи събития. Тези три елемента са солидна основа за създаването на обща европейска идентичност, която да се противопостави на проекта за паневропейски национализъм, една неофашистка концепция. Това реално е идея, която изправя Европа срещу останалите, а пък и която очертава един свят на взаимно отхвърляне и безполезно, даже и прекалено опасно противопоставяне. Този сценарий вече се осъществи в национален мащаб и той завърши с печален край.

В крайна сметка, Европа не трябва да се затвори в националните си черупки. Европейската идентичност е патриотична концепция от по-висш порядък. Патриотизмът няма нужда от ограничаване, той може да бъде манифестиран. Разноликата Европа не е мултикултуралистко кредо, а хилядолетно установен факт. В това се крие нейната сила. Разликата „патриотизъм – национализъм" води до разликата „Разноликата Европа – Европа на отделните лица". Не трябва обаче да се подценява и готовността да живеем в общност, която същевре-

менно е богата на различни нюанси и гледни точки. Всеки за себе си е твърде примамлив лозунг в несигурния свят, особено за силните на деня. Лесно е да се забрави, че половината път вече е извървян и всяка нация (народ) с гордост добавя до националната си идентичност и европейската си принадлежност.

Общото европейско съзнание, което трябва да се изгради, не бива да задраскава националната държава, а преди всичко значително я надгражда. То трябва да се превърне в спойка и между отделните европейски национални държави, а и да функционира като политически инструмент за общо действие.

Това е особено важно на фона на двата най-капитални европейски конкурента – САЩ и Китай, които консолидират глобалното си действие около национално-патриотични концепции. Издигнатият от президента Тръмп лозунг - „Да направим Америка велика отново", а пък и китайското кредо на добрия гражданин – „Мечтая Китай да успее", са нищо много повече от ясно формулирани национално центрирани консолидиращи постулати, които ще трябва да обосноват и външнополитическото поведение на тези велики сили. В същия хор пее и Руската федерация, пост-консервативните политики на руската държава – апотеоз на патриотизма, религиозната и културна традиция, ясно показват на каква основа ще почива политическата власт. За щастие Руската федерация не се смята за толкова опасен глобален конкурент на ЕС – първо, защото концепцията за европейска идентичност е еднакво валидна и за Русия. Второ, защото руската държава е естествен партньор на ЕС и дори нещо повече, ако се преодолеят външнополитическите противоречия, останки от Студената война.

Използвана литература:

Bickford, Kiley, "Nationalism in the French Revolution of 1789" (2014). Honors College. Paper 147. http://digitalcommons.library.umaine.edu/honors/147, pp. 1-4.

Kupchan, Charles. As Nationalism Rises, will the European Union fall?. In: The Washington Post, 29 Aug 2010, last entrance in 14 May 2017, URL: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/08/27/AR2010082702138.html

Moisi, Dominique. New Wave Nationalism. In: Project Syndicate, The World's Opinion Page, 22 Dec 2010, last entrance in 14 May 2017, URL: https://www.project-syndicate.org/commentary/new-wave-nationalism

Song, Sarah, "Multiculturalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/multiculturalism/>.

Standard Eurobarometer 77, The Values of Europeans. Report, (Spring 2012), TNS Opinion & Social, European Commission, p – 9, URL:

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb77/eb77_value_en.pdf

СТРАННИТЕ ВЪЗКРЕСЕНИЯ НА ПРЕДНАМЕРЕНО УБИВАНИЯ ПАТРИОТИЗЪМ

Максим Мизов

Днес сме свидетели на *мощни възкресения* на патриотизма и национализма, изглеждащи твърде странно на фона на продължилите десетилетия наред умишлено прикривани, но и систематични опити за тяхното *преднамерено убийство*. На съвременните поколения светът се разкрива по особен начин. За много от тях, свикнали с по-друг статус и патос на национално-патриотичното в публичния живот, той сякаш изглежда като внезапно полудял, напълно „изваден от релсите" на обичайния си всекидневен ритъм от мощния бум на националистическите визии и патриотичните реакции в различни континенти, много страни.

Накъдето да се обърнем и да погледнем, неминуемо ще видим огромния ръст и динамичната проява на впечатляващи процеси или тенденции на растеж на ролята и значението на национализма и патриотизма в световен, континентален, регионален и национален план. За подобен феномен има много причини, които са от най-различен произход и притежават нееднакво естество и специфики. Въпреки техните своеобразия обаче, възходът и изблиците на патриотизма и национализма в нашата смутна съвременност изглеждат като *упреци и възмездия* за продължилите дълго време потискания и тихи убийства на патриотизма, каквито процеси и тенденции се забелязваха отдавна в глобалния свят.

Десетилетия наред мастити идеолози или политици се стремят и опитват да внушат, или втълпят на гражданите, че между патриотизма, национализма и шовинизма няма кой знае колко съществени и големи разлики, а и че винаги е много по-добре благовъзпитаният, добропорядъчният и благоразумният гражданин да стои настрана, а даже надалеч от съблазните на тези три феномена, защото увлеченията и пристрастяванията му към тях могат да увредят сериозно неговите демократични възгледи, вкусове, привички и публични проявления.

Представите за сплетения и неразличим характер на патриотизма, национализма и шовинизма се фабрикуват, а и тиражират и в нашата съвременност, при това съвсем преднамерено, систематично и афиширано, или завоалирано. Те определено преследват конкретни цели и ефекти, които не винаги са достатъчно ясно откроени и понятни на широките обществени маси в редица страни. Въпреки всички тези мистерии или умишлено инспирирани и възпроизвеждани представи за същността, феноменологията, спецификата, функциите и ефекти-

те на патриотизма в днешното бурно и преломно историческо време осезаемо се наблюдават и мощни негови ерупции в редица точки на цялото земно кълбо.

Скандалите около избора на Доналд Тръмп за президент на САЩ, както и неговите предизборни изявления внезапно, съвсем неочаквано и доста радикално преобърнаха и буквално изхвърлиха извън коловозите на уталожените от няколко десетилетия смислови и оценъчни матрици на доминиращото подозрително, пренебрежително, негативистично отношение към патриотизма. Но много време преди тези избори в света, в Европа, на Балканите, а и у нас вече се разразяваха събития, процеси и тенденции, които недвусмислено показваха, че патриотизмът настъпва на широк фронт, с твърда крачка и жъне големи успехи.

От шокиращата (за постмодерните, дълги години умело заглаждани, но и преднамерено уеднаквявани политически манталитети и маниери) екзалтация или френетичност на Доналд Тръмп, обосноваваща директно, а и натрапчиво нуждата от възкресение на „Велика Америка" в глобалния и неолиберално сътворен свят; през държавнически насърчавания от Владимир Путин и мощно контролирания подем на православно-национално-патриотичните визии на възкръсващата от пепелта на историята, завръщащата се на историческата и световната сцена Русия; през тотално разиграващите се в света хибридни войни; през неочакваните, крайно предизвикателни и силно заразителни патриотично-националистически прояви на Виктор Орбан и другите държавни глави от Вишеградската четворка; през трагикомичните експлозии и предсмъртни гърчове на шовинизма и патриотарството в разпадаща се Македония; през публичното и протестното манифестиране на местен патриотизъм, възроден национализъм в подложените на сътресения на държавната цялост страни (като Испания, Италия, Белгия); през дифузията на и насищането с патриотични мотиви в консистенцията и феноменологията на всевъзможните сепаратизми и иредентизми по света; през проникването и отчетливото въздигане на националистическото и патриотичното начало в еуфорията или в горчилката от Брекзита за отделни части от Великобритания; през умопомрачителните мутации и зловещите сплитания на патриотичното с религиозното в изглеждащите вече като напълно „луди" исторически времена на мощни вулканични взривове на религиозния фундаментализъм, радикализъм и тероризъм, та чак до моментните изблици на патриотично-националистичния патос в съвършено изтощени и унили общества, (каквото, примерно, е българското) навред и постоянно се забелязват гран-

диозните ерупции на национализъм и патриотизъм, непознати от десетилетия. Тези отчетливи реалности и процеси не могат да не предизвикват рой въпроси.

Само до преди няколко години даже споменаването на термините „национализъм" и „патриотизъм" неминуемо предизвикваше изостряне на вниманието, навъсени лица и кисели физиономии, озадачени, подигравателни или гневни погледи, неприкрити и неприятни спазми в съзнанието, изтънчената чувствителност и в префинените нрави на онези, които се представяха за страстни, непоколебими радетели на политическата коректност. За онази политическа коректност, която беше умишлено изобретена (по политически причини и идеологически съображения), и вкарана в публичен оборот; която гледаше с нескрита подозрителност, настървена кръвожадност към всички модуси на патриотизма, непочтенно сравнявайки или отъждествявайки го с популизма и национализма. За онази политическа коректност, която съвършено преднамерено не желаеше и не допускаше нещата в обществено-историческия живот да се наричат с истинските им имена, а, вместо това, предпочиташе или натрапваше всевъзможни омекотители, амортисьори, прикриващи синоними или ефектни евфемизми.

Днес вече не е така! Местата и ролите, отреждани дълги години на патриотизма и национализма, радикално се смениха. Сякаш национализмът и патриотизмът станаха органична част от главните сюжети или централни актьори в историческите драми, на които са отредени първостепенни роли, пък и реплики. Сега вече не само не се мълчи за неговите буйства и публични изяви, но, както изглежда, прекаленото говорене и писане, визуализиране и слушане за неговите разнородни и многолики проявления още повече индуцират, а и стимулират неговите автори и онези, които неосъзнато, но и доста активно му подражават.

По всичко изглежда, че ставаме волни-неволни очевидци на специфично *възраждане* и неочаквана *ескалация* на патриотичното и националистическото начало във всички типове цивилизации, култури, държави или общества, които иначе (по своите профили, или пък бития) са неимоверни различни помежду си.

Очевадното, флагрантното или дискретното и завоалираното проявление на тези специфични феномени предполагат (или дори изискват) да дадем спешен отговор както на въпросите, свързани с причините, факторите и обстоятелствата около тайните истории, а и с опитите за елиминиране на патриотизма и национализма, така и на проблемите, отнасящи се до техните възкресения в нашата съвременност. Подобен тип отговори са много сложни и доста обемни.

Затова те едва ли могат да се представят цялостно и задоволително, в истинското им великолепие, реално богатство, изумително впечатляващо разнообразие, още повече в границите само на една-единствена изследователска студия, което пък и не означава, че тяхното публично коментиране следва да се отлага.

В обществено-политическият живот сякаш действа някаква мистериозна, обратна логика, според която колкото повече нарастват ролята и значението на патриотичните настроения, нагласи и движения в пулсиращата събитийност на дадена страна, толкова повече се увеличават критичните и спекулативните им иконографии и интерпретации в политическата или в медийната дискурсивност. Най-бързото или най-лесното обяснение за този феномен се състои в това, че яркото и натрапчивото присъствие на нещо в историчността или всекидневието на хората неминуемо създава и умножава разнообразието на гледните точки и тълкуванията за неговия произход, същност, особености и не/видими ефекти. Заедно с това обаче съществува още нещо, което твърде умишлено се скрива. Изглежда, че някакъв непознат или премълчаван страхов комплекс от пришествието и влиянието на патриотизма открай време тормози и плаши властниците, най-вече онези, които не работят за добруването на своите страни или народи. Затова не бива да се изненадваме на отбранителните реакции на разноцветни идеолози и политици срещу подема на патриотизма, на техните арогантни или перфидни етикирания, заклеймявания на и публични разправи с негови адепти.

Каузалността на и генеалогията на днешния впечатляващ бум на патриотизма и национализма може/трябва да се търси поне в няколко *основни посоки и плоскости*, които биха хвърлили известна или достатъчна светлина за произтичащото в нашата особено метежна, а и преходна историческа съвременност.

Първо, в историческата дискредитация, а и конвулсия на антихуманния и антидемократичен неолиберално конструиран и декретиран *модел на глобализация* на световното пространство, време и битие на човечеството, въведен в практически оборот отпреди няколко десетилетия и изпълнени с тежки събития.

Второ, в практическия провал и символичното „развенчаване" на идеологията, политическата технология и прагматика на *мултикултурализма*, който беше, пък и си остава таен сценарий за префасониране и подчинение на света.

Трето, в историческата видимост и публичната стигматизация на скрити и протяжно разгръщащи се по протежение не само на десетилетия, а на няколко века тайни сценарии, сътворени, дискретно реализирани от „*тайни общества*".

Четвърто, в неизбежния за съвременния, исторически катаклизмен, период „*ренесанс на религиите*”, провокиран от умишлено изобретената и системно прокарваната десекуларизация на света и обществото, както и на преднамерено произведената (по чисто властови причини) реконфесионализация на света.

Пето, в преднамереното и хладнокръвно извършваното от съвременните корумпирани и компрадорски политически и други елити *убийство на демокрацията и дори на самата политика*, осезаемо забележимо в исторически непознатата и огромна криза на легитимността на всички политическите системи.

Шесто, в озадачаващите, дори притесняващите творения и публични демонстрации на съвременната *делегитимация* и *профанация* на патриотичното и националистичното в контекста на техните иконографии и публични манифестации чрез взривно разпространение на нови суб/културни образци и симбиози, които символично развенчават, пък и практически обезобразяват патриотизма.

Седмо, в неизбежната, но и мащабна *взривна вълна на масови граждански протести* срещу един свят, изпълнен с неравенства и с несправедливости, която притежава и свои особени патриотични измерения, публични проявления.

Осмо, в неистовото търсене и експериментиране в процесите на изобретяване и публично легитимиране на *нов антропологически вид/тип човек*, едновременно отворен и към света, но и очарован от прелестите на патриотизма, т.е. в странните съприкосновения, мутации на космополитизма и национализма.

Възможни са и *други посоки* за описване или, по-точно, за дешифриране на случващото се в твърде деликатните, нерядко и доста непрозрачните сфери на патриотизма и национализма, но дори и само тези осем са напълно достатъчни за солидно осъзнаване на онова, което се случва днес в света. Затова си струва да представим (макар и прекалено схематично) какво именно се случва във всяка една от тези плоскости или в тези специфични проблемни територии.

Първо, умишлено конструираният и всячески натрапваният на света, човечеството *неолиберален и постмодерен модел за глобализация* се провали с гръм и трясък от гледна точка на добронамереността и желанието на различни държави, общества, цивилизации и култури да следват неговите висши канони. Този модел се представяше и рекламираше като някаква изумителна обществено-историческа есхатология за човечеството, която може/трябва да го спаси от всички одиозни характеристики на неговия живот в миналото и настоящето и да го преведе (през времето) в едни твърде примамливи, а и прекрасни реалии.

Днес навсякъде по света народите демонстрират недвусмислено своето историческо подозрение и морално неодобрение към същността и ефектите на този глобалистичен модел за преустройство на света, историята и човешкия живот. Този модел се представяше и като безспорен връх на човешката цивилизация, който обуславя, гарантира невиждан просперитет и демократизация на живота. Рекламираната му визия го описваше и тълкуваше едностранчиво и инструментално, като състояние, което предоставя всичките блага на цялото човечество, като постижение, което не притежава никакви минуси, а се отличава само със способностите си да притежава и умножава безпрепятствено всички плюсове, което, реално погледнато, не можеше да бъде нищо повече от илюзия, химера. А във времена и реалности, които са изпълнени с безброй премеждия и опасности, всяка илюзия или химера обикновено се посреща и с невероятна охота. Точно такива, всъщност, са историческите времена от последните десетилетия. Въпреки логическата противоречивост, парадоксалността или абсурдността на неговите иконографии, а и интерпретации, този модел всячески се натрапваше. Колкото повече различни народи, цели граждански общества проявяваха недоверие и нежелание той да стане част от тяхната история и всекидневност, толкова повече идеолози и политици, дори от формално противостоящи си фамилии, всячески вкарваха в употреба най-различни средства, прийоми, аргументи и стимулатори, за да може той да се превърне в доминиращ фактор в живота. Едни от тях съвършено целенасочено и настойчиво създаваха неговите привлекателни и заблуждаващи визитни картички и истории. Другите пък, от меркантилност и желание да не се разделят с властовите си облаги, продължаваха нечистоплътно и папагалски да повтарят неговите рефрени в публичния живот. И едните, и другите обаче съучастваха в триумфалните му шествия по света. Неговите апологети гръмогласно и самодоволно прокламираха безалтернативно и вековечно господство на либералната идеология и прагматика, дори сигурен „*край на историята*”; особено на онези нейни особени и дълготрайни, но и считани за одиозни и вредни атрибути, като патриотизмът или национализмът.

Животът, динамизмът, противоречивостта и разнообразието на историческите събития, политическите мутации или идеологическите клонинги обаче сериозно илюстрираха, пък и доказаха, че тези два феномена не само че не напускат срамно, или позорно сцените на историята, но с гръм и трясък, с огромен интерес и масово участие се завръщат на нея, респ. в драмите на обществата.

Неолибералните идеологически мантри, че комунизмът бил и е последно убежище на национализма, или че отвореният свят и свободният пазар притежават имунни несъвместимости с всичко, „намирисващо" на анахроничния или символно девалвирания патриотизъм/национализъм, буквално катастрофираха и фактически се дискредитираха, даже и опозориха в живота по всички начини. Не в бившите социалистически страни, а във флагмана на световния капитализъм – САЩ, се създаде, а и легитимира прословутият Патриотичен закон, който реално се оказа законово прикритие на новия тоталитаризъм в края на XX век, и чрез когото защитата на олигархията се представяше и за патриотичен дълг; при това и във време, в което именно САЩ водеха шествието на кръстоносния поход срещу всеки тоталитаризъм, а и във формална защита на демокрацията.

Историческото строителство и социалното инженерство, на които епохата и визиите на Просвещението възлагаха огромни и светли надежди, бяха всячески дезавуирани или заклеймени от постмодерните рационални клишета и от неолибералните (брутални, или перфидно завоалирани) властови технологии. Това, обаче, не попречи и на постмодернизма, и на неолиберализма дискретно да налагат собствени визии и техники за историческо преустройство на екste-риора на глобализиращия се свят и на интериора на отделни страни и култури. Светът и човечеството трябваше да се променят радикално и да се унифицират в хода на колосалния развой на процесите на тайния глобалистичен проект. Но, както е добре известно, всяко ново историческо строителство обикновено не почва на чисто, в бяло или девствено време и пространство, а в реалности и темпоралности, които носят върху себе си печатите на минали обремененост. Затова процесите на глобализация не само срещаха съпротиви от духовете или призраците, от реалностите и наследствата на предишните времена и светове, а и сами скоропостижно творяха, и разпространяваха такива свои препятствия. Тези неведоми (за огромни човешки маси) процеси създаваха усложнения на архитектите и непосредствените изпълнители на злокобния глобален сценарий. Въпреки могъществото си те предизвикваха и огромни съпротивления по света. Глобалистите не разполагаха и с човечество, чийто „материал" можеше да се използва без особени усложнения по предназначение и като *пластилин*, който може да се моделира според моментното желание на тези, който го използват, макар че тъкмо нещо подобно дискретно искаха да направят с това човечество; да го превърнат в бързо обработваем или манипу-

лируем пластилин, в някаква аморфна и лесна за преработка *биомаса*, която може да се преобразува всякак. Подобни задкулисни стремежи и опити нямаше как да се предизвикат и разпа-лят страстите и акциите на патриоти или националисти в засегнатите държави.

Динамично-противоречивият преход на света, на цели континенти, региони, страни и култури от традиционен и модерен към постмодерен тип протече навсякъде при изключително рязко покачване на социалните напрежения, дори при мощни взривни експлозии на разнородни, а и многолики конфликти в света. Много страни и народи се лишиха и от онова всекидневно спокойствие, което беше характерно за тяхното историческо битие от предишните им десетилетия. Не само екзистенциалният ежедневен, но и публичния, а пък и историческия им живот се изпълниха с отдавна непозната, противоречива процесивна динамика. Ограниченията на човешки права, безцеремонните или незаконните отнемания на граждански свободи през този период се оказваха несравнимо повече спрямо или далеч надвишаващи всичко онова, което съвършено инструментално се приписваше, или заклеймяваше като присъщо на левите тоталитарни режими. Голямата историческа заблуда или илюзия на неолибералните победители беше, че те си въобразяваха, че ще могат безконечно и безнаказано да спекулират и фалшифицират приключилата история, че могат да прикриват грешките и престъпленията си като отклоняват изцяло вниманието на хората към своите предишни врагове, сега превърнали се в жертви на триумфалния глобализъм. Неолибералите не предполагаха и допускаха, че вниманието вече ще се насочва преди всичко или занапред не толкова към миналото, колкото към настоящето, или бъдещето, които те прокарват и налагат в живота на човечеството, към техните деяния, и че хората ще оценяват делата на техните „велики победи". Лесните и бързите победи заблуждават и създават неверни очаквания, а точно това се случи с неочаквания и със скоротечния провал на комунизма в Европа. „Победителите" си въобразиха, че могат да правят каквото, когато и където си поискат, без да срещат много сериозни съпротиви за своите кроежи, сценарии. Тази им колосална заблуда ги импулсираше да правят и грешка след грешка в тяхното неистовство да заграбват богатствата на планетата и да се опитват да поробят колкото може по-бързо и по-лесно човечеството, много страни, народи; да не се съобразяват с, да погазват историческите постижения, културните завоевания на страните и обществата, които те бяха взели на прицел в момента.

Политическите елити (без оглед на тяхната идеологическа ориентация или партийна идентичност) като по универсална, всеобщо приета матрица редуцираха, или тотално отнемаха социални права и придобивки, за които хората, дори и в най-развити държава, и граждански общества, са се борили десетилетия наред.

Принуждаването на човечеството или поне на отделни страни и народи да възприемат, а и да се подчинят на неолибералните и постмодернистки парадигми, като се откажат и от всичко, което за тях притежава известна, при това твърде солидна ценност, днес се осъществява чрез инфилтрацията, а и с легитимацията на съвършено други (от онези, които са били валидни, но и ценени за предишната епоха) визии за *историческия*, но и за *политическия реализъм*. Както достатъчно убедително разкрива и Хейден Уайт, културалните „опаковки" и ореоли на историческия реализъм в различни исторически епохи и политизирани времена, или в някои техни етапи могат да възприемат най-различни лица и въплъщения, при което този феномен може да дефилира публично, а и чрез културата и изкуството под формата и на романи, комедии, трагедии, и сатири, или да бъде отстояван чрез метонимии, метафори, или иронии (Уайт, М., 2002).

Всъщност, това, което днес се забелязва най-фрапиращо спрямо господстващите представи и обяснения за историческия, но още повече и за политическия реализъм се свежда преди всичко до изпълващия ги отвсякъде *цинизъм,* независимо дали последният предизвиква (или върлува в) исторически драми, комедии или трагедии, нито дали разчита предимно на метафори, или иронии. Днешната история, а далеч повече съвременната политика се представят като *триумф на цинизма* на властта във всичките й измерения, реални въплъщения. А всеки цинизъм има едно лице – *унищожение на човещината и на светостта й*, срещу което патриотите не могат да стоят равнодушни или бездействени. Тъкмо затова днес сме свидетели на толкова безчовечност и жестокост, дори и на невъобразими, непонятни за XXI век издевателства над Човека, Хуманизма във всички сфери на публичния и частния живот на съвременните хора в света. А това не може да остане незабелязано или ненаказано от патриотичните сили!

Както пише и Марк Фишер, триумфът на неолиберализма се съпровожда от невъобразимо самодоволство и безскрупулно господство на облажилите се от него олигархични елити, както и от бруталното, или перфидното насаждане в съзнанието и битието на хората на всевъзможни фикции, че липсва каквато и да е друга алтернатива за историята и всекидневния живот на човечеството. По

този начин в постмодернистка опаковка се възкресява и увековечава едва ли не духът на Хегел с неговата абсолютна идея, която е промисъл и вековечна съдба на Историята, и че едва ли не животът в обществото завършва с постигането на Капитализма, който оттук насетне само ще променя своите форми, но няма да има какъвто и да е достоен съперник, който да го измести от трона му. Не случайно Фишер се присъединява към изразеното преди него от Фредерик Джеймисън и Славой Жижек твърдение, че днес като че ли е далеч по-лесно разумният човек да се представи краят на света, отколкото този на капитализма. Затова и М. Фишер недвусмислено подчертава, че господстващите по безскрупулен и циничен начин в нашето съвремие неолиберали са осветили – в който да е смисъл на думата, – публичното пространство,развенчали са напълно, а и са оголили политиката до нейното ядро, свеждайки я до две нейни фундаментални измерения – военни и полицейски функции (Фишер, М. 2000, 14), и двете свързани с насилието извън и вътре в конкретни държави или общества.

Впрочем, милитаризацията и полицейщината са два атрибута, които днес се забелязват флагрантно в почти всички (уж считани) за демократични страни. А утвърждаването или разгулът на подобни обществено-исторически условия и нрави няма как да не предизвикат възмущението и съпротивата на патриотите, за които свещенни неща, като родина, отечество, национална култура и памет, не могат да се пренебрегват или обезценяват от неолибералните властогонци.

Глобалните турбуленции създаваха, но и поддържаха навсякъде по света хаос, непредвидимост, неочаквани, пък и нежелани обрати в живота на хората, държавите и обществата. Това обстоятелство не можеше да не предизвика, а и мултиплицира изявите на всевъзможни патриотични и националистически тела.

Вместо ескалиращи покачвания на доходите и гарантирано придвижване на хората към по-горните нива на социалната йерархия/пирамида, в глобален план се вихреха обратни тенденции, свързани с непрестанни сривове и масово обедняване, с намаляване на доходите и растеж на безработицата, с покачване на тревожността, паниката, социалното отчаяние сред все повече хора в света.

Колкото повече, по-бързо, но и по-неудържимо се сриваха към дъното на обществото огромни човешки маси, толкова по-явно и по-безскрупулно се обогатяваше „каймакът” на обществото – елитите, които видимо или незабележимо дърпаха конците на историческите тенденции, на събитията в публичния живот. Безскрупулността и безцеремонността на аморалното, а нерядко дори и неза-

конното колосално обогатяване на елитите ставаха все по-забележими и всекидневно коментирани, осъждани от увеличаващи се маси навсякъде по света. Затова не е неочаквана изненада, че медийното огласяване на разликите между най-богатите и властни олигархии в света и огромната част от човечеството предизвикаха невиждано негодувание, възмущение, гняв и ярост по целия свят, от които можеха чудесно да се възползват разнолики популисти, националисти. Тези фрапиращи разлики, по-точно, колосални и потресаващи пропасти между богатствата на 1-2% и притежанията на останалите 90% от населението на Земята нямаше как да не взривят всички морални и демократично мислещи хора.

Избуялите и задържалите се през последните три десетилетия модели на отвращаващо, корумпирано, компрадорско и клептократично отношение на елитите към и във властта на държавата и обществото отблъснаха народите и създадоха доста предпоставки за мощен подем на национализма, патриотизма.

След края на Студената война, гръмкия и скоротечен разпад на комунистическия блок в Европа, забележимите спадове или сътресения в левите пространства и движения, очевадните колапси на традиционните леви идеологии и партии, исторически триумфирали десетилетия наред, сега вече само *дясното* (в образите и делата на неолибералите и неоконсерваторите, и на прислонилите се към техните идеологически визии и управленски технологии центристи и дори модернизиращи се социалдемократи) носеше историческа отговорност, а и вина за всичко онова случващото се постмодерния, пък и глобален свят, в т.ч. за възкресението, или за доста мощните исторически шествия на патриотизма. Обществата и народите можеха за известно време да вярват на спекулациите и фалшификациите за вредите, които миналото носи и струпва върху настоящето, но това не можеше да трае вечно да е единственото приемливо обяснение, поради което сетивата на съвременните хора се насочваха вече в други посоки.

Глобалният сценарий все повече се разкриваше като грандиозен исторически опит за създаване и увековечаване на *небивала империя*, разпростряла се над и завладяла, и подчинила на своите фикции целия свят, човечеството, а историята категорично показваше каква е съдбата на всички подобни империи. Еднополюсния свят противоречеше на всички закони на природата и науката, само не и на неговите създатели, или пък поклонници, очакващи ползи от него.

В Стария континент процесите на глобализация се разкриваха пред очите на народите на различни държави и общества преди всичко като ескалираща

тенденция на *изземване на националния суверенитет* на страните, особено и най-вече на новоприетите членки на Европейския съюз, както и на превръщането на националните власти в нещо подобно на зависими и подчинени изцяло *колониални подразделения*, които безропотно трябва да изпълняват волунтаристичните нареждания на брюкселската администрация, които пък изобщо не се съобразяват със социално-историческите особености и културите традиции на отделните държави и на общества в тях. Подобни тенденции на ескалиращо обезличаване, ограничение, обезвластяване или тотално подчинение на националния суверенитет на недемократично избраните ръководители на Брюксел, на поставянето на европейските чиновници в позиции на независими и господстващи, неотговорни и безнаказани за своите безумия или нарушения фактори, които са над националните власти на отделните страни нямаше как да не предизвикат възмущение, негодувания и гняв в немалко държава; особено когато брюкселските изисквания и разпоредби влизаха в пълен разрез с конституциите, законовите разпоредби, а пък и с морала на хората в зависимите страни. Тъкмо подобни казуси, а те с течение на времето и развитието на процесите на евроинтеграцията се увеличаваха все повече, стояха в основата на генерирането и развитието на процесите на възкресение и разрастване на национализма и патриотизма. Именно тези разрастващи се настроения и нагласи, увеличението на социалните енергии и критичния патос на европейските граждани, коригиращи безумията или възпрепятстващи престъпленията, дискретните планове, или сценарии на анонимните евробюрократи и най-вече на евроелита, за които обществеността в отделните страни-членки не биваше да бъде своевременно и напълно осведомявана, бяха в дъното на неизбежно катализиране на сериозни, мултиплициращи се граждански протести, на постепенно увеличение на еврокритицизма, евроскептицизма и евронихилизма на народите от Европа. Подобни опасни тенденции в обществено-политическата атмосфера в немалко страни от обединяваща се Европа, чийто народи се чувстваха засегнати, обидени или потърпевши от произвола, безпардонността и наглостта на европейските чиновници и комисари, все повече вдигаха бариерата и даваха зелена светлина за нарастването на национализма и патриотизма в Стария континент.

Империалистическите и колониалните мераци и волунтаризми на глобалистите ставаха все по-отчетливи, прозрачни и понятни за големи маси от хора,

които вече не можеха да се задоволяват единствено с банални коментарии или с всекидневни тълкувания за случващото се покрай тях, в собствения им живот.

Историческото разголване и разобличение на истинската същност на неолибералния глобалистичен сценарий провокират неговите творци и защитници спешно да потърсят и открият компенсаторни варианти или амортизиращи сценарии срещу надигащите се (навсякъде по света) мощни граждански протести. Затова не е и чудно, че на мястото на неолибералите, сега дръзко и безогледно настъпват утра-десни консервативни идеологии и политически практики, които (в различен контекст и със свои технологии) възраждат десния радикализъм и национализъм, шовинизма или кресливото патриотарство в публичните дебата.

В Европа отново почна да се говори/пише за нов, постмодерен Ваймарски синдром, за възход, тайни инспирации и дори стимулирания на неофашистки идеологии и структури, които всяват паника, страх, отчаяние и пасивност сред масите като по този начин солидно гарантират властта на омразните олигархии. И тъй като в съпротивите, борбите срещу различните видове фашизъм в Европа преди много десетилетия се създадоха, а и увековечиха примери на истински патриотизъм, демократизъм и хуманизъм, нямаше как днешните масови протести и реакции срещу надигането на „кафявата чума" да не търсят опора, подкрепа в средите на искрени патриоти и пламенни родолюбци в немалко страни. Така настъплението, а и флагрантните публични прояви на постмодерният неофашизъм предизвикваха и галванизираха ескалациите и на патриотичния дух.

Няколко десетилетия гръмогласно хвалел се със сътворената и донякъде умело поддържаната от него формална, симулативна или имитативна толерантност към различията, другостта и чуждостта, днес обаче неолибералният манталитет и постмодерният маниер на публично поведение като че правят обратен завой, насочвайки се към поддръжката на десния радикализъм, популизъм и екстремизъм, а и дори публично клеймящи и репресиращи всяка чуждост. А тези салто-морталета няма как да не провокират ответни патриотични реакции; още повече, че ултра-консервативните апели или изблици се базират на специфични реанимации и мултипликации на националистически визии, а и практики.

Умишлено предизвиканият, видимо и брутално контролираният, или пък незримо, а и перфидно дирижираният *хаос* в новооформящия се глобален свят, в държавите и гражданските общества трябваше да бъде спешно ограничаван, възпиран по всякакви начини, пък и на всяка цена; в т.ч. и чрез неочаквани реа-

нимации, или мащабни, т.е. публично забележими завръщания на патриотизма, или чрез конюнктурните, а и палиативните инвазии на националисти-популисти. На прозорливите хора, проницателните интелектуалци ставаше все по-ясно, че умишлено и дискретно провокираният и поддържан *хаос в съвременния свят* е начин, път и средство за увеличаване на властта на олигархиите чрез всяване на безпокойство, страх и паника, обуславящи принудителен/доброволен отказване от преди това утвърдени социални и други права, свободи на гражданите. Не беше единствено Наоми Клайн (2011), която разобличи истинските подбуди и мракобесните сценарии на новите властелини на света, които чрез шоковите си доктрини и практики превръщаха света, а и човечеството в „пушечни меса", в преоценена биомаса, която да се манипулира и форматира според интересите и конспиративните сценарии за настоящето (или бъдещето) на глобалния свят. Перверзно-инструменталното ескалиране, инжектиране във все по-непоносими дози на исторически, а и всекидневен *хаос* във все повече държави и общества, изглежда се оказват част от постмодернистко-неолибералните терапии, които днешните световни олигархии сервират на обърканото, безсилното човечество. Всъщност, този хаос беше съвременно и изгодно за тях многолико и разнородно прикритие на техните стратегически планове и съвсем безчовечни сценарии. След като и повечето леви партийно-политически елити не правеха нужното, а папагалски повтаряха неолибералните глобалистични мантри, трябваше на историческата сцена и политическата арена да се появят и развихрят други сили, които поне да създават впечатления и внушения, че са призовани, или че дори са напълно способни да извършат необходимото, за да спасят и човечеството. Такива сили в съвременната – постмодерна и неолиберално формирана, пък и форматирана, – ситуация се оказаха популистите, националистите, патриотите.

Нескритите стремежи и опити на всички идеологии и партийни формации да се придвижват към центъра недвусмислено разкриваха тяхното *одесняване*. Не случайно в победоносните за неолиберализма и постмодернизма времена и реалности се наложиха и идеологическите мантри, или клишета за ненужността, дори за липсата на кардинални различия между лявото и дясното, даже и за тотална подкрепа на „ефективните" управленски рационалности и прагматики. Тези виражи, гърчове в идеологията на левите партии, социалните движения не можеха да останат незабелязани, некритикувани и неатакувани от патриотите, независимо от факта към кои части на политическия спектър те принадлежаха.

Обратно на солидното и няколко десетилетно рекламиране на неолиберална универсализъм, който трябваше да осигури спокойствие и ведри исторически хоризонти, светът избухна в неочаквани партикуларистки колизии или в сякаш напълно непредвиждани политически, социални и други конфликти. Той се оказа взривен от страсти, присъщи за и публично легитимиращи присъствието на разнородни и многолики патриотични визии и националистически изяви.

Радикалните, потресаващи разместванията в социално-класовата структура и стратификация на поразените от бацилите на постмодернизма и неолиберална глобализъм държави/общества изхвърлят зад борда милиони хора, пауперизират, маргинализират и лумпенизират огромни социални маси, които пък стават лесни примамки за политическата демагогия, популизма, национализма.

Постмодернистките перверзии и неолибералните хитрувания се опитаха да подменят истините с удобни за тях евфемизми, или пък с полезни синоними. Така, вместо нещата, процесите и тенденциите да се назоват с истинските им имена, в постмодерно сътворената, в неолиберално контролираната, а и политически коректната лексика и семантика в публичното говорене се настаняват и легитимират идеологемите за особените интимни връзки и комуникации между *глобалното* и *глокалното*, които трябваше да представят (по достатъчно приемлив, но и изопачен начин) отношенията или конфликтите между глобалното и националното, зад което често се прикриват и действат патриотичните истории. Безроднический *космополитизъм*, чужд на „религията на вярност” към отечествата, успя коварно да се прикрие зад рекламираните и съблазнителните фасади на постмодернистко хваления и неолиберално управлявания *глобализъм.* Тези фокуси или мистификации, обаче, бяха своевременно забелязани, а и разностранно наказани от страна на вдигащите се на бунтове разнолики патриоти.

Там и тогава, където и когато на мястото, а и в ролята на диктатурата на партокрацията се настани или опита да се увековечи тиранията на олигархиите, няма как и да се очаква, че патриотите ще останат неми, слепи и безучастни; че няма да се надигнат както срещу старите, така също против новите „господари”. А глобално конструираният и неолиберално дирижираният свят и живот предполагат и натрапват тенденции на явна/завоалирана олигархизация на властта, което предварително известява за пришествията или проявите на патриотизма.

Вместо примамливите обещания, че Демокрацията ще донесе и гарантира всеобщ мир, разбирателство, взаимноизгодно сътрудничество и просперитет

и благоденствие на всички, живеещи в глобалния свят на свободния пазар, на практика се получиха тъкмо обратните събития, процеси, тенденции в социума. Светът попадна в турбуленциите на ескалиращи, а и неконтролируеми (политически, икономически, военни, социални, етнически, религиозни и пр.) скандали, противостояния, и в талвега на опасно растяща, и гибелна кризисност на света, която не можеше да не даде вече „зелена улица и карт бланш" на патриотизма.

Вместо приспивните песни на властовите „сирени", т.е. на фалцетно дразнещите, а и доста натруфени бодряшки химни на разноликите апологети на постмодернизма и неолиберализма, че светът вече живеел в най-добрите си времена и реалности, историята и животът на милиарди човешки същества пък показваха съвсем противоположни, потресаващи картини във всички общества. По количеството, динамиката, честотата и по качеството на тежестта и жертвите, военните и гражданските конфликти от постмодерно-неолибералната ера се оказаха истински безалтернативни притежатели на „палмата на първенството". С пришествието и особено с възкачването по троновете на властта на неолиберално и постмодерно формираната и форматирана псевдодемокрация настъпиха явни, мощни, тревожни, дори плашещи, а пък и протяжни конвулсии, гърчове или агонии на исторически познатата либералната представителна демокрация, както и съвсем неочаквани, но пък и изключително тежки спазми, ужасни колапси на политиката, и за нейните институции, елити и функционери.

Исторически погледнато и оценено, най-мощните изяви на патриотизма се свързват с „бума" на революциите, дали шанс на либералната демокрация и републиканизма. Те са иманентна част от колосалните исторически сътворения и възхитителни, а и саможертвени защити на нациите и националните държави.

Новите глобални и постмодерни условия, реалности и нрави поставиха в много деликатно, дори в трудно положение демокрацията и републиканизма, и то в унисон с разгръщащите се процеси на стремглаво девалвиране и зловредно инструментално експлоатиране на законността, пък и на парламентаризма. Тъкмо от лагерите на неолибералите или от постмодернистки скроени умове се оформиха и проявиха в публичното време-пространство (на драматичните преходи от модерно към постмодерно общество) идеологическите сили и политическите котерии, които искаха и даже някъде се опитаха да предизвикат референдуми за или реставрации на монархизма в бивши социалистически страни.

Просвещенските идеали, ценности и социални движения за върховенство на разума, равенството, свободата, солидарността и справедливостта между човешките същества днес, в условията на постмодерната глобалност, се оказаха не само ненужни, а дори идеологически, символно развенчани и политически безцеремонно стигматизирани, дори солидно „научно аргументирано" отречени. В глобалния нов свят, където Разумът, Прогресът, Егалитаризмът и Републиканизмът вече нямат значимо място и първостепенни роли, а в който пък индивидуализмът и социалното отчуждение, десолидаризацията и дехуманизацията, атомизмът и социал-дарвинизмът, т.е. законите на джунглата вече господстват, няма как патриотизмът или национализмът да не си намерят и то доста работа. В този нов, шумно и натрапчиво прехвален от създателите и защитниците му, глобален свят и постмодерен начин на живот законите вече се правят от, а и за определени елити, или олигархии, а не както либералната демокрация повелява – *от, за и чрез народа*, който пък трябва да делегира свои доверия и надежди на представляващи го (в държавното управление) политически елити. А там и тогава, където и когато републиканизмът, конституционализмът и парламентаризмът се оказват силно подкопани или застрашени, няма как на политическата арена, или на историческата сцена да не се появят и патриотичните каузи.

Присмивайки се на идеализма или утопизма, и отричайки тотално левите визии и практики за преустройство на държавата и обществото, неолибералните политически идеологеми и практики всъщност повтаряха същите грешки, понеже всячески представяха формалното, а дори и възможното за действително, или пък тълкуваха и съществуващото като оптимално възможното за момента. Ножиците между идеализираните визии и кошмарните реалности все повече се разтваряха и това нямаше как да не провокира мощните енергии на патриотите.

Неолиберализмът и глобалният (и уж) свободен пазар преобърнаха всичко в живота на държавите и гражданските общества, станали техни заложници. Когато Демокрацията от създател и защитник се превърне в пленник и жертва на Пазара, тогава няма как патриотите или националистите, които милеят, или ратуват за нея, да не се вдигнат накрак, т.е. да не избухнат масово, а и могъщо.

Постмодерната атрофия или анемия на демокрацията, и неолибералната непоносимост и враждебност към хуманизма, социалната справедливост и солидарност няма как да не предизвикат разнопосочни изблици на патриоти, или националисти, които са силно загрижени за своите държави, общества, народи.

Колкото повече трубадурите на постмодернизма, а и мрачните рицари на неолиберализма възпяват и безскрупулно натрапват мантрите за пришествията и историческата перспективност на хоризонтализирания свят и социум, толкова повече светът, държавите и гражданските общества изпадат в исторически непознати, антидемократични и безчовечни вертикализации, в пирамиди, в които на върха се устройват олигархични (невиждано, а и незаконно забогатели) малцинства, а в подножията им се намират огромни човешки маси, превърнати в *биомаса*, която трябва да мизерства, слугува, но и безропотно да се подчинява. Освен това хоризонтализираният свят (като цяло) не се впечатлява или трогва особено от дълбочините и субординациите на различни типове историческа, но и културна памет, които в йерархизираните общества имат огромно значение. А това е така, понеже той предпочита да живее най-вече в своето настояще, а не да се съобразява със сенките, призраците, наследствата от отминали времена.

Естествено или изкуствено сътворените и разплодилите се всевъзможни *неправителствени структури* в гражданското общество, и то в немалка част, за жалост, не се оказаха истински защитници на отечеството, националната и културна самобитност. В новите исторически условия и политически реалности те се оформиха като коварни „пети колони", с чиято тайна помощ воалирано, мощно се прокарваха, реализираха пагубни проекти, геополитически сценарии. Историята до този момент не познаваше подобни казуси, когато създадени и легитимирани граждански структури, формално обявяващи се, че ще служат на обществото, реално или фактически действаха срещу интересите, ценностите и благата му, подриваха устоите и авторитета на държавата и нейните институти, прокарвайки стратегически интереси или задкулисни сценарии на други страни. А неолиберално ориентираните и ангажираните елити или управници всячески се стремяха и опитваха да пренебрегнат, премълчат, скрият и дори да репресират авторите на разобличителни изследвания и трудове за тайните мисии и злотворните присъствия или влияния в обществения живот на подобни НПО-та. В български контекст това особено релефно пролича около всевъзможните трудности и умишлени препятствия, които родните елити и техните лакеи създадоха около публичното представяне и медийното коментиране на книгата на Достена Лаверн (2000) за *експертите на прехода*, за техните нечистоплътни обвързаности, меркантилни зависимости и зловещи вреди спрямо държавата.

Преди нея обаче други, нашумели западни автори рекламираха или критикуваха нашествията, но и безграничната мощ на *експертократията*, готова да обоснове всичко и да обслужи всеки елит, който я възнаграждава с, или й гарантира всевъзможни облаги, привилегии, зашеметяващи екстри и мостри. В този аспект си струва да напомним за апологията на експертократите и уникални им способности да манипулират публичните настроения и нагласи, да трансформират социалното, политическото и моралното доверие на съвременните хора, или граждани в съвършено друго „агрегатно състояние", което да е в изгода и всякак да обслужва тайни сценарии на властниците, каквото писание и послание Антъни Гидънс предложи на световните читателски аудитории (2011). В отличие от него, други изследователи и анализатори сервираха противоположни визии и тълкувания на експертократията, главно откъм нейната обвързаност с, зависимост от и сервилност към неолиберални идеи, прагматики. В този план си струва да напомним дори само творбите на А. Ашкеров (2009) или на А. Бард и Я. Зодерквист (2000), които разбулиха тайната мисия на експертите, но и развенчаха техните „неутрални", а и „ефективни" експертизи в нашето време.

В един нов свят, тотално разтресен от исторически и социални неравенства и несправедливости, в който конфликтите и съперничествата за властта не се заглаждат лесно или елиминират бързо, а се задълбочават, умножават всячески, се стига и до небивали бумове на *анти-системни* настроения, нагласи и масови съпротиви, към които обикновено либералните елити „привързват" феноменологиите или визионерствата на патриотично-националистически модалности в иначе съвършено разнородните, пък и съвсем несравнимите общества. Това предизвика неизбежна, закономерна, спешна, неочаквана и безконтролна поява, а и мощна проява на различни параполитически и алтернативни политически субекти и алтер-глобалистки движения, яростно критикуващи, отричащи, противостоящи на и борещи се срещу глобалистичния модел. Това естествено отприщи шлюзовете за непредвиждани, а и прекалено мощни вълни на всевъзможни национализми и патриотизми, които не можеха да бъдат вече възпрени чрез овехтелите идеологически клишета и старите властови инструментариуми.

Неолиберализмът и постмодернизмът формират и поддържат сериозно подозрения, враждебни отношения към *социалната и националната държава*. Тяхното грандиозно световно пришествие и господство беше ознаменувано и с неочаквано тежки сривове в имунитета и суверенитета на двата типа държави.

Разграждането на двата типа държава сега осезаемо, а и потресаващо се осъществява чрез тяхното многопосочно и систематично деинституционализиране. Постоянно и навсякъде съвременните хора забелязват или се превръщат в заложници или в, още по-лошо, в жертви на разграждане на значими институции. Системите на образованието, културата, здравеопазването и социалните грижи за народите са в състояния на непрестанни волунтаристични преобразувания, от които те излизат все по-дебалансирани, омаломощени и дори агонизиращи, като това се случва не само в изпаднали в дълбоки кризи и трансформации имунно отслабени или обречени държави и общества, каквото е нашето, а също и в най-развитите, най-силните или икономически могъщите западни страни.

Тенденцията към деинституционализиране на всичко, което досега историята е изградила и утвърдила като обществено-ценно и полезно, се вижда дори в безцеремонната и безскрупулна, арогантна, или перфидно цинична криминализация на властта в глобален, континентален и национален контекст. Навред гражданствата се оплакват и страхуват от сращването на управлението на държавата със сенчести структури и маниери на облагодетелстване от властта.

Обстоятелството и тенденцията, че за пръв път в историята на човечеството, от възникването на държавата и нацията, съвременният неолиберален и постмодернистки апликиран глобалистки модел няма никаква полза нито от националната, нито от социалната държава, нито пък от гражданското общество и либералната демокрация в техните светли просвещенски ипостаси, а се стреми и опитва всячески да ги подкопае и унищожи, за да гарантира исторически всевластието на олигархиите, е достатъчно основание за тревоги и опасения. Фактът, че от 2015 г. насам повече от 2/3 от водещите по богатство в света институции са транснационални корпорации, а само 1/3 са национални държави, и че тази тенденции се укрепва и разраства, е и достатъчно показателен за умишленото убийство на националната и социалната държава, а и на демокрацията. Когато такива мегакорпорации притежават богатства, надхвърлящи тези не на малки, а на средни и големи държави, стари по културни корени общества, тогава меркантилизмът, утилитаризмът подчинява всичко на своята воля и власт.

Глобалният, непрестанно рекламиран като единствено надежден и уж саморегулиращ се пазар или новите световни господари нямат потребност вече нито от социалната, нито от националната държава, които се оказват сериозни

препятствия за реализацията на плановете, за печалбите им. Затова декретираните политически елити, макар и уж разноцветни в идеологически план, сервилно обслужваха „тайните си кукловоди" – световните олигархии, провеждайки реформи, които „поставяха на колене" и двата типа държави. Именно новият трети път на Тони Блеър и новият център на Герхард Шрьодер родиха и осъществиха такива политически и най-вече социални реформи, които буквално сринаха авторитета на лейбъристите и социалдемократите, и ги оставиха задълго извън коридорите на управлението в техните държави, общества, а пък Франсоа Оланд доведе до очеваден колапс социалистическата си партия. При такива фрапиращи или неоспорими провали на левиците в най-развитите западно-европейски държави нямаше как националистите в тях да не спечелят популярност, да не привлекат в редиците си огромни маси от ляво-ориентирани и ангажирани граждани, или социалномислещи, чувствителни граждански групи. В обединяваща се Европа и с умишленото създаване и развитие на бежанските вълни социалната държава, от една страна, всячески се стигматизираше и разрушаваше, а пък, от друга, се натоварваше още повече с допълнителни разходи, която я правеше предопределена и откъм неефективното й функциониране. Преференциалното отношение към бежанци и представящи се за такива икономически имигранти, съчетано с орязване на социалните придобивки за автохтонните населения на страните, през които те не само безнаказано, но и осигурено от евробюроктратите се придвижваха и предявяваха необосновани претенции и т.н., нямаше как да не взривят местните граждански общества. А след като патриотизмът държи твърде много на суверенитета, независимостта, сигурността и просперитета на националната и социалната държава, няма как при техните колосални сътресения или преднамерените им убийства да не се и притече на помощ, да не вдигне знамената на битките и за тяхното съхранение. Това е доста релефно забележимо не само в истински левите по дух и проява политически партии и социални движения, но сред консервативни (по патос или статус) групи, които милеят не по-малко за отечеството, държавата и културата. Затова погромът или хладнокръвното убийство на социалната, пък и на националната държава от неолибералите и от подкрепящите ги постмодернисти няма как да не срещне възмущението, гнева, съпротивата и борбата на патриотите, независимо към коя идеологическа (лява/консервативна) фамилия те се числят.

Нещо повече, неолибералите и постмодернистите настойчиво и системно прокарваха, но и натрапваха идеологеми и митове, че държавата й приключила своята историческа биография; че сега вече всичко е в ръцете на гражданското общество, което трябва да решава съдбините на държавата и на нацията. Това противопоставяне на „воденото за носа" гражданско общество от инфилтрирани, поддържани отвън и отвътре, вредоносни и смъртоносни за националната държава, самобитност и култура граждански структури с изпадащата все повече в сериозни, а и дълготрайни кризисни състояния държава, нямаше как да не срещне сериозен отпор от страна на наелектризиращите се патриотични сили, които имаха други визии за „бракосъчетанието" на държавата и гражданството.

Критикувайки и разобличавайки дълбоката криза и очевадния провал на неолиберализма, глобализма и мултикултурализма, известният съвременен германски философ Гюнтер Рормозер специално подчертава в отговор на идеологемите за смъртта на националните държави и националните идентичности, че днес идва едно историческо завръщане на нациите и национализмите, а и че истинското развитие на демокрацията е абсолютно невъзможно без присъствието и значението на националната държава, колкото то е абсурдно и без правовата държава, която е химера без наличие и гарантиране на истинска, просперираща социална държава. Освен това, при това не от леви, а от десни, консервативни позиции, Рормозер посочва ясно и категорично, че истинските причини за съвременните бежански вълни умишлено се прикриват и премълчават, че те са породени не заради историческите вини на световната инвазия на комунистически идеи, идеали и политически практики, а поради ненаситната алчност и потресаващата безчовечност на капитализма, който превръща страните и народите от Третия свят в суровинно гето, че капиталистическа експлоатация на тези държави и общества се превърнала в колосално историческо безумие, цените и жертвите на което Западът предстои да плаща и понася жестоко, по начини и в размери, които не може да предвиди, както и че той още през 1974 г. е предупреждавал за драмите, които Германия ще изживее, че те няма да бъдат по вина на сега вече бившите социалистически страни, а заради прехласването по културната революция от 1968 г. и визиите за множественост на културите в съвременното постмодерно общество. (Рормозер, Г., 1996, 150-157).

Второ, бумът на национализмите и патриотизмите бе и продължава да е провокиран от нашествието и господството на мултикултуралистката идеология

и политическа прагматика. За патриотите *мултикултурализмът* се оказа най-смъртоносна опасност, която подмолно, но системно подрива и унищожава суверенитета, териториалната цялост, порядъка и сигурността в държавата, исторически утвърдената трайност и перспективност на връзките между етносите, националните държави и идентичности, на културната самобитност, а и на публичната приемливост, и дори нетърпимост към отделни малцинства в нациите.

Мултикултуралистките фикции и парадигми рекламираха, с всички средства прокарваха или натрапваха различни типове миксации на културни вкусове, ценности и традиции, обяснявайки своите волунтаризми и вакханалии с приоритета на еклектизма, или пък с постмодернисткото господство на релативизма, които тотално подкопаваха и зрелищно взривяваха фундаментите и храмовете истинността и особено на сакралността в историята, и в културата на народите. А без свещени истини всеки народ, всяка култура се оказват слаби и обречени, поради което националисти и патриоти се вдигат на щурм срещу тези напасти.

Вместо да намали, мултикултурализмът увеличи многократно социалните напрежения, конфликтите, рисковете в обществата, а и греховете и престъпленията на своите творци и адепти към човечеството (Мизов, М., 2012 а и б). Той предизвика остри и мащабни публични дискусии, а и съпротиви в различни краища на света. Така се случи и у нас в годините на злополучния преход към демокрация, който се оказа чиста реставрация на примитивен, а и периферен капитализъм, или по време на острите публичните дебати за ратификацията на Конвенцията за правата на малцинствата, както и при политическите спекулации около полемиката за новия етнически модел, който изместваше и елиминираше национално-етничната проблематика и утвърдените държавнически, научни и културни позиции (Мизов, М., 2010, 2011а; Тодорова, Б., М. Мизов, 2010).

С появата на историческия хоризонт на постмодернизма и неолиберализма, особено с фаворизирането, но и с натрапването на мултикултурализма, вместо да се смалят или напълно да изчезнат, духовете и проявите на расизма, ксенофобията, сегрегацията, нетърпимостта и непоносимостта към чуждостта, или различието се увеличиха до безподобни, даже до безконтролни измерения. Отсъствали десетилетия наред от историческия и всекидневния живот на редица страни, народи, в пулсиращото ни настояще те стават горчиво ежедневие.

Мултикултурализмът стресна и уплаши огромни човешки маси със своите дискретни или публично афиширани претенции да редактира и даже да прена-

писва националните, а и етническите исторически биографии в света, или в отделни страни. Той предизвика оправдани страхове и съпротивителни реакции и с очакванията си да му се позволи да легитимира съвършено друго национално и държавно устройство, да създава или разбива исторически дълготрайно съществували държави и национални идентичности, да насърчава, вместо да потушава, етнически, религиозни, етнокултурни, етнолингвистични и пр. спорове. Всички тези негови исторически интервенции и забележими „приноси" нямаше как да не обусловят ответни реакции от страна на патриотите, националистите.

С нашествието на мултикултуралистките парадигми и визии се вдигнаха историческите бариери и обществените ограничения или репресии срещу сепаратизма, иредентизма, етническия и дори религиозния тероризъм в целия свят. Етническите чистки и репресии, сегрегацията и непоносимостта към обявената за „чужда" идентичност се превърнаха в банално всекидневие благодарение на визиите и шансовете, които мултикултурализмът даваше в огромни излишъци. Тъкмо мултикултуралистите бяха онези, които в еуфориите на неолибералния модел на глобализация и постмодернизация предизвикаха и подкрепяха агресивни граждански конфликти или войни, които провокираха разпади, дори унищожения на десетилетно съществували федерации, или на цели държави, или които алхимично сътворяваха и политически брутално легитимираха несъществували досега в историята на човешката цивилизация национални идентитети.

Подобен (явен или прикрит) исторически, още повече политически волунтаризъм нямаше как да бъде равнодушно и пасивно възприет от страна на реално, или потенциално застрашените страни, или на патриотичните сили в тях.

Мултикултурализмът даде шансове на исторически невиждани по своите мащаби, бруталност или перфидност инвазии на чужди конфесии, или духовни практики в държави и общества, в които никога такива феномени не е имало. У нас пришествието и възшествието му във високите етажи на държавната власт се съпроводиха с исторически невиждани унижения и опозорявания, с разколи в православната ни църква, с политизирано рекрутиране и легитимиране на клирове, с законно позволено или пък с безнаказано инфилтриране на опасни секти, или верски структури, които в редица други страни са дори и забранени.

Именно мултикултуралистката инвазия и господството й в националната държава превърна последната в зависима и неспособна да се защитава ефективно срещу попълзновенията и гибелните действия на чужди религиозни фон-

дации, които установиха контрол и даже монопол над отделни етнически групи. С комерсиални оферти протестантизмът проникваше безнаказано сред ромите, а нашите католици вече преминаха на пълно управление, контрол от Ватикана. Нещо подобно, но в друг контекст, се случи и с българските турци-мюсюлмани, над които мюфтийството пое безалтернативна власт, макар че бе публично ясно, че е тотално субсидирано, непосредствено управлявано от съседна Турция.

Такива ограничения, покушения, исторически невиждани и нечувани гаври с традиционната за нацията и страната ни православна религия нямаше как да не срещнат силни отпори от страна на роящите се националисти и патриоти. И макар на официално политическо равнище най-силните властово държавни лидери да го заклеймиха, да му прочетоха публично смъртната присъда, реално мултикултурализмът продължи тихомълком или в превърнати форми да се поддържа, защото отговаряше на пъклените планове на глобалните олигархии. Това особено контрастно проличава в актуално пулсиращото настояще, в което проблемите за и колизиите около бежанските вълни се превръщат в тема № 1. Нежеланието на управниците на света или на Европа да назоват нещата с истинските им имена, да покажат истинските причинители, отговорните и виновните за отприщването, регулациите, ориентациите и ескалациите на бежанските/мигрантските вълни беше напълно достатъчно да предизвика, или пък силно да насърчи поредици от вълни на бурни, а и на системни патриотични реакции.

Мултикултурализмът обаче прекалено бързо „лъсна отвсякъде”, при това най-вече чрез твърде одиозните или даже скандалните проявления на неговите публично афиширани и натрапчиво рекламирани представители в обществото.

Подозренията и гневът на широки обществени маси срещу твърде щедро финансирани международни НПО структури се засилиха още повече, когато се оповестиха много важни свидетелства, солидни аргументи и документи за тяхното активно съучастие в подготовката, трафика, финансирането и регулацията на бежански потоци от Близкия изток и Африка към Европа, при това без тези формации да вземат каквито и да се превантивни мерки за контрол на опасни лица и групи, свързани с религиозния радикализъм, екстремизъм и тероризъм. Тези изненадващи и провокиращи негативни реакции свидетелстват, разкриват още по-ясно и недвусмислено лицемерните ликове и коварните геополитически „игри”, в които такива структури (на гражданския сектор) се оказваха замесени. И когато подобни организации остават ненаказани, а пък даже и закриляни от

властващите днес елити, няма как в обществото да не се зародят недоволства. Подобни публични разкрития нямаше как да останат пренебрегнати и ненаказани от страна на внимателно следящите конюнктурата патриотични структури.

В обществено-историческия живот, в политическата практика са увеличават ескалиращо случаите, при които, декларирящи се като повече или по-малко авторитетни, публично известни правозащитни организации, НПО безцеремонно защитават явни, кощунствени посегателства, или поругавания на националната чест и достойнство, и фрапиращи светотатства спрямо светини на историческата памет, културните традиции на българския народ и на държавата ни.

В този ракурс си струва да си припомним някои тъмни страници от европейската история, които са пазени векове в тайна, а и които са свързани с това как чрез инспириране, всестранна поддръжка и задгранично финансиране определени духовни средища в отделни страни и общества се превръщат в течение на времето от огнища на духовен прогрес в тайни обители за прокарването на чужди (на такива държави и общества) сценарии за смяна на режима, за радикални трансформации или реформи, от които исторически най-вече ще могат да се възползват не техните народи, а господстващите елити на спонсорите им. Нали през XVIII в. Великобритания трансферира 24 млн. фунта във Франция, за да подготви, организира и осигури провеждането на Великата Френска буржоазна революция, като всячески съдейства създаването и публичната легитимация на Академията, на Енциклопедията й, а и на ред велики френски мислители-просветители, които вдъхновяват с творбите си шокови исторически обрати.

Ето защо днешните подривни мисии и дейности на щедро субсидираните, а и тотално направляваните отвън най-авторитетни НПО-та срещу българската държавност, национална култура и историческа памет не са нещо непознато, а са просто римейк на нещо отдавна познато и публично вече съвсем забравено; или на нещо, което днешните неграмотни и нискокултурни управници не знаят, но пък и дори да го знаят, не искат да се съобразяват по никакъв начин с него.

В този контекст си струва и да припомним за родоизменческите позиции, декларирани като „оправдани защити" на естествените, човешките права и свободи, например на Хелзингския комитет у нас, който всячески защитава извършители на потресаващо брутални актове на подигравки и даже на гаври с националното достойнство, честта, паметта на българския народ. Хулигански кощунствени прояви (на цигански деца, младежи спрямо свещени за българската

народна памет и история реликви, портрети на велики българи, демонстрирани и рецидивиращи актове на оскверняване и гаври с национални паметници, със символи на дружбата ни с други страни и народи), или флагрантните публични изяви на дейци на етнически партии, брутално нарушаващи Конституцията и законността на отечеството ни, изобщо не бяха критикувани, или осъждани, а – напротив, – тотално оправдавани с аргументите, че подобни светотатствени актове са израз на ново творческо усещане, креативни енергии, дори иновации, на публично изразяване на малцинствени колективни права, или свободи, и т.н. С разнообразни мотиви и парадоксални аргументи от лексиката и арсенала на мултикултурализма, те всячески се опитват да оневинят и дори напълно да оправдаят изключително тежки или опасни деяния срещу нашата родина и против нейната историческа памет, суверенност, автономност и културна уникалност.

Друго нещо, което торпилира доста мощно търпението на гражданството и особено на патриотично настроените социални слоеве у нас, например, беше свързано и с безнаказаното, а пък и съвсем некоментираното от политическите елити, или от сервилно обслужващите ги медии, хамелеонство в позициите на такива емблематични „пети колони”. Водещи правозащитници, експерти от най-авторитетни и богато спонсорирани от чужди страни, поръчкови учени и анализатори от типа „специалист по всичко” внезапно от апологети и яростни защитници на мултикултуралисткото верую се обърнаха в пламенни родолюбци или защитници на патриотични каузи, когато и конюнктурата се промени радикално. Преди време сипейки огън и жупел върху патриотизма и национализма, сега те отново са пред екраните или микрофоните, този път кресливо и подбудителски насърчавайки националистически страсти и прояви срещу мултикултурализма. Никой от най-силните и авторитетни партийно-политически елити или от средите на управляващите държавата в момента не пророни дума или не заклейми подобни обрати в позициите на такива видни представители на „третия сектор”. Най-тъжното е, че партийно-политически елити, държавни служители от всички равнища на управлението, медии и всевъзможни социални групи се стремяха и опитваха да се сближат с, възползват от такива, авторитетни и могъщи фондации, превръщайки се неусетно или дори осъзнато в техни заложници и жертви. Това обаче бе забелязано, а пък и предизвика сериозни реакции на патриотите. Нямаше как другояче и да стане, след като щедро финансираните от чужбина тинк-танкове и мозъчни тръстове безскрупулно ерозираха държавата, корумпи-

раха политическите елити, обезобразяваха и отричаха националните истории, стимулираха покушения срещу, но и ерозиране на националното самосъзнание.

Трето, историческата съвременност предложи златни шансове обществеността да се запознае и публично, свободно да коментира ролята и значението на всевъзможни *тайни общества*, стремящи и опитващи се да установят контрол и монопол над историческото развитие на света и над дадени страни. Кризисността, социалното отчаяние и гражданската безпомощност много често способстват за раждането или умножението, за публичното разпространение и символния ореол, за магнетичната сила, и за масовото въздействие на всевъзможни митове, засягащи деликатната и винаги проблематична тема за „невидамата ръка", конспирациите, които задвижват механизмите и определят посоките, темповете или мащабите на обществено-историческите процеси в живота. Псевдо-демокрацията, волунтаризмът и безнаказаността на управниците и политиците, фалшивият и инструменталният плурализъм, десекуларизацията и реконфесионализацията и пр. обусловиха мащабни нашествия и тежки за народите властови експерименти, които преди това изобщо не са били допускани. Либералните свободи, превърнали се в нашето време в свободии, позволиха забранени преди това, но могъщи тайни общества необезпокоявано да се умножават и властват. Публичните разкрития и скандали за членството в и зависимостта на световно известни политически фигури от могъщи тайни общества предизвикат ескалация както на интереса към, така и на тревогите и страховете на огромни маси от ролята или значението на подобни „структури" в държавата. Затова съвсем не бяха случайни призивите и изискванията не само от страна на националисти и патриоти, а и от либерали,консерватори и леви депутати рекрутираните в състава на парламентите лица да депозират своята независимост или пък обвързаност с подобни (наши, а и чуждестранни) тайни общества.

Първоначално или традиционно десните, или десноцентристките политически сили се възползват от шанса да преоткрият, или пренапишат наново отминалата история на велики исторически събития – знаменити революции или градежи на могъщи държави, като разкрият задкулисните роли на тайните общества в тези процеси; да извадят наяве и тъмните страни от биографиите на знакови политици, или властови елити; да разкажат истината за съдбовни случки в живота на държавата и обществото, които са били плод на такива субекти. Така се случи с новите версии и трактовки за истинската история на Великата

френска буржоазна революция от 1789 г., а след това и за Великата октомврийска социалистическа революция от 1917 г. в царска Русия, както и по отношение на ред други преломни, радикални събития в историята на други страни, които според новите шокиращи разкрития се оказват тъмни дела на промъкнали се по върховете на политиката, държавната власт и пр. масони, илюминати. След тях обаче дойде ред и на левите приноси, или визии в този контекст, според които цялата генеалогия и триумфът на капитализма трябва да се свеждат до колосална конспирация срещу човечеството, а и за контрола над целия свят. Така няколко века история на човешката цивилизация се оказаха въплъщение на колосални и мащабно завоалирани властови проекти или сценарии на тайни ордени, на затворени общества, които предопределят, а и регулират историята. Един от най-нашумелите, интригуващи, а и задълбочени научни трудове в този ракурс е една книга на руския учен Андрей Фурсов (2014), но има и много други съвременни творби, които са изградени на подобна логика на повествованието.

Нещо повече, силно зашеметени от невероятните разкрития на подобни творби публики с изумление или потрес научават, че и цялата история на човечеството е била, е и в бъдеще ще бъде предварително начертана, и невидимо контролирана и реализирана по някакъв неведом, но познат на малцина проект. „Тайната история" на човечеството, на политическите събития, които преобръщат и направляват съдбите на света, на цели държави и общества, се оказва с историческа датировка отпреди няколко хилядолетия, във фараонските времена, а и че е дело на земните представители на извънземни същества и култури. Този тип литература набъбва застрашително по книжните пазари и всекидневно намира широки читателски аудитории по всички краища на земното кълбо. Подобни шокиращи открития или разкрития буквално стресират и паникьосват големи човешки маси, които вярват в тези злокобни и далечни предначертания, заради които не виждат смисъла на политическата или гражданската активност.

Колкото повече разнородни и разнолики политици или идеолози се опитваха (иронично, саркастично) да се подиграват със заговорническите дискурси, с темите за световните, континенталните или държавните конспирации, толкова повече в обществеността се увеличават съмненията, подозренията, пък и убежденията, че това поведение на властниците е пореден номер, или начин да се прикрият истините, и обществото пак да остане в неведение за случващото се. Така, вместо да се смалят, интересът към заговорническата тема или

популярността на конспиративните логики разширяват своите аудитории, а и територии. Затова не е чудно, че конспирологията като атрактивна и интригуваща научна дисциплина се развива с шеметна, дори космическа скорост, и печели безброй-ни привърженици. При всяко значимо обществено-историческо събитие в наше-то време и обществено битие неизменно се пръкват и властват разнородни и многолики конспиративни сценарии, а пък и тълкувания за неговите потайности. В масовото съзнание се инфилтрират и уталожват различни, нерядко дори съвсем противостоящи, версии за „автентичната" конспиративна логика или технологии на емблематични (за дадени исторически периоди) политически събития, които впоследствие се експлоатират от политически спекуланти, манипулатори.

Постмодерността, която толерира екстравагантността и фаворизира различията, даде „слънчеви шансове" на възможностите мнозина във или около властта да се стремят и опитват, заради чисто меркантилни, или други причини, да станат почетни, или даже редовни членове на различни тайни общества – масони, илюминати, розенкройцери, тамплиери, ротарианци, или билдерберги. Недоумението, страховете, критицизмът и съпротивата на масите се засилват още повече, когато не само жълтите, а и сериозните, авторитетните медии сервират шокиращи новини за ръкополагания или разкрития за принадлежността на висши държавни персони към различни всемогъщи тайни общества, или когато висши международни политически форуми се представят като официални, но дискретни срещи на най-влиятелни ръководители на такива тайни структури, които чертаят плановете или сценариите за историята на човечеството, или поне на отделни държави, общества, или култури, които трябва да се променят. Да си припомним официалното ръкополагане на Борис Елцин за рицар от главата на знаменития Малтийски орден, считан за най-могъщ и влиятелен днес, или разкритията за масонското завербуване на Михаил Горбачов, както и тяхната зловеща роля в унищожението на СССР, за да разберем колко лесно и бързо масовата психика и всекидневното съзнание може да се манипулира, или да свърже в логическа зависимост съвършено разнопорядкови случки, събития. А подобни шокиращи истории или тайни събития не са рядкост в наше време, поради което интересите на различни публики към тях растат експоненциално. Тези обстоятелства неизбежно провокират твърде мащабни социални настроения и публични нагласи срещу членовете на подобни тайни общества, което

пък, на свой ред, укрепи доста силно и дълготрайно негативизма и агресивността на националисти и патриоти, които отдавна вече се бореха срещу инвазията или разпространението на тази смъртоносна напаст в свидното им отечество. Освен това либерализацията и псевдодемокрацията повдигнаха и завесите над дълготрайно премълчавани и солидно прикривани тайни за тайните общества, за техните глобални сценарии за господство или за редукция на човечеството. Изплували от небитието, извадени и отръскани от нафталина на историческата забрава култови трудове на велики жреци от тези общества разкриха пред общественост, че светът и човечеството са пред прага на колосални премеждия и зловещи сценарии, съгласно които трябва да бъдат унищожени повече от 2/3 от човечество, като това се постигне с най-различни властови инструментариуми. Тези пъклени кроежи или планове нямаше как да не предизвикат публични негодувания, притеснения, тревоги и страхове от страна на социума, от което се възползват много добре защитниците на нацията и държавността – патриотите.

Четвърто, пришествието и господството на постмодернизма и неолиберализма съвпаднаха с мощните нахлувания и безпрепятствените налагания на ирационализма, мистицизма, обскурантизма, фидеизма и квиетизма. Затова и не бива да ни учудват мощните ерупции на всевъзможни ясногледци, пророци, врачки, но и на исторически невиждания свободен подем на хороскопите: няма нито едно средство за масово информиране, което да не е предоставило особено широки места на подобни тематики, но и на техните резервирани позиции, при това в най-гледаните часови зони, или пък което да не е включило подобни типове викторини, съпътствани от известен награден фонд, в своите програми. Преди забранявани или публикувани в малки тиражи, днес книжните пазари са обилно пренаситени от всевъзможни заглавия и издания, свързани с езотерични науки и практики, с хиромантия, астрология, кабалистични и таро-версии, с истории за вуду или за други чуждоземни магии, с литература за превенция или за гарантирано бронирание от и елиминиране на въздействията на черни магии. Вместо да учат децата си с прекрасния български приказен фолклор, мнозина от днешните млади родители или баби и дядовци сервират на наследниците си всевъзможни литературни творби за вампири и върколаци, таласъци и призраци, а манията по Хари Потър се превърна в световен и в национален феномен. Вярата в необикновеното, чудото, силата на случая или даровете на съдбата се разраства в необозрими мащаби и с неудържими темпове, ако се наблюдават и

пристрастията, но и участията на хората във всевъзможни хазартни дейности. Навсякъде и постоянно се говори и пише за твърде съблазнителни и лесни печалби от всевъзможни лотарии, тото игри, телевизионни и вестникарски залози, а всичко това дискретно подкопава авторитета на разумното, но и порядъчното. На мястото на страстно прокламираните и ревниво отстоявани от великите фигури на Просвещението атеизъм, лаицизъм, на секуларната държава и светското общество, новите исторически реалности, обществени нрави дават слънчеви шансове на два противоположни, симбиозно развиващи се, процеса – на десекуларизацията, а и на реконфесионализацията на съвременните общества.

Не по-малко значимо обстоятелство бе и това, че постмодерната епоха и неолибералния глобален сценарий предпоставиха и катализираха повсеместно усещането сред широки човешки маси, че църквите и религиозните практики в целия днешен свят като че ли се меркантилизират неимоверно, че над всички, противоречащи си помежду си, религии властва една единствена – *религията на парите*. За такива усещания и убеждения допринесоха и поредицата големи публични скандали и разкрития за корумпираност и сребролюбие сред висшите клирове на различни вероизповедания в държави или общества от целия свят. Някога Валтер Бенямин посочи какви зловещи и непоправими щети за човечеството нанасят както религията на парите, така и превръщането на капитализма в своеобразна светска религия, която политиците натрапват с всички средства.

Освен това в тези няколко, изпълнени с огромен динамизъм, исторически десетилетия на хоризонта се появиха, утвърдиха, а в някои случаи заеха доста солидни властови позиции някои *нови религии*, които, обаче, многопосочно демонстрираха духа на новото време, на новите ценностни йерархии и реалности. Такава, например, беше бахайската религия, която най-откровено пледираше за изграждането на космополитен свят, световно правителство, глобална полиция, унификация на много неща във всекидневието и историчността на твърде различните цивилизации и култури, обща валутна система, всеобща доминация на английския език и т.н.; все неща или радикални промени, които не можеха да не се посрещнат с безпокойство, тревога, опасения, подозрения и враждебност. Обстоятелството, че за прекалено кратко време и доста нейни представили се оказаха по върховете на авторитетни и властни международни организации, а и световни институции, естествено предизвика доста смут и неприязън сред редиците на националисти или патриоти, които провиждаха в това таен сценарий.

Тези шокови промени в духовните атмосфери и религиозните пейзажи на много общества провокираха защитни, патриотични сили, а и доста остри спазми срещу настъпващата опасност за националната държава и нейната религия.

Пето. Историческата, публичната *дискредитация на политиката*, на политическите институции, партии, елити, манталитети и маниери се превърнаха в постоянно сервирана и масово коментирана тема в целия свят, а също у нас. При това настроенията към, но и коментариите на обществеността за ролята на държавническите прояви на политиците или управляващите навсякъде не бяха позитивни и насърчителни, а тъкмо обратното – негативни, критични и гневни. Затова е не са изненада прекалено сходните тенденции на ескалация на протестните избори на преобладаваща част от народите в европейски страни със съвсем различна история, национална култура и с нееднакъв жизнен стандарт. Лесно и трайно забележимата лоша кондиция на политиката като изключително важен феномен и главен регулатор на живота в държавата и обществото обаче е както причина, така и следствие, но и средство за паралелно вмъкване в публичните дискурси на темата за колапсите, агонията и смъртта на демокрацията. Именно с изгрева, а особено и с разцвета на постмодернизма и неолибералния глобалистичен модел, или сценарий се синхронизират и появата, и мащабната експлоатация на всевъзможни изследвания и публикации за тази страшна тема.

Заедно с това, инвазията и господството на неолибералния глобализъм, легитимиращ се в Стария континент под маската на евроинтегриращи процеси, се съпровождаха от две паралелни и взаимно изключващи се тенденции. От една страна, това е флагрантното разпространение и налагане на идеологемите или митологемите, че идеологиите вече нямат онова колосално значение, каквото са притежавали в предишни исторически епохи, а че в сега пулсиращата исторически съвременност текат мощни процеси на тяхното ерозиране, или поне на размиване и мащабно, динамично и повсеместно преливане, на особена дифузия, или осмоза в техните съдържания, визии, технологии и прагматики.

От друга страна, се забелязваха процеси на изостряне и даже на радикализация на някои идеологии, на тяхното изкуствено, афиширано или дискретно напомпване със съдържание и опасни енергии, които нямаше как да не предизвикат съответни отбранителни, пък и дори нападателни реакции в обществата. Това особено релефно, контрастно се забелязва спрямо ескалациите на десните и крайно-десните идеологии, както и синхронните им политически практики.

Анемията или колапсите на автентичните традиционни левици, неспособността исторически своевременно да се появи нова, радикална и качествена левица, както и отблъскващите широки социални слоеве тенденции на идеологически травестизъм и политическа смяна на „половата идентичност и маниерност" на определени партийно-политически и други субекти, нямаше как да не предизвикат и стимулират ответни реакции в средите на социално и патриотично мислещите, чувстващите и действащите граждани, които не можеха да се примирят с такова статукво, със систематично пропадане и гибелта на държавите им. Тогава, когато доминацията или хегемонията на дясното се подчинява на или се съобразява повече с глобалните, отколкото с автентично националните сценарии и специфики, а и лявото не може да се окаже достатъчно силен и авторитетен блокиращ фактор срещу развитието на такива пагубни тенденции, неизбежно се увеличават предпоставките, факторите, формите и механизмите за достатъчно осезаеми публични настроения, изяви на националисти и патриоти.

Ескалацията на национализма и патриотизма в нашата смутна историческа съвременност навсякъде се осъществяваше и в силно наелектризирани, сгъстени и наситени с всевъзможни рискове обществено-политически атмосфери или среди, които ярко, а и недвусмислено разкриваха тенденциите на нарастваща и даже тотална *загуба на доверието и авторитета на политиката*, на нейните институции или представители сред широки кръгове на обществеността в най-различни страни. Това контрастно проличава в увеличаващата се маса на електорален абсентизъм, или – обратното, – във взривните вълни на електорално, но протестно участие, които трябваше да дадат знаци и да накажат конюнктурно прегрешилите и провинилите се пред своите народи политици. И едното, и другото обаче недвусмислено се проявяваха в нарастващо спадане на популярността и одобрението към парламента, изпълнителната и съдебната власт и дори към медиите, които ставаха все по-сервилни на и зависими от политическите си господари. В такива условия, сред непрестанно покачващи волтажа си обществено-политически реалности и нрави няма естествено се формират, утвърждават благоприятни предпоставки, катализатори за патриотизма.

Спадането на публичния авторитет на политиката, като много важна и исторически неотменна част от живота на държавите и обществата, се дължеше и на изпразването й от смисъл, а най-вече от свеждането й преди всичко до изкуствено селектирани, безцеремонно налагани технологии, които определено

преследват по неимоверно най-безскрупулен начин конюнктурни цели и изгоди. Редуцирането и рекламирането на политиката като особено подразделение на глобалния пазар не бяха и способни да спечелят сърцата и умовете на патриотични, или националистически кръгове, които с течение на времето се множаха.

Волунтаризмът, безцеремонността, безскрупулността, меркантилизмът, безконтролността и най-вече рецидивната безнаказаност на извършените своеволия, закононарушения и престъпления на властниците няма как да не взривят много силно засегнатите или потърпевшите широки социални среди от разпространението на тези манталитети и маниери на управление в държавите им.

Разложението, покваряването и унищожението на политиката и нейното свеждане до безскрупулно, конюнктурно, скоротечно и неимоверно обогатяване на властимащите за сметка на държавата, обществото и народа, не можеше да не обуслови и галванизира съответни остри и радикални патриотични реакции, които се свързват с публично разобличение, наказване на грешките на властта.

Колкото повече се разкриваха компрадорският дух и статус на (уж!) свободно избираните от народите властови елити, толкова повече реално и неизбежно се увеличаваха шансовете за формиране и нарастване на ролята и значението на разнородни и многолики националистически, патриотични формати.

Зависимостите от, непрестанното съобразяване с и угаждане на чуждестранни ментори и външни господари, както и потресаващо бликащата по върховете на различни държави и общества лакейщина, сервилност, угодничество на местните елити ставаха все по-осезаеми, пък и неприемливи, непоносими и реално взривяващи все по-наелектризиращите са граждански общества, което не означава, че последните винаги са били автономни, нито че не са били подвеждани, или дори буквално „водени за носа” от страна на перфидни политици. А всеки един от тези варианти „наливаше вода в мелницата” и на патриотизма.

Деградацията, анемията, колабирането и конвулсиите на политиката се съчетават с процеси на брутално афиширани, или перфидно завоалирани конкуренции, а и полезни сътрудничества между паметта и забравата. Последните биват безскрупулно експлоатирани за всевъзможни идеологически и партийно-политически спекулации и манипулации на социалната психика и всекидневното съзнание на огромни човешки маси, особено в кризисни, преходни общества. Властта на спомените и паметта се противопоставя на онази на забравата, на естествено или изкуствено провокираното, а и поддържаното историческо, со-

циално и културно безпаметство, което ерозира националната държава и идентичност, подкопава, обезличава, или унищожава културните темели на народа. Съперничествата или баталиите между паметта и забравата са много силни в драматични исторически моменти, и в периоди на резки промени на дадени социуми, поради което властниците никога не ги пропускат (Мизов, 2008 и 2016).

В битките за опазване и поддържане, реанимиране и възкресение на историческата, националната и културната памет на народите винаги е отредено твърде важно място, но и значима позиция на различни патриотични формации. Освен това тяхното присъствие и участие е ярко забележимо и в полемичните публични дебати и изяви, свързани със съответни разпространения или редукции на определени типове носталгични настроения и нагласи сред народа, или поне сред съответни негови солидни сегменти в конкретни и възлови моменти. Носталгията винаги е призоваване на спомените за най-доброто от миналото за дадени индивиди или общности, а именно такива призиви и реминисценции са особено нежелани, неприятни, много опасни, вредни за моментните властници. Ето защо носталгията (по чисто политически съображения, идеологически причини) е и толерирана, а даже и фаворизирана от някои партии, или граждански движения, но е и публично дискредитирана, стигматизирана, дори репресирана, в зависимост от целите и функциите, които й се възлагат при съответни казуси. Представяна по амбивалентни начини и в крайно противоположни измерения, тълкувания и иконографии, *носталгията* се превръща в мощен публичен инструмент за политическо влияние над значими социални среди. Съвсем умишлено политиците систематично дезавуираха, дискредитираха или репресираха естествените основания, а пък и най-грубо, антидемократично изопачаваха оправданите съображения на хората към логичността или ценностна значимост на социалната носталгия, свързана със загубите на придобивки (Мизов, 2011б).

Не случайно всекидневните, крайно изострените или дори безпощадните битки за превземане, даже за господство над мнемоничните наративи и техните политизирани версии днес са забележимо нескончаеми, а и масово обговаряни. Същото се отнася до офертите, екстрите или услугите, които политизираната забрава може да сервира на тези, които се стремят и опитват да се възползват от нея, като я превърнат в мощен инструмент в своите/чуждите властови игри.

Селективността и по отношение на възкресенията или фаворизациите на отделни елементи на националната, или културно-историческата памет, а пък и

спрямо историческото безпаметство, културното израждане и дори отраждане са част от пъстрия и доста обременен (с тежки конфликти) исторически пейзаж, в които национализмът и патриотизмът намират удобни за тях пътища, и изяви.

Шесто. Конвейерно произвежданата, мащабно дистрибутираната и дълготрайно консумираната *масова култура* в световното време или пространство през последните няколко десетилетия налага субкултурни образци, трафарети, които органично конфронтират с и тотално дезавуират цивилизационните и културно-историческите наследства, или практики на много страни, нации, народи. Тук не става въпрос само за опасната профанация и бруталната, или перфидната елиминация на патриотичните нагласи и стереотипи на огромни човешки общности по линия на целенасочено рекламиране и систематично налагане на различни стилове (в модата, киното, театъра, музиката, художествената литература, дори в кулинарията или в гастрономията), но за тотално, или радикално разместване на фундаменталните смислови и ценностно-нормативни пластове, или йерархии в културните вкусове и традиции, водещи до съдбовно обезобразяване, фалшифициране или пълно изличаване на самобитното, автентичното.

Постмодерността дойде с исторически демонстрираната си нетърпимост и непоносимост към големите исторически разкази, а всяка национална култура или цивилизация до този момент не би била възможна и реална без наличието и влиянието на подобни меганаративи, които форматираха по своему народите. Бруталната арогантност и перфидният цинизъм, с които такива разкази се отстраняваха от пътя и властта на постмодернистите и на неолиберално-ориентираните и ангажираните мултикултуралисти, не можеха да не предизвикат взрив. За патриотите и националистите покушенията или унищоженията на свидните за тях големи исторически разкази бяха не само крайно неприемливи, но и съвсем основателни причини да се вдигнат на протест, бунт срещу новия порядък.

Днес не предизвиква сериозно, пък и аргументирано оспорване тезисът, че светът се намира в особено, динамично турбулентно състояние, че е обхванат от повсеместен, непредвидим достатъчно хаос, че страда забележимо, болезнено от жизнено-смислова деконцентрация и ценностно-нормативен вакуум. А когато всички смислови фундаменти и аксиално-прескриптивни йерархии са подкопани, дезавуирани, публично делегитимирани, практически неефективни, няма как патриотизмът и национализмът да не излязат на историческата сцена.

Просто, защото те са исторически сътворен и утвърден символ, а и инструмент за копнеж и начин на осъществяване на осмислена и сакрализирана визия, на ценностно-нормативно устройство, подреденост на жизнения свят на народите.

Патриотизмът и национализмът солидно залагат на персоналното, общностното и общественото безкористие, на презрението към и на прекрачването на меркантилността, на всеотдайността и непоколебимостта на духа и народното тяло, на решителността, куража или дори на готовността и за саможертви, чрез които да се отстоява нещо, при това и в крайно неизгодни за него условия. Тези негови характеристики конфронтират с всичко, което господството на свободния и уж отворен, или ефективно саморегулиращия се пазар налага в света.

Когато всичко може да се превърне в пазарна стока или в конюнктурно значима услуга, нищо не може да остане незасегнато, а и дълготрайно значимо. Това се отразява най-пагубно на онези неща, които притежават публичен ореол и историческа ценност на нещо неподлежащо на размяна или пък на продажба, каквито всъщност са всички атрибути, свързани с патриотизма и национализма. Затова във времена и обществено-исторически реалности или нрави, при които меркантилизмът, користта и сребролюбието доминират навсякъде, дълготрайно и над всички, тогава патриотичните устои и символи са неминуемо сериозно заплашени, поради което са принудени и да търсят своевременни самозащити.

Културните арсенали и репертоари на патриотизма формират и легитимират коренно различни качества, преимущества, достойнства и добродетели в сравнение с онези, които изисква или пък всячески формира свободният пазар.

Опазаряването на всичко/всички неизбежно води и към *опозоряване* на това, което хилядолетия, векове или десетилетия наред е било смятано и ревниво тачено като символ, а и въплъщение на *най-свещеното* за даден народ. И тук не иде реч само за съвършено преднамереното, хладнокръвното или даже циничното убийство на патриотичната символика, тематика или мартирология в „златните страници" на историята и културата, в „свещените книги" за всеки народ, които (чрез нови оптимизации и „добри практики по чужд образец") трябва да се ограничи, или дори да се лиши от онова, което е конюнктурно политически некоректно, потенциално и реално отличаващо го, или противопоставящо дадени народи и култури по линия на моментно налаганите глобални еталони. С други думи, на онова, което не отърва и пречи на глобалната конспирация, на

антидемократичните замисли и антихуманните сценарии на „новите господари", или пък не е в талвега, в коловозите на прокламирания „Нов световен порядък".

Драстичните и безцеремонни промени в исторически утвърдените и национално-културно значимите мартирологии също дадоха своята лепта за ескалацията на ролята и значението на патриотичните настроения, пък и реакции. Все повече от моментно изкачилите се по върховете на властта и управлението на държавата и обществото елити безпардонно пренареждаха тези мартирологии, пък и безогледно си резервираха видни места или роли в техните истории. Световно неизвестни, крайно посредствени особи, възползвали се от конюнктурата и оказали се случайно на троновете на властта, започваха с невиждано, а и с непонятно за обществеността неистовство да полагат своите имена и семпли дела до имената, деянията на велики исторически фигури на дадени народи. Подобни безобразия или кощунства нямаше как да се посрещнат с безразличие от страна на гражданството, особено от патриотично настроени кръгове в него.

Когато по политически и други причини, заради потайни властови сценарии народът се принуждава да изменя радикално (на 180°) отношението си към своята историческа биография, а най-вече към най-великите й моменти и събития, към „сияйните върхове" на народния дух, културната си самобитност, когато безнаказано или даже със съдействието на управниците се тъпче и унижава достойнството, честта и гордостта на народа, отечеството или паметта, тогава не може да се очаква, че патриотизмът ще гледа равнодушно, или безстрастно.

Когато (по различни, дори и противоположни, или взаимоизключващи се политически съображения и идеологически причини) патриотизмът или пък национализмът умишлено публично се представят като исторически анахронизъм, културна безсмислица, опасна комплексираност, или вредна сурогатност (според конюнктурно доминиращите, а и всячески натрапваните в съзнанието и битието на народа) идеологеми и митологеми, тогава няма как те да не реагират остро на такива предизвикателства, на бруталните извращения с истината. А ние живеем тъкмо в подобно време и общество, в които политиците и идеолозите всячески се опитват да ни убедят, че патриотизмът е символ и въплъщение на социални патологии, на брадясали предразсъдъци или плесенясали идеали, които са органично чужди на съвременните и демократичните вкусове, които се градят върху политическата коректност и съизмерват с доминиращите идеологеми и митологеми, дискретно целящи ерозия на „чуждата" идентичност.

От високо котиран (смислов и културен) концепт днес патриотизмът се е превърнал в стигматичен образ, девалвирано понятие, в културно посмешище и пропагандно плашило, дори в мишена за непрестанни и негативни сравнения, безцеремонни унижения или кощунствени гаври с всичко драгоценно за народа. Да бъде публично оприличен или заклеймен съвременният човек, че е патриот и националист, вече означава да бъде подкопано неговото самочувствие, сринато до основи неговото самоуважение, да се оприличи той на „изкопаемо", или ненормално същество, което е прекалено чуждо на веянията на настоящето ни. По някакви необясними, но очевидно публично, а и мащабно разпространяващи се причини и съображения в обществото се наложи една стигматична триада – „комунист – патриот – атеист", която манипулативно деформираше социалната психика и гражданското съзнание на огромна част от съвременните поколения, Всеки индивид, който съзнателно искаше да бъде публично възприеман и оценяван като демократичен гражданин и дори само като нормален човек изобщо не можеше да си позволи лукса да притежава тези одиозни клейма в своя лик.

Подобна масово-културна иконография и тълкувателна призма няма как да не обуславя и галванизира ответни реакции от страна на онези, за които все още патриотизмът или национализмът имат съвсем други смислови пълнежи и социални значения; за които те са символ и въплъщение дори на нещо велико.

Кой може да отрече, че повече от четвърт век опитите за всевъзможни реформи в сферата на просветата и образованието не водят до формиране и утвърждаване на български дух и родолюбие в децата, подрастващите и младежта; че учебните планове и програми конюнктурно и непрекъснато се прочистват или лишават от най-важното – мирогледното и национално-патриотичното съзнание и самосъзнание, от градежа на привички, навици и стереотипи на позитивно, солидно (когнитивно, волево и поведенческо) отношение към отечествената история, към културната памет, или историческата митология на народа.

Кой честен и почтен български учен ще отрече, че родната наука, доведена до просешка тояга от „демократичните реформатори", не е стигнала и до невиждано падение, което проличава в безпощадната конкуренция на нейни кадри от всички поколения да се домогнат до някакви грантове или проекти, които чужди страни и спонсори предлагат, разбира се, срещу съответно послушание и разработване, доказване и прокламиране на предварително зададени решения, а и интерпретативни матрици на темите, които следва да се развият?!

За все по-широки обществени слоеве става ясно, понятно, че Науката умишлено се превръща от величествен храм на автономно, автентично, критично, оригинално и безпристрастно знание в гнусно свърталище на неочаквано, безкрайно меркантилни групички или комерсиализирани изследователи, квази-творци, които са готови на абсолютно всичко само за няколко долара, франка или евра. Научната истина, която до този исторически момент винаги е била на светлинни години от бърлогите или пък от „храмовете" на утилитарността, меркантилността, сребролюбието и користолюбието, сега, обаче, вече се оказва съвсем склонна и способна да прислужва на възнаграждаващите я с облаги властници. Разликата между нея и полуистината, полулъжата, откровената фалшификация и перфидната подмяна с някакви полуфабрикати, или сурогати на истината, се оказа прекалено нищожна при новите времена, реалности и нрави, а в някои случаи дори напълно изгубена, пък и без каквото и да е значение за практиката.

Кой морален и достоен човек ще отрече, че днес се толерират всякакви подмени на истините за историята, че тя се прередактира и дори пренаписва по съвършено различен, от обективното течение на събитията и обстоятелствата, начин; че младите поколения нямат достатъчно правилна представа или не ценят историческата памет и правда даже за най-значими за нацията ни събития? Това непрестанно, конюнктурно изнасилване на историята или поне на публично разпространените и валидните за нея разкази нямаше как да не „избие" и в съответни мощни протестни, съпротивителни реакции от страна на патриотите. След като най-трайното, ала и най-значимото – историческата памет, – можеше да се подменя, обезобразява и премахва с лека ръка от всеки нов властнически елит, нищо друго не оставаше на обществеността да гледа с подозрение и дори с враждебност към всички „претенденти" да оставят имената си в историята, без обаче да са свършили каквото и да е дело в полза на родината или народа. Естествено и закономерно е, че именно националистите и патриотите гледаха с най-голямо и публично нескривано недоверие към подобни стремежи и опити, Това не значи, че и сред тях напълно липсваха такива оперетни фигури, които видимо полагаха трагикомични усилия да внушат на обществеността, че са герои, дори жертви на реалности и нрави, потъпкващи най-свещеното за народа. Цинизмът, че някои политически особи сами или чрез свои близки обкръжения се титулуваха като сравними с, дори превишаващи по историческите си заслуги безсмъртни синове на отечеството и националната ни биография, е показате-

лен за падението на политическите нрави, за покварата на морала във властта, за тщеславието, или безумието, които се размножаваха с неописуеми мащаби.

Кой разумен и съвестен гражданин би се осмелил да твърди, че умишленото прокуждане на титани на българския дух или родолюбие, на пламенния и възхитителен патриотизъм, като гениалните Ботев и Вазов, или че дирижираното от външни и вътрешни сили, от чужди ментори и наши родоотстъпници са закономерни, логични, или незначителни ефекти, които не се отразяват съдбоносно върху националното самосъзнание и самочувствие на подрастващите, или върху мирогледа и жизнения свят на всеки българин, и на всяка българка?!

Огромна част от днешните учебници са написани в пълно съответствие с парадигмите на постмодернизма, за които отдавна на запад има пирамиди от критики и разобличения за тяхната истинност и полезност, а и относно това, че крият зад сложен и непонятен език и словоред банални, но и кошмарни истини. Затова и не е чудно, че днешните наши ученици недоволстват от такива пособия, дори и да не са напълно способни да проумеят всичките им „достойнства". Няма как другояче да бъде, след като тези учебници са в пълен контраст и разнобой с това, което националната култура, традициите, обичаите и нравите на народа ни предоставят на децата и младежта по линия на наследствеността в социокултурната област, по линия на социализацията по българските скрижали. Такива учебници и програми могат само да подкопават и унищожават фундаментите на българското, българщината, срещу което патриотите ще въстават.

Когато новият световен ред и (уж) свободният пазар налагат или изискват във всяка жизнено важна сфера тотално прередактиране или пренаписване на чисто на всичко, което съдбовно засяга националната история и културната памет на народите, което пренебрегва, или даже изличава вековните традиции и народностното самосъзнание, тогава патриотизмът и национализмът се виждат „на тясно, притиснати в ъгъла, или до стената", поради което те неизбежно се мобилизират и надигат в публични, отчаяни и радикални самозащитни реакции.

Когато разложението или покваряването на съзнанието и националната идентичност на огромни маси от хора достигнат олимпийски размери, няма как такива опасни заплахи, дори гибелни тенденции да не предизвикат патриотите.

Когато примитивизмът, профанното и безстойностното се превръщат във висш еталон и масово разпространена културна мания, тогава идва кобният час за излизането на патриотите в защита на народностните ни културни традиции.

Това не означава, че патриотите са 100% чисти естети и между тях няма хора, които се увличат или пристрастяват и към субкултурни феномени, а и практики. Затова не бива да ни учудват паралелните бития и дори пресичането на чалгата с патриотични мотивации на хора или творци, притеснени от случващото се, както бурните критични вълни, или отрицания на едни спрямо други общности, изповядващи различни културни визии, а и привърженици на противни култури. Не случайно в новия поп-фолк съществува, пък и се радва на популярност една тенденция или вълна, свързана с тематика, страстно възпяваща родолюбието; заради което на публични мероприятия на патриоти такива песни се пеят с кеф.

Когато чуждопоклоничеството и родоотстъпничеството публично биват представяни за културни символи и въплъщения на модерност и съвременност, за еталони и начини на приемлив начин на мислене, чувстване или поведение, тогава родолюбието, патриотизмът и национализмът не могат да си позволят да мълчат, или бездействат, да не реагират незабавно и прекалено радикално.

Когато се подкопава ръкотворният или разрушава неръкотворният пантеон на народния дух и народната свяст, тогава патриотизмът не може да си позволи неблагоразумието, а и лукса да пилее в бездействие историческо време, а се вижда принуден (от обстоятелствата) да форсира и умножава своите прояви.

Когато местата на паметта, народната слава се превръщат (по чисто политически и конюнктурни причини) в конюнктурни, но и емблематични топоси на недоверие, неуважение, позор и унижение, в изоставени или безродни места, в които вилнеят историческата забрава, културното безпаметство, тогава е практически невъзможно патриотизмът, национализмът да не вдигнат мощно глава, да не мобилизират социални енергии и да не предизвикват остри напрежения. А поругаването, кощунството, светотатството с паметници на герои от различни исторически епохи от многострадалната историческа биография на Майка България са се превърнали вече в банално, тъжно и дори потресаващо всекидневие, което обикновено не поражда мигновени, масови и публични реакции, нито пък своевременни, изискуеми и законни намеси от страна на държавните власти, заради което неизбежно търси, а и намира своите възмездни компенсации и наказателни операции от страна на моментно взривени патриоти/националисти.

Когато ръкотворните пантеони на народната признателност, почит и обич – мемориални комплекси и паметници, – се превръщат в места за политически

съперничества и идеологически баталии, няма как патриотите и националистите да гледат спокойно и равнодушно, без емоции или акции към случващото се.

Когато властниците и управниците в държавата не милеят за, не защитават историческата и културната скъпоценност на „пантеоните на вечната слава", не подкрепят и развиват народната памет, тогава настъпва часът на поява и могъщо разгръщането на енергиите на патриоти, или националисти, не всички от които заслужават да бъдат пример и подражание на техните съвременници.

Когато компрадорските политически и други елити са готови и способни сервилно, родоотстъпнически да променят (под външен натиск и заради своята конюнктурна изгода) музикалната аура на народа, да го лишават и от майчиния му език, който бива целенасочено подценяван, дискретно убиван чрез публично дезавуиране, а и с масивно, непрестанно инжектиране на чуждици, с „прекроявane" на неговата фонетика, лексика, синтаксис и морфология от властниците и техните блюдолизници – поръчкови учени, медийни журналисти, експерти и пр., тогава няма как да очакваме, че патриотизмът или национализмът ще кротува.

Вече повече от четвърт век разноцветни политици провеждат почти едноцветна в културно отношение политика на тотално безродничество и гнусно предателство към националните традиции, към културната памет и историческата святост на нашия народа, на неговите културни светини, а пък и традиции. Няма друг народ по света, който за толкова дълго време да позволи на своите управници и властници да се подиграват и гаврят с неговите светини, да му отнемат и изличават традициите, музиката, фолклора, идентичността и паметта. Няма друга страна, в която властниците упорито да не желаят да прокарат закони, които да опазват и обогатяват народната култура, самобитност и уникалност, а, за сметка на това, да налагат закони и мерки, чрез които да инфилтрират в огромни, непоносими дози чужди културни смислово-ценностни пластове. Няма други държавни власти, които толкова низко са коленичили пред своите чуждестранни ментори и господари, че да не смеят да изменят статуквото, при което дори в националното радио и националната телевизия безнаказано върлуват, властват чужди езици, културни вкусове и възпитателни клишета, които ерозират националната ни идентичност, пък и убиват културната ни уникалност.

При такава одиозна констелация спрямо родния език или националната културна традиция няма как истинските патриоти да останат равнодушни, безучастни и бездействащи, защото опасности има, или дебнат отвсякъде в живота.

Когато дори „върховете” в държавата, т.е. властниците, не познават добре и не използват правилно официалния език, а говорят на всекидневно, булевардно равнище, или пудрят менторските си слова с чужди думи и изрази, които дори не разбират в тяхната автентичност, тогава е немислимо, че патриотите, защитници на родния, свят за тях език, няма да въстанат срещу политиците.

Когато литературният език е брутално, безцеремонно подменян и цинично изтласкван от уличните говори или от булевардните сленгове в медийното и политическото време-пространство, тогава патриотите не могат да си позволят безотговорността да не защитят родния език, да не възвеличават, или да не напомнят постоянно и екзалтирано за културните върхове и духовните светини на нашия многострадален народ. Когато на всичко отгоре се иска националният ни език вече да съжителства с политически облагодетелствани и легитимирани други езици, на които конюнктурата трябва да придаде конституционно равноправен статус, тогава няма как патриотите да простят такива грехове на властта. Защото, както в началото на уж демократичния преход, от страна на ДПС, така сега вече и от страна на ДОСТ се отправят претенции да се легитимира турският език като втори национален език в еднонационалната ни българска държава. Подобен тип искания не могат да бъдат „преглътнати” от които да са патриоти.

Когато целият исторически и народен, традиционен *календар* радикално се променя под натиска на външни и вътрешни сили, когато вековни традиции (арогантно и брутално, или перфидно, и тихомълком) се изтласкват от съзнанието и битието на народа, тогава няма как патриотизмът и национализмът да не се събудят от дълбоката си летаргия, да не разкършат (мощно, но и страшно за някои) снаги, да не предизвикват и поддържат люти публични спорове, социални екзалтации, или да не нанасят напосоки възмездни удари, тежки поражения. Не става ли така и у нас по повод на продължилите повече от четвърт век публични дебати за конфликта между Трифон Зарезан и Свети Валентин, за празници като 3 и 8 март, за 1 и 9 май, или 9 септември, които днес се представят на масите в амбивалентни политико смислови, или прекалено идеологизирани ценностно-нормативни ипостаси, а и в инструментализирани (от доминиращата конюнктура) културни значения, или във властово натрапвани символни визии.? Затова и те неизбежно предизвикват „рязко покачване на температурата” в социалната атмосфера, както и особено динамични разместванията в „декорите” на публичните настроения и нагласи в привидно еднаквите обществени пейзажи.

Дори един такъв (периферен, масово забележим, ежедневно присъстващ и заразително влияещ на отделни генерационни сегменти), но обикновено пренебрегван, подценяван и публично не коментиран фактор като сферата на *татуировките* е доста показателен за инвазията на чуждото, както и за неговите изумителни, или дори потресаващи интимности, а и символични колаборации с емблематиката на национално-патриотичното начало в символните трафарети.

Покрай тазгодишното честване на безсмъртния, но и всенародно обичан Апостол на свободата – Васил Левски, станахме свидетели на потресаващи и даже кощунствени симбиози на негови татуировки, гарнирани с атрибутите или със символите на фашистката свастика, а и с други инородни, абсолютно чужди на народната ни душевност и на националната ни история, емблематики, които превръщат персоналното човешко тяло в публична „арт-галерия" на съвършено несравними, и имунно несъвместими културни кодове, или символни йерархии.

Подобна соматична демонстрация, визуална декларация за патриотична символика често и твърде солидно се съчетава с безцеремонно изповядване на национален нихилизъм, или с рекламирането на расистки, ксенофобски и други нагласи, които са абсолютно чужди на хуманистичния патос и етос на Апостола.

Тази съвременна и дълбоко потресаваща профанация на най-сакралното днес у нас се забелязва фрапиращо и в масовото непознаване на същността и значението на исторически безсмъртното и велико дело на Апостола, в неговото тотално заменяне в масовото съзнание, особено при по-младите генерации, от представите му като символ на футболен тим, с което се изчерпват и всички други мотиви за признание, почит, преклонение, възхищение към Васил Левски. Историческото безпаметство, нежеланието за, липсата на културната *памет за българското* днес са фрапиращи „щрихи от портретите" на младите поколения.

Седмо. Последните две десетилетия се оказват изключително богати на всевъзможни (по своя генезис, същност, специфика, характер, пък и последици) граждански протестни вълни, заливащи целия свят, отделни континенти и региони, а дори и най-богати, могъщи в политически или военен контекст държави. Това е неизбежно, защото, в резултат на неолибералния модел на глобализация, на безнаказана диктатура на постмодерните манталитети и пр., се оформят крайно отблъскващи социални реалности, порядки и нрави, преизпълнени с всевъзможни потресаващи конфликти, неравенства и несправедливости, които предизвикват възмущение, гняв и съпротива срещу външни и вътрешни управ-

ници, меркантилни и корумпирани политици, безродни и компрадорски елити. А в подобна обществено-историческа действителност и атмосфера е невъзможно да не се възпламенят и разгърнат, възкресят и изострят патриотичните страсти.

В резултат на създадената от безграничната лакомия на олигархичните елити (в глобален, континентален, регионален и държавен план) се стигна и до световната финансова, а и икономическа криза, засегнала всички сфери на публичния и частния живот хората в съвременните държави, общества, а и нации. Нейното разразяване и пораженията, които нанесе неизбежно обусловиха и отприщиха бентовете на социална търпимост и катализираха появата и развитието на мощни протестни граждански реакции и масови съпротивителни вълни, започнали още през 2008 и продължаващи своето развитие до ден днешен. А в битките срещу външните или вътрешните мъчители на народа в отделните страни неминуемо излизат на предни линии и всичките модалности на патриотизма, национализма, които търсят, а и прокламират свои пътища за спасение. Те са онези, които свързват спасението на държавата и гражданското общество, на националната идентичност и културната самобитност, силно застрашени или сериозно пострадали от кризисните аритмии, или шокове, с възкресението и прокламирането на сакрални елементи от историческата памет, народностното самосъзнание и гражданското самочувствие на хората в най-тежки моменти.

Не случайно и у нас, по време на двете граждански протестни вълни през 2013 г., напълно спонтанно, а нерядко и съвършено неосъзнато бяха извадени доста свидни реликви от всевъзможните музеи на историческа памет. Затова и площадите се огласяваха от възрожденски песни и кръшни хора, и се украсяваха с ликовете на велики българи, пожертвали живота си за освобождението на отечеството, а пък и изографисани по протестните плакати и транспаранти. На всичко отгоре редица паметни места (от националната ни история) се превърнаха в знакови топоси, на които се разиграваха трагикомичните сценарии и на такива граждански протести, на учредяване или прояви на протестни структури.

Обратно на нежеланията и липсата на усилия от страна на властниците да помогнат в организирането на локални събори, панаири и други такива средища, гражданите самоволно и доброволно възстановяват подобни колективни форми, в които нееднократно патриоти/националисти се опитват да доминират,

представяйки се за единствените ревностни защитници на народните традиции, на историческата памет и националната идентичност в днешните тежки реалии.

Призоваването на духовете на великите герои и митологичните фигури от националната ни мартирология обаче също пораждаше и поражда разногласия, противоречия и конфликти, в зависимост от идейните пристрастия и партийната принадлежност на гражданите, участващи пряко и косвено в тези мероприятия. Подобни казуси или драматични ситуации не бяха рядкост и провокираха остри конфронтации в защита или за прокламиране на отделни фигури, или събития, достойни да бъдат отличени с резервирани места в пантеона на вечната слава.

Същевременно публичният живот мащабно демонстрираше изригналите мощни вълни на народни стремления и потребности да се съхранят, опазят, а и пренесат във времето и даже в необозримото историческото бъдеще нетленните спомени и вечната памет за най-великите синове и дъщери на отечеството. Народът ни са сетен път показваше, че въпреки огромните трудности, неописуемите страдания и лишения, мъки и премеждия, е готов и способен ревниво да бди над безсмъртната памет и слава на своите герои и исторически мъченици. И ако младите поколения (като цяло) са с достатъчно промити съзнания, или имат незнание, пренебрежително отношение, или неуважение към светините на националната ни история, по-възрастните генерации трябваше да компенсират тези опасни пробиви в националната ни идентичност и в културната ни памет.

Осмо, неолибералният модел на глобализация се стреми, но и опитва да унифицира и субординира исторически разнородни, просъществували хилядолетия или векове, разнолики цивилизации и култури, като формира и форматира нов, общовалиден, универсален и изгоден за световните олигархии антропологичен тип, който е конформно ориентиран и способен да забравя, изоставя праетническите или етнокултурните гласове, завети на своите предци. Подобни старания, усърдия и усилия на властващите елити, обаче, срещат съпротивите на огромни и разрастващи се човешки маси, които не искат да бъдат лишени от скъпоценното за тях „бреме” на тяхната идентичност или особената им култура. Още повече, когато сред обществеността се разпространяват всевъзможни истории и тълкувания за изкуственото сътворяване на нова, „сива раса”, който да елиминира битността и перспективността на европоидните расови модалности, и за да може в новия свят, населен и с нови типове расови хибриди, властта на олигархиите да не среща и големи пречки при реализацията на своите планове.

От една страна, тези процеси и тенденции изправят едни срещу други, в люти и безпощадни схватки космополитните срещу патриотичните настроения. От друга страна обаче, те създават особена историческа атмосфера и социална среда, в която се раждат и развиват нови кентаврични човешки мисловности и характери, светогледи и поведенчески философии, които не са едностранчиви и безкомпромисни, радикални и непримиримо крайни, а са готови и способни да търсят баланси, но и взаимни ползи между космополитното и патриотичното.

В отворения свят, при мощното движение на огромни човешки маси и прякото запознанство с чужди страни, култури, вече отчетливо се забелязват и първите „щрихи от портретите" на бъдещи, сега обаче млади поколения, които ще се различават много от генерациите на техните родители или прародители. В този смисъл има сериозни надежди, че младите генерации ще създадат нови антропологически типажи, каквито настоящето и миналото не са притежавали. Възможно е, след като преминат идните няколко (очертаващи се като изключително тежки на изпитания и премеждия за човечеството) десетилетия да се появят нови социални, антропологически типове, които дават исторически шансове на и гарантират симбиози на патриотичното и интеркултурното, на синтез на универсално общочовешкото с националната уникалност и с културната самобитност на представителите на отделни етноси, народности, или големи нации. Така че днешните обществено-исторически реалности и тенденции не предвещават еднозначно или сигурно дискредитиране и елиминиране на патриотизма, а предполагат и насърчават модалности, каквито човечеството досега не знае.

Нито демокрацията, нито пък (още по-малко!) хуманизмът предричат или изискват ограничаване, или цялостно премахване на статуса и патоса на патриотизма в съвременния, а пък и в бъдещия исторически живот на обществата. Защото патриотизмът може да бъде не само изключително солиден и надежден фактор за формиране и утвърждаване на демократични и хуманистични обществени и екзистенциално значими реалности и нрави в съвременния свят, но и да бъде гарант за развитието на демокрацията и човечността, за облагородяване и усъвършенстване на жизнените светове на различни типове поколения.

Колкото повече се разраства и натрапва космополитното безродничество, толкова по-осезаема, болезнена, и подсъзнателно, или напълно съзнателно преследвана става и потребността от патриотични визии за съвременния човек. Защото всеки нормален, а и морален човек копнее и милее да има свой роден

край, свой народ и впечатляваща, трогателна история, които за него неминуемо са велики, несравними или дори безсмъртни, поради което и той не може да се откаже от съблазнителните оферти, екстри, или от услугите на патриотизма.

Всички тези причини, обстоятелства, фактори и стимуланти за възкресението и публичното дефилиране на патриотизма в смутната историческа съвременност не изчерпват цялото богатство, разнообразие на сложния, динамично променящ се комплекс от детерминанти и зависимости, предизвикващи промени в статуса и патоса на патриотизма в България. Дори те да са предмет на внимателно вглеждане, преценяване, пак са достатъчни, за да очертаят контура, смисъла на много от случващото се в историчността/ежедневието на днешните хора, да подчертаят, подскажат, че *пренебрежението, нихилизмът и цинизмът към истинския патриотизъм са гибелни за държавата, обществото*.

Патриотизмът обикновено излиза на историческата сцена и политическата арена, когато трябва да се извърши някакъв сериозен и съдбовен катарзис в държавата, обществото, политиката, масовите нагласи и поведенчески матрици, в светогледа и жизнените светове на хората, живеещи в дадена страна. По тази причина той е не само пречистващ, но и заплашващ властовото статукво, поради което винаги е трън в очите на властниците, които се страхуват от него.

Време е обаче целокупният български народ да престане да се смущава и обърква, да се плаши и дистанцира от истинските патриотични апели, деяния. Защото, ако продължи да им отвръща с подозрителност и отчуждение, със сигурност ще преживее и още по-тежки времена, реалности, нрави и събития, а и ще се самоунищожи, без да е направил и нужното за собственото си спасение.

Цитирана литература:

Ашкеров, А. Экспертократия. Управления знаниями: производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма. 2009, „Европа”.
Бард, А., А. **Зодерквист** Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. СПб., 2005.
Гидденс, Э. Последствия современности. М., 2011, „Праксис”.
Клайн, Н. Шоковата доктрина. Възходът на капитализма на бедствията. С., 2011, „Изток-Запад”.
Лаверн, Д. Експертите на прехода. Българските think-tanks и глобалните мрежи за влияние. С., 2010, „Изток-Запад”.
Мизов, М. Анатомия на политическата забрава. С., 2016, „Авангард Прима”.
Мизов, М. Ахмед Доган и българският етнически модел. С., 2010,„Земя”.
Мизов, М. Българският етнически модел. С., „Земя”, 2011а.
Мизов, М. Властта на спомените и/или спомените като власт. С., 2008, „Авангард прима”.

Мизов, М. Гражданските протести – 2013 г. Февруари срещу Юни. С., 2014а, „Авангард Прима”.
Мизов, М. Гражданските протести – 2013 г. Народът срещу Множествата. С., 2014б, „Авангард Прима”.
Мизов, М. Греховете на мултикултурализма и българският етнически модел. В два тома. Том I: С., 2012а , „Авангард Прима”.
Мизов, М. Греховете на мултикултурализма и българският етнически модел. В два тома. Том II. С., 2012б, „Авангард Прима”.
Мизов, М. Метаморфозите на политическия цинизъм. С., „Рива”, 2013.
Мизов, М. Носталгията. Размисли и ескизи. С., 2011б, „Авангард прима”.
Рормозер, Г. Кризис либерализма. 1996. М., ЦОП Инс-тут философии РАН.
Тодорова, Б., М. **Мизов** Българският етнически модел – мит или реалност?. С., „Авангард Прима”, 2010.
Уайт, Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург, Изд-во Уралского Государственного Университета, 2002.
Фишер, М. Капиталистический реализм. Альтернативы нет. 2010, „Ультракультура - 2.0”.
Фурсов, А. и колектив. De conspiratione/ О заговоре. М., КМК, 2014.

ПАТРИОТИЗМЪТ И ОТГОВОРНОСТТА НА ЛИДЕРИТЕ НА СОЦИАЛИЗМА В БЪЛГАРИЯ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ДЪРЖАВАТА

Димитър Иванов

Политиката на перестройка, формулирана и провеждана след 1985 г. от съветския ръководител Михаил Горбачов, не дава очаквания резултат – социалистическата система не се „подобрява”, а обратно – засилват се хаосът и центробежните сили. Преките следствия от отстояването на тази политическа линия са събарянето на Берлинската стена, което съвпада и с отстраняването на Т. Живков на 10 ноември 1989 г. от най-висшите партиен и държавен пост в България, изчезването на „реалния социализъм” в Централна и в Източна Европа и разпадането на държавата СССР. Във всички социалистически страни, както и в България, започва преходът от тоталитаризъм (авторитаризъм, съветски социализъм) към демокрация и пазарна икономика.

Комунистическата партия сама подхваща реформирането на създадения от нея строй под натиска на нововъзникнали (а и възстановени стари) партии и движения, които действат като нейна открита опозиция. Началото на реформите е поставено през 1990 г. на т.нар. Национална кръгла маса, на която се водят преговори и се постигат договорености между комунистическото ръководство и новите политически сили. Постигнатото съгласие по няколко поправ-

ки на „Живковата конституция” от 1971 г. отприщва законовите действия за демократизирането на обществения живот. Отменя се „ръководната роля на БКП”, закрепена в чл.1 на основния закон, обявява се частната собственост за икономическа основа на гражданското общество, въвежда се разделението на властите и се обосновава политическият плурализъм. За първи път в конституционната история на България се учредява президентска институция, но първият държавен глава не се избира с пряко гласуване, а от Народното събрание. Така се стига до съгласието след Петър Младенов, сменил Т. Живков на поста Председател (Президент) на Държавния съвет, президент да стане лидерът на опозицията и най-известен дисидент д-р Жельо Желев, а вицепрезидент – бившият началник на Генералния щаб на БНА и министър на вътрешните работи ген.-полк. Атанас Семерджиев, който е комунист. През 1990 г. се провеждат свободни и демократични избори за Велико народно събрание, което е и законодателен, а и учредителен орган. То създава и гласува през юли 1991 г. и новата българска конституция.

Продължителността на прехода, който 20 г. след началото му не се приема от обществото за приключил и справедлив, подлага на тежко изпитание издържливостта на нацията. За българите – или поне за огромното мнозинство от тях, – няма никакво съмнение, че „Социалистическа България от XX в.”, каквито и характеристики да й отреди историята, е отминал етап. Без драматични вайкания за „изгубени” или „неосъществени” мечти, българският народ бързо се адаптира към предимствата на политическия плурализъм, свободата на словото и частната собственост. Все повече българи възприемат спокойно новите външнополитически приоритети на страната, заменили „вечните дружби” с прагматични отношения в рамките на Европейския съюз и НАТО. След първоначалното яростно отрицание на просъветската ориентация между 1944 и 1989 г. настъпва времето на преоценка, равносметка и подем на връзките с нова Русия, за да се провежда една по-балансирана политика на равноправно международно партньорство с основните участници в световноисторическия процес, които също не се опазиха от кризисни състояния: Русия през 1991-1999 г., САЩ и Европейския съюз през 2007-2009 г., като проекцията във времето и обхвата остава неизвестна. Това състояние предизвиква разклащане на увереността в бъдещето на либералната демокрация и еднополюсния свят в глобален план.

Глобализацията има както привърженици, така и противници, защото е ясно, че големият проблем, който тя поражда и предизвикателно поставя пред страни и нации, е съхраняването на тяхната идентичност в условията на самия глобален свят. В тази светлина се вижда, че е вредно да се отричат както социалните завоевания в периода 1944-1989 г., така и научните, образователните, културните и творческите постижения на българския социализъм. Защото те продължават да подхранват националното самосъзнание и самочувствие и допринасят за запазването на отличителните народопсихологически черти на българите и на тяхното поведение в Европа и в света. Периодът на Социалистическа България е богат на такива постижения и тяхното пренебрегване, породено само от отрицанието на тоталитаризма без ново съграждане, бавно и трудно се компенсира.

Открит въпрос е с какво ще бъде заменена отречената ценностна система и какви са моралните устои на „времето, което живеем". Този въпрос е извънредно остър и предизвиканата от него тревога нараства, тъй като той все още няма алтернативно равностойно решение. Отговорът не ще бъде еднозначен и ще се състави само ако духовно просветени хора и разумни държавници бъдат в състояние не толкова да констатират явленията, колкото да ги подхранват и направляват, т.е. да се грижат за развитието и укрепването на една модерна духовност и нравственост, необходими за равноправното и достойно участие на България и на българите в световните дела.

Прибързаносттта и емоциите следва да отстъпят пред опитите за търпелива оценка на направеното и завоюваното през социалистическия период. Затова се изисква и освобождаването от елементарното мислене, че всичко започва отначало тогава, когато нов елит и нови лидери заменят старите на сцената на историята. А старите да бъдат натоварени със своята отговорност пред историята.

Краят на социалистическия период, настъпил през 1989 г., има своето начало преди 45 години, но това начало се подготвя от половин век по-рано. Активен субект на подготовката, реализацията и залеза на проекта Социалистическа България е партията на българските социалисти с нейните четирима най-изявени ръководители: Димитър Благоев, Георги Димитров, Вълко Червенков и Тодор Живков. И, за да се разбере правилно ходът на историческия процес – с неговото интернационално съдържание и национална форма, – трябва

да се направи рекапитулация. А за да може да се отвори път или поне пътека към бъдещето на България като демократична, правова и социална държава, тази рекапитулация трябва да придобие и формата на отговорност, на своеобразно „разчистване на сметките" с отминалия етап.

Българските социалисти създават една от първите социални партии в Европа и света. Основана е, за да отговори на определени икономически и политически потребности на нацията в процеса на формирането на модерната българска държавност. През дългия си живот партията е променяла и наименованието, и политическите си методи в зависимост от социалните задачи, които е решавала, а и от кадрите, с които е разполагала през отделните етапи от развитието на българското общество. Учредената на 2 август 1891 г. на връх Бузлуджа организация е наречена Българска социалдемократическа партия. Рожба на интелектуалци, тя си поставя – въз основа на учението на Карл Маркс и Фридрих Енгелс – също интелектуалци, задачата да реши най-наболелите социално-икономически проблеми на българското общество, с което се самоопределя като партия на трудовите хора. Без да отговарят ясно на въпроса дали марксизмът е привнесен отвън в редовете на работническата класа, или е роден от нейните недра, създателите и ръководителите на Българската социалдемократическата партия претендират, че тя е партия на ума, образованието и модерното социално чувство. Взаимно обусловени интелектуално и социално са растежът и развитието на партията, вътрешните спорове и противоречия, разцепленията и обединенията ѝ до XXII конгрес през 1919 г., когато се преименува в Българска комунистическа партия – тесни социалисти.

Тази промяна в името отразява промяна и в задачите, и в кадровия състав. Краят на Първата световна война предизвиква дълбоки икономически и политически промени в европейските общества, в това число и в българското. Народите, изтерзани от разрухата и лишенията, „не желаят да живеят по старому, а управляващите екипи не могат да ръководят по новому". Октомври 1917 г. е начало на епоха от въстания, въоръжени борби и кървави сблъсъци в разделените на класов принцип европейски нации. В продължение на три десетилетия бавно, но неотстъпно, партията се превръща в комунистическа, нещо повече – в болшевишка. Промяната в нейната същност рефлектира и върху ръководството. Мястото на хората с европейско образование и модерно възпитание се заема от самообразовали се и с революционна нравственост кадри. Закономер-

но следват Войнишкото въстание 1918 г., Деветоюнското и Септемврийското въстание 1923 г., четите и априлският атентат 1925 г., жестоките стачни борби през 30-те години, въоръжената антифашистка съпротива 1941-1944 г., разгромът на антикомунистическата опозиция 1945-1947 г., борбата срещу „врага с партиен билет" и репресирането на партийни кадри до 1956 г.

През 60-те и 70-те години партията отстранява редица свои деформации при опита си теоретически да обоснове и практически да изгради „развито социалистическо общество". „Болшевизмът" – господстваща през изминалите 4 десетилетия (1917-1956), отстъпва място на „социализма", т.е. на дейности за решаване не на тясно класови, а на общонационални задачи с лостовете на овладяната политическа власт. Не съществуват обаче нито международни, нито вътрешни условия и ресурси за пълен успех. „Социализмът" се гради успешно в материалната и социалната сфери, но половинчато, поради липсата на политическа и духовна свобода, в един обществен модел, който е в остро противоречие със стандартите на живот в икономически развитите и с политическа демокрация държави.

Именно достигането на това „горчиво" познание и осмислянето му в контекста на извършващите се демократични промени в Източна Европа, са истинските причини за провеждането на Ноемврийския пленум (1989 г.) на ЦК на БКП. Този дълго отлаган и поради това – закъснял форум, полага началото на нов, **демократичен период на развитие**, поради което партията променя името си и се нарича социалистическа. Тя провежда няколко „бързи" конгреса, подменя ръководния си състав, спечелва или губи парламентарни, президентски и местни избори, съставя правителства и… продължително търси отговор на въпроса каква партия е БСП, каква е нейната същност:

- ръководеща се от учението на марксизма-ленинизма за класите и класовата борба?

- челен отряд на работническата класа и всепризнат ръководител на народа в борбата за победата на социалистическата революция?

- поставяща си за цел построяването на безкласово комунистическо общество на всеобщо благополучие, социална справедливост и равенство?

- подчиняваща се на демократическия централизъм, който превръща нейния ръководител в безконтролен и често безотговорен фактор?

- провеждаща зависима и обвързана външна политика?

Или БСП вече е партия:

- работеща в условията на парламентарна демокрация;

- вписваща се в системата на политическия плурализъм и партийното многообразие;

- изграждаща – на власт или в опозиция – гражданско общество и социална държава;

- работеща активно за формиране на модерни икономически отношения в условията на пазарна икономика, социална справедливост, морални ценности и индивидуални права;

- познаваща и активно участваща в преструктурирането на обществените групи и подкрепяща икономически, политически и социални фактори, които осигуряват национален икономически и духовен просперитет;

- осъществяваща национално отговорна външна политика с ясни приоритети в стратегическия за България триъгълник Европейски съюз – САЩ – Русия: национален суверенитет, териториална цялост, защита на държавните граници, етнически и религиозен мир, устойчиво развитие на природата и обществото.

Отговорът може да бъде само комплексен, защото обхваща упражняването на държавната власт, каквато е целта на всяка партия. Властта е поемане на отговорност за състоянието на държавата и обществото от една политическа сила за определен период от време. Остава да се поясни *от чие име* и *в чия полза* се упражнява властта.

Тези две уточнения очертават разделителната линия между дясното управление и неговата лява алтернатива в България. Лявата алтернатива, която се доказва на практика в други международни условия, не се изчерпва с дейността на БСП – постановка с принципно значение за правилното разбиране на политическите процеси, още повече че в своето развитие през XXI век България очевидно няма да се движи на един крак.

Развитието на политическата обстановка след поредица от неуспешни и полууспешни опити за управлението на страната от демократични правителства изисква ясно разграничаване на лява и дясна политическа тенденция при реализацията на управленските програми. Дясната политическа тенденция търси аналог между себе си и съответстващите й политически партии в Европа за утвърждаването на либерална демокрация и икономика. Кадрите й сигурно и твърдо са заели позиции в стопанския и обществения живот, в централната и

местните администрации, в магистратурата и медиите, в Европейския парламент и други международни форуми.

Либералната програма се реализира чрез пълна реституция и приватизация на промишлеността, раздробена собственост в селското стопанство, ограничаване на социалните фондове и дейности, завладяване от чужди капитали на структуроопределящите отрасли, обвързана външна политика, неконтролирано чуждо културно-информационно проникване, слаба защита на родното производство, комерсиализиране на здравеопазването и образованието, търпимост спрямо корупцията и организираната престъпност. Картината рязко се отличава от обществените очаквания за справедливо и демакратично общество.

Не така програмно ясна е ситуацията в центъра и вляво от него. И ако успехът на политическия център няма да се появи преди формирането на средна икономическа класа, осъзнаваща себе си като обществен фактор, то въпросът за новата лява алтернатива изглежда решим по-бързо. Защото практически съществуват необходимите предпоставки – икономически, политически, организационни, морални. Нужна е политическа отговорност и воля от лидерите на българската левица, за да се отговори на трите въпроса:

- за теоретичните корени, историческата приемственост и бъдещето на социалните идеи;

- за интересите, които изразява и защитава българската левица;

- за политическите партньори на лявата алтернатива – в България и в рамките на Европейския съюз, а също – в САЩ и Русия.

Лявата обществена алтернатива в България води своето начало от Възраждането. Тя минава през програмните различия в националноосвободителното движение – с оръжие или чрез просвещение, политическите борби след Освобождението и достига до монополното ѝ налагане в условията на държавата на деформирания социализъм. Такъв грапав и неравен е пътят и на политическите партии от левицата, започнали живота си от една структура през 1891 г. и достигнали за повече от век завидна пъстрота и многобройност.

В напрегната стогодишна борба и жестока конкуренция и дясната, и лявата политическа тенденция имат успехи и понасят убийствени удари. На една страна са няколкото потушени с огън и меч въоръжени въстания, на другата – теророът, лагерите и затворите.

След възстановяването на политическия плурализъм при формиращо се гражданско общество и пазарна икономика балансът между двете политически тенденции е отново затормозен от негласната подмяна на политическата демокрация с политически авторитаризъм, на равните права за всички с правото на малцина да ползват активите на държавата; на свободата на гражданите – с административен и правосъден произвол.

Постепенно и необратимо тоталната власт на парите заема мястото на политическия тоталитаризъм от миналото. Диктатът на външни и вътрешни капитали с неясен произход отнема възможността за стопански възход на широки обществени слоеве от обществото. Разбира се, отговорността за това положение не могат да носят само формациите и дейците от дясно. Сред основните причини са и липсата на контратеза от ляво, и объркаността в екипите на Андрей Луканов през 1990 г., в правителството на Жан Виденов през 1995 г., мудността на „тройната коалиция", начело със Сергей Станишев и отсъствието на историческа памет и на възглед за бъдещето на онези политици и държавници, считащи се за социалисти.

Тази констатация неизжебно налага съпоставянето им с **лидерите на социализма**. „Разчистването на сметките" не би било пълно, ако не се започне от **Димитър Благоев**. „Той въплъщава в себе си големия теоретик, най-добрия пропагандист и упорития организатор на работническото движение. Той се отличава със своята принципалност и никога не се ръководи от съображенията за лични удобства и моментни настроения", казва за него Георги Димитров.

Многообразна е дейността на Благоев в зората на социализма. Това проличава от публикациите му в левия печат, чийто създател и ръководител е, от дейността му като градски съветник в София и народен представител от Ямболска околия, като учредител на първите кооперации и синдикални организации на наемните работници. За тази своя дейност той е уволняван, арестуван, интерниран. Често е обект на остри нападки в проправителствения печат. Но пътят, избран в студентските кръжоци в Русия, дава своите плодове на родна земя: „Насилственото ми завръщане в България имаше за мен решително и много важно значение. То ме накара да посветя всичките си сили на българското социалистическо движение, въпреки моите намерения да ги посветя на руското".

В редица статии във в. „Работник” Д. Благоев доказва историческата необходимост от партия, която да организира и възпитава работническата класа на борба за защита на правата си. През 1893 година той издава брошурата „Социализмът и градските съвети”, в която развива програмните начала на партийната работа и на дейността на социалистите съветници в общинските и окръжните съвети. Тази политическа стратегия довежда на власт „комуни” в редица селища, в това число и в София, през първите десетилетия на века. Тогава социалистите, сами или в коалиция, печелят местни избори.

По инициатива на пловдивската партийна организация, начело с Д. Благоев през лятото на 1893 г,. в Пловдив се учредява кооперативно дружество „Работник”, което наскоро след това открива собствена фурна. Ролята на кооперациите за препитанието и възпитанието на хиляди бедни хора е очевидна, но тя е особено значима във финансово-стопанската дейност. Показателен е примерът с построяването – със собствени средства – на внушителен партиен дом на Лъвов мост в столицата само две години след като политическите противници са опожарили стария партиен дом на ул. „Пиротска”.

Благоев организира и сътрудничи на „Журнал съвременний показател”, на вестниците „Работник”, „Социалист”, „Работнически вестник”, на списанията „Ново време”, „Ден”, „Дело”, пише брошури и статии по различни въпроси на теорията и практиката на социализма. Макар да говори, че партията е революционна, Благоев многократно обосновава възможността за разрешаване на най-острите противоречия между труда и капитала по мирен път. Той е последователен миролюбец и това проличава най-ясно в отношението на партията към войните, в които България е принудена да участва.

Димитър Благоев пропагандира марксистката икономическа мисъл в България. Той разглежда марксизма като комплексен и научнообоснован метод за промяна на съществуващите обществено-икономически отношения. В редица свои разработки прави анализ на икономическото развитие на страната и доказва, че то неминуемо води към смяната на капиталистическия начин на производство със социалистически. Но тази смяна задължително ще премине през етапа на едрия капитализъм и развитието на работническата класа.

Партията на Д. Благоев застава начело на разрастващите се класови борби. Тя постепенно засилва парламентарната си дейност, която през периода 1913–1923 г. е най-активна. Димитър Благоев е непосредствен участник и

централна фигура на двете балкански социалдемократически конференции – в Белград през 1909 година и в Букурещ през 1915 година. Планираното създаване на Балканска социалдемократическа федерация се отлага, но срещите имат важна роля за укрепването на солидарността на работническата класа от балканските страни. На митинг в София през август 1915 година той предлага да се приеме резолюция против войната, за мир и за Балканска федеративна република. В деня на мобилизацията на българската армия за участие в Първата световна война социалистическата партия разпространява в хиляди екземпляри позив против войната. За този позив парламентарната й група от 18 депутати е подведена под съдебна отговорност за „държавна измяна".

Ръководството на социалистическата партия, начело с Д. Благоев, се солидаризира с първите актове на съветската власт в Русия – Декретът за мира и Декретът за земята се радват на подкрепата на социалистите. През 1922 година Петроградският съвет на работническите депутати избира Благоев за свой почетен член – знак на уважение към него и партията.

В началото на 20-те години партията на Благоев, който вече е болен и на 7 май 1924 г. умира, достига предела на своето организационно-политическо развитие и под напора на революционно променящия се свят, по законите на същата теория, която я е създала, преминава в ново качество. Става комунистическа, поема друг курс и постига други резултати, но съхранява спомена и преклонението пред своя Дядо.

Димитър Благоев оставя след себе си наследство, което се ползва от наследилите го в политиката и държавния живот. Защото значението на предците се измерва не с височината на надгробната им могила, а с големината на сътвореното от тях в обществената теория и практика.

Има хора, които изживяват времето си в тишина и спокойствие, отдадени на себе си. Има други, които търсят неспирно лъча на прожектора с едничката цел да останат в историята. Защото тя е тази, която отмерва кой колко е заслужил пред човечеството, кой е пример за подражание и кой – за отрицание. Макар че обикновено това, което остава от лидерите, е и в двете посоки. Те са като магнита – от една страна привличат, а от друга – отблъскват. Делата им обаче внасят цел и насоки в историческото време.

Георги Димитров също е последовател на Маркс. За него се пише и говори, нещо повече – спори се десетилетия наред. Животът и на двамата – учи-

тел и ученик – е подчинен изключително на борбата, която научният социализъм води век и след низ от победи е победен от собствените си слабости.

Георги Димитров оглавява революционното движение в България на границата между социалдемокрацията и болшевизма, на предела между еволюционното и революционното – тогава, когато вече няма „отсам" класовия сблъсък, а има само „оттатък" него, където лумват пламъците на пожари.

Димитров е начело на революцията в продължение на десетилетия, но без възможности за избор. Макар и наследник на водач с безукорен обществен морал – Благоев, той е зависим от друг водач, за когото моралът е единствено класов и партиен – Сталин. И между тези два етапа, които се наричат „тесняческо" и „болшевизъм", Димитров сам изгражда образа си – в двубой с фашизма.

„За" или „против" Георги Димитров? Няма еднозначен отговор. За мнозина той е вожд, учител, ръководител, характеризиран с епитети от един словесен арсенал, който вече не е в широка обществена употреба. За мнозина други той е комунистически сатрап, национален предател, дори човек с лош морал.

Истината от дистанцията на последните 50 години изглежда някъде по средата, но натежава в негова полза. Вероятно ще бъде така и през следващите десетилетия, когато условията на живот до голяма степен ще повторят диалектически онези, в които Димитров е работил и живял – капитализъм, очебийно социално-класово разделение, бедност и естествено отговарящи на тях надстроечни реалности.

В политиката – събирателно название на част от тези надстроечни реалности, Димитров обаче оставя трайна диря.

Лайпцигският процес през 1933 г. прави от него световна личност, но и прочува България. След смъртта на Стамболов през 1895 г. европейската политика и европейската преса забравят България. В продължение на три десетилетия – с три войни и три въстания, тя се споменава рядко, и то само в контекста на други държави и други събития. За три месеца, по време на съдебния процес срещу него, Димитров не само връща името „България" в международната политика, но и го прави популярно сред милиони хора в четирите посоки на света. Това е може би една от обективните причини за формиралия се покъсно култ към неговата личност.

Като генерален секретар на Комунистическия интернационал през последните 8 години от съществуването му (1935–1943 г.) Димитров набира допълнителна популярност сред левите движения в Европа и двете Америки. Може би това пък го прави достатъчно силен и вътрешно освободен, за да има самочувствието на световен лидер: не са много българите в 13-вековната история с основание за подобно самочувствие.

С оглед на потребностите на етапа на развитие, в който българското общество днес бавно пълзи, особено значима е частта от наследството на Г. Димитров, отнасяща се до възможността за широко народно управление. Разработките „Единният фронт" – август 1923 г., и "Отечественият фронт" – юли 1942 г., звучат актуално. Десет правителства не успяват за 20 години да отместят отломките на социализма, та като че ли се налага възстановяване на част от счупеното в психиката и морала и на негова основа да се гради по-доброто бъдеще.

Характеристиките на времето са отразени адекватно в образа на Георги Димитров. Наред с установяването на народнодемократичната власт, която в българския си вариант е значително по-мека от Сталиновия режим, с приемането на републиканския модел на държавно устройство и с постиженията в стопанското възстановяване на страната, той допуска и тежки грешки: по националния въпрос във връзка с Македония, репресиите срещу демократичните партии – довчерашни съюзници в Отечествения фронт, преследването на съпартийци като „врагове с партиен билет".

Затова за Георги Димитров и неговата дейност мненията ще продължават да са различни, с изключение на едно – че е сред историческите лидери, участвали в градежа на българското общество и държава.

Вълко Червенков – животът и дейността му – налагат формулировката „необходимият грешник". Дали е грешник, доколко и спрямо кого е грешил, ще се произнесе историята, но и днес е ясно, че това, което се е случило, е било закономерно и необходимо в исторически план. Червенков и цялата плеяда дейци на БКП от поколението му дължат и възхода, и залеза си на онази теория и съпътстващата я практика, която едни с гордост, а други с горест наричат болшевизъм. Пълната оценка на болшевизма също се нуждае от времева дистанция. Важно е да се отбележи, в конкретния случай, че слизането на Червенков от политическата сцена, както това се случва с Антон Югов, Георги Чанков

и други комунистически ръководители, не е в зависимост от личните качества или превъзходството на наследилия ги Тодор Живков, а е резултат на политическите процеси в международен и във вътрешен план. С други думи – след смъртта на Сталин историческото време е изтекло за тези хора, които са негови най-верни ученици и поддръжници. За съжаление това не се разбира тогава, не се разбира напълно и днес. Приемайки марксизма и ленинизма за своя библия, те не проумяват, че именно диалектиката – сърцевината на маркисзма, е техният основен противник. И то противник, който няма как да бъде победен. Особеното в този случай е, че с личната си съдба заплащат несъвършенствата на една политическа практика, която не те са създали, но са реализирали безпощадно дори и към най-близките си, заслепени от догматизъм, смятайки, че така най-добре служат на народа си.

Историческите фигури правят историята и с достиженията, и с провалите си. В нова България те са единици – Левски, Стамболов, монарсите Фердинанд и Борис, Георги Димитров. Има хора обаче, които историята повиква, за да въплатят в плът и кръв предначертаното. Един от тях е Вълко Червенков.

Биографията му не е изключителна. На 25 години емигрира в Москва, получава смъртна присъда, учи марксистко-ленинска философия, преподава я, става директор на „Академията за червена професура”, преживява сталинските репресии през 1937–1938 г., ръководи задграничната радиостанция „Христо Ботев” през 1941–1944 г. и се връща в страната след 20-годишно изгнание. Пет години е висш партиен функционер, а за известно време министър на културата, науката и образованието, и надживявайки вождовете Георги Димитров и Васил Коларов, на 3 февруари 1950 оглавява БКП и правителството на България. Ръководи ги до Априлския пленум през 1956 г., когато слиза на втора позиция във властта, отстъпвайки без „бой” мястото си на Тодор Живков. През 1961 г. е отстранен от всички длъжности, изключен е от партията по обвинения за еднолично ръководство, за налагане на култ към собствената си личност, за неправилна икономическа политика, за нарушаване на законността и репресии срещу политическите противници. Преминава в пенсия и живее в изолация 19 години – до смъртта си.

Дали са успешни или не държавните мъже, зависи от това не колко са живели, а как са живели и какво са оставили след себе си. След свалянето от власт и особено след смъртта на Тодор Живков, например, бивши негови съ-

ратници и сътрудници написват хиляди страници мемоари. И голяма част от отправените критики към Живков имат за основание съпоставянето с управленската дейност, политическия морал и личното поведение на Георги Димитров и Вълко Червенков. Но понеже става дума за трима държавни мъже, управлявавали един след друг от името на една партия и градили държавност с проекция за столетие напред, е важно това, което е общо, а не това, което ги различава помежду им. Разликата е вече отбелязана от историята. А че тази разлика е важна във връзка с поведението и морала на следващите управници на България, ще става все по-ясно.

Общото е, че Вълко Червенков е един от лидерите на левицата в България, ярък и запомнящ се. Съвременниците са благосклонни към него – определят го като искрен патриот, интелигентен човек и способен държавник. Но изпълнил ролята на „необходимия грешник" провеждайки в родината си идеология и политика, налагани от другаде.

Тодор Живков е третият по ред, след Георги Димитров и Вълко Червенков, партиен ръководител с кариера и на държавник (тук не се разглежда дейността на Васил Коларов, който е министър на външните работи, Председател на Републиката, но само няколко месеца между смъртта на Г. Димитров и своята смърт оглавява БКП и е министър-председател). По продължителност на управлението в 1300-годишната история на българската държава Тодор Живков се нарежда в първата десетка, а в рамките на социалистическия лагер, съществувал между 1944–1989 г. в Европа, е на първо място – 33 години и 7 месеца. Това не е плод на случайно стечение на обстоятелствата: Живков е явление в европейския политически живот през втората половина на XX век.

Произходът му е селски, но той не остава при земята и отива да учи. Завършва на частни начала гимназия. Записва право, но няма взет и един семестър. През 1932-а, на 21 години, постъпва на работа в Държавната печатница и е приет за член на нелегалната комунистическа партия. До 1944 г. Живков развива обществено-политическа дейност от легални позиции, което е необичайно, особено в периода на въоръжената борба. С изключение на два ареста през 30-те години, когато се среща и с известния полицай Никола Гешев, той остава „невидим" до 9.IX.1944 г.

След 9.IX.1944 г. Живков става член на Щаба на народната милиция, но бързо се ориентира към партийната работа. Последователно е избиран за кан-

дидат-член на ЦК на БКП – през 1945 г., за секретар на Софийския областен и Софийския градски комитет – 1948 г., за секретар на ЦК – 1950 г., за член на Политбюро – 1951 г., за отговорник за работата на Секретариата – 1954 г. Пръв ръководител на БКП става на 6 април 1956 г. и остава на поста до 10 ноември 1989 г. След тази дата е арестуван, съден, но оправдан.

Тодор Живков поема властта в партията, а оттам и в държавата, в резултат на решенията на Априлския пленум на ЦК на БКП – 2-6 април 1956 г. Решенията на този пленум са отглас от решенията на XX конгрес на КПСС, когато съветският ръководител Никита Хрушчов разобличава култа към личността на Сталин и дава указания това да се извърши и спрямо ръководителите от сталинистки тип в другите социалистически страни. Така Живков сменя Вълко Червенков, чиято дясна ръка е бил, и слага началото на нова политика в БКП, която три десетилетия е наричана „Априлска".

На пленума и след него Живков показва, че е силен политически играч. Критиката към миналото е премерена, с изключение на В. Червенков не се допуска разправа със старите кадри. С ловкост и уважение той ги спечелва на своя страна. Бруталните политически действия за потискане на други мнения и несъгласия отиват в историята, Държавна сигурност влиза в рамките на закона. С годините Живков формира свои ясни политически, идеологически и управленски принципи, съставя екип, с който работи продължително. Периодически сменя отделни ръководители, като непременно държи сметка за техните политически и делови, но и морални качества. След снемането му той спокойно приема различни обвинения, но отказва дискусии за ролята на „Априлската линия" в развитито на България и за „Възродителния процес": счита ги за насочени към добруването на българския народ.

Призван да бъде държавник-строител в управлението и икономиката Тодор Живков, без да е учил за лидер, се обръща към идеологията на „човешкия социализъм" преди откривателите му в другите соцстрани. Той затваря лагерите, щади личните си вътрешнопартийни врагове (с много малко изключения), радее за национално помирение, бори се за съгласие в обществото – единствената гаранция за напредъка на една страна, и създава условия за подготовка на кадри. По време на управлението му израстват талантливи специалисти, с които всяка държава би могла да се гордее.

Неговата социална политика остава стабилна и еднозначна, дори и когато я характеризират с горчивата шега „всички са еднакво осигурени". Когато обаче, се произнесе в общество с безплатно здравеопазване и образование, с гарантирано пенсионно спокойствие и право на редовен отдих, както и с грижи и организация на свободното време, тогава тя звучи „всички са еднакво богати".

Той се възползва от методите на диктатурата на пролетариата, тъй като ги смята за оправдани средства на „диктатурата на мнозинството" заради благополучието на държавата. Той я нарича „мост на три континента" в прекия – в транспортния смисъл на думите, когато по негово решение България се превръща в най-мощния автомобилен превозвач в света, но и в преносния: в метафората за трите континента се съдържа осмислянето на предимствата на политиката му в геополитически план.

В рамките на железния диктат на СССР и на договорните отношения със страните от социалистическия блок – членки на СИВ и Варшавския договор, България „извоюва" самостойно място. Тя провежда своя политика в областта на многостранното сътрудничество, често критикувана от съветската дипломация, има и своите строго специфични контакти с всички съседи. Тази самостоятелна позиция се засилва, когато дъщеря му Людмила Живкова влиза във властта и той не й попречва да подхване битка срещу денационализацията на България, заченатa още през 1946 г. от Георги Димитров, под напора на сталиновия интернационализъм.

При това развитие на нещата срещите на бащата и дъщерята с президентите на САЩ, още в средата на 70-те години, се превръщат в символични събития за отварянето на прозорци към други държави, региони и мирогледи.

В духовната сфера е въведено обществено-държавното начало на управление, което няма нищо общо с министерските разпореждания за мероприятия и кампании, нито с механичното разпределение на бюджетните средства! Обществено-държавното начало означава творци и общественици, интелектуалци и професионалисти пряко да участват във взимането на решения за хода на преобразуванията в областта на културата.

Отварянето към света поражда нуждата от привличане на политическата и на икономическата емиграция след 1944 г. Тя връща в България големи личности като Петър Увалиев. В такава перспектива се ражда българската информатика, започва компютъризацията на средните училища, въвежда се (най-на-

пред в Математическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”) тристепенната структура на висшето образование с бакалавърска, магистърска и докторантска степени, за които и днес още се води сражение с рутинните стереотипи на обучение.

Този списък може да бъде твърде дълъг и да включва постиженията в театралното дело, в литературата, във филмопроизводството, т.нар. българска културна инвазия с изложби и комплексни прояви в Европа, САЩ и Япония, международните писателски срещи Изток-Запад в София, Световната детска асамблея „Знаме на мира”. По-съществено е, че зад прожекторите, се възправя неговата фигура, която императивно внушава да се работи за утвърждаването на българско национално самочувствие. Затова програмата „1300 години България", обхваща всички основни направления на развитието на духовната сфера след 1971 г. Тя е замислена като изстрел в една главна цел – самосъзнанието за принадлежност към висока цивилизация, към „държавата на духа” с многовековни приноси в европейската и световна култура.

Въпреки че през 1984 г. външният дълг на България се стопява до 1 милиард, а валутният й резерв възлиза на 2 милиарда долара, неговите думи тогава са: „В Европа и в света нещо се промени. Настават тежки времена!"

Още през 1985 г. Т. Живков напълно осъзнава задължителната промяна на социалистическия модел на фона на изостаналостта спрямо ЕИО (сега ЕС), на партийната показност и скритото сребролюбие на много първенци, на липсата на свобода да се взимат самостоятелни решения, адекватни на националните условия, на трудността да се води искрен диалог между ръководителите на социалистическите страни и – съдбоносно определящото – на некомпетентността към проблемите на собствеността. Когато заявява на Горбачов, че „партията не бива да бъде повече главен субект на властта", доверието към него е снето.

В историята има достатъчно потвърждения, че силата на по-слабия държавник, победен от мощен противник, е единствено в истината. Направеното, заедно с грешките, несевършенствата и престъпленията до 1989 г., е една глава от българската историята, чиято основна емблема е неговото име – Тодор Живков.

Невъзможно е съграденото през цял един период да бъде зачеркнато и обявено за напразно изгубено историческо време, пред което не се очертава

никакви перспектива. В историята празни ходове няма. Всяка епоха е бременна с нова, двадесет и първият век е създаден от двадесетия.

На ход са лидерите на социализма в България днес и утре!

АХИЛЕСОВИТЕ ПЕТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАТРИОТИЗЪМ

Трендафил Митев

Патриотизмът е сред най-старите постижения на човешката цивилизация. Появата му се свързва с епохата около прехода между родовото общество и държавно организираните етноси. Тогава хората започват да осъзнават ползата от добре функциониращите институции на държавата като покровител на живота и частната собственост на личността.(Митев, 2004, с. 69 и следващите) Смислово понятието се извежда от две древни понятия: от гръцката дума „*patris"* – „родина" и от латин-ското понятие „*patria*" – „отечество". В енциклопедиите за патриотизма се дава следната, кратка обяснителна дефиниция: „**любов, обич към родината, възхищение от националните постижения, природни и други дадености"** (Основни термини, използвани в учебния процес, 2011, с. 277). Следователно, патриотизмът е ясно осъзнато преклонение на личността към родната земя, в която човек е роден и израснал. Защото там той се е осъзнал като личност, която разполага с всички гарантирани й условия, за да живее спокойно и да постигне свободно своето материално благоденствие и духовно усъвършенстване. Поради това патриотичното чувство винаги е съставлявало основно градиво – и може да се определи като гръбнак, на народностното самосъзнание. А в новото време това е водещата съставка в националния характер на всички цивилизовани общества, представляващи модерния свят. Днес французите, англичаните, руснаците, американците и всички останалите развити нации се отличават с ясно изразявано патриотично самосъзнание и готовност да защитават основата за неговото съществуване – отечеството.

Като явление патриотизмът се моделира в съзнанието на всяка поредна генерация под въздействието на поредица от взаимно свързани фактори. Това могат да са обективно стекли се обстоятелства, при които човешкото същество е почувствало непосредствено ползата от принадлежността към своя народ и държава. Огромно въздействие оказват съзнателно разработваните и реализираните възпитателни практики от страна на конкретни субективни фактори – държавни институции и обществени организации. В голяма степен патриотизмът е елемент и от персоналната политическа култура на правилно възпитания в семейството млад човек, който след това добре е образован, за да се оформи като интелектуално развит индивид. Поради всичко това явлението винаги е било мощен източник на духовни енергии. То е незаменим фактор, но и уникален

стимулатор за възходящото обществено движение в цялостната еволюция на човешката цивилизация. Патриотичното чувство помага нациите да преодоляват и сериозни препятствия, свързани с намесата на влиятелни външни фактори, в развитието на националната държава. Включително и при най-върховното изпитание за всеки народ – защитата на националния суверенитет по време на чужда военна агресия.

При непосредственото проявление на патриотичното мислене и действие /в структурата на явлението/ може да се говори за местно, регионално и национално равнище. В резултат патриотът може да е полезен най-напред за своето родно място, защото съдейства за неговото развитие. На ниво интелектуалец на национално равнище, той вече е в състояние да обогатява материалните и духовни реалностите на своето време. Тогава родолюбецът е полезен на целия народ, към когото принадлежи.

Без съмнение две са основните „носещи колони" – или факторите, които оказват най-голямо влияние върху появата, развитието, актуалното състояние и готовността на индивидите да се изявява патриотично. На първо място, това е държавата – разбирана в най-широкия смисъл на това понятие: и като военна мощ, с потенциал за гарантиране на човешкия живот; и като осигурено равнище на висок жизнен стандарт за населението; и като богатство на историята, която респектира и поражда чувството за самоуважение у индивида и общността; и като ефективност на институциите, поради което светът се прекланя пред твоето отечество; и като наличие на съзнателно провеждана образователна и културна политика, за постоянно подхранване на патриотичния компонент, в националната политическа култура. Особено на младите поколения! **Така че държавата е политическият инструмент, който създава, управлява и стимулира макро факторите, от които зависи патриотичното мислене и самочувствието на човешкия индивид. Ако държавата не изпълнява тази своя основна роля добре и системно, патриотичното чувство на народа започва да линее. Разкриват се „празни пространства" в мисленето и духовността и на индивида, и на общността. А в тях много лесно могат да се настанят чужди идейни и политически влияния. Някои от тях са в състояние дори да ерозират националността и да облекчат катастрофите на държавата.**

Втората носеща колона на явлението патриотизъм, традиционно се опира на онова, което може да се определи вече като микрофакторите в човешкия

свят. Те обикновено се свеждат до „семейно-имуществената /икономическата/ котва" на отделния род и индивида. Тук става дума за ролята, която играят: старинността на семейството, в което човекът е израснал; наличието на велики предци, назад в предшестващите поколения на твоята фамилия, които с делата си са източник на гордост за новите поколения; от голямо значение е добре съхранената памет за родовите постижения в миналото; **наличието на ефективна частна собственост, която да гарантира икономическа стабилност и възможност за свободно, всестранно развитие на личностите, в редуващите се генерации.** Така че паметовата матрица на рода да предава от поколение на поколение преди всичко надграждащи се човешки добродетели, способности за личностна инициатива и цивилизационни ценности, с непреходна стойност.

С други думи, за наличието на патриотично мислене – винаги е от значение и състоянието на отделния род. Наличието в него, на материални и духовни източници, които да пораждат допълващите енергии, за съществуването и поддържането на патриотичното чувство.

Осмисляни в ретроспективен план, тези два фактора са играли много сложни роли в развитието на етносите. При едни народи, обитаващи благоприятна природна, климатична и геополитическа среда, те по-често са били в хармонично взаимодействие. При други, обаче, точно обратно – изявявали са се „зигзагообразно" – дори с взаимно изключващи се роли, какъвто е случая с историята на българския народ и неговия патриотизъм. Тоест при нас, българите, държавата и семейно имуществената котва за определени периоди действат в синхрон. Тогава българинът постига велики дела, основен двигател за които е именно патриотизма. В същото време обаче, са налице и много големи отрязъци от историческо време, при които или държавата отсъства, или липсва трайно стабилизираната семейна собственост. Налице е дори обстановка, при която държавата провежда погрешна политика. И по отношение патриотичното възпитание на населението, и спрямо начина по който се създава и използва собствеността от хората. Поради това, вместо да въздействат градивно върху родолюбието, тези аномалии са повод за периодични разочарования за цели поколения. Дори за стартирането и на дълбоки, деструктивни процеси в народопсихологията на основната маса от обикновените българи.

За наличие и реални изяви на български патриотизъм може да се говори вече хилядолетие и половина. През епохата на средновековието двата фактора са налице и действат сравнително хармонично. За разлика от Западна Европа от VII до XV век, българите не са крепостни селяни в масовия си вариант като народ. Владетелите поставят в зависимост на манастирите само отделни села, чиито жители произвеждат материални блага за издръжката на монашеските братства. Така се гарантират ресурси, за да е възможно в светата обител непрекъснато да се произвеждат духовен продукт – книгите, иконописта, дърворезбата, църковното песнопение и пр. (История на българската държава и право). Държавната власт, в своята вътрешна и външна политика, се опира предимно на една маса от свободни хора Те са наследствени владелци на основното богатство за семейството през средновековието – орната земя, горите, къщите, стопанските постройки, лозята, градините. Техните човешки и собственически права са гарантирани стриктно от „Земеделския закон", „Еклогата" и „Закона за съдене на хората". Всяко посегателство върху семейното имущество – особено неговото съзнателно унищожение от злосторници, се наказва най-строго – чрез членовредителство и дори с прилагане на смъртно наказание (Земеделският закон, ГИБИ, с. 209-220). Поради това в границите на средновековната българска държавата властта разполага с мощен патриотичен ресурс. Обикновеният човек там има какво да защитава и го отстоява решително, срещу чуждите посегателства. Тази обективна, обществена реалност позволява да се реализира вътрешна и външна политика, благодарение на която България периодично заема позицията на водеща политическа сила в региона. А вътре в обществото е налице една градивна духовна атмосфера, при която става възможно най-напред създаването на третата азбука в Европа – Кирилицата и „Златният век" на българската култура през X век. След това - появата на първото критично, алтернативно политическо мислене през средновековието – Богомилското учение. А през епохата на късното средновековие и „Златният залез" на българската цивилизация, от времето на патриарх Ефтимий, Григорий Цамблак, Киприян, Константин Костенечки и др. Двете носещи колони на патриотизма – наличието на собствената държава и семейно имотната котва, създават основата и за решителните патриотични изяви на българите, при защитата на отечеството от VII до началото на XV век!

През периода на османското владичество първият от разглежданите два фактора – собствената държава, е ликвидиран насилствено (Божилов, И. и други, 1993, с. 113 и следващите). След това за половин хилядолетие той лип-сва изобщо като стимулатор в мисленето на българския народ. Това е време, когато всяка нова генерация се възпитава в семейството не как да обича и да защитава своето отечество, а точно обратно: как да мрази и съдейства за разрушаването на наложената чужда държавна организация в българските земи (Митев, Т., 2015, 270 и следващите). А вторият от разглежданите фактори – наличието на относително стабилизирана семейна собственост, започва да действа едва през първите де-сетилетия на XIX век, когато азиатският феодализъм на Балканите навлиза в дълбока криза. Едва тогава султанското обкръжение е принудено да прави реформи, в резултат на които, за пръв път през 20-те и 30-те години, са направени отстъпки пред „раята" по въпроса за наличието и на частната семейна собственост (Гюлханският хатишериф, Варна, 2000, 19 и следващите). Следователно, тук става дума за една много продължителна, дълбока и всестранна дисхармония по отношение взаимодействието на двата основни стълба, които крепят и подхранват патриотизма на българите. Логично между XV и XVIII век народът ни преживява най-тежката си характерова катастрофа (Митев, Т., 2015, с. 250 и следващите). Тя не можеше да не се отрази тежко и върху патриотичното чувство. Не случайно то трябваше да се възражда буквално от нулата, след като Отец Паисий Хилендарски хвърли в българското обществено пространство епохалния си призив: „О-о-о, неразумни и юроде, поради що се срамиш да се наречеш българин…? (Пайсий Хилендарский, 1997)

През периода от Освобождението до Балканската война българите преживяват време на ново, едновременно благоприятно взаимодействие и на двата разглеждани фактори, свързани с родолюбието. Държавата е свободна и се развива бързо – във всички области. Така тя отново се превръща в надеждна опора за личността. Българските правителства изграждат най-гъстата железопътна мрежа на Балканите. В София е открит първият университет – разпространител на модерно, светско знание. Разцвет бележат литературата, архитектурата и дори спорта. Българинът в масовия случай става собственик на около 200 декара земя. На тази основа нацията преживява един велик период на истинска **характерова експанзия**, свързана с поставянето на възможно най-

високи цели и реализацията на забележителни резултати (Митев, 2015, с. 326 и следващите). През разглеждания период патриотично вдъхновените бъл-гари превърнаха отечеството си в цивилизационния лидер на Балканите. В границите на държавата е изградена силна, модерна армия, въоръжена с последните постижения на промишлеността от индустриалната епоха. Израстват бележити военачалници, които биха правили чест на всяка високо развита, цивилизована държава в новото време. А през 1912 година родолюбието на нашия народ избухна по безпрецедентен начин. В резултат, за пръв път в европейската история четири милионният български народ, разгроми армиите на 25 милионната Османска империя. Държавата на султана е развенчана като велика сила и фактически е изтласкана от Европа. Така българският патриотизъм даде живот на най-младата, от големите военни школи на света в новото време – българската военно теоретична и практическа школа (Митев, 1983, с. 197 и следващите). Елитът на Третата българска държава начело с цар Фердинанд обаче, се оказва в невъзможност да материализира ефективно потенциала на българския патриотизъм. В резултат се стигна до двете непоправими катастро-фи на народа от 1913 и 1919 година. А междувременно, през периода на вой-ните, чрез доставките за фронта, малцина българи, за пръв път натрупват ми-лиони „мръсни пари". Докато масата от народа трябваше да плаща след това репарациите, наложени от победителите! Поради това от 20-те до 40-те години ролята на държавата като фактор за поддържане на родолюбието променя съществено своята роля. През 1923 година, образно казано, тя е завладяна със сила и „монополизирана" от крайно десните политически сили в страната. Държавната власт просто е заграбена с военен преврат и е поставена в защита, преди всичко на интересите на онези, които спечелиха своите богатства през периода на войните. Поради това между 1923 и 1925 година за пръв път български правителства избиха хиляди представители на опозиционно настроените леви политически сили, които се противопоставят срещу наложения властови монопол, над държавните институции от страна на крайната десница (Митев, Й, 1958; Косев, Д., с. 100 и следващите). За озаптяване на левицата обаче, през 1924 година само овластилите се фактори разработват специален – извънреден, „Закон за защита на държавата". Неговите клаузи принуждават левите политически сили да преминат в нелегалност. Така държавата реално започва да

действа - за едни като майка, а за други като жестока и безкомпромисна мащеха!

Резултатът е известен! За пръв път, при условията на свободен национален живот, стартира една /формално не обявена/, но фактически водеща се, безкомпромисна и много кървава гражданска война на българи срещу българи!? Така се получи първия фатален, вътрешно национален разпад в границите на Третата ни държава. Узурпаторите на властта налагат след 20-те години мантрата: че десният и ляво мислещият българи, вече са непримирими врагове един за друг (Митев, 2015, с. 271 и следващите). Следователно и консенсус между тях не може да има! Включително и около разбирането „що е то общо български патриотизъм и как той трябва да се проявява на практика”? От там стартира процес на вътрешен разпад в структурата на патриотизма като общо българското духовно явление. Неговите леви и десни интерпретации вече взаимно се изключваха. А представителите на официалната държавна власт (включително монархът) не предложиха като посредническа институция консенсусно решение по въпроса, до края на Втората световна война.

Известен крепител на чувството за принадлежност към българската земя до средата на XX век се явява наличието на частната семейна собственост. В структурата и на този основен стълб, крепящ патриотизма обаче, започват да настъпват важни изменения, главно поради действието в български условия на законът за челядното преразпределение на обработваемата площ. Средно през четвърт век, появяващите се нови генерации преразпределят бащината земя помежду си. В резултат от 20-те до 40-те години, за пръв път започва да намалява поземленият фонд, притежаван от отделната фамилия. В резултат, ако след Освобождението основната фигура в българското село е собственика на около 200 декара земя, към средата на XX век в българското селско стопанство вече доминира притежателя на поземлени надели от порядък между 40 и 60 декара. А това означава, че земеделието вече не можеше да гарантира онзи жизнен стандарт на индивида, който имат поколенията след Освобождението. Градската икономика на свой ред (включително и промишлеността) се оказа едностранчиво развита. Тя имаше водещи позиции предимно в областите на леката промишленост. При това индустрията периодично попада или под ударите на тежки икономически кризи, или влиза в изпитанията на военно времени обстановки. **Така че към края на Втората световна война, чувството на**

българина и за фамилна икономическа осигуреност, а оттам и за всестранен семеен просперитет вече също не са в следосвобожденските си измерения.

През десетилетията на социализма след 1944 година, ролята на държавата и семейната собственост, като класически фактори за поддържането на патриотизма, са изправени пред качествено нови изпитания. През 1947 година започва обобществяването на средствата за производство. В хода на този процес, българи реално губят за пореден път „семейно-имуществената си котва", пораждаща патриотизма. Затова в рамките на половин столетие в голяма степен започват да закърняват: и споменът за родовите традиции, в областта на производството; и представата за почтената предприемаческа инициатива; в някаква степен са погребани стари семейни практики и технологии, създавани с икономиката на предишните поколения; Няма как, този род процеси да не окажат влияние върху мисленето и мотивацията за действие, на определена част от човешките индивиди.

От средата на 40-те, до средата на 60-те години, ситуацията се усложнява още повече, поради груби грешки, допуснати от държавата по националния (македонския) въпрос главно между 1946 и 1948 година (Германов, Ст., 2012, с. 15 и следващите). В паралелен план започва заклеймяването на редица политически организации, идеи и дори на автори, които са обявени за носители на „буржоазен национализъм". (В тази категория за малко попада дори един Иван Вазов!?) Научен и интелектуален продукт, създаван до 9 септември, се оценява и заклеймява като реакционна следа на цивилизацията, която е изживяла своето време (Любенова, Л., 1986, с. 15 и следващите). Следователно, близо две десетилетия в България не се прави разлика между патриотизъм, градивен национализъм, шовинизъм, расизъм и др. подобни понятия.

Дори възрожденският български самозащитен национализъм не се изследва обективно. Поради това той не се разбира като едно мощно, при това преди всичко предпазно средство на нашия народ. Защото българският национализъм се различава същностно от проявите на това явление в съседните балкански държави. Първо, понеже той възниква едва след като гръцкият и сръбският национализъм насочват трайно своите организирани усилия, към овладяването на балканското териториално пространство, населено от векове с местно, българско население. И, на второ място, тъй като лидерите на българ-

ското национално освободително движение през Възраждането (Г. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев) никога не са претендирали за завладяването на чужди територии и населения! Обратно – те винаги са спорели с носителите на агресивния „съседски национализъм" и само са защитавали българското историческо наследство от чуждите попълзновения. (Доказателствата за това са безброй. Достатъчно е да се прегледат томовете с творческото и документалното наследство на българските възрожденски лидери).

Благодарение на самозащитното си национално отговорно мислене, през епохата на Възраждането, българските народни водачи отблъскват претенциите на съседните държави за териториите, населени преди всичко с наши сънародници. В резултат успешно протича процесът, свързан с формирането на единното българско национално самосъзнание на населението в Мизия, Тракия и Македония. И най-важното – носителите на самозащитният български национализъм успяха със своята саможертва да отвоюват правото, за съществуването и на Третата българска държава като самостоятелен фактор на Балканите. **В този смисъл те доказаха, че патриотизмът и самозащитният национализъм са две страни на една и съща монета**. **Патриотизмът за българите – това е любовта и всеотдайността, с които личността се реализира в своите усилия за да съдейства за вътрешното развитие на своето отечество. А градивният самозащитен национализъм българите разбират като „външнополитически патриотизъм", с който се защитават националните интереси в съприкосновението вече с агресивните политики и претенциите, предявявани от страна на други народи и държави. Тези, които искат да поставят ръка над „твоето", над „българското" и българинът трябва да го защити!**

Съвсем друго нещо са „шовинизмът" и „расизмът". Носителят на шовинизма не просто защитава, а поставя тенденциозно и напълно съзнателно своето над чуждото и настоява да се признае „изключителността" на тяхното по отношение на „нашето". Демонстрира се обидно отношение към „твоето – българското". За целта се използват обидни квалификации, във връзка с качествата на един цял народ!? А „расизмът" – това вече е човеконенавистничество! Той е мислене в политиката, което дори отрича правото за съществуването на другия. Неговите носители настояват даже за физическото унищожение на оне-

зи, които не желаят да възприемат „нашето”, дори и когато то им се налага със сила.

Поради наличието на тази неразбория в мисленето по отношение на патриотизма и градивния, самозащитен български национализъм, през двете десетилетия след Втората световна война доминиращи позиции в културната, образователната и пропагандната дейност на властта в България заема едностранчивото разбиране на интернационалистическото възпитание. При него, на преден план се извеждат главно общочовешките ценности. Без обаче те да се хармонизират с онова национално специфично, с което се отличава всеки отделен народ от останалите. Тоест – с това, чрез което той е постигал своите успехи в миналото, а и е дал принос за обогатяването на света (Конгресните документи на БКП от1948 до 1965 година изобилстват в това отношение).

От средата на 60-те години на XX век в разглежданата ситуация настъпват важни и интересни промени. Държавата преосмисля коренно ролята си на фактор за патриотичното възпитание и мислене на младите поколения. Грешките от предходният период са загърбени в голяма степен. Разработена е и е реализирана политика, която извежда отново на предни позиции национално – значимите ценности и постижения (Мичев,1968)./ Реабилитирани са сериозните творци на науката и изкуството, които творят до 1944 година. В същото време икономиката на България, базирана върху държавната собственост, постига безпрецедентни успехи. Хората в България получават редовна и прилично заплатена работа. Това им позволява да реализират мащабна модернизация на личния и семейния си бит. Така че липсата на „частно собственическата семейна котва” постепенно започва да се компенсира от възможностите на доходите, които осигурява развитата държавна собственост. Те също започват да гарантират приличен жизнен стандарт за личността. Отново са налице и възможности за нейното бързо и всестранно развитие в областта на духовността.

Нацията реализира едни от най-високите си постижения в областта на науката, културата и спорта. В резултат, за около четвърт век отново възниква възможност за индивидуална еволюция на всеки българин. За пореден път се заражда и високото самочувствие на хората, на базата на постигнатите успехи от отделния индивид. Колективното обработване на земята с помощта на машините спасява селянинът от убийствения ръчен труд. Тази нова реалност също поражда едно ново, мощно колективистично чувство за единство в мисле-

нето и действията на масата от народа. Хората престават да се мразят на база „ляво" и „дясно" мислене. В обикновена среда никой не напада и не обижда публично никого с обвинението - „враг на народа"! Националните и официалните празници са повод за всенародни тържества. Тогава всички българи, във всяко населено място из държавата, са заедно на площада. Там те се веселят, така както се полага по тържествен повод.

Като цяло обаче, доминираща особеност на българския патриотизъм през епохата на социализма е обстоятелството, че той отбелязва тенденция към ново стабилизиране отново в благоприятна посока, преди всичко като институционален продукт. **Тоест, в резултат от цялостната дейност на държавните институции. И то във всички свери на битието.** Гарантирането на личността от вътрешни и външни посегателства, осигуряването на образование, добри здравни услуги и богат културен продукт. **Включително и по отношение издигане жизненото равнище на хората. Всичко добро – в продължение на половин век, човекът получава от и чрез държавата**! На практика, старата, исторически възникналата семейно – имуществената котва на рода, базирана върху частната собственост, е елиминирана. При условията на социализма тя не съществува в измеренията, налични в Западна Европа! Поради това закърнява способността на българина да практикува личната стопанската инициатива. Намаляват и способностите на отделния човек, сам - чрез мисъл и разумен риск, да постига по честен път желаните от него духовни и материални блага, в рамките и с ресурсите, реализирани от своя личен имот. Традицията да се обогатява семейното богатство, чрез потенциала на свободната и почтена човешка воля, е редуцирана в радикални измерения.

Обективният резултат е известен! Еднопартийната държавна власт в България до 1989 година лиши нацията от необходимостта (от там и от възможността) да мисли и да може да действа самостоятелно. При това задължително творчески, по всички възлови проблеми на общественото битие. Политиката беше „работа на управляващата партия"! Но не и самостоятелно право, задължение и усилие на цялата нация. Така че, чрез анализ на реалността, с общите усилия на целия народ, да се търси най-доброто разрешение на съществуващите проблеми от текущия стопански и политически живот. Към тази слабост се добави и обстоятелството, че въпреки някои промени настъпили в Източна Европа през 80-те години, в България до 10 ноември 1989 година, про-

дължи да липсва „микро факторът” - класическата „семейно-имуществената котва”. Тази, която в миналото е играла мощна партнираща роля, към онова което държавата можеше да даде на патриотизма.

Това са двете основни причини (дефекти на българската нация), които след 10 ноември 1989 г. направиха възможен безпрецедентния национален хаос, настъпил по време на прехода към демокрация. Българите – в своята масовост, се оказаха неподготвени и теоретично, и практико политически, и икономически, за да извършат една цивилизована смяна на обществената система. Поради това не беше излъчен и качествен държавнически елит на прехода. Със своите последици, безпрограмният преход погреба възстановените позиции на патриотизма между 60-те и 80 те години на XX век в структурата на българската национална политическа култура. Първо, защото нацията се оказа политически неподготвена да осмисли сама (и то творчески) как да преустрои бързо и с полза политическата си система. Така че да не се възражда старата и изключително безплодна вътрешно-обществена политическа война, между лявото и дясното. И на второ място, липсваше яснота по какъв начин да се преустрой собствеността в рамките на държавата. Защото тя вече е създадена не от отделното семейство, а с труда на цялата нация. Така че да оцелеят възможностите за спокоен вътрешно обществен комфорт и високия жизнен стандарт за всеки българи.

Резултатите са добре познати. Стартира брутален грабеж на народна собственост и взаимно изтребление на крадящите. Катастрофира жизненият стандарт на основната маса от нацията. Настъпи деиндустриализация и повсеместна деквалификация на кадрите. Появи се масовата безработица. Образователният процес в училището се примитивизира и вулгаризира. Започна тотално отрицание на всичко сътворено с труда на българския народ, през втората половина на XX век (Митев, Т., 2017, 200-224). България се разоръжи сама до абсурдни размери. Армията й се превърна в една формална институция, без реални възможности да защитава истински народния суверенитет от външни посегателства. (Напълно са ликвидирани ракетните войски!? От 200 самолета – бойната авиация е сведена до 15 проблемни летателни машини!? Бронетанковата техника от над 2000 единици, е редуцирана до 120 танка!? От 110 000 души числен състав – БА днес брой не повече от 30 000 души!?) Така рухна основният класически стълб, изпълняващ решаваща роля за формирането и под-

държането на патриотизма – силната държава, способна да гарантира живота и имота на човешкото същество. През периода на прехода българската държавност отслабна по безпрецедентен начин – във всички направления. Като резултат в националните граници се развихриха непознати разбойнически практики, напомнящи епохата на страшните кърджалийските движения от XVIII век, когато се разпада Османската империя!

Картината свързана с микро факторите, подхранващи патриотичното чувство на един народ, също отбеляза нелогична посока на развитие: **Семейно-собственическата котва в съвременното българско общество за пръв път придоби очертанията на силно опозоряващо понятие.** Защото в масовия случай едрата собственост, възникнала за едно десетилетие в края на XX век, е създадена по криминален начин. Поради това нейните притежатели нямат родовия спомен за бележитите стопански постижения, реализирани в миналото с честен труд и творческа мисъл от предците. „Новите богати" не разполагат със стари семейни производствени традиции. Във всяко богато семейство не е налице достатъчно ефективната предприемаческа култура. Нерядко, за да забогатееш в България се оказа достатъчно да се приватизира един държавен завод. Но не за да се развиват производства в него, а за да се разпродаде за скраб неговото съдържание от машини и съоръжения!? Ето защо представителите на много от днес богатите родове нямат самочувствието да застанат с открито лице пред целия народ, като негови стопански лидери. А масата от народа започна да мрази богатите! Една тенденция, която нарушава по нов начин вътрешно националната хармония. На свой ред, тя също не влияе в началото на XXI век за развитието на едно общо разбираемо понятие за патриотизма в границите на България.

В така стеклата се поредна, коренно различна ситуация няма как, като мощен деструктивен фактор в българския патриотизъм, за пръв път да не се намеси и външният фактор – при това по безпрецедентен начин. След 1989 г. в България се създават стотици фондации с чужди пари. И протестантски, и ислямистки! Те дублират почти всяка официална институция на държавата. Политиката им се определя от задграничните спонсори. Разработват се и се натрапват идеи, отричащи основите на националния ни живот. В резултат се оругават азбучни истини, свързани с етническите реалности по българските земи. Погазват се несъмнени постижения на българския национален характер и се

натрапват други. Те обаче не само че не носят същата ефективност за поддържането на патриотизма, а – точно обратно, благодарение на тях става невъзможно съществуването на неговия гръбначен компонент – любовта към Отечеството.

Така България стигна до безпрецедентната ситуация, когато младите българи започнаха да търсят житейския изход за себе си в „Терминал едно" и „Терминал две" на летище София!

Макар и бегъл, обобщаващият поглед върху развитието на българския патриотизъм показва наличието на една безпрецедентна непоследователност в действието на двата основни фактори, които помагат в най-голяма степен за възникване и поддържане на този гръбначен компонент в структурата на националната политическа култура. Без преувеличение може да се каже, че специално през последния век и половина, това основополагащо явление, в структурата на националния ни характер, е преминало през минимум пет, коренно различни фази на развитие и взаимодействие. В техните рамки носещите колони – държавата и семейно имотната котва, са сменявали своето проявление по най-нелогичен, но и непрестанно променящ се и винаги нов начин**. На практика се оказа, че нито една от последните 5 генерации българи, не може да наследи от предшествениците си същия тип държавност и постоянно обогатявана семейно имуществена котва.** Всяко ново поколение тръгва от някаква своя нова политическа и стопанска „нула". И по отношение особеностите на държавната политическа реалност, и спрямо възможността чрез икономиката да се гарантират неограничените възможности за развитието на човешкия индивид!

За век и половина „градивно обогатяващата" паметова матрица на българската поколенческа пирамида, практически престана да работи. Така че доброто, натрупано от предшествениците, по отношение чувствата към държавата и спрямо наследяването на семейно имущество, да се препредават от поколение на поколение чрез обогатяването с нови позитивни компоненти. Напротив, всяка нова генерация трябваше да се ориентира какво може да й предложи „новият тип" държава, при която й се налага да живее. А след това и до каква степен е възможно преобладаващата собственост в нейните граници, да гарантира просперитета на всяко човешко същество.

Чудно ли е тогава, защо през първият четвърт век на настоящото столетие патриотизмът на съвременния българин демонстрира признаци по посока на видимо изчерпване на своя градивен потенциал. Това е основната причина, поради която за пръв път, откакто съществуваме като държава, се роди прословутата фраза: „Обичам Родината си, но ненавиждам нейната държава!“ Затова през 90-те години стартира безпрецедентната емиграция на българи по цялото земно кълбо. Започна и бързо претопяване на тези хора в структурата на другите народи. Трайно се наложи тенденцията родените деца в чужбина да не желаят да се завръщат трайно в родината на своите родители. Като жестока тенденция се наложи и липсата на раждаемост сред рязко намалялото население в самата България.

Следователно, безспорен факт е, че от 90-те години на XX век младите поколения в България се оказаха без необходимата лична подготовка, организационни възможности и ресурси, за да започнат бързо ефективен, частен бизнес. А при липсата на традиции, семеен опит и новопредложени благоприятни условия в тези направления от страна на държавата перспективата е една – да напуснеш отечеството си! **Така един контингент от близо 2 милиона млади българи даде да се разбере нещо ново и много страшно: тези хора вече не вярват, че на българска земя държавата и семейно имуществената котва някога биха могли да влязат трайно в един необратим градивен синхрон! Така че да гарантират по невъзвратим начин достатъчно добри условия за възходящото развитие не на едно поколение, а за непрестанния възход на нацията, и то за векове напред! Като резултат, се очертава перспектива, при която българският народ може да тръгне и към самоликвидация.**

Изходът е един и той следва логически от всичко казано до тук: колкото е възможно по-бързо, трайно да се възстанови мощното действие на макро и микро факторите, които винаги са играли, играят и ще играят, реанимиращата и поддържаща роля за патриотизма. Това са силната и всестранно развиваща се държава и солидно поставената, добре функционираща, семейно-имуществена котва за всеки български род. За да стои родолюбието като носещ гръбнак в структурата на националния ни характер. С негова помощ – както в миналото, отново можем да постигнем чудеса. Реалният проблем е само един: кой, кога и как отново ще възстанови хармонията в действието на факторите, изпълняващи функцията на

„носещи стълбове", без които няма и не може да има патриотично чувство в съзнанието на който и да било народ.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ

Божилов, Иван и др., История на България, С.,1993.
Витошката грамота на цар Иван Шишман; също Дарение на прото-севаст Хрелю на Хилендарския манастир";. В: История на българската държава и право, Извори /680-1944/, с. 89, и с. 93 и сл.
Германов, Ст., Македонският въпрос, 1944-1989, С. ,2012.
Гюлханският хатишериф – ерата на танзимата /реформите/. В: „История на българския политически живот", /Извори/, Варна, 2000.
Земеделският закон. В:ГИБИ, т. III.
Любенова, Л., Петър Ников, Жизнен път и научно дело, С.,1986.
Митев, Й, Девети юни 1923 г., С., 1958; Д. Косев, Септемврийското въстание 1923 година, С., 1973.
Мичев, Д., и др., Македонският въпрос, С., 1968.
Митев, Тр., Българознание. /История и теория на българския народ-ностен характер, С., 2015.
Митев, Тр., Генерал Георги Вазов, /Биография/, С.,1983.
Митев, Тр., Защо се топи и изпарява споменът за социализма. В: Сб: Заплахите пред демокрацията и левицата. С., 2017.
Митев, Тр., Увод в политическата наука, С.,2004.
Паисий Хилендарски, История славянобългарска, С.,1997.
Сб. Основни термини, използвани в учебния процес. Том III, /Полити-чески науки/, С., 2011.

КРИЗАТА НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ПАТРИОТИЗЪМ

Таня Неделчева

Криза в развитието на едно явление настъпва, когато то излиза извън нормалните граници и развитието му се осъществява в неговите крайности. В случая с патриотизма две тенденции показват неговата кризисност – космополитизма и национализма. Съвременният български патриотизъм е в криза, защото се представя предимно в тези два изкривени ипостаса.

Два факта подсказват какво е нивото на българския патриотизъм. Първият е, че само 25% от гражданите на Република България са готови да се сражават за страната си. WIN/Gallup International провежда световно проучване през периода септември 2014 – декември 2014. Интервюирани са общо 62 398 души от 64 страни в световен мащаб. От всяка страна е взета представителна извадка от около 1000 мъже и жени. Основният въпрос е свързан с готовността да се борят за своята страна. Изводите са: 61% от анкетираните са готови да се борят за своята страна, а 27% не. Най-висок е делът в страните от далечния и близък Изток – 83%, а най-нисък е в Западна Европа – 25%. Най-ниска е готовността на японците – 11%. В Германия 13% са готови да се борят за своята страна. За сравнение в Обединеното кралство е два пъти по-висок делът – 27%, а във Франция – 29%. По-голямата част (52%) от анкетираните жени по целия свят са заявили готовност, а при мъжете този дял е 67%. Хората на възраст 18-34 години (66%) са най-желаещите. Според религиозните деноминации, включени в проучването, мюсюлманите (78%) са най-склонни да се борят за своята страна (http://gallup-international.bg/en/Publi-cations/2015/220-WIN-Gallup-International%E2%80%99s-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country). Сто години след началото на Първата световна война ние откриваме, че 61% от гражданите на света са готови да се борят за своята страна.

Ситуацията в България е притеснителна – *само една четвърт от българите са готови да се борят за своята страна*. Не можем да се успокояваме, че такъв е средният дял при западноевропейските граждани, защото сме нацията, която най-бързо се стопява, най-бедната в ЕС, най-отворена за външни и вътрешни интервенции на различни специални служби и т.н. Тревожността на тези данни е и във обстоятелството, че съседните на България държави имат съвсем други показатели. За страната си са готови да се борят: 73%

за Турция, 58% за Косово, 53% за Босна и Херциговина, 54% за Гърция, 46% за Сърбия.

Вторият факт: в проучването на изследователския център „Тренд", реализирано между 2 и 9 февруари 2017 г. сред 1002 пълнолетни български граждани, се констатира, че *всеки четвърти българин се замисля да емигрира от България*. Тревожни са дяловете на младежите между 18 и 29 години, където малко над половината обмислят възможността да живеят извън България. Най-предпочитаните дестинации са Германия, Великобритания, Испания, САЩ и Италия.

Емиграцията е загуба на човешки, материален и духовен потенциал. В това отношение България след 80-те години на XX в. е загубила повече ресурси отколкото във всички войни след Освобождението.

Ако в основата на тези явления е идеологията на космополитизма, при която се минимизират ценностите, свързани със собствената родина, то кризата на съвременния български потриотизъм се проявява и в национализма, т.е. в едно преакцентиране на родното, което се превръща в агресивно отхвърляне на всякакви други народности, етноси, общности. Достатъчно е да се видят увеличаващите се участници в т.нар. Луков-марш, което показва нарастване на фашизма, на национализма с националсоциалистически уклон.

Основен организатор на Луков-марш е Български демократичен форум. Според Устава му той е наследник на Съюза на българските легиони (СБНЛ). Печатният орган на БДФ е в-к „Прелом", а актуалният му електронен формат остава принципно верен на основните идеи на партията. Още в първите броеве от 1991 г. редакцията публикува по-редица от интервютата на специалната пратеничка на в. Демокрация в САЩ с лидера на СБНЛ Иван Дочев. Например във в. Прелом от 1933 г. се казва: „Расизмът и расовата култура са основни принципи на националсоциализма. Той се обявява против чужденците и издига народностния принцип в Германия. От расова гледна точка национасоциалистите са антисемити. Трябва ли и ние да възприемем тези принципи? Основата на българския народ е южно-славянския клон на арийския… Затова ние, легионерите, възприемаме расовата теория. Прогласяваме борбата против чужденците за издигане на българизма и благоденствието на всички българи" (Методиева 2017; Колев 1976).

Причините за деструкцията на българския патриотизъм са комплексни, но в случая ще се спра на *стратегията за промяна на българската национална памет*, която е тотална и агресивна. Това се извършва с различни средства и върви по различни канали. Общата идеологическа завеса, която скрива тези механизми, е неолиберализма, т.е. минимизирането на националните ценности и заместването им с някакви абстракции, зад които се крият чисто икономически, териториални и др. претенции. Зад красивите послания за общоевропейски ценности протича процеса на преговори за присъединяване на България към ЕС. Именно по това време „се роди" „йес-менът" за българските преговарящи, защото, вместо отстояване на национални интереси, се постигат такива резултати, които са видими от разрухата в селското стопанство, енергетиката, индустрията, образованието. А науката просто е забравена… Следват неизгодни договори и в енергетиката, при природните изкопаеми, при използането на водните ресурси и т.н., и т.н. (Проданов, 2012).

В генезиса на създаването на Европейския съюз са икономически интереси. Включването на постсоциалистическите страни основно е мотивирано от тях: високия технологичен капацитет, сравнително добрата инфраструктура и не на последно място – евтината работна сила и съответно ниските заплати. Повечето от тези страни се превръщат предимно в пазар на стоките, произведени в развитите западни държави. Сценарият е един – икономиките на тези страни са разрушени или разпродадени като „главната роля в това отношение изиграва местната компрадорска буржоазия". След това публичните услуги са разрушени или приватизирани. Накрая „новоприетите членове" са поставени под натиск да разглобят каквото е останало от социалната държава. Европейският съюз се превърна в неоколониален проект" (Мочник 2011), което означава източване на икономическите, суровинните, интелектуални и др. ресурси на тези страни. Накратко, определящото е икономическата рационалност на водещите държави в ЕС, което довежда до ерозия на съвременния български патриотизъм, защото се минизира българският национален интерес.

Част от българската интелигенция много бързо се ориентира към политически полезното и печелившето и се зае да изпълнява ролята на вносители на определени идеи, да изгражда публичния си образ като единствените апологети и привилегировани интерпретатори. Така те, от една страна, са представители на български национални институции, а, от друга, изпълняват ролята на

„емисари” на чужди институции, чиито интереси не съвпадат с националните. В този смисъл изследванията, които провеждат, са само формално обективни спрямо българската действителност, а реално са подчинени на логиката и целите на външни институции. Естествено е, че се прикриват специфичните интереси с риторика, която придава видимост за общозначимост, национална ценност и научна неутралност. Ето типично самопризнание: „Нашият think tank имаше мисията да произвежда технологии за преобразуване на икономиката от съветски тип в пазарна икономика; това беше познание, което не съществуваше в българските университети, където главите на всички бяха натъпкани с Маркс. Заради това станахме неотменен партньор в измислянето на законите в икономическата област: инвестиции, търговия, банки, всичко това [...]. Така е не само в България. Във всички бивши комунистически страни think tanks се помъчиха да запазят либералния консенсус срещу популисткия консенсус. Те бяха подпомогнати, както и ние, от МВФ, от Световната банка и в по-малка, в много по-малка степен от експертите на Европейския съюз [...]. Да демократизираш означава да се опитваш да внасяш не само институции, а също и политически технологии, например как се взема решение. Простият факт на въвличане на НПО и на think tanks във вземането на решения е начин на внасяне на по-демократични форми на действие... **Повечето от тези технологии наистина са американски. Това са модели, които работят. Не може всеки път да се измисля топлата вода**”. (Курсивът е мой – Т.Н.). (Лаверн Д. 2010).

Според Лоик Вакан think tank-овете създават такава социална среда, при която: „никаква нужда от неависими мислители, докато стотина think tanks просперират във Вашингтон като произвеждат по поръчка своите шлифовани учени компилации... тлъсти технически документи, за предпочитане с цифри, и онези “доклади за оценка” /rap-port d'evaluation/, добре направени, за да отговорят на изискванията на момента и да „дадат едно варосване с рационалност и неутралност на мерки, взети с оглед на други критерии”. „…Think Tank-овете притежават езика и титлите на университетския учен, но им липсва главното, което той притежава – способността да формулира своите въпроси и волята да им търси отговори съвсем свободно, до каквото и да води това...” (Това са тези на Бурдийо и Вакан в съвместната им статия „Хитростите на империалистическия разум”. Емпирично са аргументирани в книгата на Вакан „Затворите на ни-

щетата”. Тя е посветена на стратегията на „policy реформите”, чрез които се налага неолибералният дух. (Деянова 2008).

Всекидневните примери от агресивния стремеж за ликвидиране на българската национална памет са много. Особено впечатляват критиките и дебатите около паметника на Самуил. Те достигнаха до такива високи, че премиерът Борисов се побоя да отиде да открие паметника. Издигнат е и паметник на цар Симеон Велики, но той не се обсъжда, защото е в частен имот. Същото се отнася и за паметника на Борис Първи. Оценката на общинските власти е: „Вглеждайки се в художествените специфики на проекта и неговата локация, за основен позитив приемам факта, че бъдещият паметник ще бъде виждан от минимален брой хора. Мнението ми е „за”, просто защото не виждам достатъчно основния да се спре един вече завършен частен проект, който – в случая за късмет – **ще има съвсем ограничено въздействие върху обществото** (курсивът е мой – Т.Н.)”. За да угоди на неолибералните господари, българската администрация действа като инструмент на колонилната администрация – минимизира всяка проява на естествен патриотизъм. Много емблематичен е случаят с Костадин Костадинов – общински съветник във Варна и директор на Регионален исторически музей в Добрич, който написва и издава „Учебник по Родинознание” (между другото само за ден и половина той е изтеглен онлайн 200000 пъти). Той споделя опита си този учебник да бъде одобрен от МОН: „Та това, което ми каза тогава тази госпожа от МОН, беше свързано със желанието ми предметът „Човекът и обществото” да носи старото си име – „Родинознание”. Тя каза: няма как, защото думата „родина” е натоварена с негативни конотации... Питам я защо, а тя ми отговаря: ами сещайте се – това Фатерланд, Хитлер, нацизмът… няма как, трябва да гледаме напред. А един друг субект, който също участваше в този дебат (той, разбира се, не е българин, но е от хората, които са доста влиятелни в българското образование, защото, както е известно, българското образование не се контролира от нас, а от една чужда фондация („Америка за България”) и присъдружни на нея уж български фондации, спомена следното нещо: вие, българите, трябва да свикнете, че сте просто едни от многото в тази държава”. А учебникът по родинознание на Костадин Костадинов започва така „Нашата държава е България. Тя се нарича така, защото е основана от нас, българите, и е населена с българи.” Но в учебниците за 3-ти и 4-ти клас няма такива неща – там пише: „В България живеят най-различни хора от

най-различни етноси.” Все едно България е някаква мозайка от хора, покрай която между другото има и малко българи.

Борбата за подмяна на националната памет е тотална. Тя започва не само от учебниците на децата, а е видима от телевизионните програми с нахлуването на турски филми, от имената на улици, от новите паметници – например паметникът до Американското посолство на летецът, който участва в бомбандировките на София и други български градове, при които загиват над 8 хиляди българи. Ако тази антинационална тенденция продължава, в скоро време ще се издигнат паметници и на турските военоначници и войници…

Ако се съди от факта, че вицепремиерът и министър на образованието и науката Кунева отпуска 240 000 лева на „Отворено общество” и търси от фондация „Америка за България” средства за финансирането на преквалификацията на 45 000 български учители, то може да се каже, че изтриването на националната памет е държавна политика. Защото термини като „национален суверенитет”, „национален интерес” не се използват, а доминират „общоевропейски ценности”, „членство в ЕС” и т.н. Като активно се внушава, че акцентирането върху националното е израз на национализъм, фашизъм и т.н.

В тази *акция на денационализация* са включени български политици, общественици, анализатори, обществоведи, хуманитири, протестъри и т.н. Ако се направи социологически анализ на тази група от хора, ще се установи общност на източника на доходите и на външните зависимости, които са или финансови, или по линията на специални структури. *Ерозията на българския патриотизъм* се постига чрез утвърждаване на груповата целева рационалност на властващите елити и олигарси. Чрез различни технологии, като подкупи, комисионни, субсидиране на фондации, се провежда *тотален и непрекъснат процес на манипулации на масовото съзнание*. Емблематична в това отношение е бързата реакция на представител на българския политически елит на твърдението на Бжежински, че православието е основен враг на САЩ, което повтори като ехо, но в типичен балкански стил: Майната му на православието!

Във в-к „Култура”, бр. 92889 от 10 март 2017 г. е публикувана рецензия за новата книга на Румен Аврамов „Икономика на „Възродителния процес” (София, 2016), в която се казва: „Румен Аврамов подрежда със своя характерен перфекционизъм всичко и се оказва, че няма по-последователна държавна политика в България от тази, насочена към, или по-скоро срещу, малцинствата.

Поразителна е управленската приемственост независимо от годините, правителствата, режимите, формата на управление.” Веднага възниква въпросът защо през последните десетилетия се появиха много книги, посветени на възродителния процес, но все още няма едно 700 странично изследване, както горното, в което да се обясняват причините за тази последователна политика към малцинствата и по-специално към турците, която се провежда в различна геополитическа обстановка, от правителства с различна ценностна и идеологична платформа, от личности, с различни схващания за света?! Защо се правят опити да се вменява вина на българския народ за събитията, свързани с възродителния процес, а не се разкрие цялостният контекст, в условията на който се вземат тези решение? Отговорът е ясен, като се има предвид процесът на *унищожаване на българската армия*, която освен своите отбранителни задачи бе и един от основните фактори за възпитание на българската младеж в патриотичен дух, като се има предвид че българския президент Росен Плевнелиев изнася реч пред Европейския парламент (Страсбург, 08.06.2016 г.) на английски език!!!

Разпадането на ценностната системата на съвременния българин достига до такава степен, че преди години в-к „Сън” публикува статия „Добре дошли във Вулгария”, в която се описва развратът в Слънчев бряг с т.нар. обикновени момичета, с късите рокли, големите гърди, силиконовите устни и изкуствените коси, „миските”, чиято цена е едно малко уиски за фелацио в лъскава кола.

А Юлия Кръстева в романа си „Обладаване”, вместо за България, говори за държавата Санта Барбара, в която цари корупцията, криминалността, където „злословията, коварството и клюките не можеха да ме учудят” (Кръстева 1996, 21)

Известно е, че когато редица западни институции обявяват конкурси за проекти за изследване на етническите отношения в България, се гледа с „добро око”, ако в изводите се споменава за наличие на „расизъм” (или поне дискриминация) към малцинствените етнически общности и още при формулирането на цели, задачи, хипотези се предпоставя съществуването на такъв феномен. Естествено, в хода на разработката се „доказва” и „реалноста” на расизма в българското общество. Л. Деянова характерзира така етническите изследвания след 90-те години на XX век у нас: „За мен беше симптоматично това, което се

случи при почти случайния опит да открия няколко изследвания, посветени на етническите „идентичности", напрежения и неравенства. Имах основания да предположа, че вероятно не само в този случай изследователят се сблъсква с непреодолими, и то не само епистемологически пречки. За много от изследванията *трудно може да се каже, че са публични, че са публикации, а още по-малко – че се превръщат във факт на научната публичност*. Смущаващата им непрозрачност е на различни нива и от различно естество. Няма ги в научните списания, няма ги в публичните библиотеки. Дори експертите по проблемите на малцинствата в държавните институции трудно имат достъп до тях (това лично го разбрах от интервюта с експерти). Резултатите не са подложени на критика от научната общност. Тяхното знание не се акумулира, сякаш всяко следващо изследване започва отначало. Аргументите не се сблъскват, не се взаимно критикуват и опровергават." (Деянова, 2008). Защо е тази тайнственост? Отговорът е само един: защото тези изследвания обслужват не българските социални учени, а външните поръчители!

Двете крайности – космополитизъм и национализъм са реакция на тенденцията на ликвидиране на българската национална памет и с това на нормалния български национален патриотизъм. Те не се унищожават взаимно, а, напротив – се подхранват една друга и вредят за утвърждаването на нормален български патриотизъм, който е заложен в повечето български граждани. Именно *този потенциал трябва да се актуализира*.

Цитирана литература:

Вакан, Л. 2004. Затворите на нищетата. София: ЛИК.
Деянова, Л. 2008. Полето на общественото мнение между „фабрика за данни" и „фабрика за аргументи". Мрежите на прехода. Какво всъщност се случи в България след 1989 г.? София: Изток-Запад.
Колев, Ж. 1976. Съюз на българските национални легиони. София: изд. Наука и изкуство.
Кръстева, Ю. Обладаване, 1996.
Лаверн, Д. 2010. Експертите на прехода. София: Изток-Запад.
Методиева, Ю. 2017. Как зад гърба на историята една партия стана „демократична". http://www.marginalia.bg/
Мочник, Р. 2011. Към „микроскопския" анализ на функционирането на идеологията: идентификация срещу субективация. В: Социологически проблеми, бр. 3-4.
Проданов, В. 2012. Теория на българския преход. София: Изд. Захарий Стоянов

WIN/Gallup International's global survey shows three in five willing to fight for their country

ПАТРИОТИЗМЪТ КАТО ПОЛИТИЧЕСКИ И ЕТНИЧЕСКИ ИНСТРУМЕНТ

Надя Велчева

Етническа и културна идентичност – проблеми на интеграцията

Културните различия, които са в основата на етническото противопоставяне водят до явното избистряне на две ключови явления – утвърждаване на идентичността и междуетническите взаимоотношения. Отнесени към България, тези явления са протичащи процеси, които имат историческо място в многовековното съжителство на българите с представители на други етноси, но те характеризират и нашата съвременност. И ако приемем разгънатата концепция на френската научна мисъл в лицето на Мишел Морино за нацията, то тя се явява общата идея и представа на народа да живее съвместно, със своите различия в културно и религиозно отношение и да изгражда обща политическа съдба (Морино, М. 2005, 34-35). Тази концепция предполага, че когато културното измерение в националната държава заеме превес над политическото, тогава настъпват проблемите, свързани с етничността.

В западноевропейската научна литература двете понятия за идентичност – етническа и културна, имат различно съдържание като обем (Perotti, A, 1994). Индивидуалното или груповото съзнание за ***етническа идентичност*** се основава върху обективни данни като език, обща религия, общи елементи в културата, обща територия, като последният белег не е задължителен. ***Културната идентичност*** е комплексна структура от знания, кодове, представи, утвърдени правила и модели на поведение, ценности, интереси. Взаимообвързани като елементи в цялостната структура на личността, те се проявяват и реализират във всекидневната практика и поведение чрез обичаи, нагласи, типове отношения, семейна организация, ре-лигиозни практики. В контекста на поглобалната културна идентичност, етническата има по-тясна концепция, и в действителност чрез собствения език, религия и фиксираните чрез тях културни кодове се изразява отношение към общ произход и една история, което покрива само един фрагмент от културата на групата или общността. Както етническата, така и културната идентичност кореспондират с интегритета като състояние и перспектива. Първата е свързана с процеси на вътрешногруповата интеграция, която напира в последните 27 години в страните с т.нар. нова демо-

крация, а втората отразява интегритетни процеси в национални идентичности. В основата на тези национални процеси е **патриотизмът**, „като любов, обич към Родината и желание за опазването ѝ. Възхищение от националните постижения, привързаност към родната земя, език и традиции. Патриотизмът на дело изисква безкористна и всеотдайна работа за въздигане на народа и Родината... Патриотизмът е (и) **инструмент**, който се насажда в народа от управляващия икономически и политически елит на държавата..." (https://bg.wiki-pedia.org/wiki/).

Известно е, че семейството е най-непосредствената среда, която формира основните социални и културни черти в личността. Това е средата, характерна със своята етническа приемственост между поколенията, но и формираща сложен синхрон между традиционни и модерни, специфични и общочовешки културни навици у подрастващите. Така ***семейството изпълнява две от основните си функции - етническа и социална***. Важна роля във възпитателните насоки на семейството има неговата етническа и социокултурна среда, различията между града и селото като селищни общности, редица демографски характеристики като брой и приемственост между поколенията, образование и професия на родителската двойка, ценностни ориентации. За разлика от всички други, общностите на арменци, евреи, каракачани, гърци, армъни, власи, които независимо от ендогамната специфична семейна култура, поколенията им винаги са с паритетно присъствие в обществения живот на страната. Тяхното положение в съвременната българска нация напълно съвпада с концепцията за ***интеграция***, при равенство и съдействие в отношенията с българите. Тази характеристика изключва принципите за малцинственост и се явява повисша форма на идентичност – културната идентичност, в чието глобално съдържание от об-щочовешки ценности присъства и патриотизмът като чувство за отношение към България като тяхна родина. Приоритетно място в културната идентичност заема комуникативният език, езика на междуетническото общуване и езика за усвояване и възпроизвеждане културата на цялото общество. Задълбочава се в негативна посока образователният проблем заради българския език само при децата от цигански произход и отчасти при тези от турски произход (Aliev, D., 1997, 77-82; Iovchev, I., 1997, 89-91).

Груповият етнически идентитет в съвременността

Без да се вглеждаме в сложните проблеми на европейския континент, ще акцентираме вниманието си върху етническите процеси в България и проблематизирането на етничността през последните 27 години. Религиите имат важна роля в етногенетичните и етносъзидателните процеси, защото влияят върху етническия идентитет на чуждоетническото население по българските земи, чиито отгласи с пълна сила виждаме и днес (Живков, Т.Ив., 2000, 35-36). Исторически и актуално протичащите етнически процеси водят до заменянето на етническата с религиозната общност, до идентитет на ислямска основа и разширяване на мюсюлманската общност у нас. Това преливане на общностите се усеща особено днес.

Културната идентичност у нас се приема като еквивалент на национална идентичност. Както е в редица страни на съвременна Европа, където гражданството се възприема като произтичащо от националността, поради което части от други народи, етнически групи или дисперсни общности съществуват чрез тези национални структури (Кюизьоние, Ж. 1995, 6). Етническите очертания на групите (има се предвид като тип човешка общност) в съвременното общество се проявяват в една или друга степен относително в ситуации на сложна структура на обществените отношения и поливалентни връзки в полето на социетарните структури – производство, институции професионални и управленски, с тясна свързаност или отдалеченост между тях и етногенетичното възпроизводство на групите. Знаците на етническия идентитет звучат с различна сила при всяко актуализиране на примордиалните връзки, които априори съществуват в паметта на всеки индивид и чрез които той се съхранява като член на своята група, възпитан в привързаност към нейния корен, род, произход и т.н. **Всички символи на тези връзки са емблемни предимно за самата група, отколкото извън нея. Но когато се свързват с определени цели – социални, политически, икономически, контекстът им се променя**, етнически означе-ната култура става все по-значим идентификационен знак, който води до диференциране, различаемост и дори противопоставяне, с уговорката че това става при обществено афиширане на етничността (Петрова, Ив., 2002, 122-123).

У нас белезите за идентичност – етнически и културни, бележат за всяка една от групите различни колебания, които се движат от вътрешно-груповата

затвореност до реалните параметри на интегрираност в структурите на съвременното българско общество. Реалното състояние между „етническото" и „националното" в самосъзнанието се проявява в социалното поведение. **Като патриотизъм,** което е умение да се уважава и тачи, да се развива и умножава, творчески да се подхожда към всичко онова, което съставлява националното богатство. То е в основата на чувството за национална гордост, а и формира националното самосъзнание, и самочувствие, създава усещането за единството между минало, настояще и бъдеще. Всичко това означава, че възпитаването на националните чувства и формирането на националното самосъзнание започва още от първите стъпки в съзнателния живот на децата, до техните най-висши форми на проява – всекидневното участие с дела в утвърждаването, развитието и умножаването на цялото културно богатство, творено през вековете, което днес носи националната гордост от дълголетната му история. В този смисъл формирането на националното самосъзнание, отделно и независимо от етническото самосъзнание е тясно свързано с чувството за неделимост от всичко, в името на което човек се труди и живее. В последните години тази тенденция се „демонстрира" от нов социално-културен феномен като политически, културен и бизнес елит, прослойки с представители независимо от тяхната етническа, религиозна или друг вид (собствена, или призната) принадлежност, но с равностойно „равенство на резултатите" (Кръстева, А., 1998, 14). И **като нихилизъм**, който е свързан с отстояване и проявление на устойчиви норми на поведение, възприети като собствено етнически ценности и стремеж за тяхното възпроизводство и обществено налагане чрез умножаване и идентификация с националната култура на своята или желаната метрополия. Това поведение е тясно свързано със социално-икономическото развитие на страната през т.нар. преход и налагане на неолиберална политика, което действа деструктивно върху организацията и ритъма им на живот като маргиналии. Отключва се желанието на „другостта" и „различието" от българите и тяхната страна. Стремежът да са „чужди" национални малцинства сред българите е насочен към уплътняване и утвърждаване на техния „пълен" етнически идентитет – собствен официален език, култура, обществени институции, културни места.

Обществената рефлексия на случващото се в държавата през постсоциалистическия период след еманципация на етничността се характеризира с

все по-нарастващо **етническо парцелиране на общественото пространство**. Налага се мнението, че „големината" на етническата общност е определящ фактор за нейното по-предно място в етническата йерархия. Не по-маловажен остава въпросът за появата на нови етноси по нашите земи, пак благодарение помощта на външни наблюдатели – руско, румънско, македонско малцинство. Липсата на етническа стратегия от страна на българските управници стига дотам, че допуска на нейна територия извършването на анти-българска пропаганда. С приемането на България в ЕС, все повече македонци имат желание да получат българско гражданство. Доказването на „български произход" е условие, но твърде далече от истината е да се демонстрира българска принадлежност и българско национално чувство. Прагматизмът в желанието „да си българин" отпраща към много по-действителни реалности за македонците – по-добър живот в България, образование за децата и реална възможност за емиграция на Запад. А защо ли не и политически претенции на увеличаващото се „македонско" малцинство в България.

Политическа еманципация

Етническата еманципация на населението в България с небългарски произход доведе до нови явления в обществения живот на страната. Заедно с т.нар. демокрация се тръгна към сдружаване на етническа основа като една от формите на гражданското общество. Свой клубен живот имаха почти всички инородни общности в България и преди промените, но днес целите са насочени в друга насока. **Гражданските организации на етническите общности в България работят за обединение на своите общности, чиито идентитет виждат най-вече в политическото представителство и участие във властта, отколкото да се интегрират в българското общество.**

С най-бърза реакция и активност е интелигенцията на турското представителство в България, подготвена веднага след края на 1989 г. за активна обществена дейност в страната. Още в началото на 1990 г. организацията на етническите турци е толкова активна, че за два месеца на свое учредително заседание официално обявява създаването на „Движение за права и свободи". От гражданска неправителствена организация движението бързо се превръща в политически субект в българското политическо пространство и важен инстру-

мент на турците в България да навлязат във всички структури и на всички нива в управлението на страната.

Сътресенията около турското население в България, породени от смяната на имената, последвалата изселническа вълна и политическите събития в края на 1989 г. са твърде силни за неговата етнопсихологическа стабилност. Естествената солидарност на етнорелигиозна основа превръща в този момент цялото турско население в една сплотена и твърда социална общност, готова да застане изцяло зад програмните насоки на ДПС. Важна роля за единението на турците има доверието в лидерските позиции на движението, все хора познати от близкото минало, бивши лидери в техните компактни селища като партийни секретари, учители, адвокати, общественици. Българите мюсюлмани, останали изолирани от възраждащите се или новосформирани български политически партии, със слаба по принцип обществена активност, а и, от друга страна, активните набези на наблюдатели, изследователи, религиозни проповедници, сектанти, и опитите да въздействат върху тях като на „междинно", екзотично население, стават другият сериозен корпус на ДПС. С такъв твърд електорат лидерите на ДПС могат да отстояват своите стратегически позиции, променяйки само тактиката за конкретния момент. Затова не е чудно, че с непоследователни действия ДПС постига последователно своите цели, първата от които е превръщането му от движение в гражданското пространство в политическа партия на етническа основа.

Бързо набират обществен престиж и многобройни цигански сдружения. Още в началото на 90-те години Фондация „Рома", младежкият клуб „Рома" и „Дружеството на ромските жени и деца" организират редица инициативи в обществения и социалния живот на циганското население у нас като слагат начало на обединение на циганите на етническа основа, с желание за статусно утвърждаване чрез социално установените нормативи на българското общество – образование и професионална подготовка като програма за социализиране на това население. Основание за такова поведение е тяхното нараснало съзнание за социална и политическа изява извън рамките на своята групова общност. Интересен е фактът, че единственият цигански кмет в Европа по това време се намира в България – Асен Христов в село Каменар, Варненско (В. „24 часа", 17.12.1996). Духовното единение на многобройните цигански групи е не са-

мо върху старите традиции (празнуването на циганската Нова година, традиционните сватби и др.), но и включването на нови и съвременни елементи от културата на града – организиране на конкурс за най-красива циганка, вечери на талантите във Видин – танцьори, певци, театрални представления показват циганските таланти и циганската култура, литературни четения на цигански автори (В. „Сега", 25.11.1997). С образователно-културен стремеж е създаденият в Сливен Ромски младежки съюз. Една от задачите е връщане на децата в училищата, като първият учебен ден готвят да стане един от най-големите за общността празници.

В началото на юли 1997 г. се събират лидерите на шест етнически организации у нас – Съюз на руските белогвардейци и техните потомци, на арменската организация „Ереван", на Демократичния съюз „Рома", на Обединения ромски съюз, представител на ДПС и на еврейската организация „Цион". Идеята е за създаване на „Етнически съюз" в България и „етническа квота" за депутатски места (В. „168 часа", 4-10.7.1997). Най-активни са циганските организации с големи претенции за участие в политиката. Социално активни, със самочувствието на елита на циганското население, с авторитет и позиции сред него, независимо от действащите закони на клановото съперничество, лидерите на асоциация „Евророма" виждат по свой начин интеграцията на циганите в България чрез политическото си представителство във властта като втора политическа партия след СДС – „...виждаме интеграцията по-различно от управляващите. За нас тя не е механична – да турим някой циганин за кмет, да вземем ромски депутат и т.н. Интеграцията е много дълъг процес и ромите все още не са готови за нея...Приветстваме усилията на управляващите, но няма да следваме всяко тяхно решение", - обявява публично прокурорът от Оряхово Тома Томов (Ведов, В.). Голяма политическа активност проявяват близо 70-те цигански организации, чиито лидери успешно се втурват в политическите борби за власт, забравяйки добрите идеи от началото на прехода. Милиони евро от ЕС в „десетилетието на ромското включване" потъват в циганските фондации и организации, докато голяма част от тяхното население остава в изолация, децата не посещават училище, не знаят български език, безработица и бедност го превръща в пасивна и паразитна част от българското общество. Техният „патриотизъм" и отношение към българската държава се заключава в използване на социалните привилегии, смятани като задължение на държавата за

сметка на българското общество. Чести стават циганските набези, издевателства и убийства над българи, поругаване на национални паметници и портрети на герои и символи на българщината от историческото ни минало.

Различно е отношението на другите етнически групи към българската държава. Съюзът на руските белогвардейци и техните потомци е с малко членове, но с патриотични чувства към страната, която ги е приела в нужда и реално оценяват мястото си в българското общество. Зам.председателката на съюза отразява това мнение: „Останали сме шепа хора, след като първото поколение вече го няма. Повечето от нас са български граждани и потомци на смесени бракове. Обичаме руското, тачим паметта на нашите деди и бащи, но се чувстваме българи. Черна неблагодарност от страна на бялата емиграция към България ще бъде да й създаваме етнически проблеми" (В. „168 часа", 4-10.7.1997). Със смесени чувства са другите инородни групи в обществото. „Асоциацията на власите в България" се стреми за етническа идентичност с румънците, поради което периодично започва да изпраща в румънските ВУЗ-ове млади представители на своята група (В. „24 часа", 10.9.1997). Друг клон от същата асоциация, но насочена към власите румъни в бивша Югославия, установява връзка със същата организация там и създават обща програма за сътрудничество и защита правата на власите (В. „24 часа", 11.7.1997). Асоциацията на каракачаните прави „Каракачански събор" за първи път, за да сплоти своите хора чрез традициите на своите предци (В. „24 часа", 1.9.1997). Разширяват се инициативите за сдружаване на етническа основа. Евреите търсят своята духовна връзка с родината и взаимно обменят представители на еврейската интелигенция, които изучават достиженията на еврейството по света (В. „Труд", 22.12.1997).

Паралелно с този настъпателен етнополитически плурализъм, който протича като динамични етнически процеси на прехода, сред новобългарските управляващи тези процеси вървят бавно и несигурно, вследствие липсата на идеи за действия, некомпетентност от случайни хора, попаднали в управлението с единственото чувство за мъст над комунистите. Взирайки се в близкото минало, българските управляващи партии изпускат важни и приоритетни за страната и нейното развитие проблеми. Без политически опит и ясна стратегия за насоката на промяната, най-важните фигури в политическото пространство –

президент, премиер, парламентаристи, действат интуитивно в ситуации, които водят след себе си до сложни проблеми. По-специално в етническата сфера и взаимоотношения – вън и вътре в страната и необмислените решения рефлектират върху цялостния живот на обществото. Границите на етничността и нейното групово представителство във властта, въпреки българската конституция се превръщат в политически проблем. Особено активна е позицията на ДПС, защото единствено нейният лидер е наясно, че налагането на термина „национално малцинство" осигурява чрез международни документи право на турците в България да изявяват своята групова идентичност чрез административна публичност, да комуникират и разпространяват своята култура на турски език, да се обособяват в културно-териториални пространства чрез собствени институции за образование и квалификация, чрез топонимията на паметни места, свързани с етническата и националната им история, свободно да изповядват своята религия, да правят сдружения и да утвърждават етническия си идентитет чрез организации на етническа основа. Така ДПС публично се легитимира като реална политическа сила в политическото пространство, налага новини на съвременен турски език по БНТ и БНР, строи паметници и чешми на турци в българските селища, обявени за национални герои, обществено и в управленските структури официално се налага турският език, публично звучат словата „пътят към Европа минава през Босфора", „няма да позволим на никого, в това число: парламент, президент, правителство, изпълнителни органи, политически сили да диктуват нашите права и свободи в този район (Западните Родопи)..., кметове и общински съветници управляват културно-териториалното простран-ство не само на селищата с компактно турско население, но и в смесените ра-йони.

Вече с устойчиво присъствие в най-горните етажи на властта, лидерите на ДПС всячески се стремят да променят своята визия и **представят етническата си партия като национална**. Тактиката на поведение се променя в интерес на целите. Вече в партията членуват и известни в публичното пространство българи. Капсулираното, изолирано и затворено в своите социални проблеми, турско население продължава да е устойчив фундамент на техните хегемонистични претенции във властта и икономиката на страната. Макар че тези лидери като че ли забравят за техните проблеми. Турският елит се самоизживява като важна сила в политическото пространство. И това не е илюзия, тъй като участ-

ва във всички управления на страната, независимо коя е водещата партия на власт. „...Целта ни е да станем първа политическа сила и да докажем на местните избори още веднъж, че сме **отговорна национална партия**", четем в интервю на един от турските лидери (Горанова, И.). Терминологията в речта им се променя. **Патриотичната фразеология се превръща в инструмент за политическо присъствие във властта**. Появяват се словосъчетания като „етносите остават на втори план", „**национален идеал, национална държава, национална идентичност, национална доктрина за сигурност, национална стратегия за развитие**" (Дърева, В.). И докато българските политически партии и медии заемат активна негативна позиция към новопоявилата се политическа формация „Атака", определяйки я като „фашистка" и „националистическа", турският лидер говори за „**просветен и модерен национализъм**". И ДПС следва своята стратегическа цел. Създава бъдещият елитарен корпус за управление на България. Всяка година отпуска стипендии на над 70 момичета и момчета да следват в най-престижните университети в Европа и още толкова в Турция и арабските страни за попълване на мюсюлманския клир в България. Видимо се демократизира и самата партия. Модернизацията на елита на ДПС започва от една от най-консервативните сфери като тази за отношението към жената мюсюлманка. Еволюцията в съзнанието на мъжете за равенство между половете е съществена реализация на модерното им мислене, определяйки специална квота за жени в ръководството на партията. И до днес на общинските избори цели райони с турско население стават подвластни на турски управници. Политическото самочувствие на елита на турското население в България идва от трайното присъствие на ДПС във властта, легитимирано на европейската политическа сцена като пълноправен член на Либералния интернационал и **признанието й като национална партия** (Чакъров, Дж.).

В последните години започва роене на турската етническа партия с такива, които вече пряко споделят протурските претенции за реваншизъм над определени български територии. Това не им пречи да **симулират добри патриотични чувства към българската страна**. В действителност турските партии работят за утвърждаване на турско етническо самосъзнание сред мюсюлманите в България, пряко се намесват в образователната система чрез обучение на децата в матерния им език и навлизане на турски символи в училищата, неза-

читане на българските национални празници и исторически паметни дати, които са в основата на патриотично чувство за българите.

От властта не се отказват и лидерите на циганските организации. С протекции от Съвета на Европа и с многобройни финансови проекти за тяхното население, за годините на преход доста от будните им представители получават добро образование в страната. За това допринасят и българските власти, които организират база данни с висшисти от цигански произход, които да бъдат включени на всички нива във властта (Трифонова, Н.). По места циганските партии имат вече над 200 общински съветници. Най-многобройна е групата в Бяла Слатина – 7 от общо 11 човека. И още във Враца, Козлодуй, Сливен, Монтана, Лом, Хайредин, Златарица.

Българските политически партии и техните чиновници по места, без да се съобразяват с националните интереси, угоднически допускат етнико-политическия диктат над българите, пренаписва се и българската история, нихилизират се национални герои и отпадат от образованието велики български творби, които пазят националното чувство и българска памет като символи на гордост и слава на нашата родина. Всяко противодействие срещу неолиберално статукво се посреща като заплаха за неговия стабилитет. Само идеята за създаване на **Съвет на патриотичните организации в България**, а учредителите се определят като родолюбци за запазване на българския дух, вече е стресиращ факт и повод за развихряне на политическа кампания срещу младите хора. Медиите услужливо надават знак, че подкрепят политическата върхушка срещу новата „фашистка партия". Дори без да е създадена (Лазарова, В.). А хората се възползват от правото си публично да реагират на нарастващите тенденции в обществото – крайната бедност на голяма част от българите, политическите манипулации, разграбването на държавата, корупцията, партийните интереси и дистанцията на управляващия елит от проблемите на българското общество.

В неолибералната политика „патриотизмът е **инструмент**, който се насажда в народа от управляващия икономически и политически елит на държавата...". В началото на прехода новите лица в политиката се приемат безрезервно чрез визията си на **лидери с трансформационно мислене и поведение**. Успехът на тяхното лидерство се очертава от решителното действие за премахване на тоталитарната система. Години по-късно, запълненото политическо

пространство от почти същите лидери, вече с определен статут и социален просперитет заемат **защитна позиция** към всяко новопоявило се политическо и патриотично предизвикателство към тях. Идеологията на политическия елит, независимо кой доминира в управлението, е политиката на изключването. Наличието на едно дезинтегрирано общество гарантира безпроблемното манипулиране на части от него чрез вну-шения от елити и медии за заплаха от „политически и националистически екстремизъм" и нарушаване на етническия мир. **Лидерство на статуквото**, което използва всички ресурси, за да няма промяна. Един оформен вече политико-медиен елит, съставен от облагодетелствани и забогатели от властта почти случайни хора, независимо от етнос и религия, патриотарствайки уж в името на народа, се изживява като недосегаем и зададен в перспектива, живеещ в свой реален свят от блага, откъснат от действителния свят на мизерията, проституцията, пропадането в социална несигурност и изолация (Бакалов, Ив.).

„**Днес няма нито една идея, която е способна да обедини цялата нация**", коментират политически анализатори в началото на XXI век, чиято теза звучи и днес актуално (Асланов, Ю.). Твърде наивно е да мислим, че приемането на България в ЕС и НАТО е била актуална национална идея, както искат да ни го внушат радетелите на евроатлантическите ориентации (thetrooper.blog.bg). И националният празник 3 март не е в състояние да обедини целия народ под влияние на неолибералната политическата пропаганда „за" и „против" Русия, евразийски или евроатлантически ценности, загърбвайки българските национални интереси. Дори „Обединените патриоти", които се стремят да поддържат българският патриотизъм с митинг-шествие на 3 март, в своята политическа доктрина не са обединени, по скоро използват **патриотизма като инструмент** в стремежа си към властта. Съществуват редица патриотични организации извън властта, които по един или друг повод повдигат националното самочувствие и самоуважение на българите. И като че ли единствената политическа сила БСП се стреми на базата на утвърдени национални ценности да работи за патриотизма като необходимо и наложително чувство за съхранение на българското национално единство, особено трудна задача в условия на неолибералния модел на управление. Остава открит въпросът, има ли в държавата институции, които да възпитават патриотични чувства у населението, да съ-

действат за неговото обединение в името на България, или политически и етнически разделено ще следва фалшивата патриотичност на етноси и партии?

Историческата памет е онзи патриотичен стимул, който кара българите да се самоорганизират в името на една обща идея. С патос за патриотизъм, родолюбие, за възраждане на България говорят най-възрастните – над 70 години. За това поколение, както националният празник, така и редица чествания на велики родолюбци и патриоти от времето на Възраждането и Освобождението на България от турско робство олицетворяват и днес тези чувства, които иначе трудно се вписват като поколенческа приемственост в по-младите. За младежите в ученическа възраст националният идеал има различни вариации, толкова колкото е разнолика тяхната група. Но родените млади хора в края на 70-те и началото на 80-те години са възпитани в ценностна система, в която идеалите на обществото са важни ценности за неговото единение и по-нататъшно развитие. И макар колебанията за бъдещ професионален просперитет в България да са на страната за работа в чужбина, младите хора виждат своето бъдеще в страната си. Изключенията са предимно за връстниците на промяната – чието възпитание залага изключително на определен индивидуализъм, подплатен с реални възможности на родителите да ги изпратят в престижни колежи, училища и университети на Запад. Все пак говорим за една прослойка от населението, едната, която има своята памет за миналото и, другата – с добра перспектива в настоящето. Но дори при тях липсва формулирането на онези най-важни ценности, които в своята съвкупност да се идентифицират с обща национална идея. Вярна преценка за подобно състояние на духа е проникновението на 40-50 годишните. Периодът на промени преминава през тяхната най-активна творческо-професионална биография и слага отпечатък върху нея с противоречивите и незавършени реформи в институциите, призвани да имат възпитателни функции. За средното поколение загубата на ценностната система, достойнството, липсата на чувство за национална общност са духовните стойности, ерозирали висшите и общи за всички национални идеали. За повечето хора националният идеал се свежда до по-конкретни събития от всекидневието. Обществото и институциите, призвани да възпитават патриотични чувства у населението, след 27-годишно бездействие правят плахи опити в тази насока. Но едва ли идеята да облекат 7-8-годишни деца в четническа униформа и с пушки

в ръка да застанат на пост пред паметника на Левски е най-добрата или по-скоро илюзорна идея, че са на прав път!

Цитирана литература:

Асланов, Ю. Днес нищо не обединява нацията. // „168 часа”, 1-7 март 2002.
Бакалов, Ив. Политическият и медийният елит живеят в затворен свят, който се разминава с действителността. – в. „Новинар”, 30 юни 2005.
Ведов, В. Тома Томов. Ще обединим всички роми. – в. „24 часа”, 27 март 1999.
Вестник „24 часа”, 17.12.1996.
Вестник „Сега”, 25.11.1997.
Вестник „168 часа”, 4-10.7.1997.
Горанова, И. Из интервю с Касим Дал. // „168 часа”, 1-7 март 2002
Дърева, В. ДПС – партията винаги на власт. // „24 часа”, 8 януари 2007
ДПС отпуска 30% квота за жени в ръководството си. // „168 часа”, 17-23 май 2002
Живков, Т. Ив. Увод в етнологията. С., 2000.
Кръстева,, А. Етничност. – В: Общности и идентичости в България, С., 1998.
Кюизьоние, Жак. За една етнология на малките балкански градове. – В: Етнология на малкия град. Пловдив, 1995.
Лазарова, В. Тайно в София учредена фашистка партия; Политиците потресени от новата формация. // „168 часа”, 3-9 май 2002.
Морино, **М.** Републиката, гражданството и дискриминациите (френският модел). – В: Етническо многообразие и обединяваща се Европа. С., 2005.
Петрова, Ив. Сб. Етнографско знание. Към една културна техника на модерното време. Виена, 1999. – „Българска етнология”, 2002, №2.
Трифонова, Н. Назначават във властта роми с висше. // „Сега”, 16 май 2003.
Чакъров, **Дж**. Доган не е пречка за ЕС и НАТО. // „Труд”, 27 декември 2003.
Aliev, D. Problems of the romany ethnolinguistics and education in Bulgaria. - Educational problems in the regions with mixed population. S.,1997.
Iovthev, I. Problems of education in regions where lives turkist population of the Republic of Bulgaria. – Educational problems in the regions with mixed popu-lation. S.,1997.
Perotti, A. Pleaidoyer pour l,interculturel. Conseil de l,Europeq Strasbourg, 1994.
thetrooper.blog.bg/.../bylgarskata-nacionalna-ideia-prez-xxi-vek-pyrva-chast.49836*022.02.2010 г.* - Българската национална идея *през XXI век*

ПАТРИОТИЗМЪТ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКА БЪЛГАРИЯ ПРЕД НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЕГАТЕЛСТВА

Стоян Танев

При недостиг на богатства, нацията е само бедна;
при недостиг на патриотизъм, нацията е жалка.

Пиер Буаст

THE PATRIOTISM IN POST-SOCIALIST BULGARIA FACES NEW CHALLENGES AND ENCROACHMENTS

Stoyan Tanev

Патриотизмът (от гръц. patris – отечество, родина и от лат. patria – родина) е социално-историческо явление. Генезисът, еволюцията и съдържанието на това понятие в България и във всяка друга малка, или голяма държава навсякъде по света означава любов към своята родина, към своя народ и неговата държава. Патриотизмът има и по-тясно, локално смислово значение – силна и постоянна привързаност към своя род, роден дом и роден край, към мястото на своето рождение и живеене. Заради това патриотизмът се тълкува като *родолюбие*, което във всички случаи е емоционално състояние на човешката личност. Патриотизмът в неговата пълнота и цялостно значение е дълбоко осъзнато чувство на обич към родината, на която принадлежим, съзнание и чувство на възхищение от нейното славно историческо минало и на преклонение към драматичната и трагичната й съдба в предишни векове. Той е държавен (териториален) национализъм с традиционна привързаност към държавността, съпроводена с постоянна грижа за природните красоти и богатства на отечеството. Патриотизмът означава още съзнание и чувство на отговорност за сегашното и бъдещото развитие на родината, за повишаване на нейния международен авторитет. Той изисква непринудено желание и готовност, ако се наложи и с лична саможертва, да се бранят националните интереси, да се защищават независимостта, суверенитета и териториалната цялост на отечеството. Тъкмо затова той трябва да се възприема, разбира, осмисля и осъществява не само като родолюбие, а буквално като *РОДИНОЛЮБИЕ*. (Политическая энциклопедия в двух томах. 1999, 2,125; Социологическая энциклопедия в двух томах. 2003, 2, 164,165; Загоров, Ор. 2009, 166; Христов, Ив. 2011, 12)

Съвременният български патриотизъм има дълбоки исторически корени. Неговото възникване, развитие и утвърждаване е продължителен процес на вековни наслагвания на осъзнати и доказани чувства на обич, привързаност, преданост и всеотдайност към род и родина, въплътени завинаги в народната душевност. Поколения българи в далечното и близкото минало, в средновековието, през националното ни възраждане, в новото и най-новото време отдават ум, труд и талант за напредъка на своето отечество, за укрепване на тяхната държава. Много българи жертват дори своя живот за защита на собствената си държава от чужди нашественици и завоеватели или оказват съпротива за избавление на свидната родна земя от по-силните поробители и угнетители.

Българският патриотизъм не е постоянно триумфиращо явление в народния живот. Сред българите като държавни владетели или обикновени хора преобладават онези, които обричат себе си на съкровените патриотични стремления, пориви и дела в мир и бран за възхода на отечеството. Сред тях обаче, освен съзидателите на благородния и свещен патриотизъм, има и други, които по време на чуждото византийско и османско владичество доброволно и с лична корист се отказват от своя род, вяра, език, обичаи, традиция и родина. Именно те стават изменници на българщината и предатели на своя народ вече като гърчеещи и турчеещи се българи, т.е. като гърци и турци.

В десетилетията след Освобождението (1878 г.) българският патриотизъм преминава от състояние на национален възторг, поради изключителната динамика в икономическото развитие на държавата и героичните военни подвизи на българската армия през 1885 и 1912 в Сръбско-българската и първата Балканска война, в пагубна всенародна покруса, вследствие на военния разгром и двете национални катастрофи по време на Междусъюзническата война и Първата световна война.

Преживяната национална трагедия от българския народ е огромно предизвикателство и зловещо изпитание за неговия патриотизъм. Предизвикателствата към българския патриотизъм не секват и между двете световни войни (1919-1939 г.) През този период продължава увеличаването на българските политически партии. Нараства и степента на на тяхната политизация, а и вътрешна дестабилизация. Засилват си процесите на вътрешните разцепления, прегрупирвания и възникване на по-големи партийни формации. Появяват се крайно десни профашистки и пронацистки партийни структури. Не закъснява поява-

та на леви партии и на крайно леви, а пък и ултралеви политически групировки. Тези качествено нови явления в българския политически, обществен и духовен живот рушат националното единство на българския народ, а без единство на българската нация няма истински градивен и силен български патриотизъм.

Патриотизмът на българския народ и неговата интелигенция с неговия възход и упадък в Третата българска национална държава от нейното създаване след Освобождението до ден-днешен се предопределя от въздействието на могъщи външни фактори. Вътрешната и особено външната политика на Царство България, на Народна република България и на Република България е съобразена с интересите на големите и силни европейски и евроазиатски държави. Участието на България в Първата и във Втората световна война, мотивирано с благородните пориви на тогавашните български правителства да се осъществи националното обединение на българския народ, се обуславя и от личните интереси или субективните предпочитания на цар Фердинанд и на цар Борис III. Обективните резултати и последици от участието на Царство България в тези гигантски военни конфликти през XX век обаче са трагични за нацията и обществото ни: човешки жертви, загуба на национална територия непосредствено след Първата световна война, стопанска разруха, материални щети и репарации, социална мизерия, която неизбежно поражда социално недоволство, изразено с протести, стихийни бунтове и организирани въстания, национална покруса, по-нататъшна идейно-политическа поляризация и конфронтация сред българските граждани. В цялостния политически живот на България и особено в навечерието, по време и след тези две войни стават динамични и радикални промени в обществените нагласи и настроения по отношение на външнополитическата ориентация на нашата държава. Традиционното за българската политическа и социална действителност русофилство и русофобство се допълва с германофилство и съветофилство, а в най-ново време с американофилство и европофилство.

На фона на това идейно-политически пъстро многообразие на привързаност и преклонение на различни, а често пъти и полярни общности от българи към великите имперски държави през XX и XXI век, най-трайни и враждебни са исторически обусловените, а и унаследени от по-далечното и близкото минало вечно непримиримите русофилия и русофобия. Това постоянно антибългарско чуждопоклонство в западна или източна посока е пагубно за българския патри-

отизъм. Глобалната причина за постоянното незачетане и дори пренебрегване на българските национални интереси е липсата на консолидирано национално съзнание и самосъзнание както у управляващия държавен елит, така и у всички социални категории на българския народ.

Налице е и още една съществена причина за фаталната уязвимост на българския патриотизъм. Всички български правителства досега, вече 140 години след Освобождението, за разлика от правителствата в съседните балкански страни, все още не осъзнават жизнено важната необходимост от превръщане на патриотизма в държавна идеология и политика, в сърцевина на липсващата в нашата държава *Българска национална доктрина*.

Съседните балкански правителства в Гърция, Сърбия Турция и Румъния чрез своите национални доктрини решително и неотстъпно осъществяват – винаги в интерес на своите народи – политика на държавен национален патриотизъм. Тъкмо затова тези народи имат непоклатимо националнопатриотично съзнание, а вътрешната и външната политика на техните държави – при всякакви обстоятелства, – е неизменно и последователно националнопатриотична.

Всеки народ преживява в своето историческо развитие освен величави и тревожни събития, преживява съдбовни времена на много изпитания, чиито преодолявания му дават достатъчно основание и сила за патриотична гордост и национално самочувствие. От тях той черпи опит и сили за настоящето, а пък и в тях намира упование в бъдещето. Такова време за българския народ е Българското национално възраждане. Именно тогава са формирани, закалени, но и проверени нашите национални добродетели: гордост от славата и величието на българската държава в миналото, възмущение и гняв у българите от несправедливото им положение в изостаналата османска деспотско-тиранска система, упованието им в собствените сили чрез различни форми на съпротива да премахнат османското господство и да живеят в бъдещата нова държава, в която по думите на Васил Левски, да има свобода и да бъде „свята република”. Тъкмо по това време – на националното ни възраждане, – българите с патриотичен устрем създават и своите национални институции – българската община, българският еснаф, българската църква, българското училище, българското читалище, българските вестници, списания и книги, българската революционна организация.

В българската историческа памет завинаги остава патриотичната идеология на Паисий Хилендарски. В своята „История славянобългарска" той напомня с основание на тогавашните си сънародници, че са имали славно минало и велика държава, като разказва с уважение и гордост за българските владетели в миналото, за техните бойни подвизи и мирни градивни дела в материалното и духовното битие на народа български.

В грандиозния национален проект, наречен „Българско Възраждане" ключовите и никога незабравими думи са гордост и вяра, чест и достойнство, Отечество и родолюбие, свобода или смърт. Те мотивират индивидуалното мислене, колективното поведение и съпротивителните действия на българските национални просветители и революционери. За котленския патриот Георги Стойков Раковски любовта към Отечеството превъзхожда всички световни добрини. В неговия социален идеал и политическото му мислене за Отечеството на освободения от тежестите на османската деспотия български народ съзираме премахването на всякакви съсловни и други привилегии, на икономическия гнет и политическо потисничество, за да се установят свобода и равенство между хората и между отделните народи. Това либерално умозрение на Г.С.Раковски дава превес на демократично-социалната и републиканската идея в схващанията му за бъдещото държавно битие на българската нация. (Ровняков, А.А. 1980,121; Лалков, М. 1993, 92,93; Елдъров, Св. 2009, 14-17; Страшимирова, Св. 2000, 61-95; Стоянов, Ив. 2012, 19; Митев, Тр. 2015, 292-325).

За създателя на Българския революционен централен комитет Любен Каравелов блажен е този българин, който защищава своята мила земя, своята България, а преблажен е този българин, който пролее своята кръв и пред смъртта си каже: „Аз умирам, но отечеството ми е свободно." Той също предвижда в своето освободено отечество републиканската форма на управление, а в политически суверената, независима и демократична България да има пряко „избираемо правителство." (Лалков, М. 1993, 92,93; Павловска, Цв. 1999, 15-51).

В идейното наследство на другия титан на Българското национално възраждане – Васил Левски, великият Апостол на свободата, също откриваме непоколебима привързаност към неговото отечество и безпределна готовност да се жертва за избавлението му от османската държавна деспотско-тиранска система, за установяване на демократична република с народно управление. Спо-

ред него българите трябва да са готови „да умрат за българщината си, че им е отечество" България.

В навечерието на Априлското въстание в националното пробуждане на българите се появява и нов елемент – съзнанието и самосъзнанието за принадлежност към народа ни, за отстояване на неговата верска, етническо-народностна специфика, национална идентичност и самоличност.

В Програмата на БТЦРК ясно и категорично е записано: „Ние желаем, щото тая земя, която е населена с българи, да се управлява по български, т.е. съобразно с нравите, обичаите и характерът на българския народ".

Повече от сигурно е, че народните водачи на това въстание се изживяват като славни потомци на някогашните български владетели Крум Страшни, Омуртаг, Борис, Симеон Велики, Калоян, Асен и Петър, Иван Асен II. (Генчев, Н. 1987, 24-26; Лалков, М. 1993, 94,95; Павловска, Цв. 1999, 80,81; 2001, 121,122; Станков, Д. 2010, 96,97; Косев, К. 2015, 222).

Заслужава особено внимание великата саможертва на гениалния поет и революционер Христо Ботев за свободата на българския народ и на своята родина. Неговият патриотизъм е истински, безкористен, всеобхватен. Той загива в сражение с османските поробители за свободата на всички българи и тяхната национална идентичност в изконните български земи – Мизия, Тракия и Македония, където са живеели и живеят българи.

Национално-патриотичният идеал и вечен завет на Хр. Ботев означават решителна, неотстъпна, непреклонна и постоянна защита на българските земи, на българския език, на на/родната култура и изкуство от чужди посегателства. Със своя демократичен и патриотичен републиканизъм той издига българското политическо мислене на висотата на тогавашната и съвременната европейска и световна прогресивна модерност. (Павловска, Цв. 1999, 82-129).

Внимателното вглеждане в документалното и литературното наследство на българските възрожденски будители и революционни дейци, задълбоченият анализ на тяхната историко-революционна публицистика показват и доказват, че тези бележити личности сътворяват българския исторически обусловен национален, граждански, социален, демократичен, разумен, умерен, благороден, хуманен, възвишен и справедлив патриотизъм. Решителният сблъсък на този български националноосвободителен патриотизъм с вековните османски потисници се осъществява в заключителния стадий на националното ни въз-

раждане по време на Априлското въстание 1876 г. и Руско-османската война през 1877-1878 г. Неговото продължение като националнообединителен патриотизъм намира израз в защитата на освободеното отечество и новата българска държава в победите на нейната войска в Сръбско-българската война, в Съединението на Княжество България и Източна Румелия, в обявяването на независимостта на България през 1908 г. и в подпомагане на националноосвободителното движение на македонските, тракийските и добруджанските българи за тяхното присъединяване към България.

Генетическата връзка на българския следосвобожденски патриотизъм с възрожденските ценности и добродетели окрилят строителите на новата българска държавност. Само за три десетилетия свободен живот на невероятен стопански, просветен и културен подем нашето отечество се превръща в „Българското чудо" на Балканите. Царство България изпреварва балканските съседни страни, които имат предимствата на около 60 години преднина като самостоятелен държавен живот. Тогава българите имат пълно основание да се гордеят със себе си, а мнозина от тях дори се чувстват и като пълноценни европейци както в собствената си родина, така и в чужбина.

Българският народ превъзмогва гибелните последици в човешки жертви и метериални загуби на три изтощителни войни и на две национани катастрофи с постоянното си завръщане към автентичния възрожденски дух, т.е. към неизчерпаемия национално-граждански патриотизъм.

В годините между двете световни войни българската патриотична идеология, а и по-късно, все още не придобива характеристиката на официална национална доктрина поради липсата на политическа мъдрост и стратегическа далновидност у висшите държавни институции.

Българската национално-патриотична идея е занемарена и от лявата политическа мисъл в страната, а и вън от нея, в определена степен тя е направена абстрактно нереална, а и подражателна в десните идейно-политически доктрини, или пък даже и напълно отречена от тесен кръг космополитни среди. В официалната ни политика и в масовата психика се появява национален нихилизъм. Национално-патриотичното съзнание и чувство на българите се лишава от някои свои оригинални черти и непреходни стойности. По онова смутно историческо време българското общество е обхванато от доста чести партийно-политически конфликти и ожесточени социални сблъсъци до степен на граж-

данска война. В такава много сложна вътрешна и международна обстановка най-изтъкнатите представители на българската интелигенция и на българския държавен елит отново се обръщат към „нравственото величие на Възраждането”, за да вземат от него вдъхновение за настоящето и надежда за бъдещето. Съвременниците на тогавашното време, въпреки обществено-политическите колизии и катаклизми, го превръщат във „Второ българско възраждане”.

В навечерието на Втората световна война развитието на Царство България се отличава с особена икономическа и културна динамика. Постиженията на културата са високо оценени от Жюл Ромен, председетел на Международната федерация на ПЕН-клубовете. През пролетта на 1939 г. по време на честването на българската култура и изкуство в Париж ползващият се с голям морален и политически авторитет френски интелектуалец нарича България „Оазис на духа”. Подобна оценка на старобългарската литература и култура дава по-късно в българското социално време и руският учен академик Дмитрий Лихачов, наричайки пък от своя страна средновековна България „Държава на духа”. (Елдъров, Св. 2009, 28-30; Танев, Ст. 2015, 64; Пантев, Ан. 2016, 348,349).

В социалистическите десетилетия на съвременна България патриотизмът на българския народ и на неговата интелигенция преживява състояния на възход и крушение. Той намира реализация в героичните и безкористни трудови дела на милиони българи и българки за преодоляване на стопанската разруха и възстановяване на националната икономика в следвоенните години, в изграждането на модерна промишлена и аграрна икономика, в преодоляване на неграмотността и повишаване на образователното равнище на всички социални категории и етнически общности в обновена България, в ускореното развитие на българската наука, култура и изкуство, в създаването на материални и духовни ценности на народа ни, в грижите за опазване на нашето вековно културно-историческо наследство, в постепенното повишаване на жизненото равнище и опазване здравето на българските граждани, в гарантиране на отбранителната мощ на държавата, в издигане на международния авторитет на Народна република България.

Първоначалният внушителен патриотичен подем в българското общество още в условията на коалиционната власт на Отечествения фронт (9 септември 1944-1948 г.) е съпроводен с ирационална държавна политика на национален нихилизъм, на национално обезличаване на нашите сънародници в Пиринския

край. В краткия период 1946-1948 г. тогавашните управляващи партии, сред които комунистическата партия е водеща политическа сила, извършват национално предателство, принуждавайки българите от Пиринска Македония да се запишат в личните си карти като македонци, да изучават македонски език, да говорят на македонски език и пр. Тази антибългарска политика, осъществявана от българско правителство, лишава нашите съотечественици от българското им национално съзнание, от тяхното българско патриотично чувство. Тази политика е не само грубо посегателство върху българското национално достойнство на 176 000 българи и българки в Пиринския край, а дори и истински погром върху българщината в този регион на нашето отечество. (Димитров, И. 1992, 156; 1993, 211; Ангелов, В. 2004, 162-311; Христов, И. 2014, 57,58).

Постепенното и не толкова лесно преодоляване на националния нихилизъм в българското общество е и поради преобладаващата държавна политика на социалистическия интернационализъм, особено в периода 1949-1959 г. Това преодоляване в значителна степен се осъществява и в следващите 25 години, като резултат от възходящото и успешно развитие на Народна република България. През този златен четвърт век, който, по думите на истинския български патриот Николай Хайтов, е век на динамично съзидание и социално благополучие, продължава формирането, укрепването и утвърждаването на социалистическия патриотизъм като общонародно достояние, като национално-патриотично съзнание и чувство у мнозинството български граждани, включително и у нашите съотечественици от всички етнически общности и групи. (Куртев, Н. 1985, 82-132; Хайтов, Н. 1994, 41).

Към средата на на 80-те години на XX век този позитивен процес в българското общество постепенно започва да затихва, той дори е разколебан или почти спрян, особено в следващите десетилетия. От декември 1984 до средата на януари 1985 г. Тодор Живков и неговото най-близко обкръжение осъществяват ирационална и авантюристична политика на български националистически ексремизъм спрямо около 850 хиляди български турци. Те са заставени да приемат български имена, заради илюзията на някои от комунистическите водачи по такъв начин да придобият изведнъж българско национално съзнание и по този начин да се създаде една достатъчно силна хомогенна и единна социалистическа нация в Народна република България. (Баева, И., Е. Калинова. 2010, 538-543). Абсурдът в тази държавна политика е, че от 9 септември 1944 г. до

края на 1959 г. включително, в България е реализирана политика на формиране на турско етническо съзнание и самосъзнание у всички български мюсюлмани и особено у българските турци. При това този т. нар. възродителен процес по същество е антибългарска политика, защото се превръща в отродителен за турското население. Освен това той се провежда във време, когато вече се появяват и задълбочават някои кризисни явления в българската икономика, в политическия и обществения живот, в социално-продоволствената и екологичната политика на партийно-държавните институции и структури. Подобна икономическа, политическа и социална криза преживяват и всички други европейски социалистически страни. Заради провеждането на този процес назрява разрив в българо-съветските отношения. Изострят се отношенията между България и Република Турция. България изведнъж се оказва обречена на тотална изолация не само от огромния арабски мюсюлмански свят, но и от цялата световна демократична общност. След свалянето на авторитарната власт на Тодор Живков, а и на комунистическата еднопартийна политическа система националното единство и социалистическият патриотизъм на българския народ са напълно разрушени поради гибелната за отечеството и държавата нестихваща глобална идейно политическа поляризация и междупартийна конфронтация, подсилена с антибългарската подривна дейност на възникналите етнополитически и етнорелигиозни партии на турците и другите мюсюлмани в Република България.

В края на XX и в началото на XXI век след съдбовната за българския народ поредна грандиозна политическа промяна е сложено началото на продължителна официална държавна политика на негативно и дори пренебрежително отношение към българския патриотизъм не толкова като спомен и блян в по-широк исторически контекст, а най-вече като дълг към Отечеството и нацията.

В постсоциалистическа България патриотизмът на нашия народ е изправен пред, но и сериозно застрашен от множество, най-разнородни предизвикателства: липса на истински патриотични партии и техни водачи с мисъл и грижа за добруването, напредъка и просперитета на българското общество; поява на псевдопатриотични партии с привликателно-примамливи имена и поради това приемливи или предпочитани от не малко български граждани – „Национален фронт за спасение на България” и „Атака”. Лидерите на тези партии Валери Симеонов и Волен Сидеров очакват не без основание да поддържат националното съзнание и патриотичното чувство на българите с национално-

патриотичните наименования на своите партии, с вестниците „Десант” и „Атака”, с телевизиите „Скат” и „Алфа”.

Волен Сидеров не се поколебава да възприеме военно-боевия призив „Атака” като име на своя вестник, без да се смущава от факта, че в началото на 30-те години на XX век българските националстисоциалисти, т.е. хиитлеристи също назовават тогавашния свой вестник „Атака”. Той насочва своя екстремно-агресивен национал-патриотизъм, особено през 90-те години на XX век, към всички турци и към всички цигани в България, а не към конкретните криминални и корумпирани техни нови лидери.

Освен това тези крайно националистически партии създават напрежение, враждебност и омраза между българи и турци, между българи и цигани и поради това са заплаха за междуетническия мир в Република България.

На противоконституционно легитимираната, протурска, а пък заради това и антибългарска партия Движение за права и свободи, както и на всички нейни сетнешни разклонения или модификации неминуемо би следвало да се противопоставят истински национални и действително патриотични български партии. В годините на драматичния преход се създават, но и бързо изчезват от обществено-историческата сцена и политическата арени доста такави партии. Една от тези партии обаче, доказала себе си като истински патриотична партия, е Политическа партия „Нова зора” с водач Минчо Минчев, български поет и блестящ публицист, безкористен, пламемен, честен и всеотдаен патриот на своето отечество – България. Вестникът на тази партия „Нова зора” е трибуна на българския умерен и рационално-емоционален националанен патриотизъм.

Друго сериозно предизвикателство към съвременния български патриотизъм в постсоциалистическа България е постоянният национално-патриотичен популизъм, който превръща досегашните свръхнационални и архипатриотични партии в националнопопулистки или дори в патриотарски тип партии. Техните лидери злоупотребяват с бедственото материално положение на милиони български граждани и особено с чудовищната мизерия на огромното мнозинство български пенсионери. В предизборната партийна надпревара за депутатски места лидерите на тези партии нееднократно обещават значително повишаване на размера на досегашните убийственоноиски пенсии, на работните заплати и пр. Но, веднага след като са избрани вече за депутати, те забравят своите обещания за социална солидарност и относителна социална справедливост.

Нима лидерите на тези и на други политически партии в качеството им вече на парламентаристи – депутати и министри, не съзнават, че при такава ужасяваща социална поляризация в обществото – на милиони българи свръх-бедни и малцина други свръхбогати милионери или милиардери, – съвременният български патриотизъм и национализъм е обречен на сериозни трудности, дори на гибел. България не е вече обичана като родина или не е желана, нито пък предпочитана като държава за живеене особено от бедните и безработните български граждани. Затова и близо два милиона българи и българки са принудени да напуснат своето отечество, да потърсят или намират препитание за себе си, а и за своите деца в икономически развитите, и в социално подредените държави.

Най-тревожните и фатално убийствените посегателства върху патриотизма на българите през досегашния криминално-мафиотски преход към капитализъм и в условията на този вече триумфиращ нецивилизован капитализъм обаче са извършени от политическите партии на българската десница СДС и всички негови организационни превъплъщения от създаването му досега. Правителствата на десните политически партии в най-голяма степен са виновни за цялостното ликвидиране на икономическия фундамент на българския патриотизъм. С разграбването или дори с цялостното разрушаване на най-важните стратегически отрасли на националната икономика – индустрията и земеделието, десните политически сили обричат сигурно и дълготрайно милиони български граждани на исторически непозната безработица, мизерия и ужасна бедност. Дори и да са силно привързани – като патриоти – към своя роден дом, роден край и своята Родина, тези унизени българи са принудени да я напускат, за да търсят препитание някъде по всички краища на света, а най-вече в западноевропейските държави, САЩ, Канада или в скандинавските страни. Затова и техният патриотизъм се проявява като носталгия към България, а други българи зад граница губят и това носталгично чувство. Те остават завинаги емигранти в предпочитаните от тях икономически развити и социално подредени държави.

Други предизвикателства към днешния български, макар твърде разколебан и остатъчен, национален патриотизъм са процесите и тенденциите към дехуманизация на обществените и междуличностните отношения; сведената до минимум национална и социална етика в българското общество; тоталното отчуждение на българските граждани от своята държава; увеличаващата се криминална престъпност, корумпираност по всички етажи на държавата и застра-

шително намаляващата национална сигурност; целенасочената държавна политика на пренебрегване или унищожение на българските духовнокултурни ценности; безпощадното нихилизиране, рушене и даже систематично погубване на културно-историческото ни наследство; непрестанното съзнателно налагане в българското образователно, културно и информационно-публично пространство т.нар. евроатлантически ценности; съзнателно и мащабно провеждана държавна политика на цялостно заличаване на българската историческа памет.

Свидетели сме на много предизвикателства и особено към българския възрожденски патриотизъм. След 1989 г. в потсоциалистическа България се появява наглата и агресивната „възрожденофобия". Антинаучната същност на възрожденофобията, според професор Илия Тодев, всъщност реално се опира на четири основни постулата: Няма история, има митове. Това е първият постулат. Следователно няма и не може да има научно познание за Възраждането. Вторият постулат намира почетно място в книгата на професор Румен Даскалов „Как се мисли българското Възраждане" (С., 2002). Според този автор Възраждането „изпълнява за българите функции на учредителен мит, мит за началото на нацията, във всеки случай на нейното модерно развитие". Третият постулат, че няма Възраждане, а има Тазимат, се лансира, поддържа и утвърждава в научното и публичното пространство от бившия аспирант и стипендиант на университета „Bilkent" (Анкара) Александър Везенков. Той определя времевите граници на Българското възраждане в краткия период от 1839 до 1878 г., когато са прокламирани (без да са извършени изцяло) реформите в Османската империя, т.е. националното ни Възраждане е рамкирано само в четири десетилетия. Четвъртият постулат е за т. нар. „възрожденци", които трябвало да бъдат разобличени и даже заклеймени – революционерите като терорости, а черковниците като еретици.

Възрожденофобията достига своята кулминация и с нашумелия проект на австрийския учен българист професор Улф Брунбауер и изкуствоведката Мартина Балева, които обявяват Баташкото клане за мит. Това злощастно историческо събитие обаче съвсем не е някакъв, изкуствено сътворен мит, а напълно реален и изключително въздействащ със своя огромен трагизъм безспорен исторически факт, който е солидно потвърден от достоверни извори и свидетелствата на хора като Макгахан, Скайлер, Гладстон и др.

Очевидно е огромното, но пък и морално-нечистоплътното желание на вторите на този „научен" проект да оневинят мюсюлманският предводител Ахмед ага Барутанлията и османското правителство в извършването на безпощадните клането в Батак. (Тодев, И. 2013, 25,26,36,37,40,46-55,80-82,88-93).

Явлението национален нихилизъм като отричане, подценяване, пренерегване или обричане на забрава на бележити и знаменити българи е отколешно жилава, но и твърде пошла нашенска традиция. Неговото историческо начало, а и вредно културно влияние е сложено непосредствено след Освобождението. Това релефно проличава дори само във факта, че стиховете на Христо Ботев не се издават цели десет години след Освобождението, а името му седем години изобщо не се споменава в тогавашния периодичен печат, въпреки че през същото това време се публикуват сума бездарни стихоподобия на ограничени в своя умствен кръгозор даскали в различни христоматии. Учениците са принудени да ги изучават, докато величавите стихове на Ботев стоят съвсем непокътнати и затворени в някогашните вестикарски издания или в сборниче в съавторство със Стефан Стамболов.

Съвсем уместно е днес да си зададем и въпроса защо Вазовата книга се нарича „Епопея на забравените, а не „...на незабравимите"? Или срещу кого е насочен патосът в „Записките по българските въстания" на Захари Стоянов. Непризнати приживе и неиздадени си остават също и поетичните творби на престарелия и болен възрожденец Добри Чинтулов. Любен Каравелов също угасва от туберколоза и потъва в забвение, а сестрата на Ангел Кънчев е доведена до просия и проституция. Умира далече в забрава без почит и уважение Нешо Бончев – литературен творец, критик и педагог. Гробът на Раковски в Букурещ е изоставен и се изгубва в тръни и треволяк. (Георгиев. Л. 1997, 84,85)

Още по-вредни за съвременния патриотизъм, т.е. в следсоциалистическа България, са извършваните груби, безцеремонни и пагубни посегателства върху националната идентичност и родолюбивите чувства на българския народ от страна на идеолозите и ръководните дейци на десните политически партии. Българският политически елит в Република Бэлгария за няколко години или за четвърт век се оказва като притежаващ изцяло космополитен мантелитет. Той е готов и способен по всяко време да живее, а и част от него дори вече живее в други райски кътчета на света. Този продажен, а и родоотстъпнически елит все повече става компрадорски-глобалистки и антинационален (Вацев, В.

2007, 10). Друга част от него пък, която все още живее в България, е и напълно отчуждена от държавата, а и равнодушна към проблемите на нашето общество.

През изминалите години на преход към демокрация и пазарна икономика, наречен с право и основание от професор Максим Мизов преход към чуждост, понятията „родина", „отечество", „татковина" почти напълно са забравени, умишлено и перфидно, или напълно брутално и арогантно са изтласквани, а и все по-често осезаемо изчезват от българското обществено-политическо, социокултурно, образователно и научноисторическо пространство. Тези съкровени, изпълнени с патриотично съдържание, понятия се изгубват, не се забелязват и чуват, дори напълно изчезват в речите на българските политици и парламентаристи, а също така в разговорния език на обикновените граждани на Република България (Мизов, М. 1997, 2: 325,336,337). Подобна констатация в своя научна статия прави и професор Искра Арсенова.(Арсенова, И. 2015, 43.) В публичните езикови полета на тържествени словоизлияния или в печата и електронните медии шестват понятия като „тази страна", „този народ", „тази държава" и други подобни. Такива езикови клишета масово и релефно присъстват в речниковия фонд на Иван Костов, като министър-председател на Република България, в официални слова на Петър Стоянов – бивш президент на Рупублика България. Дори и Сергей Станишев, като лидер на БСП и бивш премиер на държавата, също използа нееднократно напълно лишените от ясна патриотична същност, а и твърде разлятите (по смисъл) понятия като „нашата страна", „моята страна".

В учебните програми и в учебниците по българска история главната образователна и възпитателна цел на обучението по история в българското училище е да се формира и затвърди в учениците съзнанието, че те трябва да са граждани на света, а не на своята родина, или пък на своето отечество.

В случая е необходимо да напомним и на проф. Мария Радева, която като преподавател по методика на обучението по история в Софийския Университет и заедно с експерти от Министерство на образованието и науката участва в съставянето на тези програми и в писането на учебници по история, наситената с дълбока мъдрост и патриотично прозрение мисъл на българския интелектуалец в Париж Цветан Тодоров: „Искам да подчертая, че да се чувства човек европеец, не означава, че трябва да се изличи националната му самоличност, аз съм убеден, че за българите най-добрият начин да бъдат европейци е да си останат българи" (Култура, бр.6 (2882), 17 февруари 2017, с.1).

Десните политически партии и техните правителства извършват съвсем съзнателни, преднамерени, но и постоянни, систематични посегателства и върху духовнокултурните характеристики на българския патриотизъм. Лидерите на тези партии чрез непрестанна, а и мащабна антикомунистическа пропаганда, финансирана и от външни антикомунистически организационни структури и институти, използват интелигенцията (с дясна идеологическа ориентация и нагласа) за тотално отрицание на безспорните реални постижения на социалистическа България в образованието, науката, културата, изкуството и спорта, в запазването и увеличаването на духовнокултурното наследство на нашия народ. А такова умишлено и превратно изобразяване и тълкувание на националната ни история, на нейните върхове и трагедии и пр., няма как да не се отрази, при това и крайно зловредно и дори – в перспектива – прекалено опасно, или пък да не се разпространи, утвърди в масови социални нагласи на разни общности.

Цитирана и използвана литература:

Ангелов, В. 2009. *Хроника на едно национално предателство. Опитите за насилствено денационализиране на Пиринска Македония* (1944-1949). С., „Симолини – 94”.

Арсенова, И. 2015. Публицистиката на Николай Хайтов – проблематика и мироглед. В: *Сборник доклади от IV национална научна конференция.* С., Фондация „Буквите”.

Баева, И., Е. **Калинова**. Етнически и религиозни общности в следвоенна България. В: *Изследвания по история на социализма в България 1944-1989.* С., Т.2. Съст. д-р Ев. Кандиларов. Ред. д-р Т. Турлакова. Център за исторически и политологически изследвания. София.

Вацев, В. 2007. Отказът от държавност е отказ от национална съдба. – *Българи*. *Списание за нацията.* 6: 10.

Генчев, Н. 1987. *Апостол свободы. Очерк биографии Васила Левского. С.,* „София прес”.

Георгиев, Л. 1997. Завръщането ни в Европа. – В: Подло време. С., ИК „Христо Ботев”.

Димитров, И. 1992. *...За да ни има. Статии за националната политика.* С., УИ „Св. Климент Охридски”; 1993. *Историкът като съвременник.* С., ИК „Христо Ботев”.

Елдъров, С. 2009. *Национализъм и патриотизъм в българската история.* Списание „Македонски преглед”. 3: 14-17, 28-30.

Загоров, О. 2009. *България в Европа на нациите.* С., ИК „Тангра Тан Нак Ра”; Център за изследване на българите.

Косев, К. 2015. *Българският възрожденски дух.* С., „Захари Стоянов”.

Куртев, Н. 1985. *Социалистическият патриотизъм на българския народ.* С., Изд. на Българската академия на науките.

Лалков, М. 1993. Българската монархия - щрихи в бяло и черно. В: *Страници от българската история. Събития, размисли, личности.* Т.1. Просвета. С.

Мизов, М. 1997. Преходът като чуждост. В: *Лица на времето.* С., Редакционен екип. Ст.н.с. д-р Г. Първанов, ст.н.с. д-р В. Вълков, доц. д-р М. Мизов, д-р Б. Бужашка, д-р Т. Турлакова, Е. Русекова. Център за исторически и политологически изследвания.
Митев, Т. 2015. *Българознание. История и теория на българския народностен характер.* С., Издателски комплекс – УНСС.
Павловска, Ц. 1999. *„Вярвам в републиката..." Съвременният републиканизъм в епохата на Българското възраждане*. С., „ГорексПрес"; 2001. *Васил Левски начело на Българския революционен централен комитет в Българско.* С., „ГорексПрес".
Пантев, А. 2016. Препрочитайки „Строителите". В: *Алманах за литература, изкуство и култура „Монтана" 2016.*Издание на Община Монтана и Дружеството на писателите в областта Монтана, Огоста 2016. „Хелиос принт". Монтана.
Политическая энциклопедия в двух томах. Т.2. Москва, „Мысль". .
Ровняков, А.А. 1980. *В борьбе за свободу Болгарии.* Ленинград, "Наука".
Социологическая энциклопедия в двух томах. Т.2. 2003. Москва, „Мысль".
Станков, Д. 2010. Нравствено-културната идентичност на българския народ. В: *Морал и национална идентичност.* Велико Търново, „ФАБЕР".
Стоянов, И. 2012. *Нови щрихи върху идейните възгледи и дейността на Васил Левски*. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий".
Страшимирова. С. 2000. *Историята ни като преживяване. Политико-психологически анализи върху българската история.* С., УИ „Св. Климент Охридски".
Танев, С. 2015. Българското историческо образование в контекста на европейския интеграционен процес: с национален облик и без космополитен „чар"". *Журнал за исторически и археологически изследвания.* 1-2: 64.
Тодев, И. 2013. *Батак 1876 – мит или история? Актуални текстове по Българско възраждане.* Второ допълнено издание. С., ИК „Тангра ТанНакРа".
Хайтов, Н. 1994. *Време за разхвърляне на камъни. Публицистика.* С., „Христо Ботев"..
Христов, И. 2011. *Българинът в глобалния свят.* С., ИК „Зов". 2014. *Българският национален характер 19-20 век. Еволюция и трансформации.* С., „Изток-Запад".

ПАТРИОТИЗМЪТ В ИДЕЙНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Ивайло Христов

Patriotism in the ideology of Vasil Levski

Патриотизмът, наред с равноправието на народностите, гражданските и политическите права на личността и народа, свободното вероизповедание, е един от основните принципи на бъдещата „свята и чиста република“, за която говори, пише и страстно мечтае Апостола. Водещото му място е обусловено от формирането на българското национално самосъзнание през XIX век, от трансформацията на българската народност в българска нация. Този сложен и труден процес исторически преминава през отделни три етапа: период на просвещение, период на борба за независима българска църква и период на борба за политическо освобождение. Той се характеризира с романтическо опиянение, а и минава под знака на силно изразени патриотични и националистични чувства.

Ето защо нека **най-напред да разграничим понятията „патриотизъм“ и „национализъм”.**

(1) Патриотизмът е равнозначен на „любов към отечеството”, като под отечество се разбира строго определена географска и социална територия, на която се е формирала нацията. За разлика от него национализмът притежава множество други значения – и негативни, и позитивни. Той може да бъде позитивен, дефазивен, защитен, ляв, десен, етнически, граждански, агресивен и пр.

(2) В основата на национализма и патриотизма стои дълбинната нагласа на индивидуалната и колективната човешка психика – етноцентризма (Найденов, Г, Р. Василева, 2016, с. 112). Той се изразява в склонността на хората да смятат своята страна и нейните ресурси като основа за всестранното развитие на човешките същества. Национализмът възпитава в любов към и преклонение пред родината и нацията. Неговата антиномична, изродена форма – шовинизмът, обаче насажда предубеждение, пренебрежение, високомерие и дори омраза към другите нации, народности и етноси. Оттам идва и склонността да се подценяват и дори презират другите народности, етноси и групи: т.е. съдене за други култури от позицията единствен на своята собствена култура. Патриотизмът е идеология и политика, която също възпитава в любов към родината и нацията. Но тя не насажда предубеждение и омраза към другите нации и етноси.

(3) Патриотизмът обикновено е дефанзивен, поради което е способен и на „великодушие” към другите. Докато агресивния национализъм – шовинизмът, се

развива по логиката на нетърпимостта към различията. Надъхан е с егоцентричност и себичност. Той е подозрителен и параноичен, рязко дели хората на „правоверни" и „предатели (Мирчев, М., 2009, с. 479).

(4) Патриотизмът е и любов към своята страна с нейните традиции, с автентичната й народностна култура, с историческото чувство за принадлежност, кръвна връзка и съдба. Докато екстремният национализм – шовинизмът, е любов към мита за един специален и велик народ. Той оправдава всичко в отстояването на достойнството и интересите на този народ (Лукач, Дж., 2005, с.98).

Водеща идеология на борците за национално освобождение обикновено е национализмът, а не патриотизмът. Класически пример за патриоти са Любен Каравелов, Васил Левски и Христо Ботев. Но повечето от дейците на националноосвободителното движение (например част от членовете на Гюргевския централен революционен комитет) са били националисти от защитен, народоспасителен тип.

В това отношение Левски определено надмогва своите съвременници. В практическата дейност на великия Апостол на свободата, в неговите писма и бележки, а и в Джобното тефтерче ясно прозира разбирането, че той е дълбоко чужд и враждебен на всякакви националистически увлечения, при това в епоха на силно разгърнат балкански национализъм у съседите.

В писмото си до Ганчо Милев от Карлово, от 10 май 1871 г., Левски казва: „Не ще бъде в наша България, както е в Турско сега… Всичките народи в нея щат живеят под едни чисти и свети закони, както е дадено от Бога да живее човека; и за турчинът, и за евреинът и пр., каквито са, за всичките еднаква ще е, само ако припознаят законите равно с българина. Това ще е в нашата България". По-нататък Апостола продължава в същото писмо: „В Българско не ще има цар, а **народно управление** (подчертаното от Васил Левски, б.м. И. Х.) И всекиму своето. Секи ще си служи по вярата и законно ще се съди както българинът, така и турчинът и пр." (Левски, 1973, с.188).

Апостола не се поддава на сръбските или на гръцките националистически интриги, нито търси аргументи да доказва доминиращата роля на българите – най-многобройната народност по онова време на Балканите. „Левски не са захласва пред силния, страстен национализъм на Раковски, под влиянието на който неговият пръв учител по революция и българщина създава фантастични теории и хипотези. Той не робува на паисиевското пристрастяване в миналото,

където българите са смели и люти на бран, благородни и гостоприемни, а гърците – лукави и хитри, сърбите – страхливи и подли. Левски преодолява и този първичен импулс, естествен за времето на Ранното възраждане“ (Генчев, Н., 1987, с.90).

Ето защо патриотизмът при Левски е символ и въплъщение на дълбоко възпитание най-вече в любов към родината и нацията, без да се насажда предубеждение, омраза и негативизъм към другите етноси. Точно обратното, в идейния свят на Левски е релефно откроено уважението към другите етноси, народности и нации; затова той агитира и пропагандира в полза на етническото разбирателство, а и се противопоставя решително на умишлено насажданата вражда спрямо обикновените турци. По тази причина неразделна част от патриотизма на Левски са възгледите му за етическата толерантност.

В българската народопсихология основите на *равнопоставеността* са сложени още през епохата на Средновековието. Прабългарите създават държавен съюз със славяните и изграждат обща държава. По-късно по нашите земи остават да живеят етнически групи и от кумани, узи и печенеги. Българите се научават да общуват и живеят и с тях. А в ситуацията след 1396 г. – четири столетия българинът е принуден да съжителства и с мюсюлмани, черкези, татари и други етнически общности, появили се и останали и по нашето землище. Всичко това неизбежно и постепенно формира една доста солидна култура на толерантността в българския народностен характер. Независимо от изначалния конфликт между християнството и исляма, в тогавашна България са рядко познати изстъпленията на християни срещу мюсюлмани. Толерантността на българина към други народности, с които по силата на обстоятелствата трябва да съжителства, е вън от съмнение! Това е исторически доказан факт не само спрямо мюсюлманите, но също и към евреите, или към арменците. Затова и етническите напрежения тук обикновено са резултат на политически, а съвсем не на сблъсъци на религиозни съображения или противоречия. Неслучайно и в писмата си Васил Левски изрично, и дебело подчертава: „Не ще бъде в нашата България, като е в Турско сега… Всичките народи в нея щат живеят под едни чисти и святи закони, както е дадено от Бога да живее човека; и за турчинът, и за евреинът и пр., каквито са, за всичките еднакво ще е, само ако припознаят законите равно с българинът.” А пък това е и хуманистично, но и демократично!

Важно е да се установи също, че българските възрожденски дейци много

ясно разграничават обикновените трудещите се турци от османската феодална върхушка. В „Прокламация до българския народ", написана от Иван Касабов през 1869 г., се отправя призив за въстание. За турския народ се заявява, че в нова и свободна България ще има равни религиозни и политически права. В програмата на БРЦК от април-май 1872 г. се казва, че в „българите не въстават срещу турския народ, а против турското правителство и тия турци, които го подкрепят". В прокламация, написана от Христо Ботев и Стефан Стамболов, но и разпространявана в навечерието на Старозагорско въстание от 1875 г., се казва, че трябва да се подаде „братска ръка", помощ и покровителство на мирните турци: „Честта, имотът и животът на мирните турци трябва и за вас (участниците в революционната организация, б.м. И. Х.) да бъдат толкова мили и светли, колкото и за тях" (Михайлов, Ст., 1992, с. 221)

Равноправието е възлов елемент и в идеологията на Васил Левски. В „Нареда на работниците за освобождението на българския народ" той ясно, даже и императивно формулира и страстно защитава идеята за равенството и толерантността като задължителен принцип в бъдещата българска държава: „С една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавна деспотско-тиранска система и да се замени с демократска република (народно управление). На същото това място, което нашите прадеди със силата на оръжието и със своята кръв (са) откупили, в което днес безчовечно беснеят турските кеседжии и еничари, и в което владее правото на силата, да се издигне храм на истината и правата свобода. И турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство между всички народности. Българи, турци, евреи и пр. ще бъдат равноправни във всяко отношение: било във вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото и да било. Всички ще спадат под един общ закон, който по вишегласие на всички народности ще се изработи".

Впрочем, такива възгледи Апостола на свободата защитава и в дописката си до в. „Свобода", където изрично подчертава: „И ние сме хора и искаме да живеем човешки: да бъдем напълно свободни в земята си, там, дето живее българинът – в България, Тракия, Македония. От каквато и народност да живеят в този наш край, те ще бъдат равноправни с българина във всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише „Свята и чиста република". Тъкмо затова и Васил Левски изрично акцентира върху необходимостта от равенство между

различните религии, а пък и равенство между народностите, което пък „идва на подскаже, че те могат да включват в себе си различни вероизповедания“.

„Днешният век е век на свободата и равноправието на всички народности” – демократично заявява Васил Левски в писмото си от 6 октомври 1871 г. като и продължава: „Днес всеки притеснен и потиснат, всеки, комуто тежат робските синджири на врата и който носи жалостното и срамно име роб, е напънал всичките си сили – и нравствени, и физически – и търси случай да отърси от себе си по какъвто и да е начин да би било робското тегло… (Всеки) иска да живее свободно и да се наслаждава на божията природа, иска да бъде човек”.

Дълбоко трогателни, дори поразителни са подобни думи, кореспондиращи с идеите на модерния европейския свят, а и с ценностите на демокрацията. При това те са изречени още през втората половина на XIX век, когато току-що е премахнато робството в САЩ или пък е оповестен и манифестът за отмяна на крепостното право в Русия. Неслучайно и напълно уместно Иван Стоянов подчертава: „Тези мисли са достатъчни, за да окачествим Апостола като гражданин не само на България, но и като гражданин на Европа и света. Защото да прокламираш девиза, че XIX век е век на свободата и равноправието на всички народности, когато живееш в условията на една източноазиатска феодална деспотия, означава твърде много. Означава, че познаваш този век, че осъзнаваш постиженията на европейските народи, че разбираш новите моменти в развитието на европейското обществено пространство, че възприемаш това развитие за всички – и за тези, които са в собствената си държава, и за тези, които са все още под чужда власт (Стоянов, Ив., 2010, с. 31).

Патриотизмът при Апостола е част от неговия искрен, дълбок идеализъм, **демократизъм и от твърдата му вяра във вишегласието**. За тях той непрекъснато мисли, говори и пише. Това са едни от най-често произнасяните думи в писмата му. За повечето от неговите съвременници те обаче са звучели като понятия от друга планета. Левски е притежавал всички добродетели или качества на изключително голям, дори ненадминат организатор и ръководител: знания, решителност, въображение, организаторски способности, но не и коравосърдечност. Още от древността е известно, че успешният водач трябва да бъде „безмилостен към нелоялните, невнимателните и мързеливите”. Едно качество, което обаче Левски е нямал. Той е бил неописуемо добър, милостив, демократичен, сговорчив. Не прилага например устава към Димитър Общи, не

го умъртвява, както би трябвало, и тази грешка го довежда до бесилото.

Какво произтича от това?

Левски е непоклатим идеалист, а идеалистите обикновено са нежни и доста раними души. Това реално е и първата драма на Левски: той е трябвало да организира революция, т.е едно опасно, пък и кърваво дело, като се бори с и надвива вродената си човечност. Следващата драма на Апостола е свързана с липсата и на пари за „святото дело". При своите обиколки из България, той се дави в унизително безпаричие, което го съпътства от начало до край. Левски се убеждава, че разковничето за успеха на Вътрешната революционна организация в последна сметка са парите, т.е въоръжението на хората. Неслучайно той призовава в окръжното си писмо до революционните комитети от януари 1872 г следното: „Друго спасение няма освен скоро да си продадем и ризите си и да заиграем нашето си хоро." Резултатът от този призив обаче е нулев. Оттук произхожда и голямата драма на Апостола - парите трябва да се събират със сила, с революционен терор, а той ненавижда насилието. Нужно е да се убива, а той мрази проливането на човешка кръв. Не обича кражбата, а се изисква да я върши в името на освобождението. Той е трябвало да организира революция, т.е едно кърваво дело, като се бори и надвива вродената си човечност (Хайтов, Н., 2007, с. 34)

Това не пречи обаче да бъде почтен към събраните народни средства. Известно е, че своите финансови „записки" Левски започва да води през ноември 1871 г. В това отношение той е едно от малкото изключения, защото малцина български революционери са се отчитали някъде или пред някого. „Личният бележник" на Левски разкрива такива негови черти като пестеливостта, пуританското ограничаване в името на делото, крайното въздържание и т.н. Независимо че целият паричен фонд на комитетите да е бил на негово разположение, Апостола не похарчва и грош повече от необходимите му разноски. Удивително е неговото изострено чувство за финансова отговорност. Всяка пара, излязла от неговия джоб е грижливо и педантично отбелязвана. Нещо повече – от отметките за разходи може да се добие непосредствена и ярка представа за образа на Левски, който не е имал живот вън от делото. Защото като се съберат изминатите от него километри – пеш или на кон, през двете най-усилни години 1871 – 1872 става ясно, че той е имал на разположение за спане не повече от четири часа на денонощието. През където и да е минавал Васил Левски, той е

събирал пари за покупка на оръжие от комитетските хора, а и е поемал лични ангажименти за неговата доставка. Всичко това може да се обясни единствено с изумителната, челичната воля на този велик човек, с неговата безпределна неуморимост да посещава лично селищата, където се е опитвал да потърси съмишленици за святото „народно дело". Като неизменно си остава смайващото обстоятелство, че принципът му да отбелязва всяка изхарчена „стотинка" остава неизменен при всички обстоятелства, независимо от това какви са те.

При Апостола всеки „харч за два конака", „за два вечера" са били и най-коректно заплащани. Например, на стр. 76 от Тефтерчето е отбелязано: „у Марина за пастърма – 3 (гроша)". Това ще рече, Левски е бил у Марин поп Луканов, председателят на Ловешкия частен революционен комитет, обядвал е при него и после си е платил 3 гроша за порция пастърма. Същата акуратно отбелязана подробност срещаме и на датата 28 януари същата година, когато при пребиваването си у поп Лукан Левски отново си плаща захарта и яйцата – 8 ½ гроша. Всички подобни негови сетнешни сметки недвусмислено показват, че и в Ловеч, и другаде, където е отсядал у верните си хора, той си е плащал и квартирата, и „шекера", дори и кафето. От записката на стр. 97 от Тефтерчето например научаваме, че Левски е имал ангажирани две „тайни къщи" в Карлово – в едната ял и платил за яденето 20 гроша, а в другата, същото платил, но за „осигуряване4, т.е. за наем 260 гроша. Това определено говори, че дори и в родния си град Апостола не е разчитал на безплатно убежище. Защо?

Отговорът на този въпрос може да се търси в обстоятелството, че той е искал да запази авторитета на революционната организация и заради това си е плащал разноските за спането и храната. „Въпреки това, прокрадва се една мисъл, че времето, в което Левски плете комитетската си мрежа, е било доста посурово, отколкото ние си го мислим въз основа на сегашните норми за поведение. Неслучайно копривщенските кираджии, когато са си сварявали обща манджа с меса, всеки нанизвал своята мръвка на клечка и поставял върху нея своя знак, за да не попадне мръвката му в чужди ръце. Това е така наречената „вариклечковщина". Фактът, че в Ловеч е имало богати хора, които са давали само за прикрия на дъщерите си по 60 хиляди гроша, но за „делото" не са жертвали нито грош, говори, че и в заможните среди вариклечковщината е била житейски факт" (Хайтов, Н., 2007, с. 53).

Особено важен момент в идейното развитие на Левски, както и на

дейците на БРЦК е идеята за „федерация от свободни земи" – позиция, която пряко кореспондира с патриотизма като идеология и като политика.

В точка трета от „Наредата" се казва: „Ние, българите, желаем да живеем със сички наши съседи дружествено, а особено със сърбите и черногорците, които съчувстват на нашите стремления, и с румъните, с които нашата свобода е тясно свързана, и желаем да съставим с тях федерация на свободните земи."

Тезата за Балканска, Дунавска, общоевропейска федерация, води своето начало още от средата на XIX в. През 40-те години на XIX век Лайош Кошут, борейки се срещу австрийското господство и руската имперска политика, издига възгледа за създаването на Дунавска федерация. След това Прудон, Бакунин и Кропоткин лансират принципите на анархизма като предлагат и премахване на държавните прегради и образуване на единна Европа: „Истинската свобода, твърди Бакунин, може да бъде постигната само чрез свободно обединение на индивида в пределите на обща цел и в рамките на федерация на свободните комуни" (Бакунин, М, 2011, с. 86). Наричан „баща на нациите", Мацини смята, че нацията не е изолирано явление, а е член на общност от свободни нации, на побратимени и сдружени членове на свещения съюз на народи. В този дух той на няколко пъти се обръща и към славянските народи, включително и към южните славяни, за създаване на Балканска – Дунавска федерация.

Светозар Маркович – първият пропагандатор на социализма на Балканите, пък изтъква, че сръбско-българската федерация следва да се създава не на принципа на народността, а този на свободата и потребността (Павлов, Т., 1946, с.52).

Сред българските дейци идеята за федерализма става популярна в началото на 70-те години на XIX век. По страниците на в. „Свобода" и „Независимост" Любен Каравелов отхвърля реформистките дуалистки опити на ТБЦК и налага мисълта за революцията като единствено средство за решаване на българския въпрос (Каравелов, Л., 1965, с. 258). За него националната революция трябва да се разглежда като част от освободителното общобалканско действие, при което сътрудничеството с останалите балкански народи е необходима и солидна гаранция за успех. Затова и Любен Каравелов предвижда учредяването на „Южнославянска" и „Дунавска" федерация на свободни земи от типа на Швейцарския съюз, при зачитане историческите права на всеки народ. Тоест, БРЦК и Каравелов поставят българското национално освобождение в за-

висимост от общото балканско действие, като славянофилската идея за българо-сръбски съюз се смята едва ли не и за исторически предопределена.

В широкото обществено мнение битува мнението, че Христо Ботев е най-убеденият носител на идеята за федерация. „Схващанията на Ботев тръгват от Прудон, минават през Бакунин и Кропоткин, срещат се, но се и разминават със социалистическите възгледи на Св. Маркович. Ботев, за разлика от Маркович, никога и никъде не възприема игнорирането на народността, националността, като самостоятелен член на федерална общност от какъвто и да било тип“ (Дойнов, Д., 2013, с. 123).

Пристрастието на Христо Ботев към идеите на федерализма произтичат от бляна му за „братския съюз между народите” и за „общочовешкото единство”. В статията си, посветена на появата на българо-сръбския вестник „Югославия”, той заявява: „Няма славянин, южен или западен, няма свестен човек, който да не съчувства на идеята за югославянска конфедерация, която няма принципа на робството и сливането на разни народности” (Ботев, Хр. 1986, с. 34).

Христо Ботев е и категоричен, че една федерация или конфедерация в никакъв случай не бива да обслужва чужди интереси – сръбски, гръцки, румънски, панславянски. Той обаче утопично смята, че тази федерация може да се създаде като се прескочи фазата на капитализма. Достатъчно е, според него, да се запазят трайно родовата структура, общинското сомоуправление, а и задругата, за да се гарантира наличието на едно справедливо човешко общество – без потисници и потиснати, които да могат да живеят в братски федерален съюз.

През 1875-1876 г., когато българската национална революция отбелязва своя връх, Христо Ботев постепенно ревизира идеята си за Балканска или Южнославянска федерация. В статия си във в. „Знаме” от март 1875 г. той заявява, че идеята за югославско единство е претърпяла гражданственост у всичките почти народи на Балканския полуостров (с изключение само на турците), но пречка за реализацията й са назряващите шовинистични претенции на балканските държавици, особено на Сърбия: „Дордето не се обяснят и изравнят тези отношения, то никакво споразумение и никакво съединение е невъзможно между двата братски съседни и едноплеменни народи” – твърдо заключава Ботев.

Същият извод поетът-революционер прави и в друга своя публикация – от 2 май 1875 г.: „Ако Сърбия или сръбското правителство не желае да ни помогне да поринеме турците из Европа, то нека ни барем не прапятствува да вдигнеме

сами знамето на свободата и нека не нарича шпиони и предатели ония, които искат да запазват народността си, името си и своите свещени права на земята, на която живеем". По-нататък Ботев заключава съвсем ясно, недвусмислено и категорично: „Ние мислим, че дордето сръбският народ и сръбската журналистика се не въодушевляват с оная същата любов и искреност към българския народ, с която последният се отличава към своите братя, дотогава никакво споразумение и никакво съединение между сърби и българи е невъзможно".

В сравнение със своите съратници, позицията на Левски и в това отношение е достатъчно прецизна и балансирана. За разлика, например, от Любен Каравелов, който до последно смята, че България ще се освободи само с помощта на Сърбия. „Ние сме съгласни, пише той, че без съюзници е невъзможно да достигнем своите цели и че без чия да е помощ ние не ще бъдем в състояние да се борим с османлиите". При всички хладни и обективни факти, които свидетелстват за агресивността на сърбите или за стремежът им да включат българските земи в своята държава, Каравелов не изоставя своята лелеяна политическа надежда – създаването на федерация между Сърбия и България.

Документалното наследство на Апостола обаче сочи че той не е споделял сърбофилският оптимизъм на Каравелов, а оттам идва и недоверието между двамата. Левски е един от малкото наши революционери, които остават до края трезвен (определя четири години за подготовка на въстанието), без самонавиване и патетична фразеология, и без да приема за вярно това, което е желано.

Апостола вижда ясно освобождението на България единствено като всенародно дело, което ще намери практически израз и в едно всеобщо въстание. Това също е част от искрения, но и от реалистичения патриотизъм на Васил Левски. Такава всъщност е и отправната точка на възприетата от него революционна тактика, а в съответствие с нея стремежът да направи колкото се може повече българи съпричастни, пък и съучастни на великото революционно дело.

Вярвал ли е Апостола в неговия успех и то при положение, че е имал редица, при това и сериозни основания да не вярва: огромната въоръжена сила на Османската империя, липсата на оръжие в комитетите, отсъствието на международна подкрепа и т.н. Едва ли, Левски е бил трезв реалист и умел прагматик, който не е вярвал наивно в чудеса, включително и във възможността със силата само на оръжието да се подкопае и отстрани османската власт. Апостола изрично отбелязва в на няколко пъти в писмата си, че „никога не можем да

се приготвим както другите сили". Стратегическата му цел обаче е била друга – да се подготви народът поне толкова, колкото е необходимо, за да се осигури, както пише той до Панайот Хитов през септември 1871 г., **„една добра сетнина на предприятието ни** (подчертано мое, И. Х.), защото в нищо не приготвени ще има сетнина нищо и никаква".

Както отбелязва по този повод и Константин Косев, „Разковничето тук е думичката **сетнина,** която означава още резултат, последица или бъдеще, нов в смисъл на добро бъдеще.. Най-вероятно той е имал предвид същите добри резултати, както тези от въстанията на гърците, сгърбите и румънците преди години. Ако българското въстание бъде например подобно на гръцкото, то това съответно ще означава, че българският народ може да стане политически субект на международната арена, а българският въпрос ще заеме съотвено място в дневния ред на политическо решение в рамките на Източния въпрос. Това е единствената възможна добра сетнина, която Левски би могъл да очаква" (Косев, К. 2012, с.41-42).

Патриотизмът в идейния свят на Левски е неразделна част от духа на нашето Възраждане. Главна ценност и основна задача на Ренесанса в Европа е човекът. Европеецът копнее да живее в своя свободна държава, но е окован в догматиката на църковната проповед. Ето защо европейската мисъл на Новото време си поставя за главна цел да освободи човешкия индивид духовно, да му осигури нов мироглед. При българите обаче не е така. Те нямат своя свободна държава, а трябва първо да я създадат. Ето защо в сравнение с ренесансовия хуманизъм или с антропоцентризма на Европа, българинът през Възраждането преимуществено вижда личността не толкова като „цел", колкото като съдбовен „инструмент" и то за служене на надличностни ценности – България, Нацията, Родината. За нашето Възраждане не човекът, а Народът е върховен идеал. На него подчиняват личностния си патос и жизнената си съдба всичките наши възрожденски дейци. Затова и в писмото си до своите близки Ботев казва: „Ако умра, то знай, че после отечеството си съм обичал най-много тебе, затова гледай Иванка и помни любящия те Христа" (Ботев, Хр., 1986, с. 246) Именно формулата „после Отечеството" символно и фактически определя основните тенденции на нашето Възраждане, а и на следосвобожденската епоха, които се развиват в подчертано патриотично-етноцентричен контекст. Затова епохата на Възраждането – с нейните апостоли и герои, книжовници и творци, „мечтатели

безумни“ и хора на революционното дело, е така изпълнена с най-чист патриотизъм, със загърбване на робското мълчание и примирение, с върхови извисявания на духа. И всички те са дълбоко, неотвратимо свързани с или са съдбоносно подчинени на една-единствена свещена цел: завоюване на политическа и икономическа свобода, отстояване на националната ни същност, пък и чест.

В есето си за българския патриотизъм, след като цитира трогателната изповед на Любен Каравелов пред милото му отечество, Ефрем Каранфилов заключава: „В тези вдъхновени дни, които наричаме Възраждане, патриотизмът естествено става съдържание и смисъл не само на историческото ни развитие, но и на литературата. Обърнете внимание: цялата ни възрожденска литература е стон за родината или мечта за свобода, или боен вик.“ И продължава по-нататък: „Патриотизмът тогава е едновременно идеал, зов за свобода, жертвоготовност, вдъхновение и жива същност на човешкия живот. Той е атмосфера, която непрекъснато обгръща най-добрите българи и те я носят винаги със себе си при всички криволичения в житейския си път.“ (Каранфилов, Еф., 1985, с. 180).

През XIX патриотизмът определено е водеща ценност в цялостната структура на българския национален характер. Затова и Родолюбието е сред най-значимите енергийни ресурси, които са предопределили и катализирали идеите и делата на титаните на българските националноосвободителни борби – Георги Раковски, Любен Каравелов, Васил Левски, Христо Ботев. Тази тенденция е продължена и до Първата световна война: най-оптимистичната и плодотворна епоха (която всъщност се развива в контекста на възрожденската традиция) в новата история на България. Начело на държавата в първите свободни тридесет години застават фигури като Петко Каравелов, Стефан Стамболов, Петко Славейков, Захари Стоянов, Константин Стоилов, Григор Начович, Михаил Маджаров, Константин Величков, които биха правили чест на всяка европейската държава от края на XIX век. Въпреки идейно-политическите си различия те поставят винаги интересите на България на първо, или на най-важно място. Мъдрата им, а пък и далновидна политика осигурява на българите една от най-демократичните конституции на епохата, както и едно доста стремително развитие на стопанството, модерно образование и култура. По онова време е създадена и боеспособна армия (през 1885 г. българите разбиват само за две седмици сръбската армия, а през 1912 г. само за двадесет и седем дена фактически

разгромяват и Османската империя), а такава армия няма как да не подкрепя и издига, чрез своите големи победи, и националното самочувствие на българина.

В програмите на всички политическите партии от онова бурно историческо време има и раздел, свързан и с националните задачи на държавната власт. До Балканските войни за македонските и тракийските българи е въпрос на чест, а и на дълг да се нарекат българин. „Ясно е, подчертава Трендафил Митев, че при наличието на подобна обществено-политическа реалност, доминиращата тенденция в структурата на българския народен характер не можеше да не е патриотизмът. Това е времето, в което с основание можем да говорим за наличието на един „чист", „просветен", „масов", „съзнателен", „държавнотворен", „европейски по същността си" патриотизъм" (Митев, Тр., 2011, с. 228). Родолюбието все още е едно общонародно и силно чувство, една „единосъщностна" съставка в ценностната система на българина. То е и стимулиращ фактор за цялостното изграждане на България, а и за еманципирането на нашия народ в европейския свят. Родолюбието вече е мощен източник на енергия за новаторство и държавно строителство във всички области на живота. Това е елемент на характера, превръщащ окончателно свободния българин в европеец от ново време.

Рядко в историята на България заслугите на някого са били толкова единодушно, а и така бързо признати. Неслучайно прозвището „апостол" е дадено именно на Васил Левски. Първото публично възпоминание за него всъщност е организирано на празника на Кирил и Методий от съратниците му, заточени някога в Диарбекир, още през 1875 година! (срав. Хайтов, Н. 1987, с. 12.) През същата година Левски е вписан и в Ботевия календар като български светец, а веднага след Освобождението, още през 1878 г. е била мощно подета инициатива и за въздигането на негов паметник.

В статията си от 13 юли 1875 г. във в. „Знаме" другият велик наш революционер и гениален поет Христо Ботев дава онази характеристика на Апостола, която ще се превърне в последствие в рефрен на левсковедението. А именно - личност, рядка, „не само в нашия народ, но и в другите по-напреднали народи", част от първотворците – тези „апостоли на новото учение", тръгнали „да проповядват словото на техния бог – свободата" (Ботев, Хр. 1986, с. 186-187). В тази забележителна оценка Ботев за пръв пътк определя Васил Левски не само като стратег на революцията, но и като борец за общество от свободни хора, като фигура, надхвърляща българския национален контекст.

Цитирана литература:

Бакунин, М. 2011, *Държавност и анархия*. С., „Изток- Запад”.
Ботев, Хр. 1986. *Съчинения, т.2*. С., „Български писател”.
Генчев, Н. 1987. *Васил Левски*. С., „Военно издателство”.
Дойнов, Д. 2013. *Левски. Най-ясната загадка.* С., „Захарий Стоянов”.
Каравелов, Л. 1965-1968. *Събрани съчинения в девет тома. Т.5*. С., „Български писател”.
Каранфилов, Ефр. 1985. *Българи.* С., „Български писател”.
Косев, К. 2012. *Васил Левски и възкресението на българския народ.* С., „Захарий Стоянов”.
Левски, В. 1973. *Документално наследство*. С., „Наука и изкуство”.
Лукач, Дж. 2005, *Демокрация и популизъм.* С., „Обсидиан”.
Митев, Тр. 2011. *Българска политическа дефектология*. С., ИК – УНСС.
Михайлов, Ст. 1992, *Възрожденският процес в България*. С., „ASSA – М”.
Мирчев, М. 2009, *Социална динамика и цивилизационно разслоение.* С., „ASSA – М”.
Найденов, Г., Р. **Василева**. 2011. *Публична власт и политика*. Издателство „Тракия“, София.
Павлов, Т. 1946. *Христо Ботев, Васил Левски, Светлозар Маркович. Речи и статии.* С., „Партиздат”.
Стоянов, Ив. 2010. *Щрихи към портрета на Любен Каравелов.* Издателство на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“.
Хайтов, Н. 2007. *Бележки по тефтерчето на Левски*. С., „Артик 2002”.
Хайтов, Н. 1987*. Гробът на Васил Левски.* Пловдив, „Христо Г. Данов”.

СЪВРЕМЕННИЯТ МАКЕДОНИЗЪМ – КРИВОРАЗБРАН ПАТРИОТИЗЪМ

Иван Винаров

CONTEMPORARY MACEDONISM – MISUNDERSTOOD PATRIOTISM

Ivan Vinarov

Основният въпрос, които се разглежда в настоящата статия е относно същността на съвременния македонизъм. Водещ акцент на изложението е неговата антибългарска насоченост, както и най-новото му проявление – антиквизацията. Проследяват се също така опитите за пренасяне през последния четвърт век на това изкуствено политическо построение и в България, както и възможните перспективи за неговото бъдеще. Тоест, дали съвременният „многоаспектен (многопластов) македонизъм" има шансове да оцелее в противопоставяне срещу процеса на албанизация на югозападната ни съседка.

Какво представлява съвременният македонизъм като вариант на антибългаризъм?

Исторически държавата Република Македония е създадена върху доктрина, чиято сърцевина основно е антибългаризмът.[1] Това е реален факт, основаващ се на разбирането на скопската политическа върхушка, според което единственият път на Македония да се утвърди като държава е да намери някакво „свое" („собствено") минало, което да превърне в база за настоящето и бъдещето. А доминиращата тенденция на това разграничаване е стремежът за пълно дистанциране чрез антагонистично противопоставяне срещу България, дори с цената на фалшифициране на историята (В. Тодоров, 2002). Най-малкото, защото вече цели четиринадесет века славянското население в Македония принадлежи към българската етническа общност.

Според бившия македонски премиер Любчо Георгиевски, в Скопие има един влиятелен политически център, който има за своя основна задача в политиката непрекъснато да създава проблеми със София. Така българското правителство се представя като „дежурен виновник" за неволите на Македония (Лалов, 2012). Честите прояви на колебание от наша страна дават основание на някои скопски (и белградски) кръгове да смятат, че при един техен постоянен

[1] Становището е на директора на НИМ Б. Димитров и е изказано по повод опита на четирима евродепутати от Партия на зелените в ЕП (Европейски свободен алианс) да включат в последния мониторингов доклад преди влизането на България в ЕС (22–23.XI.2006 г.) на несъществуващ проблем относно измисленото *„македонско малцинство"* у нас (*Тема*, 2006).

натиск ние неминуемо „ще се огънем", като признаем съществуването на измислено македонско малцинство в Пиринския край (Гоцев, 2007, с. 6).

Историческата наука е доказала по неопровержим начин, че македонизмът е продукт на велико-сръбския шовинизъм от края на XIX и началото на XX век. По време на Балканската война, докато българската армия постига блестящи военни успехи срещу войските на Османската империя на Тракийския военен театър, Сърбия и Гърция окупират Западна и Южна Македония. Междусъюзническата война налага със сила подписването на Букурещкия мирен договор (28.VII.1913 г.), по силата на който по-голямата част от Вардарска Македония е дадена на Сръбското кралство. Тогава стартират масовите погроми над всеки, който демонстрира български дух и принадлежност. Представяйки своя приятел и деец на ВМРО (обединена) Павел Шатев, Петър Карчев споменава: *„…че Македония наново на банда политически аферисти, че нейното освобождение е една фикция. Кулишевци и Димитър Влаховци бяха продали злочестното македонско население, в мнозинството си чисто българско, на сръбския шовинизъм."* (Карчев, 2004, с. 729–730).

Днес се правят отделни опити историческите грешки на тогавашния сръбски ре-жим да се преосмислят. Например, през 1998 г. учени като акад. Антоний Исакович (който е считан за един от най-големите посттитовистки сръбски националисти) заявяват, че в Белград са преоценили грешките в тезите си и признават българския характер на част от Македония. Но като цяло това са изключения в сръбската историография. Щафетата на крайно конфликтния антибългаризъм е поета от представители на съвременния македонизъм, които не правят рационални исторически преоценки (Мишляков, 2009).

Съвременният македонизъм е криворазбран патриотизъм и основополагащите идеологически постулати очевидно не издържат единна по-задълбочен анализ на обективните факти и съответната аргументирана критика. Най-пълна ревизия на фундаменталните македонистки тези през последния четвърт век прави българският историк проф. Божидар Димитров. Според него десетте лъжи на скопската доктрина са (Б. Димитров, 2015, 96 с.):

1. Не е вярна тезата, че съвременните македонци са наследници на населението на Древна Македония – това е толкова абсурдно твърдение, колкото да се настоява, че българите са наследници на древните траки, а американците – на сиуксите и другите индианци в Новия свят;

2. (Не)научна лъжа е твърдението, че българите са *„татари”*, а македонците – *„чисти славяни”*;
3. Не съществуват никакви доказателства, че светите братя Кирил и Методий, Климент Охридски, Горазд, Сава и Ангеларий са *„македонски просветители”*, създатели на македонската азбука и основоположници на македонската книжовност и култура. Тяхната мисия не е изначално антибългарска – това е едно от най-грубите и недопустими посегателства над нашата история;
4. Самуил доказано не е *„македонски”* цар на т.нар. македонско царство Склавиния, а истинското име на монарха не е Самоил;
5. Охридската архиепископия (1019–1767 г.) не е *„македонска”* църква, а българска църковна организация. В творчеството на византиеца Теофилакт Охридски се откриват безспорни доказателство за българския характер на населението в Македония (Костадинов, 2014);
6. Македонците са били *„заробени”* от Българската екзархия. Доказателство за несъстоятелността на това твърдение е фактът, че при провеждане на плебисцита в Македония през 1872 г. (в Охридска и Скопска епархии) 80% от населението доброволно изказва желание да бъде в границите на Българската екзархия, а не на Вселенската гръцка патриаршия. Тези събития са отразени в официалните държавни книжа на Османската империя от онова време (Райков, 1997, с. 308);
7. ВМРО не е македонска организация, целяща освобождаването на македонския народ. Достатъчен е един прочит на документите, оставени от Гоце Делчев, Дамян Груев и другите видни дейци на организацията, които са написани на литературен български език;
8. Кръсте Мисирков не е македонец номер едно на XX век – той и живя, и умря (през втората половина на 20-те години) като учител в България, а и е погребан в гробищния парк на столицата София;
9. Абсурдното е и твърдението, според което македонците са се съпротивлявали яростно срещу българската окупация (1941–1944 г.), а България е фашистка държава, допринесла за избиването на евреите. Във филмовите архиви изобилства с материали как в Македония посрещат българската армия през 1941 г. с цветя и песни. А единствената дър-

жава, която не позволява да бъдат избити нейните граждани–евреи, е България;

10. Имало голяма радост от повторното присъединяване на Вардарска Македония към СФРЮ през 1946 г., за „250–те хиляди македонци", останали в пределите на НРБ. В тази връзка не буди учудване старанието на македонската историография всячески да избягва въпроса за стартиралите на 7 януари 1945 г. събития в Повардарието. На тази дата югославските комунисти започват масовото избиване на македонците с българско самосъзнание. 23 хиляди българи са избити (като голяма част от тях са хвърлени в Охридското и Преспанското езеро или заровени в масови гробове), а над 130 хиляди са насилствено изселени или пратени в концентрационните лагери на Титова Югославия (*Български журналъ*, 2017).

От началото на второто десетилетие на XXI век македонизмът „еволюира" на ново равнище. Възникват още нови претенции, като сред тях могат да бъдат отличени (10te.bg, 2012): (1) тезата, че човешката цивилизация се е зародила в Македония; (2) българските *„колонизатори"* по време на Втората световна война са били по-страшни и жестоки от есесовските офицери и са издевателствали над македонското население; (3) името на племената *славяни* произлиза от *македонските склавини*; (4) Гоце Делчев и Яне Сандански са македонци (с македонско самосъзнание), а дори един от радетелите на македонизма – първият външен министър на независимата Р Македония Денко Малески, признава безспорния факт, че Гоце Делчев е имал българска съвест и самосъзнание, а Александър Велики – гръцки (*Plusinfo*, 2014); (5) македонците имат множество престолонаследници, останали на територията на днешен Пакистан (след смъртта на Александър) и днес са част от племето *хунзи* – през 2008 г. те посещават тържествено страната; (6) македонската култура оформя *барока*, а площадът *„Св. Петър"* във Ватикана е копие на площада в Джараш (изграден от македонските архитекти при похода на Александър Велики); (7) най-ста-рият език в Европа е *палеолитният македонски*, който е в основата на всички останали езици; (8) най-старото име на Европа било „Зета Македония"; (9) в Повардарието живеят истински египтяни, защото по времето на Александър и Клеопатра част от египетските гости останали в Македония и създали семейства. По

думите на скопския професор по политология Нано Ружин, това „откритие" води до един своеобразен *Африкански ренесанс* на македонизма (Ружин, 2011) и пр.

От гореизброеното става ясно, че тенденцията за „изхвърляне" на македонистките идеолози постепенно придобива шизофренични размери. Преди известно време председателят на т.нар. Световен македонски конгрес – Тодор Петров, заяви: *„Не живеем на Балканския, а на Македонския полуостров"*. Това води до редица иронични и насмешливи (но заслужени) подигравателни коментари. Един от тях принадлежи на Б. Димитров, който шеговито предлага цялото северно полукълбо да се преименува на „Македония" (*Факти*, 2012).

Последното идейно творение в македонистката доктрина, превърнато постепенно в реално явление на действителността, е т.нар. **антиквизация** (Кайчев, 2011). Наред с изграждането на скулптури на герои от българската история (Климент и Наум, Самуил, Карпош, Гоце Делчев, Даме Груев, Павел Шатев и др.), възприемани като важни за формулирането на отделната македонска националност, на централния площад в Скопие изниква коронният символ на властта на ДПМНЕ – огромната статуя на Александър Велики, качен на Буцефал и възнесен над фалангата. Освен античния конник – ***този нов държавно–национален символ на македонския криворазбран патриотизъм***, откъм Каменния мост гордо стои монументът на императора на Източната Римска империя (Византия) – Юстиниан I (527–565 г.). Наред с всичко това, новите огромни административни сгради са щедро прегради с големи колони в античен стил, а това съвпада с разрушаването на трицифрен брой двестагодишни сгради от старо Скопие (Баев, 2013). Освен всичко друго, реновираният национален стадион по футбол вече гордо носи името „Филип II Арена". Цялата тази помпозност онагледява успеха на предизборната програма на Н. Груевски, с която той идва на власт през 2006 г., носеща названието ***„Преродба"*** (т.е. прераждане, възраждане).

Според професора по философия от Скопския университет Димитър Димитров, по принцип държавата Македония няма нужда от антиквизация, т.е. от изкуствено ог-рабване на древната балканска история. Защото тя си има реални исторически рамки във воденото от ВМРО освободително движение. След това в създаденото от Ко-мунистическата партия на Македония Антифашистко събрание за народно освобождение (АСНОМ), както и в договорното мирно установяване на самостоятелна държава след разпада на бивша Югославия. Те-

зи рамки, които задават неоспорвани от никого държавни граници, създават непоклатима легитимност на Р Македония – безусловно потвърдена и от комисията Бадентер на 15 януари 1992 г. Същия ден последва и международното признаване на новата държава (за първи път) от страна на Р България. В този смисъл „засилването" на легитимността чрез разпростиране на тези рамки до Антична („вечна") Македония проблематизира допълнително македон-ския въпрос без да спомага за неговото развитие, а още повече за решаването му (Кайчев, 2011). Антикизацията е напълно излишен и абсурден от научна гледна точка феномен със спорен успех. Необходим е единствено за местна употреба (експлоатация) от страна на все още управляващата коалиция, начело с ДПМНЕ.

Освен трудната за аргументиране логика при налагането на антиквизацията, прави силно впечатление и липсата на каквато да е естетика и издържаност при изграждането на гигантските монументи на „античните македонци". Според Л. Георгиевски, Македония и нейната столица Скопие заприличаха на исторически кич и карикатура и могат да бъде обект на анализ на Фройд и Юнг. Мащабната акция „Скопие 2014" е непотребна карикатура, лишена от историческа и естетическа концепция, а върха на всичко това е т.нар. Триумфална арка. Допреди няколко години не е имало македонец, който да се счита за античен – сега жителите на югозападната ни съседка масово се определят като такива. Най-страшното е, че тази антиквизация „заразява" и с научни разработки. Странното, според Георгиевски, е, че докато се прави опит за възвеличаване на Македония по всякакъв начин (чрез илюзорната представа за „Велика Македония"), тя страда от най-тежката си демографска криза и от масова емиграция (Панайотова, 2012).

На каквито и предпоставки да се основава македонизмът, той не успява да изкриви реалната история, въпреки непрестанните опити за нейното присвояване. В разрез с претенциите за македонска уникалност и неповторимост са доказаните от световната историческа наука общи неща между България и Македония (Арсенова и Кертиков, 2003):

- двата народа имат общ етнически корен – славяноезично население;
- изповядват обща религия – източното православие;
- имат обща азбука – „Кирилицата" (с незначителни модификации, разминаващи се само с няколко буквени знаци, които са привнесени след 1945 г. от сръбската правописна система – „Караджицата");

- езиците им са почти идентични – по същество представляват диалектни форми на „източни” и „западни” фонетични модификации, поради което хората общуват без преводачи;
- в дълги исторически периоди са били съставни части на обща държава;
- имат обща историческа съдба – пет столетия османско потисничество;
- водили са десетилетия наред съвместни революционно национално–осво-бодителни борби срещу османския феодален гнет. В резултат на неразрешения и до днес национален въпрос на Балканите от двете страни на общата граница между България и Македония остават разделени стотици хиляди семейства;
- териториалните им граници са били определяни чрез „съглашенства” от страна на т.нар. Велики сили, без да се взима предвид позицията на самите българи и македонци;
- естественото сближаване между тях (като сродни по етногенезис народности) е било традиционно възпрепятствано и от управляващите в Белград;
- въпреки изключителната си политическа активност двете страни остават в плен на чужди политически интереси, защото са малки държави и в този смисъл са обречени на чужди вмешателство. По тази причина е и много трудно да се реализира ефективна политика на добросъседство и сътрудничество между София и Скопие;
- когато избухнаха албанските метежи в края на 2000 г. България беше единствената държава, която подари (по договорка от 1999 г.) на македонската армия 100 танка Т–55 и 100 буксирни гаубици Д–20 122 калибър, както и по един пълен боен комплект за всяка машина (по 100 снаряда за танковете и по 42 за гаубиците). Така нашата страна напълно доброволно въоръжи силите на нововъзникналата държава, за да си стъпи тя на краката в опит да опази своята държавност.[2]

Опити за пренасяне на македонизма в България.

[2] Интерес предизвиква едно изявление на включения в делегацията за техническите параметри по споразумението 90-годишния тогава Илия Гльозев – стар съратник на Даме Груев, Гоце Делчев и Ванче Михайлов. В отговор на претенцията на македонското командване да им бъде преведена техническата документация на бойните машини на македонски език, бай Илия заявява: ***„С българите пишем с едни букви, имаме една азбука, говорим на един език, защо Ви е превод?“*** (*Pan.bg*, 2014).

Очертаната до тук ситуация дава основание да се прави извод, че към момента България все повече губи историческа перспектива (и възможност) за справедливо разрешаване на македонския въпрос в хармония с националните интереси на народа, живеещ от двете страни на българо–македонската граница. Всички опити да се лекува тази почти вековна кървяща рана донасят на нашата страна нови проблеми, вместо позитивни решения. Показателна в този смисъл е появата на т.нар. периферен (посткомунистически) македонизъм, намерил израз в явлението ОМО „Илинден". След като финансира неговото възникване, Р Македония се опита да го наложи като удобен инструмент на външната си политика в усилието да намери някакво „македонско малцинство" в България. Освен това, през последния четвърт век неистова помощ на правителствената политика оказва историческата наука в Скопие, която вече фактически се е превърнала в генетична функция на политическата власт (Германов, 2014, с. 5).

На какво се уповават тезите на македонизма по адрес на Р България от създаването на (бившата) Съюзна федеративна република Македония до наши дни? Правдоподобен отговор на тази, фундаментална за историческата и политическата наука, проблематика дава доц. Стоян Германов (Германов, 2014, с. 10–11). Според този утвърден изследовател на македонския въпрос, от първите години почти всички скопски автори подхождат твърде пристрастно и преднамерено, с предварително стъкмени тези, изопачавайки и фалшифицирайки истината по факти, събития и личности чрез лъжеаргументи. Най-твърдо налаганата неистина е **замяната на етнонима *българи* с регионалното название на българите *„македонци"*** – българи са и добруджанците, тракийците, шопите, мизийците. Нещо повече – самите ние, гражданите на Р България, сме представяни като *„неосъзнати македонци"*. Цялата изследователска методология на историците в Р Македония е в плен на политическия македонизъм като схема, а неговото ядро е доминиращия македоноцентризъм като средство за търсене на етногенетични митове за македонската народност в миналото. Според този (не)научен подход, голяма част от новата българска история придобива *„македонски характер"*. Германов нарича тази конструкция *„виртуален македонизъм"*.

В крайната македонистка преса периодично се появяват, особено в моменти на засилена дипломатическа активност и подобряване на двустранните

отношения между Р България и Р Македония, арогантни и провокативни материали. В контекста на изложеното твърдение за *„неосъзнатостта"* на българите като македонци, през последните години скопските медии подеха кампания, според която благодарение на *„македонската изключителност"* българите не са и не могат да бъдат македонци, колкото и да *„фалшифицират история"* и *„да показват своята недобродетелност"*. Подобни коментари следват напълно стилистиката и реториката на антибългарската традиция от 90-те години на XX в., вдъхновена от агентурните кръгове на бившата югославска УДБ-а в Скопие (*OFFNews*, 2013).

А какво е характерно за периодичните (и не особено удачни и успешни) прояви на македонизъм в България? Неговите адепти започват изявите си още със стартирането на процеса по премахване на държавния социализъм. Целта е да се демонстрира някакво организирано противопоставяне срещу диктатурата на БКП в югозападната част на страната. Първите македонистки организации възникват в Благоевград и областта в началото на 1990 г. На 14 март в Сандански се провежда учредителното събрание на ОМО „Илинден", а на 22 април на поляните край Роженския манастир „Рождество Богородично" е проведен първият събор на македонистите у нас. На него присъстват, освен членовете на нерегистрираните (и впоследствие непризнати от съда), малочислени формирования на македонците, както и докаран с автобуси „електорат от Скопие". Ето и част от представената на събора програма на македонистите, която е написана в главния град на Р Македония и е в пълно противоречие с международното право (Илиев, 1992):

> *„Неврокопска околия да бъде отцепена от Българската православна църква. Митрополит непременно да бъде македонец.*
>
> *Младежите (само македонците) от Пиринска Македония да бъдат освободени от военна повинност.*
>
> *Изтегляне на българските окупационни войски, окупирали Пиринска Македония през 1912 г., които са национално и икономическо бреме за македонската нация.*
>
> *Всички български политически партии и организации, които се намират на територията на Пиринска Македония, да бъдат разпуснати, или да се преименуват в македонски, т.е. да приемат*

скопската теза, като по този начин се противопоставят на българската асимилаторска политика.

Забрана на регионалния вестник „Пиринско дело", вестник „Македония" и други подобни, които фалшифицират македонската история и култура, а също така създават напрежение на етническа основа.

ОМО „Илинден" иска чрез международен съд да бъде осъдена днес българската държава за заплащане на репарации за страданията и мъките, причинени от действията на България."

Единствената законно регистрирана и общопризната организация, символизираща своята дейност с Македония, е тази на **македонските българи**. Тя е основана на 15–16 декември 1989 г. в София под името Вътрешна македонска революционна организация – Съюз на македонските дружества (ВМРО–СМД), а за неин пръв председател е избран историкът от СУ Димитър Гоцев. През януари 1990 г. абревиатурата „ВМРО" се появява официално за първи път след 56-годишна забрана от времето на Деветнадесетомайския преврат (1934 г.). През годините организацията се преструктурира и доразвива, а на 27–28 март 1999 г. окончателно утвърждава своето наименование: ВМРО–БНД (Българско национално движение). По-късно същата година успява да се регистрира и като политическа партия като по този начин българската държава негласно официализира своя подход към македонизма, ведно с продължаващото и до днес непризнаване и отказ на съдебна регистрация на ОМО „Илинден" (както и със станалото по-късно известно наименование ОМО „Илинден" – ПИРИН) (*Христоматия ОМДА*, 2014; *News.bg*, 2006).

Миниатюрното образувание на македонистите преминава през няколко фази в своето развитие, разцепва се на части след финансови недоразумения (заради разпределението на идващи отвън пари). Но целта си остава същата – да се създаде пета колона в България. Тя трябва да провокира изкуствено напрежение на Балканите и да оправдава политическите претенции на управляващите в Р Македония, а когато е необходимо – и на сръбските претенции спрямо Скопие (Гоцев, 2007, с.7).

Дейността на тази казионна организация, поставяща се в услуга на чужди интереси, се възпира окончателно след обявяването ѝ за противоконституционна от Конституционни съд на Р България през 2000 г. (Решение № 1 на КС,

2000). Основание за това са посоченият по-горе документ и арогантните думи на тогавашния председател на организацията Кирил Иванов, който открито заплашва с отцепване на Пиринския край и присъединяването му към Р Македония. След като е отправена от „председател на партия", тази заплаха не е само на думи, а е напълно реална и изразява позициите на самата фракция. Освен всичко друго, позицията на Иванов е поддържана и от други лидери на ОМО „Илинден", както и от чуждестранни фактори. Чл. 2 (2) от Конституцията на Р България обаче обявява териториална цялост на страната за неприкосновена. Политическа формация, която обявява част от пределите на републиката за чужди и проявява намерение за осъществяване на дейности за откъсването им, застрашава нейната национална сигурност. Следователно тя е противоконституционна и няма право на съществуване (Борисов, 2016).

Целта на македонистите всъщност не е създаване на реално функционираща политическа партия. Такъв политически фактор в нашата държава не съществува – няма и никакви исторически, а и фактически основания за негово евентуално възникване. Всичко това представлява нарочни провокативни опити за регистрация (при които се говори за „насилствена асимилация", „етноцид" и т.н.), с цел рутинен отказ от страна на съда. Привличайки вниманието на международните организации и европейските институции (чрез постоянни дела и пледиране за нарушаване на човешките и гражданските права) т.нар. омовци успяват да предизвикат някакъв интерес у обществеността. В своето говорене те фалшифицират истината за съществуването и правата на „македонското малцинство", за признаването на което всъщност се бори ОМО „Илинден". Организацията е прекалено слаба, а базата ѝ – нищожно малка, така че дори да бъде регистрирана като партия, тя няма да има никакво политическо влияние. Но утвърждаването в дневния ред на темата за „етническите македонци" в България предпоставя засилване на скопската позиция по въпроса (Илиев и Каменов, 2014). Този процес периодично получава импулсни тласъци през определен времеви интервал, които следват логиката на политическия процес в Скопие.

Характерно за проявите на краен македонизъм спрямо България, особено от началото на XXI век, е, че повечето от тях не се инициират съзнателно, директно от властите. Нещо повече, в някои случаи при липса на реакция от страна на Министерството на външните работи на Р Македония, както и на премие-

ра, следва масова медийна кампания, която като че ли подтиква официалните институции към реакция (при това възможно най-бърза и рязка). На практика, обаче, това е вариант на една сложна политическа игра, която се дирижира не само от управляващите в Скопие, но и от техните ментори в Белград. Защото винаги е по-добре да говорят „неофициални фактори", особено ако материята е неудобна и би довела до открита конфронтация на официалните власти с европейските партньори. По този начин се обслужват успешно интересите на хората от обкръжението на Н. Груевски, според които македонизмът в България не се пропагандира от властимащите в югозападната ни съседка, а от „македонските граждани" в България.

Бъдещето на македонистката доктрина.

С падането на държавния социализъм на Балканите започва да битува наивното вярване, че експанзията на демокрацията означава смърт за македонизма и че в Скопие ще се върнат към истинската история. Вместо това там и днес продължават да настояват на старата лъжа. Българската държава възприе един патерналистичен тон към Македония като към по-млада държава и помалка сестра (*Тема*, 2006). Това се оказва голяма грешка, защото, вместо почтено политическо партньорство, скопската власт започна да действа подмолно спрямо българите от Пиринския край. Особено очевидни посегателства срещу добрите двустранни отношения са проявите на управляващата македонска върхушка по три направления:

Първо, създаването и поддръжката за незаконната ОМО „Илинден". Нейната цел е пропагандиране и налагане на македонско самосъзнание сред българите в Благоевградско и Кюстендилско (а стратегията е евентуално последващо откъсване на Пиринска Македония и присъединяването й към югозападната ни съседка);

Второ, непрестанните репресии над обявилите се за българи граждани на Р Македония. Поради това следват постоянни оплаквания пред европейските съдилища от тяхна страна;

И, *трето*, реализирането на крайно провокативния (за България, а за и Гърция) проект *„Скопие 2014"*. Освен, че се базира на груба кражба на история и потъпкване на научната достоверност, той се оказва и прекомерно скъп за малка (и много слаба икономически) държава като Р Македония – цената на новите бели сгради с колони в античен стил (в т.ч. партийната централа на

ДПМНЕ /?!/), издигнатият „Мост на свободата” над р. Вардар и внушителните монументи на велики исторически личности на съседни държави от различни епохи, струват на данъкоплатците повече от половин милиард евро (*Сега*, 2015).

В тази ситуация е важно, а през последния четвърт век още повече, България да изработи и провежда ясна, принципна и последователна политика по македонския въпрос. Също така е задължително да спре да показва хаотично отношение, а изказванията, които нерядко са плод на емоции, трябва да бъдат сведени до минимум от българските политици. В тази област на политиката става дума за фундаментални национални интереси и нашата страна повече никога не бива да позволява някой да се меси в нейните вътрешни работи. Още по-малко да нарежда или внушава отвън за това какви „народности” живеят в собствените й граници. До момента Р България продължава да не е достатъчно категорична, че не съществува македонско малцинство[3] и не могат да се регистрират партии на малцинствена и антибългарска основа. Специално спрямо Македония държавните ни лидери се отнасят с прекомерна добронамереност, докато самото българско име там е поставено извън законите (Гоцев, 2007, с. 6). Крайната стратегическа цел на българската национална политика следва да е теоретично опровергаване като крачка към политическото самоликвидиране на македонизма като доктрина. Подобна политика съвсем не означава предявяване на териториални претенции (*Тема*, 2006). Може да се тръгне от позицията, според която **Македония трябва да влезе в Европейския съюз** и това е кауза и за България, **но не и македонизмът – това е идеологема, която е не само антибългарска, но и антидемократична**.

Сред защитниците на твърдението, според което **македонизмът е идеология за цялостни манипулации с историята и създава предпоставки за напрежение между идните поколения**, е и четвъртият български президент Р. Плевнелиев. Във връзка с това македонските историци поясняват, че всъщност българската държава действително признава Р Македония (и то първа исторически – още на 15 януари 1992 г.) като държавнополитически субект на международното право, но не и съществуването на *„македонска нация“*. По този начин **не би трябвало да съществува и идеологията македонизъм**, защото

[3] Тук съзнателно не се употребява категорията *етнос* (*Решение № 1 на КС*, 2000).

обитаващите територията на югозападната ни съседка жители са българи по националност (*Нова Македонија*, 2017; *Dnes.bg*, 2017; *ФОКУС*, 2017).

И тук стигаме до същинския въпрос: македонизмът всъщност идеология ли е? И може ли да бъде той държавнотворческа доктрина? Според класическото определение за „идеология", тя представлява „*своеобразен 'поглед върху света', състоящ се от комплекс доктрини, теории, принципи и ценности, които твърдят, че интерпретират съществуващата политическа реалност и предлагат възглед за едно желано бъдеще"* (Нанева, 2008, с. 10). Но за да бъде една идеология наистина такава, е необходимо да предлага своеобразна всеобхватност на интерпретираните проблеми. С такава македонизмът не разполага. Дори да бъде окачествен като „колективистичен"[4] набор от системно структурирани и смислено сглобени последователно идеи, той не може да бъде приложен по всяко едно време и на всяко едно място по света (дори при едно нагаждане съм местните условия, както се процедира при повечето идеологии). Въпреки стремежа към локална географска експанзия, македонизмът е пространствено изключително ограничен като идейна платформа и единствената му претенция за присъствие извън постулирания от самия него ареал е по отношение на диаспората.

Ако приемем тезата, че съвременната дефиниция на идеологията я приравнява (само) към политическата доктрина, основана на единен принцип за обяснение на действителността и съставена от свързани в едно цяло идеи, приети обичайно без критично осмисляне (А. Тодоров, 2011, с. 229), също не е достатъчно за признаване на македонизма като част от семейството на световните идеологии на новото време. Но при една съпоставка с някои елементи на по-стари доктрини на другите балкански държави (например гръцката Мегали–идея, Великосръбската доктрина /след „Начертанието" на Илия Грашанин/, Велика Албания /произлизаща от Призренската лига, 1878–1881 г./ и др.), става възможно ограничаване на дефиниционния статус на македонизма единствено до едно ограничено националистическо мислене. В неговата основа стоят властническите интереси на съвременния македонски политически елит и представата му за това що е патриотизъм.

[4] В изследванията на идеологиите е популярна класификацията, свързана с деленето им на „индивидуалистични" – либерализъм и анархизъм, и „колективиситчни" – марксизъм, социалдемокрация, националсоциализъм и др. (Благоева, 2011, с. 144).

Криворазбраният патриотизъм – лъжепатриотизъм. Патриотизмът заема особено място в националното съзнание. Терминът произлиза от гръцкото *πατρις* – родина и латинското *patria* – отечество (Янков, 2011, с. 277). Според речниковото си значение думата **патриотизъм** означава *„предана обич към родината"*, *„любов и преданост към отечеството"*, *„родолюбие"*, *„родинолюбие"* (Андрейчин и др., 1976, с. 605). Чувството за родината е едно от най-дълбоките и съкровени чувства на човека. То може да вдъхнови целия му живот, да му придаде смисъл и да го вдигне на подвиг. В продължение на хилядолетия човекът търси най-топлите и внушителни думи, за да означи собствената си страна: отечество, родина, родина-майка, татковина, бащино огнище, бащин дом, роден край и т.н. Източникът, основата и предметът на патриотизма – това е родината. Отечеството е историческа категория (Янков, 2011, с. 278).

В структурата на патриотичното самосъзнание влизат реалните познания за собствения исторически корен. От там тръгва националната гордост и чувството за човешко достойнство. Нацията, подобно на отделната личност, трябва да живее достойно и със самочувствие, т.е. в нейната структура да има вътрешна хармония и единство. Националното достойнство е несъвместимо както с проявите на *„отцеругателството"* (Паисий Хилендарски), на *„сквернене"* на *„хубавата България"* (по думите на Алеко Константинов), така и с проявите на *„изкълчен патриотизъм"* – на прекомерни хвалби за постигнатото (Янков, 2011, с. 278).

Проф. Иван Стоянов твърди, че патриотизмът не е вродена черта – той е идеология, която се разработва и внедрява в човешкото съзнание за конкретни политически цели. Това винаги са целите на управляващите, но понякога служат и на общите интереси. Идеологията обаче сработва само когато се основава на правилния принцип – *любовта към отечеството се ражда от любовта към собственото благо*. Гражданите се грижат за държавата, когато държавата се грижи за гражданите и тя процъфтява заедно с тях. „Патриотизмът е усилието да се живее добре в собствената страна, а патриот е този, който честно полага това усилие." Усилие за собственото си добруване, но и за добруването на обществото като цяло (Стоянов, 2010, с. 38; Пачкова, 2011, с. 171).

От друга страна, слабата държава[5] е много подходяща среда за самоцелни дейци и елити. Манипулирането на незрялото народно съзнание с различни идеологии, включително и с (лъже)патриотизъм, носи огромни дивиденти. Един от най-впечатляващите примери за това как личният интерес на един политически елит от региона създава локална „патриотична" доктрина и с нейна помощ разрушава общонационалния идеал (Райкова, 2017), е **криворазбраният патриотизъм – македонизмът**. Управляващата скопска клика злоупотребява със своето разбиране за патриотизъм, превръщайки го от любов към своята държава в омраза за съседите. Македонизмът е войнстващ шовинизъм, защото поставя „своето над чуждото". При него за враг може да бъде обявен всеки, не само този, който е на друго мнение. А в главите на гражданите на Р Македония се набива чувство за вроден и доживотен дълг към македонистката кауза (Райкова, 2017; *Factor.bg*, 2016), който – през последните години стана ясно, очевидно им е завещан още от древността.

Какво е бъдещето на македонизма? Ще оцелее ли той и под каква форма? Поради гореизложените причини е правилно македонизмът да не се възприема като идеология, а още по-малко като съвременна и модерна такава. По-скоро той е опит за произвеждане на (без)жизнена и (не)устойчива държавнотворческа доктрина. В сегашния си вид обаче, тя се оказва най-деструктивната от съществуващите, поне на Балканите… Но твърде много са признаците, показващи, че **македонизмът не притежава жизнена сила и няма как да оцелее още дълго време**, особено в тази крайна безскрупулна форма. Той е нелегитимен в средите на сериозната наука, в лицето на европейската интелигенция и световното обществено мнение. Един бърз поглед на различни трудове на доказани по тази проблематика учени от цялата планета потвърждава, че днешната Р Македония е изградена основно върху българската история и култура. Нейната национална идентичност и произход са български (а вече и гръцки). Всичко, което днес се представя за „македонско", е фундаментална част от историята на съседните държави (Гоцев, 2007, с. 9).

Но кой ще погребе деструктивният криворазбран (лъже)патриотизъм, наречен македонизъм? Засега единствен, достатъчно подготвен и умело

[5] Широко разпространено у нас е мнението, че Р Македония е една изкуствена държава, че е заченатa в грях (и е основана върху 100% фалшива историческа основа) и като такава тя ще умре от вътрешните си противоречия (Райкова, 2017).

направляван процес в това отношение, се оказва **албанизацията**, в комбинация с предаността към ислямската традиция. По думите на покойния лидер на Демократическата партия на албанците в Р Македония (ДПА) – Арбен Джафери, най-важната задача е *„албанизацията на албанците”*: *„Чрез албанството ние сме локална сила, чрез ислямизацията сме глобализирани”*. Големият просветител Васо Паша счита, че *„религията на албанците е албанизмът”*. Според него, те имат по-силно национално чувство от македонците, българите и сърбите (*Тема*, 2002). В комбинация с лансирания стремеж към европейска интеграция и тесен военен съюз с НАТО, държавнополитическият курс на Албания, а и на Косово, изглежда привлекателен в очите на някои от световните лидери. Това проправя път на албанизацията и улеснява нейното налагане в Македония.

В началото на 2017 г. стартира нова офанзива от страна на албанците в западната ни съседка. Три от четирите парламентарно представени фракции – *Демократска унија за интеграција* (*ДУИ*), *Движение „БЕСА“* и *Алијансата за Албанците* – след консултации с Прищина и посещение при премиера на Албания Еди Рама, възприеха т.нар. ***Албанска платформа***. Приемането й от македонските лидери се счита за задължително условие за участие в ново коалиционно правителство след изборите от 11 декември 2016 г. В нея намират място радикални искания от типа на: двуезичност на цялата територия на Р Македония; дебат за промяна на знамето, химна и герба; признаване на геноцид над албанския народ в Повардарието в периода 1912–1956 г.; повече албанци в структурите на армията, полицията, разузнаването и съда; ускоряване на евроинтеграцията и кандидатстване за присъединяване към НАТО; решаване на спора с името на държавата и т.н. (*TELEGRAF.mk*, 2017). **Албанизацията е в яростно настъпление и няма изгледи македонизмът да успее да защити държавните устои на Р Македония.**

Настоящата политическа криза в Скопие, която продължава вече повече от две години, всъщност е криза на македонизма. За да оцелее Р Македония, е необходимо македонизмът да бъде радикално реформиран и негово лице трябва да станат нови личности с неопетнено от криворазбрания лъжепатриотизъм минало. Това следва да е един вид **конструктивен**, т.е. **истински патриотизъм**, базиран на **реалното историческо наследство** на Вардарска Македония и на **културното многообразие на района** като цяло. Впоследствие той ще се

превърне в нова държавнотворна доктрина. Според Африм Гаши – един от идеолозите и основателите (по настоящем генерален секретар) на „БЕСА“, *„само по този начин Македония може да стане изцяло различна държава, отворена към съседите, с аспирации за разрешаване на всички съществуващи спорове – една по-стабилна и развита в очите на самите нейни граждани страна“* (*МНИ*, 2016).

Цитирана литература:

Андрейчин, Л., Л. **Георгиев** и колектив. 1976. *Български тълковен речник.* (Трето издание). Издателство „Наука и изкуство“, София.

Благоева, Б. 2011. Идеология. В: *Основни термини използвани в учебния процес. Том III – Политически науки.* Издателски комплекс – УНСС, София.

Германов, С. 2014. *Македонският въпрос 1944–1989.* (Второ издание). Македонски научен институт, София.

Гоцев, Д. 2007. За българското мнозинство в Р Македония. *Македонски преглед*, 1: 5–12.

Димитров, Б. 2015. *10 лъжи на македонизма.* Издателство „Unicart”, София.

Карчев, П. 2004. *През прозореца на едно полустолетие (1900–1950).* Издателство „Изток–Запад“, София.

Нанева, Д. 2008. *Политическите идеологии.* Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.

Пачкова, П. 2011. Патриотизмът – отживелица или необходимост. В: *Националната идентичност – съвременен социален контекст и етични рамки.* Издателство „Фабер“, София.

Стоянов, И. 2010. Съвременният български патриотизъм. В: *Нова време*, 5–6: 38.

Райков, Д. 1997. *Историческата съдба на македонските българи. Свидетелства за Българското възраждане в Македония.* Македонски научен институт, София.

Решение № 1 на КС от 29 февруари 2000 г. Обн., ДВ, бр. 18 от 7 март 2000 г.

Тодоров, А. 2012. *Елементи на политиката. Трактат върху политическото.* Издателство на Нов български университет, София.

Янков, Г. 2011. Патриотизъм. В: *Основни термини използвани в учебния процес. Том III – Политически науки.* Издателски комплекс – УНСС, София.

Интернет източници:

Арсенова, Д., К. **Кертиков**. 2003. Българският етнически модел и конституционната криза в Македония – 2 част. В: *Балкани’21*.
http://www.balkans21.org/2002_2/dol-kk1.html (23.III.2017 г.).

Баев, А. 2013. Скопие псува бугарите и вдига статуи. В: *Plovdiv–Online*. http://www.plovdiv-online.com/emigrantska-poshta/item/51852-skopie-psuv%D0%B0-bug%D0%B0rite-i-vdig%D0%B0-st%D0%B0tui (7.III.2017 г.).

Божидар Димитров: В Македония политиците се мразят безмилостно, не е като нашите театри. 2016. Във: *Faktor.bg*.

http://www.faktor.bg/bg/articles/novini/balgariya/bozhidar-dimitrov-v-makedoniya-polititsite-se-mrazyat-bezmilostno-ne-e-kato-nashite-teatri-71698 (14.III.2017 г.).

Борисов, С. 2016. Защо ОМО-Илинден не трябва да съществува. В: *Топ-Преса*. http://toppresa.com/ (7.III.2017 г.).

Български журналъ. 2017. http://bgjournal.info/7-yanuari-1945-g-karvavata-koleda-koyato-promeni-makedoniya/ (28.III.2017 г.).

В България нямало българи, а македонци. 2012. Във: *Факти*.

https://fakti.bg/mnenia/45620-v-balgaria-namalo-balgari-a-makedonci (26.II.2017 г.).

Вътрешна македонска революционна организация – Съюз на македонските дружества (ВМРО–СМД). 2014. В: *Христоматия ОМДА*.

http://www.omda.bg/public/bulg/news/party/vmro.htm (26.II.2017 г.).

ДУИ, БЕСА и Алиансата ги објавија условите за коалицирање: Употребата на албански јазик во сите нивоа, ново знаме и химна. 2017. В: *TELEGRAF.mk*.

http://telegraf.mk/aktuelno/makedonija/ns-newsarticle-platforma-albanci.nspx (8.III.2017 г.).

Гулабот на Хелените и врапчето на партизаните. 2014. В: *Plusinfo*.

http://plusinfo.mk/mislenje/50/gulabot-na-helenite-i-vrapceto-na-partizanite (26.II.2017 г.).

Илиев, К. 1992. Куизлинги – истината за ОМО "Илинден". В: *Promacedoniac*. http://promacedonia.com/omo/kuiz.html (26.II.2017 г.).

Илиев, Л., Б. **Каменов**. 2014. ОМО „Илинден" отново надигна глава. В: *Сега*. http://www.segabg.com/article.php?id=730579 (7.III.2017 г.).

Кайчев, Н. 2011. Антиквизация. Александър Македонски в Скопие. В: *Култура*. http://www.kultura.bg/bg/article/view/18631 (7.III.2017 г.).

Костадинов, И. 2014. Теофилакт Охридски пише за жителите на Охрид, че са българи и говорят български език. В: *НаследствоBG*.

http://www.ikostadinov.com/drugata-balgariya/makedoniya/dokumenti-i-materiali/srednovekovie/item/504-teofilakt-ohridski-pishe-za-zhitelite-na-ohrid-che-sa-balgari-i-govoryat-balgarski-ezik (28.III.2017 г.).

Лалов, Н. 2012. Любчо Георгиевски: Македония прилича на историческа карикатура със стремежа си за „антиквизация". В: *Mediapool*.

http://www.mediapool.bg/makedoniya-prilicha-na-istoricheska-karikatura-sas-stremezha-si-za-antikvizatsiya-news192796.html (7.III.2017 г.).

Мишляков, С. 2009. Македонизмът – стратегия на някогашното сръбско крадене. В: *Българи*.

http://bolgari.net/makedonizmyt_%E2%80%93__strategiia_na_niakogashnoto_srybsko_kradene-l-87.html (9.III.2017 г.).

Македонизмот е идентификација со татковината. 2017. В: *Нова Македонија*

http://www.novamakedonija.com.mk/ (26.II.2017 г.).

Нова Македония: Българите искат да станат македонци. 2013. В: *OFFNews*.

http://offnews.bg/news/Obshtestvo_4/Nova-Makedoniia-Balgarite-iskat-da-stanat-makedontci_244621.html (26.II.2017 г.).

О.р. полк. Христо Станимиров: Нашите танкове спасиха Македония. 2014. В: *Pan.bg*. http://www.pan.bg/view_article-6-17802-Or-polk-Hristo-Stanimirov-Nashite-tankove-spasiha-Makedoniq.html (28.III.2017 г.).

Отвъд Групчин властват други закони. 2002. В: *Тема*, 14.
http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=377&aid=9266 (8.III.2017 г.).
Отказаха регистрация на ОМО Илинден. 2006. В: *news.bg*.
https://news.bg/crime/otkazaha-registratsiya-na-omo-ilinden.html (26.II.2017 г.).
Панайотова, Д. 2012. Любчо Георгиевски: Доскоро в Македония нямаше антични македонци. В: *news.bg*. https://news.bg/politics/lyubcho-georgievski-doskoro-v-makedoniya-nyamashe-antichni-makedontsi.html (7.III.2017 г.).
Популярен албански политик призна за дискриминация на българите в Македония. 2016. В: *Македонски научен институт*.
http://www.mni.bg/2016/11/populiaren-albanski-politik-prizna-za.html (9.III.2017 г.).
Пръски от вентилатора. 2006. В: *Тема*, 47.
http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=154&aid=3997(26.II.2017 г.).
Райкова, Д. 2017. Димитров: В Македония се краде безпощадно, а елитите се мразят. В: *actualno.com*. https://www.actualno.com/balkani/dimitrov-v-makedonija-se-krade-bezposhtadno-a-elitite-se-mrazjat-news_534914.html (14.III.2017 г.).
Ружин, Н. 2011. Африканската ренесанса и македонската преродба. В: *Утрински вестник*.
http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=B15E96518E80F74D9D1A5F47F07FCDEC (7.III.2017 г.).
Скопие с критика към Росен Плевнелиев заради македонизма. 2017. В: *Dnes.bg*. http://www.dnes.bg/world/2017/01/22/skopie-s-kritiki-kym-plevneliev-zaradi-makedonizma.329570 (26.II.2017 г.).
„Скопие 2014“ струва на Македония 560 млн. евро. 2015. В: *Сега*.
http://www.segabg.com/article.php?id=762591 (26.II.2017 г.).
„Телма“ (Македония): Според Росен Плевнелиев македонизмът не трябва да влиза в ЕС. 2017. В: *Информационна агенция ФОКУС*.
http://www.focus-news.net/news/2017/01/22/2357252/telma-makedoniya-spored-rosen-plevneliev-makedonizmat-ne-tryabva-da-vliza-v-es.html (26.II.2017 г.).
Тодоров, В. 2002. Конфликтът в Македония – хипотези за развитието му. *Балкани'21*. http://www.balkans21.org/2002_1/vrban1.html (11.III.2017 г.). Цит. по: Todorov, V. 1994. *Relations Between Bulgaria and Greece As Seen By Their Political Elites.* ELIAMEP 20, Athens.
10–те най-големи изцепки на Македонизма. 2012. В: *10te.bg*.
http://www.10te.bg/obshtestvo/10-te-nai-golemi-iztzepki-na-makedonizma/ (26.II.2017 г.).

СПЕЦИФИКИ НА РУСКИЯ ПАТРИОТИЗЪМ

Теоретични бележки

Ани Арутюнян-Стаменова

Разбира се, аз презирам отечеството си
от главата до петите, но ми е неприятно,
ако чужденец споделя с мен същото чувство.

Александър Сергеевич Пушкин (1799 — 1837)

Актуалност на проблема

В многонационална държава като Русия промотирането на адекватни етнополитики, с цел изграждане на хомогенен социум, е изключително сложен и разточителен процес. Един от похватите, с който си служи правителството, е пропагандата на патриотизъм от нов вид, чийто основен лайтмотив е разграничението „ние" и „те".

Различия между патриотизъм и национализъм

Етимологически понятието ,,patria" означава ,,родно място", ,,родина", ,,татковина". То носи в себе си ,,силните първични връзки, пренесени от раждането и родителите, към всички други хора, родени на същото място в същата страна." Близко (по смисъл) понятие е и ,,родолюбие", което отразява „любовта към семейството, рода и/или нацията, които са носители на националното самосъзнание (национална идентичност), на националната ценностна система и историческата памет." Най-общото разбиране за ,,родина" е ,,обединяването на хората около ,,общия родов корен", което само по себе си включва ,,съдържанието на и отношението между различни понятия, каквито, примерно, са памет, родова памет, минало, родово минало, произход и история".

Според Енциклопедическия речник на Брокхаус и Ерфон етимологията на понятието „патриотизъм" има гръцки корени (πατριώτης-сънародник, πατρίς-отечество, родина) и представлява ,,нравствен и политически принцип, съдържащ любовта към Отечеството и готовността да се подчинят частните интереси в негова полза". Патриотизмът предполага уважение към, почитане и гордост от постиженията и културата на родината, желание да се запази характерът на и

идентификацията с другите членове на народа, желание да се защитят интересите, ценностите и традициите на страната и нейните хора. Според Владимир Соловьов, от незапомнени времена колективният живот на човечеството се крепи на кръвната връзка между отделните членове на малки групи, в които чувството за социална солидарност обикновено съвпада с чувството за семейство. Стремежът и усилията за опазването на семейството, за неговото благосъстояние и благоденствие реално могат да се приемат като първични форми на патриотизъм, съвместими с номадския начин на живот на хората. В прехода към постоянна земеделска уседналост на племената този стремеж получава и специфично значение, превръщайки се в любов към и опазване на родната земя, привързаност към културата и местните, което днес наричаме гражданство.

С появата на понятието ,,национализъм", патриотизмът се явява в опозиция на национализма като ангажимент към държавата (територия и правителство) и ангажимент към човешката общност (народа). Думата „nasci" произлиза от латински и буквално означава роден. Няма единно определение на понятието нация – то бива дефинирано като: ,,група с дадена обща история", ,,форма на групова идентичност" ,,с обща култура, история, традиция, език, религия", като някои дори прибавят и раса, както и ,,територия, политика и икономика". През XVIII век Нацията е разбирана като ,,съвкупност от територии, обединяващи групи от население с хетерогенни култури и езици, подчинени на едни и същи закони". До началото на XIX век терминът „нация" не е широко употребяван. По-голямо значение и разширяване на смисъла си то получава със завоевателните войни на Наполеон Бонапарт. По-късно, с появата на понятието ,,национална икономика", понятието „нация" придобива друг смисъл и разбиране – като ,,общност от интереси, свързани едновременно с една държава и една територия, позволяваща едновременно жизнеспособността и експанзията й, можеща да разширява границите си" с цел икономическа жизненост. Това обаче предполага включване на нови територии и хетерогенност на културите, поради което европейската буржоазия в края на XIX век определя нацията като ,,отворена за всички без разлика на култура и език културна цялост, при която границите между културните групи не могат да поставят под въпрос политическите граници". По това време назрява необходимостта от ,,изграждане на националната култура, която всяка индустриална система едновременно произвежда и от която се нуждае", от единството между ,,национализъм, управление на

индустрията, и модерната държава”. Като фактори, които определят една култура като национална могат да бъдат посочени ,,налагането на общ език” като официален, чрез който се предава знанието, институционализирането на културата и противопостявянео й на други държави. ,,Припокриването на държавата с обща за всички култура, разпространявана чрез училището и професионалните институции, става основа за нова форма на колективна идентификация”.

Според видния френски философ Е. Ренан ,,Нацията е една душа, духовен принцип. Състои се от две съставки – първата е миналото, втората – настоящето. Едната е богат набор от спомени, другата е днешното съгласие, желанието за съвместно съществуване, волята да се съхранява неделимото наследство. Нацията е резултат от продължително минало, наситено с усилия, жертви, самоотдаване. Героичното минало, велики личности, слава – това е обществениият капитал, върху който се разполага една национална идея”.

В последното десетилетие понятието ,,национализъм” е натоварено с несправедливи заклинания и обвинения, а и преднамерено се отъждествява с националсоциализма – нацизъм, и социалното национално движение – фашизъм и др., което довежда до деформирана представа за същността на понятието. Именно поради това много млади хора, интелектуалци, политици и днес се страхуват да го използват или ако се наложи да го споменат, влагат в него само отрицателен смисъл.

Базирайки се на проучване на различни източници, може да се изведе следното определение за *модерен национализъм*, а именно, че визията за национализъм в наши дни се определя от решимостта на група от общности да споделят една територия/земя, да се подчиняват на едни и същи закони, да изповядват уважение помежду си и неприкосновеност на културите си в името на общото им благоденствие.

Родолюбието – понятие, което е често използвано като синоним на патриотизма, пък е онова чувство, което се отнася към любовта към рода (родовия корен, роднинството, родословието) и което корелира с понятието ,,патриотизъм”. Разликата обаче се съдържа в това, че докато родолюбието съдържа по-скоро любов, привързаност, почит към рода от гледна точка на генното, кръвното родство и запазването и предаването за поколенията на родовата история, традиции и ценности, наричано ,,родова памет”, то патриотизмът е по-скоро

любов към родината, родната земя, родното място на рода, татковината; място, което предизвиква чувства и спомени, а е свързано с неговите хора, с които неговият субект не винаги има кръвно родство, но има обща история и символи, общи места на паметта, общи традиции, обичаи или дори културни кодове, които го определят етнически, които го правят горд, че е част от тях; споменът, гледките, мисълта за които предизвикват душевни вълнения и дори еуфория, гордост и сгряващото чувство, че той е приет и разбран от дадената общност.

В този смисъл патриотизмът може да се определи като чувство за дълбока емоционална, морална и социална ангажираност към родното (към конкретна общност, наричана род и към конкретно място – родина), касаещо неговото минало, настояще и бъдеще, но и базиращо се на традициите и културата му, както и на ангажимента за неговото историческо съхранение и благополучие.

В контекста на патриотизма, етноса, народа, нацията, държавата или която и да е друга социална общност от този вид, с която човек се самоопределя и с която света го разпознава, предполага чувство на солидарност/свързаност/принадлежност и съответно е носител както на определени права, така и на редица отговорности и задължения. Може би, точно заради това патриотизмът (като понятие) е разглеждан от различни гледни точки, което, от своя страна, допринася и за откроването на различни аспекти и съответни смисли, които биват съзнателно или подсъзнателно влагани в него, пък и преживявани. От една страна, унификацията на понятието ,,патриотизъм” с понятието ,,национализъм”, от друга - допирните точки с религията, от трета – противоречията, които поражда патриотизмът, като част от живота и действията на хората и т.н. Всичко това обикновено предизвиква, при това и много отдавна, прекалено бурни, ожесточени дебати между философи, историци, теолози, филолози и учени от най-различни области на науката, които виждат в същността, своеобразието или проявленията на това понятие различен смисъл, пък и значение

Съвременна Русия и развитие на понятието „патриотизъм”

Допреди близо три десетилетия хората в Русия живеят в еднородно, социално, съветско общество, в една огромна държава, която е отечество за множество народи и етноси, населяващи петнадесет социалистически републики. Социалистическите идеолози дори въвеждат термина „съветски патриоти-

зъм”, чиято трактовка е: „безгранична преданост на съветските граждани към съветското общество и държавен строй, дело на комунизма и патриотизма от нов висш тип, една от водещите и движещите сили на развитието на социалистичското общество”. След разпадането на Съветския съюз този термин вече започва да губи своята историческа, културна актуалност. Тъкмо обратното, днес сме свидетели на особено възраждане и утвърждаване на патриотизма в руската държава, на неговото развитие и защита от държавата. И всичко това се осъществява независимо от обстоятелството, че според последните статистически изследвания, проведени през 2014 г., 80% от гражданите се определят като руснаци, и че Русия си остава многонационална държава, а това поражда и необходимостта да се обособи патриотизма като етнополитическа категория.

От политическа гледна точка е важно за страната да се проявява изключителна гъвкавост, решимост и последователност по отношение на наличието на редица сложни етнокултурни въпроси и проблеми, при това с цел понататъшната консолидация на обществото. Според А. Здравомислов е важно не толкова да се осигури национално единство по въпроса за формирането на общоруски манталитет, колкото това да се постигне консенсус в ситуация на съществуване на многовариантни етнополитически и културни самосъзнания.

Съвкупността от определения за патриотизма определят за субект патриота като човек, който защитава интересите на страната си, а дейността му е насочена към родината и народа, който я населява. От това следва, че „родината” и „народът” са и трябва да се считат за главани обекти на патриотизма.

Доста често в литературата терминът „родина” се явява като синоним на „родна земя” или „отечество”, а в ред философски трудове и като „родна страна”, където „страна” не означава държава, а „родина”, тъй като тя никога не се променя, а държавата може да бъде променяна в зависимост от обществено-политическата ситуация. Необходимо е обаче да се отбележи, че неопределеността на понятията „родина” и „страна” се обуславя като голям проблем, тъй като хората имат различни възприятия и разбирания за едни и същи термини, но въпреки това във всекидневния език и комуникиране ги използват активно. Независимо, че в Русия понятията „родина” и „отечество” се разглеждат като синоними, както, впрочем, се случва и в други държави и обществаь, между тях има безусловни разлики. Понятието „отечество” има в голяма степен социално-политическа окраска, докато „родина” предизвиква романтични сантименти.

Трактовката на понятието „народ” също е много отдавна предмет на нестихващи спорове между представителите на различни науки и дори в пределите на дадена научна дисциплина. Всъщност то може да се смята за *по-широко,* тогава, когато обхваща в себе си цялото население на държавата, или пък за *по-тясно*, когато визира в и чрез себе си дадено племе, народност, или нация. Тук няма да навлизаме и в още по-дискусионната сфера, свързана с определенията и употребите на това понятие, например, в областта на политологията или социологията, където то естествено се обвързва и с други феномени – каквито са класите, масите, различни стратификационни групи, съсловия, прослойки и пр., всеки от които притежава своя генетична и феноменална история.

В размишленията си за причините, предпоставките, условията и факторите за историческото възникване на нацията С. Булгаков, например, споделя, че „нацията се ражда, когато етнографската общност със своята специфична култура, битие и инстинкти се бори и отстоява своята самобитност”.

Трябва обаче да се отбележи и фактът, че в Европа има голям исторически и социокултурен, политически или друг опит да се разшири много повече трактовката на понятието „патриотизъм”, а и неговите разностранни употреби. В този контекст, например, Робърт Михелс прибавя към дефиницията за патриотизма такива определения каквито са „общност на расата и произхода”; „езикова общност”; „културна общност, обща съдба, религия и държава”; „общност на желанията”. От това реално следва, че любовта към родината и патриотизма има националистически характер, тъй като субекта на патриотичните чувства и възгледи винаги принадлежи към отделна раса, националност или етнос.

До интересно заключение е стигнал и руският учен Н. Малинкин в своето изследване за по-прецизно разграничение между феномените на национал-патриотизма и социал-патриотизма. В своята статия той обяснява, че и двете понятия са напоени с чувства, асоциирани с любов към родинатата, ала не са идентични феномени поради това, че имат различни обекти на предпочитания. От една страна те са „роден край и „родна страна”, а от друга – „нация”, „народ”. Вследствие на емоционалната обвързаност на възприятията по отношение на понятията „патриотизъм“, „национализъм” и пр. се наблюдава и сложен процес при формирането на патриотичните идеологии в многонационална държава. Това се оказва невъзможно без достатъчно ясно разграничение и определение на съотношенията в разбиранията за онова, какво означават тези две понятия.

Според американския учен К. Хейс, патриотизмът заедно с националната принадлежност представляват съвременния патриотизъм. А Соловьов определя необходимостта и важността на патриотизма, съпоставяйки го с необходимостта от любов за съществуването на човека, при това и отчитайки факта на известна опасност, породена от обстоятелството, че в Русия семантичната граница между първите две степени от стълбата е достатъчно аморфна и размита.

Патриотизмът в Русия от много отдавна, но и в нашата съвременно също заема доста своеобразно място в духовния и практическия живот на руснаците. Той има редица характерни особености, които повлияни многопосочно от уникалните специфики на неповторимостта на историческото развитие на страната, на културата и манталитета, на националното самосъзнание, на богатството от етноси, на необятността на територията, особености на климата, природата.

Патриотизмът не възниква от нищото в готов вид, а е продукт на твърде дълги и противоречиви процеси, чиито начала може да потърсим в далечното минало. Важна закономерност в историческото развитие на патриотизма в Русия е и *цикличността*. От периоди на възход се минава към такива на депресия и депатриотизъм, в които патриотизмът води доста усилена борба за съществуване и актуалност. Руският патриотизъм е възприеман от руснаците и за парадоксално явление, непосилно за други страни, поради факта, че трябва да устои на вътрешни и външни влияния, които целят отслабване на държавата.

От споменатите теоретични бележки могат да се изведат няколко много важни и съществени извода по отношение на тълкуванията и употребите на понятието „патриотизъм". Първо, че Патриотизмът е особена разновидност на чувството любов в съвсем алтруистичен аспект, без желание за възнаграждение. Второ, че в съзнанието на човека, респективно на руснака, патриотизмът е не само персонално, дълбоко, интимно и сакрализирано чувство, но е също и особена, дълготрайна и масово почитана традиция, своеобразен дълг, както и солиден образец на тенденции, норма, но и нравствено-политическа ценност. Трето, че най-перспективен и успешен реален, практически път за формиране и възпитание в патриотичен дух в хората е общуването им чрез *диалог*. Четвърто, че възприятието на патриотизма зависи от разбирането, първо, за понятията „родина"; „отечество" и, второ, от мирогледа, политическите позиции на хората, и от желанията, готовността и способностите, уменията тези идейни позиции да се превъплъщават на дело, чрез реални активни и практически изяви.

Оттук всъщност (генетически, феноменологически, а и логически) следва, че патриотизмът реално е едно от най-древните социални явления в света. Като исторически продукт той преминава през редица етапи, а и форми, в зависимост от това каква социална общност го използва като оръжие. С течение на социалните и времеви промени, патриотичните идеи и чувства базово се променят, ставайки предмет на политологични спекулации и политически борби.

Анализирайки сегашната доста сложна обществено-историческа, политическа и пр. ситуация в Русия, можем да смятаме, че донякъде степента на патриотизъм в руското население е извънредно ниска. За това състояние има твърде много, при това и достатъчно разнородни, а пък и многолики причини. Очевидно е, че патриотизмът е своеобразно духовно явление, което може да възникне само в случай, че има някаква идея, обединяваща цялото общество. Затова има всички причини или основания да се предполага, че идеологическата сфера в Русия в нашата смутна историческа съвременност се формира и реално действа по няколко взаимоизключващи се, противоречиви направления:

- Първо, това е линията на продължаващо внедряване на западни ценности. Този процес започва през 80-те години; неговият апогей е свързан и с времето на перестройката, но особено след нейния провал, а пък и продължава твърде осезателно и досега. При това, с внедряване на западни идеологии се занимава както държавата, чрез подконтролните й СМИ, така също и различни, но опозиционни на Кремъл, обществени структури.
- Второ, въпреки разрушаването на съветската идеология след края на Студената война понякога държавата прибягва за своите краткосрочни цели до някои елементи на съветската риторика, като демонстрира известна инструментална приемственост исъс съветския строй. Неотдавнашната реанимация на съветския химн е достатъчно авно, убедително потвърждение на тази специфична тенденция в сферата на патриотизма.
- Трето, успоредно с всичко това се правят усилени, систематични опити и за целенасочено реанимиране на дореволюционни ценности – православието, а и консервативният монархизъм, чрез които да се компенсира и съществуващия духовен вакуум в определени социални среди или маси.
- Четвърто, паралелно с употребата на елементи от съветското минало, се води и доста усилена, откровена, неприкрита пропаганда и на антисъветски идеи. Внедряването в съзнанието и битието на руското (не само ет-

нически дефинирано) население на такива, противоречащи си по своите базови установки, идейни концепции (западна идеология, антикомунизъм, православие, съветизъм или пък реанимирания дореволюционен консерватизъм) реално пречи за формирането на здрав патриотизъм.

Най-силният, всенароден, дълбоко почитан и обединителен национален празник в съвременна Русия си остава 9 май. И това е напълно разбираемо. Великата отечествена война е онова историческо събитие, което е оставило най-дълбока следа в националната памет на цялото руското общество.

9 май е свят спомен за представителите на всички генерации. Той се почита и от либерали, от консерватори, и от комунисти – при това без значение от техните политическите идеологически пристрастия, и от публичните им прояви.

Опитът да се изкриви този свещен спомен, като се приравнят или отъждествят сталинизмът и нацизмът, както реално бе сторено от Европейския парламент, който на 23 септември 2008 г. обяви 23 август за „ден в памет на жертвите на сталинизма и нацизма", неизбежно предизвиква руската власт да реагира със съветски рефлекс – създаване на „Комисия за противодействие на опитите за фалшификации в историята в ущърб на интересите на Русия". Недомисленото наименование на комисията предполага, че на фалшификациите, които не са в ущърб на руската история, няма да има противодействие. Съставът на комисията е предимно от държавни бюрократи, които доста чувствително преобладават над количеството на представените в нея учени.

Приравняването на сталинизма и нацизма от чисто академична гледна точка въобще не присъства и като спор – макар и да изглеждат, или да бъдат представяни като доста близки по много показатели, тези две явления са достатъчно разнородни, разнолики и различни, за да бъдат напълно уеднаквявани. Академичните среди обаче поне засега далеч не влияят на общественото мнение, което е подвластно повече на политически спекулации или невежество.

Борбата на въпросната комисия с „фалшификациите в историята" обаче като че ли не се различава много от тесногръдието на европейските бюрократи, а и на всичко отгоре изглежда, че се провежда изцяло в напълно съветски стил. *De facto* Комисията може да се счита като нова цензура, която трябва да контролира и регулира публичните прояви на националната памет на руснаците. Националната памет на съвременното руско общество обаче е белязана и от друг спомен от съветското минало – Сталин и сталинизмът, който обаче, за

разлика от обединяващия 9 май, категорично разединява руснаците на два доста непримирими лагера. Ако отричането на Сталин и на съветското минало беше модно по времето на Елцин, при втория мандат на Путин се наблюдава успоредна тенденция в обратна посока – за оправдаване и дори възвеличаване на действията му. Въвежда се и нов политкоректен език: вместо „тоталитарен режим" – „личен режим" на Сталин, вместо „разпадане" на СССР – „трансформация". Показателни в този ракурс са вече стотиците – не само художествени, но далеч повече и научни – книги, посветени както на стигматизирането, така и на фаворизирането на Сталин, на неговия режим и случилото се по негово време.

Катаклизмът от 1991 г., обаче, равнозначен на национална катастрофа – от геополитически до личностен план, фрагментира мощно, а пък и доста трайно постсъветското общество. „Тежките 90" („лихие 90"), както руснаците наричат днес управлението на Елцин от онези години – с шоковата терапия на Гайдар, с приватизацията, с бума на криминалитета, с безнаказаното, а дори и държавнически позволеното и закриляното разграбване на държавните и народните богатства, разделило цялото руско обществото на аморално и страшно богати олигарси и много, невъобразимо страдащ и беден народ, с двете войни в Чечения, а и с често пъти предизвикващото унижение и дори срам публично поведение на първия руски президент, дълбоко разединяват, а съвсем не обединяват гражданството, народа на нова Русия.

С настъпването на ерата на президента Путин обаче нещата се променят и започва постепенно, макар и бавно, но решително да се възражда авторитетът и престижът на държавата. Властта все повече започва публично да се сакрализира, следвайки отколешни руски традиции, а идеологическият вакуум след 1991 г. започва осезаемо да се заменя, запълва с идеологията на патриотизма, особено в неговия православно-консервативен ипостас. Тъкмо затова и „опазването на народа" („сбережение народа") – най-важната държавническа цел пред Русия, която някога е поставена, прокламирана от Александър Солженицин, днес вече става част от разбирането на Путин за националната идея.

Още в началото на управлението на Елцин руската власт съвсем инструментално, по чисто политически и идеологически причини, започва да налага масово и всячески понятието „росиянин", като съвременен заместител на „съветски гражданин". Ако национално-образувателният принцип в руската импе-

рия е определено религиозен – за да си руснак, е достатъчно да станеш православен, а в страната на съветите – социален, то в нова Русия той вече става политически – „росиянин" означава да си гражданин на Руската федерация, независимо от етническия или националния си произход. Властта се опитва да превърне росийското гражданство в росийска нация, и то чрез нов политически език, с нови национални празници, с контролирана национална памет, в които обаче ще съчетае съветските традиции и с постсъветските/росийските реалии.

Съзнателното прикриване или даже избягване на „руското" в съвременния политически речник на властта е обяснимо донякъде и със старите страхове на държавата от безконтролното възраждане и проявление на руския, по-скоро на великоруския национализъм. Оттук и отказът на Кремъл да определи нацията след 1991 г. като „руска". „Росийското" обаче може да бъде само символ и въплъщение на гражданска принадлежност към Руската федерация, но не повече, защото „росийска" нация практически не може да се създаде само и единствено с употребата на съответен политкоректен език, а пък и не е нужно.

„Руската" нация исторически никога не е била и чисто етнична. Да си руснак винаги е означавало да принадлежиш към наследствата и съкровищниците на руската култура, която реално е европейска въпреки етническия си генезис.

Може и да се предположи, че в опитите си да въведе „росийска нация", държавата ще остане и прекалено безсилна, защото въпреки хипертрофията на властта, за руското общество свободата винаги е била преди всичко вътрешно, твърде интимно, екзистенциално състояние, а не просто гражданска активност. Това обстоятелство именно обяснява и неимоверната проникновеност, а пък и прецизното наблюдение на акад. Дмитрий Лихачов, че „Руската култура и затова е европейска, защото в глъбините си тя винаги е била предана на идеята за свобода на личността". Парадоксален изглежда и фактът, че сакрализацията на държавата възпитава в руснаците култура и поведение на свободолюбие, насочени обаче *навътре към личността, а не навън към обществото*. Оттук и особеният, уникален „миксинг", „коктейл" на индивидуализъм и анархистичност в светогледа, а оттам в поведението на руската (от XIX век), на съветската (от XX век), а днес вече дори и на постсъветската интелигенция (от XXI век).

В политическия език на Путин често присъстват доста понятия от руския консерватизъм от втората половина на XIX век. Православната мисия на Балканите е заменена с „цивилизаторската мисия на евразийския континент", а Ру-

сия Путин обявява за „пазителка на истинските християнски ценности”. В. Путин избира за идеолог на оглавяваната от него партия на властта „Единная Россия” Иван Илин, един от най-консервативните представители на руската бяла емиграция от XX век. Самият лозунг „Единна Русия” също принадежи на „белите” от страшните исторически времена на Гражданската война през 20-те на XX-я век. От една страна, руският консерватизъм винаги откровено и всячески е защитавал идеите за силна централизирана власт, което отговаря в нашето съвремие и на президентската република, легитимирана с конституцията от 1993 г.

От друга страна обаче, съществува и друга причина, друг основателен повод или претекст консерватизмът да е на такава публична изявена почит. Става дума за знаменателното обстоятелство, че понятието „консерватизъм” не е дискредитирано в нова Русия – за разлика, например, от „либерализма”, който почти тотално се асоциира от обществото с беззаконията на олигархията, с приватизацията и безнаказаното разграбване на държавната собственост в началото на смутните, според някои, твърде фатални за държавата 90-те години.

Другият консервативен елемент в редица публични изказвания на Владимир Путин е съвсем осезателното, целенасочено наблягане на уникалността на Русия, която „винаги е играла особена роля в изграждането на отношенията между Изтока и Запада”. За разлика от просветения абсолютизъм на Екатерина II, която обявява руската империя за „европейска”, при съвременния просветен авторитаризъм на Владимир Путин определено се избира и твърдо прокарва една съвсем по-различна ориентация за съвременна Русия – „уникална евроазиатска държава”. Но ако държавата е „евроазиатска”, тогава каква е нацията за президента? Отговорът на Путин е: „европейска” и „росийска” нация. В триадата на Путин за национална идея на нова Русия не присъства „руското”: „Евроазиатска държава” – „европейска нация” – „евразийска” и „росийска” култура.

В свое изказване по повод институционализирането на празник на патриотизма в Русия Игор Яковенко, културолог, специално акцентира върху следното*:* „Патриотизмът е естествена човешка реакция, присъща на всички народи. Ако човек се осъзнава като принадлежащ към определена нация или държава, той си изгражда идентичност, более за страната си и става патриот. Патриотизмът в Русия е толкова естествен, колкото във всяка точка на земното кълбо.

Аз не обичам особено патриотичната риторика. Когато за това се говори твърде много, се поражда фалш, лицемерие и обратни резултати. Живял съм в

Съветския съюз и добре помня разсъжденията за патриотизма, но когато Съюзът рухна, по улиците в негова подкрепа не излязоха и трима души, което е типично. Патриотизмът е важен, той съществува, но празниците не решават проблемите, свързани с неговия подем.

Не бива да съдим народите по степента на техния патриотизъм. Започва Първата световна война, народните маси излизат на улицата, подкрепят… А по-късно научаваме, че в Русия е имало между 1,5 и 2 милиона дезертьори, не влезли в армията. И как да оценяваме това?

Патриотизмът се оценява най-истински в епохи на изпитания, когато съществува опасност за страната. Класическият вариант – Великата отечествена война, тук можем да го видим, удостоверим, изследваме. Въпреки че по време на Втората световна война, според различни оценки, между 1,5 и 2 милиона граждани на Съветския съюз са служили в германската армия. Но това безусловно е била патриотична война, защото Хитлер е отричал самата държавност на Русия, нейното съществуване. Ето защо народът се е вдигнал, обединил и е воювал.

Но има ли Ден на патриотизма в Германия или Китай? Американците имат 4 юли, символ на държавата. Новият президент на САЩ Доналд Тръмп наистина обяви денят на встъпването си в длъжност за Ден на патриотизма, но той е доста екстравагантна фигура. Като цяло тези чувства намират своето изражение в дните на победата, на независимостта и т.н. Във всички страни има дни, в които гражданите са обзети от патриотични чувства.

Денят на патриотизма в Русия рискува да се превърне в обичайното държавно мероприятие. Всички губернатори ще пишат доклади за извършената работа по събиране на хора за манифестациите. Но ако естествените чувства на хората бъдат подменени от административни имитации, това няма да доведе до нищо повече от опошляване на патриотизма.“

Заключение

От направените дотук размишления, преценки и бележки следва да се констатира, че е необходимо да се появи една съвременна, единна интегративна идеология, която да сплотява гражданите въз основата на единна, обоприемлива, общовалидна и почитана национална идея, а процесът на патриотично възпитание да придобие системен и планомерен характер, който да бъде ре-

шително, категорично, последователно и системно поддържан от държавата. Само при такива съществени условия, а и при съответно наличие на разнородни и многолики фактори, патриотизмът в Русия може и тряба да бъде издигнат на историческия и културния пиедестал като особено значима духовна ценност.

Впрочем, днес подобен израз на такава – консолидираща и интегративна – идеология е обявяването на 4 ноември за празник на „Националното обединяване". Исторически погледнато, всъщност на тази дата – през 1612 г., народното опълчение под ръководството на Кузма Минин и Дмитрий Пожарски превземат Китай-град и освобождават Москва от полските завоеватели.

Русия обаче е не само огромна, но и твърде уникална страна, държава и общество, където мултикултурализмът неизбежно трябва да се свързва и с някои по-особени граждански правила на поведение, каквито други страни нямат. И това е напълно разбираемо и лесно обяснимо: много трудно е да се запази необходимият баланс между интересите, ценностите, културните ориентации и традиции, и пр. на всички, различни народи, които живеят в нея рамо до рамо. Но тя същевременно е и страна на изключително динамични промени, а която при това обаче притежава и голяма инертност, т.е. на особени и тежки наследства, които се дължат и на огромните й пространства, и на нейната драматична, а понякога и доста трагичната й история. Всички тези фактори са повлияли, а и все още продължават да въздействат върху формирането, и за оформянето на облика на хората, които живеят в нея. От огромно значение е и променливостта на уникалния характер на руския човек, изложен на невероятни тежки изпитания, а и на изключително остри, изненадващи завои в цялата руската история. Руската душевност е неимоверно сложен, а даже и загадъчен феномен, в който малцина чужденци биха могли да се ориентират напълно, или задоволително.

В такава страна, простираща се и на огромни географски пространства, а и където звучат повече от 160 езика, и където живеят десетки народи, които на всичко отгоре изповядват и всички световни религии, идеята за единство става все по-важна и драгоценна, дори може да се твърди и единствено необходима, съдбоносна за исторически мирното, съвместното съществуване на хората, а и на държавното развитие. Ето защо и създаването на подобна нова – руска, а не на възродена някак съветска нация, налага и необходимостта от нови символи. И, както все по-отчетливо забелязваме, тази тенденция си пробива мощно път!

ПАТРИОТИЗМЪТ: (ЗЛО)УПОТРЕБА В СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ

Мария Димова

Светът през 2017-та е много различен от този, в който живяхме само преди десет години. Множеството международни събития – локални конфликти, превърнали се в хуманитарни кризи, заради неспособността на световната общност да се справи с тях, бежанската вълна към Европа и пр. – поставят на тест изконните европейски ценности като солидарност, състрадание и грижа за нуждаещите се. Къде минава днес границата между съпричастността с болката на хората, останали без нищо, и социализирането със справедливия гняв на сънародниците, станали жертва именно на тези „чужди", „нежелани" хора?

Сега, повече от всякога, е необходима истинска консолидация на гражданите на една държава, за да могат те да устоят на „атаките" отвън. Патриотизмът дава така необходимата матрица за обединение. Но в ръцете на опитни популисти любовта към патрията бива „изродена" в омраза към другите, непознатите. Особено видима е тази подмяна в социалните мрежи, където зад анонимни профили стоят хора, чиято единствена цел е да изкривят обществените представи и да радикализират настроенията, демонизирайки различните.

Актуалността на темата на настоящия доклад се обуславя от крещящата нужда да се разберат механизмите, с които си служат хората зад виртуалните маски, за да насаждат омраза и да подменят ценности. Освен това е необходимо да се анализира как ключови политици използват тази „нова" трибуна за достигане до потенциални избиратели и дали не злоупотребяват с обществените страхове в името на няколко гласа повече на следващите избори.

В този контекст **целта** на настоящия доклад е да анализира дали и как политически лидери на различни политически партии – Ангел Джамбазки, Бойко Борисов и Кристиян Вигенин, използват личните си фейсбук профили за (зло)употреба с патриотизма, от една страна, а, от друга – и да се построят профилите на различните хора, които се ангажират с техни публикации.

Обект на настоящото изследване са публикации в личните профили в социалните мрежи на известни български политици, както и коментарите на ангажиралите се с тях потребители.

Предмет на изследването е (зло)употребата с патриотизма на посочените лидери и построяване на профилите на различните групи потребители, коментиращи техни публикации.

Постигането на целта е възможно посредством следните изследователски **задачи**:

1. Разграничаване на понятията „национализъм", „патриотизъм", „родолюбие" и уточнение какво се разбира под „личен профил в социална мрежа" и „ангажиране с публикация".
2. Представяне на публикации на трима различни политици в един и същи времеви отрязък, по повод едно и също събитие – бунтът на бежанци в Харманли.
3. Анализиране на коментарите под публикациите.
4. Изграждане на профили на коментиращите.

За постигане на изследователската цел са използвани следните **методи**:

- Кратък анализ на теоретични източници, въз основа на който са разграничени понятията „национализъм", „патриотизъм" и „родолюбие".
- Събиране, систематизиране и анализ на данни при представянето на публикациите на политиците и построяването на типовете на потребителите, които се ангажират с тях.

В настоящето изследване са наложени следните **ограничения**:

- Времеви обхват – ще бъдат анализирани само публикации от 24 ноември до 30 ноември 2016-та година, касаещи бунтът на бежанци в Харманли.
- Ще бъдат анализирани личните профили само в една социална мрежа – Фейсбук.

- Ще бъдат анализирани публикациите в личните профили на трима ключови политически лидери – Ангел Джамбазки, Бойко Борисов и Кристиян Вигенин.
- Ще бъдат разгледани не само публикациите, а и ангажираността на останалите потребители с тях.

1. Уточняване на понятията

1.1.Национализъм и патриотизъм

Макар първата употреба на понятието „национализъм” да е през 1789 г., и до ден днешен липсва единно приета дефиниция за неговите същност и характеристики. За да изясним смисъла на „национализма” като политическа идеология ще направим кратък преглед на едни от добилите най-голяма научна стойност дефиниции, а именно тази на Ърнест Гелнер. Той определя национализмът като „политически принцип, според който политическата и националната единица трябва да съвпадат” (Гелнер, Ъ, 1999, 7). Очевиден е акцентът върху виждането, че етническите граници трябва да бъдат в хармония с политическите.

За американския политолог Роджърс Брубейкър „национализмът не е някаква сила, която може да бъде преценявана като възраждаща се или изчезваща, защото представлява разнороден набор от ориентирани към нацията фразеологии, практики и възможности, които са постоянно на разположение или са скрити в модерния културен и политически живот (Брубейкър, 2004, 28-29). Или иначе казано не може да съществува свят без национализъм (Манолов, Г., 2013, 169).

Швейцарският историк Урс Алтермат го определя като „интеграционна идеология, която свързва отделните хора в самостоятелна политическа система” (Алтермат, У., 1997, 28), а Антъни Смит като „идеологическо движение за постигане и запазване на автономията, единството и идентичността на дадено население, разглеждано от някои негови представители като реални или потенциална нация” (Смит, А., 2000, 102).

Понятието бива анализирано и в българската научна литература. За проф. Орлин Загоров национализмът е „устойчива система от специфични ценности, идеали, исторически стремежи, осъзнати и рационално осмислени от определена група хора, обединени от съзнанието за еднаква национална принадлежност" (Загоров, О., 2009, 15). Проф. Антоний Тодоров твърди, че национализмът „сам по себе си не е идеология, а сбор от подобни като структура идеологически доктрини" (Тодоров, А., 2012, 237). А проф. Георги Манолов го нарича „най-мощната политическа доктрина на модерността" (Манолов, Г.,2013, 168).

На основата на посочените възгледи, приемаме за работно следното определение: Национализмът представлява съвкупност от теоретични знания, специфични ценности и фундаментални принципи на нацията, които се реализират и защитават чрез политиката на националната държава за гарантиране на нейния суверенитет (перифраза по Манолов, Г., 2013, 171).

Коректността на анализа изисква да се отбележи, че съществува разлика между понятията „национализъм", „патриотизъм" и дори „родолюбие". Етимологично думата „патриотизъм" произлиза от латинското „patria", което означава „родина", „родно място", но според енциклопедичния речник на Брокхаус и Ефон (Соловьев, В., 1898) понятието има гръцки корени (πατριώτης - сънародник, πατρίς - Отечество, Родина) и представлява ,,нравствен и полити-чески принцип, съдържащ любовта към Отечеството и готовността да се под-чинят частните интереси в негова полза. Патриотизмът предполага гордост от постиженията и културата на родината, желанието да се запази характера на и идентификацията с другите членове на народа, желанието да се защитят интересите на страната и нейните хора". В този ред на мисли близко по смисъл е понятието ,,родолюбие", което отразява любовта към семейство, род, нация, родово минало, произход и история (перифраза по Рачева, 2014, 11). Тезата, че трябва да се прави съществено разграничение помежду им защитава проф. Манолов, който дефинира патриотизма като любов към земята на бащите и дедите на родната татковина и родолюбието, което той разбира като „израз на любовта към рода, племето, народа, историческата памет и традициите". Родолюбието в този си смисъл е част от т.нар. градивен национализъм (пери-фраза по Манолов, Г., 2013, 171).

А разликата между понятията патриотизъм и национализъм проф. Г. Манолов открива в това, че патриотизмът предшества национализма тъй като той е продукт на индустриалното общество, за разлика от патриотизма, който се развива е предишното аграрно общество. Освен това смислово патриотизмът винаги има по-тясно съдържание, защото се свързва с определена територия, върху която се разполага нацията (пак там).

В обобщение извеждаме следната работна дефиниция на понятието „патриотизъм": чувство на любов към родината, уважение към традициите, формирали родовата памет, гордост от постиженията на собствената култура и желание да се съхранят нейните специфични особености.

1.2. Личен профил в социална мрежа

Следва да се направи и следното уточнение: под „личен профил в социална мрежа" в настоящия доклад се разбира доброволно регистриран профил от даден политик във Facebook или Twitter, форма на лично виртуално пространство за изразяване на мнение, който той използва, за да публикува лично съдържание под формата на снимки, текстове, видео или линк; комуникационен канал, който гарантира, че споделяните гледни точки ще достигнат до голяма група от хора, независимо дали първоначално лицето е желало да сподели даденото съдържание с тях или не. Всичко, което се публикува във Facebook, е плод на лични убеждение, но фактически е собственост на социалната мрежа. Под „ангажиране с публикация" от страна на някой от останалите потребители на социалната мрежа се разбира всяка форма на коментиране, споделяне или харесване на конкретен пост в личния профил.

1.3. Бунтът в Харманли

Т. нар. „бунт в Харманли" е бунт на мигрантите в бежанския център в Харманли на 24 ноември 2016 г. с искания да бъде отменена забраната от 21-ви същият месец да се движат свободно в лагера и извън него и да бъдат извършени медицински прегледи на нуждаещите се. Стига се до сблъсък с полиция и жандармерия.

На мястото има голямо количество служители на реда и водно оръдие. Срещу тях летят камъни, чупят се стъкла и се пукат гуми, в лагера гори и пожар. Към бежанския център са изпратени подкрепления (БТВ). Пострадали са столовата, както и новият център за първоначален прием (Нестерова). Към 14 ч. от МВР съобщават, че размириците са овладени.

Тези събития дават повод на множество политици да прокарат партийните си послания зад маската на „патриоти" в социалните мрежи. Страната се намира в сложна политическа обстановка – Правителството е в оставка, Президентът няма право да разпусне Народното събрание, защото остават помалко от 3 месеца до края на мандата му и следователно не е ясна датата на предстоящите избори за НС. Не е ясно и дали ще има две служебни правителства – едно, съставено от президента Росен Плевнелиев, и второ, съставено от новоизбрания президент Румен Радев, след като встъпи в длъжност на 22-ри януари 2017 г.

2. Анализ на лични профили

За да бъде максимално обективен анализът, избраните политически фигури са представители на различни политически партии и са заемали различни ръководни постове (Бойко Борисов, ГЕРБ, бивш министър-председател, 2 мандата; Ангел Джамбазки, ВМРО, евродепутат; Кристиян Вигенин, БСП, бивш външен министър и депутат). Стилът на публикуване на патриотът г-н Джамбазки е много по-различен от този на г-н Борисов, в ролята му на министър-председател в оставка по това време. Вторият критерий, по който са избрани, е честото публикуване на коментари по време на бунта в Харманли, които са достатъчно ярко емоционални и са предизвикали силна ангажираност сред останалите потребители. Множество други политици не отразяват виртуално събитията нито в личните си профили, нито във фен страниците си.

2.1. Кристиян Вигенин

Г-н Вигенин има 4994 приятели във Фейсбук и е следен от 2284 (към момента на писане на текста). Първата публикация по темата „бунтът в Харманли" е на 24 ноември в 20:24, т.е. около 8 часа след започване на събитията. Текс-

тът е следният: „Хайде сега да се вземат записите от камерите и всеки имигрант, хвърлял камъни по полицията - на самолета и обратно откъдето е тръгнал. ... ставащото в Харманли е най-силният аргумент да не поставяме са-ми под **перманентна обсада** едно българско село.” Публикацията е харесана 247 пъти, има 15 споделяния и над 20 коментара (16).

Посланието е повече от красноречиво, израз на спонтанния гняв към случващото се. Внушава се чувство на неотложност на вземането на мерки. Наличието на бежански лагер е наречено „поставяне под перманентна обсада” на българските граждани, живеещи в района. Ситуацията е кризисна, но оценките са силно емоционални, а не прагматични. Затова и коментарите под този пост са също толкова крайни: незабавно качване по самолетите, никакви преговори, никаква милост, тези хора са престъпници. Най-крайният потребител дори предлага да се дадат помощи на циганите с условието да им разбият главите – нова, по-евтина армия. Най-ярко впечатление прави това, че няма поляризация на коментарите – всички потребители единодушно призовават бежанците да бъдат незабавно изгонени и да бъде обърнат гръб на криворазбраната толерантност.

Втората публикация е от 9:51 на следващия ден, 25.11.2016 г., и гласи: „...движението на имигранти извън лагера в Харманли беше спряно, за да бъдат прегледани ... лекари обаче ще има чак в понеделник?!? Това е **тотална безпомощност**, паникьорски действия, пълна липса на координация и подготовка. В допълнение снощи премиерът ни плаши с атентати .... А и оставка не можеш да поискаш, че вече е приета...”. Вигенин говори за тотален колапс на управляващите в кризисната обстановка. Решение няма, защото оставката така или иначе вече е приета. Внушава се, че нито една от възможните превантивни мерки не е взета. Има какво да се направи, за да се нормализира обстановката, но управляващите не са способни да го изпълнят. Отново прави впечатление, че коментиращите публикациите на Вигенин са негови поддръжници, защото преобладаващите текстове са в подкрепа на неговото изказване, критикуващи управляващите. Единственият негативен коментар не е по повод създалата се ситуация, а прави препратка към неуспешното управление на кабинета „Орешарски”.

Третата публикация е от същият ден, късно вечерта, 21:18: „По темата „бежанци" има един човек, който само трябва да мълчи в ъгъла – бившият вътрешен министър Цветан Цветанов...Днес обаче назидава от трибуната на парламента! А Цветлин Йовчев, Орешарски, Найденов, а трябваше за седмици да се справяме с проблеми, затлачени заради него и Борисов. Успяхме. България не може да си позволи повече ГЕРБ. Не и този ГЕРБ." Повод за споделянето на подобен пост в социалната мрежа е очевидното силно несъгласие с обвинение на сегашните управляващи къде се крие зародиша на създалата се ситуация. Силно емоционално изказване, неподкрепено фактологически, въпреки че трябва да се отбележи, че интернет рядко е мястото за водене на спорове с аргументи. Кампанийно говорене, защото е ясно, че скоро ще има избори.

Това е първата публикация, в която „врагът" не са емигрантите, и логично предизвиква силна полемика с поддръжници на Борисов. В основна тема на конфликт се превръща въпросът по време на кой кабинет е издадено решението за строеж на центъра – на БСП или на ГЕРП. Присъства и така характерната за станалите печално известни интернет тролове стилистика – обиди на лична основа, заплахи и прикани за физическа саморазправа. Един единствен потребител прозира преекспонирането на темата за политически цели „сега се стараете да яхнете ксенофобията и то успешно".

Последната публикация по темата е от 27.11.2016, 12:44: „... защо националните телевизии системно натрапват образите на Динко и Перата, героизират ги и насаждат допълнително омраза?"; и малко по-късно: „Е, това вече минава всякакви граници, Борисов лично моли Динко за услуга?!? Невероятно падение, унижение и подкопаване на държавността!..." Споменаването на „най-големият бич за бежанците" Динко от Ямбол сякаш поставя коментиращите от една и съща страна на „барикадата". Всеобщото мнение е, че той е квазипатриот, който търси арена за демонстриране на чисто физическа сила и просташки „остроумия". Болшинството българи са оприличени на „племе" от коментиращите, които заслужават своите „герои на деня".

В обобщение можем да направим следните **изводи**:

1. Тъй като това е личен профил, има как да се филтрират „приятелите”. Дори и нечия покана да е приета, без да се познава човека отсреща, Вигенин има пълната свобода да трие или блокира хора, прекалено агресивно изказващи мнения, въпреки че повечето му коментари са публични. Вероятно на това се дължи преобладаващите подкрепа и одобрение, на което се радва под публикациите си по време на бунта.

2. Ясно впечатление прави, че публикациите целят да внушат две основни послания: колко „чужди” и „опасни” са бежанците и как кабинетът „Борисов” 2 не може да се справи адекватно със ситуацията. Осмива се и изкривеното лице на българския патриотизъм – Динко, – и това, че властта разчита на него. Динко и „почитателите” му се опитват да подменят ценностните основи на българския патриотизъм като вместо любов към отечеството, която да ни обединява, за тях обединяващата сила е омразата към чуждите, различните, които в голяма част от случаите са абсолютно невинни.

3. С цялата условност на тази класификация, могат да се открояят *три типа коментиращи*:

А. *Силно подкрепящи* – това са хората, които одобряват тезите на Вигенин и засвидетелстват подкрепата си към неговата личност; те яростно не одобряват допускането на бежанци в страната под каквато и да е форма и използват крайни констатации от рода на „България за българите, чужденците – вън”; Създава се усещането, че който милее за България, трябва да изпитва силна ненавист към бежанците в тяхната целокупност.

Б. *Неутрални* – когато темата предизвиква толкова крайни емоции, е трудно да има преобладаващо неутрални оценки. Така наричаме групата хора, които дебатират с факти, стараейки се да намерят приемливо за всички решение, без лични обиди и нападки.

В. *Силно против* – Дори и тази група не прави коментари, съдържащи призиви за толерантност и разбиране към исканията на бежанците. Техните нападки са предимно насочени към минали управления на БСП.

2.2. Бойко Борисов

Бойко Борисов е използвал функцията за скриване на броя приятели, но в момента действащото ограничение на социалната мрежа не позволява те да са повече от 5000. Впечатляващ е обаче броят на хората, които го следват – 179 202 (към момента на писане на текста). Голям брой от публикациите му са публично достъпни.

Първият коментар по темата във Фейсбук Борисов прави едва на следващия ден – 25.11.2016 г.: „... за пореден път ставаме свидетели на пренебрегване на националния интерес за сметка на популизма и употреба на страха на българските граждани за извличане на политически дивиденти от страна на лидера на БСП и някои медии. ... Всеки сам може да види документите.” Споделен е линк към сайт, в който са качени постановленията и решения на Министерски съвети от 2012, 2013, 2014 г.. Публикацията има 1400 харесвания, 363 коментара и 317 споделяния. Министър- председателят в оставка представя документи, с цел да се придържа строго към фактите, но не изневерява на стилистиката си да обвини лидера на БСП във всяване на страх и поляризиране на обществото. Наблюдава се тенденция да се възхвалява прекомерно личността на Борисов от коментиращите, независимо от темата на публикациите му, която, логично, не се вижда при Кристиян Вигенин. Проблемът с бежанците е изместен на заден план и основно се разменят реплики на тема комунистическото минало на България и „комунистите” на днешната политическа сцена. Общото усещане, което остава след прочитане на всички коментари, е: „ако обичаш България, гласувай за ГЕРБ”.

Следващите публикации на Борисов много се различават от тези на А. Джамбазки и К. Вигенин. Той споделя серия от около 60 снимки на място в Харманли, които могат да бъдат метафорично озаглавени: „една по-различна гледна точка от бежанския център”. Докато из медиите се разпространяват видеа на запалени огньове, размирици и сблъсъци, премиерът в оставка качва два типа снимки на терен – на деца и на полицаи, военнослужещи и специализирана техника. Така иска да внуши две неща – първо, че сред бунтуващите се бежанци има и много невръстни, невинни деца, които не заслужават да бъдат демонизирани, и второ, че ситуацията е под контрол, след като той е пристигнал. Посланието е следното: вижте как лъжат политическите ми опоненти, размирици

няма, държавата си е на мястото, нека имаме съпричастност и разбиране към тези мили деца. Коментарите на потребителите варират от „сладкото, бедно ангелче“ за изкаляно дете, което премиерът понечва да помилва до „какво ги галите, стават само за бой, вън”. Гневът на „истинските българи, които милеят за родината”, е стигнал дотам, че се излива върху най-беззащитните.

Албумът е придружен с кратък текст: „Разговарях със сирийци, които изразиха своите благодарности и посочиха, че българските власти се държат много добре с тях ... имало е **спречквания между афганистанци и сирийци**, като последните са останали по стаите си. ... първият самолет за Афганистан, с който ще върнем подстрекателите на бунта от афганистански произход, ще отлети през декември”. Поставя се ясно разграничение между тези, които са престъпили закона и моралните норми, и тези чужди граждани, които имат реална необходимост от подкрепа. Не се поставят етикети, не се прокламира омраза. Коментарите отново са на двата полюса – едните призовават „Господ да пази Бойко, защото той е единственият, който прави нещо за страната”, а другите си служат с грозни обиди в призивите си той да напусне политическата сцена.

Същият ден премиерът споделя и кратко видео-интервю, което дава за медиите, със следният текст: „Има две групи мигранти и бежанци. Едните, които мирно и тихо си чакат и наблюдават международните решения, и другите, които считат, че ние сме им длъжни, че са намерили стадо без кучета, че могат да си правят каквото си искат...Действително не мога да опиша това, което видях в очите на голяма част от бежанците, които бягат от ракетите и бомбите. За кой ли пореден път призовавам хората, които управляват в Москва и Вашингтон да се спре тази война. Всичко, което се случва, е заради тази война”. Международната ситуация, а не неадекватното функциониране на държавата в сектор „Сигурност“ е първопричината за бунта в Харманли.

В обобщение дотук можем да направим следните **изводи**:

1. Бойко Борисов се стреми да запази неутрална позиция през цялото време, съобщавайки сухи факти. Но не пропуска обвиненията в некомпетентност и лъжи политическите си опоненти от БСП.

2. Премиерът решава да действа по различен (от колегите си) начин. Той показва другото лице на бежанците, семействата и майките с деца, които изнемогват. Но всичко изглежда с цел успокояване на общественото мнение, защото липсват кадри от самия бунт или щетите. Появява се логичният въпрос заради тези малки „ангелчета" ли в Харманли има жандармерия и армия?
3. По отношение на разбирането си за патриотизма коментиращите са разделени на две. Първата група нарича малките „бъдещи камикадзета", „следващите терористи" и се пита кой ще се грижи за българските деца, след като на чуждите се дават по 1000 лв. издръжка на месец (17). Тези потребители разбират патриотизма през силния страх и сляпата ненавист към различните. Истинският български патриот не е състрадателен към тези с различно вероизповедание и цвят на кожата.
4. Втората група са призоваващите към съпричастност. Дали от личен опит или от правилно настроен морален компас тази група призовава за рационално разрешение на проблема, разграничаване на проблемните бежанци от нуждаещите се. За тях патриотизмът не е в конфликт с оказването на помощ на чужденците.

2.3. Ангел Джамбазки

Евродепутатът Ангел Джамбазки също е скрил действителния брой на приятелите си в социалната мрежа. Последователите му са 13 251 (18). Той е и най-активен по време на събитията в Харманли.

Първият му пост е малко след обяд, т.е. по-малко от час след излизането на новината по медиите: „Лагерът в Харманли гори, запален от "майките с деца". Защото ние, обединени патриоти, защитихме живота и здравето на жителите на града и принудихме властта да затвори лагера и да попречи на нелегалните имигранти да разнасят навън заразни и паразитни болести. Нелегалните не са добре дошли. Пришълците вън." Това изказване е ярък пример за криворазбран патриотизъм в защита на родната земя, примесен с политическа агитация и силно насаждане на омраза, без доказателства и разграничаване на отделните групи бежанци в лагера.

Втората публикация е след два часа – 15 ч.. Споделено е видео от бунта с призив: „Изгледайте внимателно този клип. Внимателно. Вижте "клетите бежанци", вижте "майките с деца". Вижте лицата им. Лицата на озверялото **ислямистко нашествие**. Те са тук за война. Те са тук, за да ни нападат. И го правят... **брадатите ислямисти** да бъдат незабавно изхвърлени през границата... Няма да допуснем български полицаи, жандармеристи, пожарникари, граждани да бъдат нападани, бити, замеряни от **примати.** Досега ми се обадиха десетки гневни българи, готови на самозащита. Това е нашата земя, нашето Отечество и ние ще го браним. Идваме". Цялата публикация създава чувство на тежка надвиснала опасност, на ситуация от типа „сега или никога". България е „нападната" и истинските българи трябва да я „защитят" от „озверялото ислямско нашествие". Този пост би могъл да се превърне в азбучен пример какво не е патриотизмът. Защото любовта към отечеството не значи омраза към различните, към тези, имащи нужда от закрила. Слагането под общ знаменател е това, което наричаме „злоупотреба с патриотизма".

Малко по-късно същото видео е споделено и в twitter със заглавие: „Здравейте, гнили, лицемерни мулти-култи либерални идиоти. „Клетите бежанци" ви поздравяват и ви търсят. Да ви бият".

Ангел Джамбазки споделя и публикация на потребител, който призовава да имаме съпричастност, защото камъните са „вик за помощ". Тезата му е осмяна с коментар: „Ето още един "приятел на бежанците"...". Всеки, който призовава за хуманно отношение, не е българин и заслужава публично унижение заради изказаната си позиция.

Следващият пост гласи: „Иначе най-слабоумни ми изглеждат клетниците, които твърдо вярват, че зад бунта на брадатите ислямисти в Харманли има „организация".. Това, уви, е проблем на липсата на психиатрична помощ. ЕП най-сетне се вслуша в нашия призив и прие резолюция, която настоява за прекратяване на преговорите между ЕС и Турция за членство на Турция в ЕС". Изключително вулгарната стилистика цели да внуши само едно – обединените патриоти са единствените проводници на истински патриотизъм. И той има такова лице – омраза, всяване на страх и масова мобилизация срещу едни хора,

които търсят закрила. Или в конкретния случай – правата си да бъдат прегледани и да имат елементарни условия на живот.

Всички тези публикации се случват само в рамките на по-малко от 6 часа. Забележителна е яростта, с която се нахвърля към „озверелите ислямски нашественици". Това ни кара да мислим, че причината е по-скоро друга. Толкова удобен случай за партийна агитация едва ли ще се отдаде скоро, затова Джамбазки се възползва на максимум от страховете на хората. Още в първите часове, когато самите медии подават различна информация, той е на линия, за да радикализира представите и да създаде усещане за предстояща война. Война, в която всеки милеещ за родината, ще засвидетелства обичта си като тръгне срещу едни хора, които вече са загубили всичко...

В обобщение дотук можем да направим следните **изводи**:

1. Ангел Джамбазки цели и в голяма степен постига създаване на чувство на страх и на обреченост, ако не се вземат спешни мерки. „Ислямистките" враг е сравнен със сган от „примати", което освен изключително обидно като квалификация намеква и за неспособността да се осъществи контрол върху бежанците.
2. Като евродепутат Джамбазки използва активно twitter, който му осигурява още един канал за прокарване на добре замаскирани предизборни послания.
3. Коментиращите негови публикации изглеждат предимно като фанатизирани последователи: призовават за пускане на затворници в лагера, за да „решат проблема", обявяват за наложително да „играе калашник" и използват изключително груба лексика.
4. Малцина са потребителите, които прозират нечисти намерения зад действията на Джамбазки, позволявайки си да го нарекат „лъжепатриот" и да го обвинят, че „поругава нещо много свято – любовта към родината".

С оглед направените до момента изводи можем да заключим, че поставената изследователска цел – анализиране дали и как политическите лидери Ангел Джамбазки, Бойко Борисов и Кристиян Вигенин използват личните си фейсбук профили, за (зло)употреба с патриотизма от една страна, и от друга – да се

построят профилите на хората, които се ангажират с техни публикации – е постигната.

Общото, което можем да открои между тях е, на първо място, че използват активно възможностите на социалната мрежа в споменатия времеви отрязък да комуникират посланията си с последователите си. На второ място, и при трите наблюдаваме тенденция на използване на патриотичната тематика за предизборна агитация.

Различното откриваме основно във вида и езика на публикациите им – докато Кристиян Вигенин в по-малка степен и Ангел Джамбазки в по-голяма използват гневен, емоционален език, боравейки си с груби квалификации не само към бежанците, а и към управниците, допуснали да се стигне до тази ескалация, Бойко Борисов решава да внуши посланията си със значително по-умерен тон, стараейки се да изглежда напълно безпристрастен и последователен в представянето на фактите. Той единствен публикува лични снимки с играещи си спокойно дечица от мястото, за да покаже, че ситуацията е нормализирана и да разбие мита за „обезумяла тълпа", нападаща с камъни органите на реда.

Правилно е да се заключи, че патриотизмът се (зло)употребява по следните начини:

1. Съществува тенденцията да се подменя патриотизмът с нетолерантност към другите, различните от нас. Корените на този процес могат да се открият още по време на Възраждането, когато започва и формирането на това, което днес наричаме „българска политическа култура". Тогава разграничението „ние – християните" и „те – неверниците, мюсюлманите" е било жизненоважно, за да се съхрани уникалността ни като народ.
2. Видимо е намерението патриотизмът да се използва за предизборна агитация. Усложнената политическа обстановка в страната в конкретния момент кара политическите лидери да започнат с употребата на агитационно говорене, много преди кампанията за 44-тия парламент официално да е започнала. С това се цели избирателите много ясно да отграничат кои политически партии работят за създаване на стабилността, кои – за поддържането й, и кои – за фактическото й разрушаване.

В заключение: налице е (зло)употреба с патриотизма, защото се прави опит за подмяна на смисловите основи на понятието. Внушава се, че достойният българин не е този, който милее и се гордее с всичко родно, а този, който е готов да стигне до крайности, за да защити „нашата земя" от „мюсюлманското нашествие". Парадоксалното е, че и агитаторите, и „жертвоготовните" браните-ли са активни най-вече „онлайн".

Цитирана литература:

1. **Гелнер**, Ъ. Нации и национализъм, София, 1999, с.7
2. **Брубейкър**, Р., Национализмът в нови рамки, София, 2004.
3. **Манолов**, Г., Въведение в политическата наука, УИ „Паисий Хилендарски", 2013, Пловдив.
4. **Алтермат**, У., Етнонационализмът в Европа, София, 1997.
5. **Смит**, А., Националната идентичност, София, 2000.
6. **Загоров**, О., България в Европа на нациите, Тангра ТанНакРа, 2009.
7. **Тодоров**, А., Елементи на политиката Трактат въху политическото, Издателство на НБУ, София, 2012.
8. **Манолов**, Г., Въведение в политическата наука, УИ „Паисий Хилендарски", 2013, Пловдив.
9. **Манолов**, Г., Въведение в политическата наука, УИ „Паисий Хилендарски", 2013, Пловдив.
10. **Соловьев**, В. С. – Патриотизм, Энциклопедический Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, 1898, http://www.vehi.net/.
11. **Рачева**, Д., Фолклорът като средство за патриотично възпитание в училищна и извънучилищна среда, Автореферат, София, 2014.
12. **Манолов**, Г., Въведение в политическата наука, УИ „Паисий Хилендарски", 2013, Пловдив.
13. **Манолов**, Г., Въведение в политическата наука, УИ „Паисий Хилендарски", 2013, Пловдив.
14. БТВ, Мигрантите в Харманли се вдигнаха на бунт, http://btvnovinite.bg/gallery/bulgaria/migrantite-v-harmanli-se-vdignaha-na-bunt-snimki.html
15. **Нестерова**, М., Бунтът в Харманли заради новия режим, бежанците искали свобода, http://www.dnes.bg/stranata/2016/11/24/buntyt-v-harmanli-zaradi-noviia-rejim-bejancite-iskali-svoboda.323438
16. Всички цитирани коментари са взети от публично достъпните профили на споменатите политически лидери в социалната мрежа Фейсбук.
17. Перифраза на коментари под посочените публикации.
18. Броят на последователите и приятелите е към момента на писане на текста.

Н А Ш И Т Е А В Т О Р И:

Александър Димитров **– доктор по политология, асистент в катедра „Политология” – УНСС.**

Ани Арутюнян-Стаменова **– докторант в катедра „Политология” – УНСС.**

Ваня Добрева **– професор, доктор на филологическите науки – УниБИТ.**

Васил Проданов **– член-кореспондент, професор, доктор на философските науки – УНСС.**

Димитър Иванов **– професор, доктор на икономическите науки – УниБИТ.**

Ивайло Христов **– доцент, доктор на политологическите науки – УНСС.**

Иван Винаров **– доктор по политология, асистент в катедра „Политология” – УНСС.**

Любен Димитров **– член-кореспондент, професор, доктор на педагогическите науки – СУ „Климент Охридски”.**

Максим Мизов **– професор, доктор на социологическите науки – Център за исторически и политологически изследвания.**

Мария Димова **– докторант в катедра „Политология – УНСС.**

Надя Велчева **– доцент, доктор по история – Етнографски институт с музей към БАН.**

Орлин Загоров **– академик на БАНИ, професор, доктор на философските науки.**

Светлана Шаренкова **– професор, доктор по политология – УниБИТ.**

Стоян Танев **– доцент, доктор на историческите науки – Шуменски университет „Константин Преславски”.**

Таня Неделчева **– професор, доктор на социологическите научи – Институт за изследване на обществата и знанието – БАН.**

Трендафил Митев **– професор, доктор на историческите науки – УНСС.**

ЦЕНТЪР ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И

ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ФОНДАЦИЯ „СОЛИДАРНО ОБЩЕСТВО”

СПИСАНИЕ „НОВО ВРЕМЕ”

ПАТРИОТИЗМЪТ –

СПОМЕН, БЛЯН ИЛИ ДЪЛГ?

Българска

Първо издание

Съставителство:
Максим Мизов

Редколегия:
Александър Димитров
Лиляна Канева,
Максим Мизов

Корици:
Александър Димитров

Издателски коли:

ISSN:

ISBN:

София, 2017